

**ANADOLU'DA ERKEN HIRİSTİYANLIK
DÖNEMİ VAFTİZHANELERİ:
KİLİKİA, PAMPHYLİA, LYKİA
ÖRNEKLERİ**

**Selda UYGUN YAZICI
(Doktora Tezi)
Eskişehir, 2019**

ANADOLU'DA ERKEN HIRİSTİYANLIK DÖNEMİ VAFTİZHANELERİ:
KİLİKİA, PAMPHYLİA, LYKİA ÖRNEKLERİ

Selda UYGUN YAZICI

DOKTORA TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Selda UYGUN YAZICI'nın "Anadolu'da Erken Hristiyanlık Dönemi Vaftizhaneleri: Kilikia, Pamphylia, Lykia Örnekleri" başlıklı tezi 15 Ocak 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Sanat Tarihi Anabilim Dalında, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Zeliha DEMİREL GÖKALP

Üye : Prof.Dr.B.Yelda UÇKAN

Üye : Prof.Dr.M.Sacit PEKAK

Üye : Doç.Dr.Erkan İZNİK

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Şener YILDIRIM

Prof.Dr.Metin ÇOŞKUN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

ÖZET
ANADOLU'DA ERKEN HİRİSTİYANLIK DÖNEMİ VAFTİZHANELERİ:
KİLİKİA, PAMPHYLİA, LYKİA ÖRNEKLERİ
Selda UYGUN YAZICI

Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2019
Danışman: Prof. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP

Bu çalışmada, Anadolu'da Erken Hristiyanlık Döneminde inşa edilen ve IV.-VI. yüzyıllar arasına tarihlenen vaftizhaneler, Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri örnekleriyle konu edilmiştir. Vaftiz, Hristiyan sakramentlerinden birisidir ve bir insanın Hristiyan olabilmesi için vaftiz olması şarttır. Bu ritüelin belirli kuralları vardır ve bu kuralların doğru uygulanması, ayin için bir gerekliliktir. Kilise Babaları ve teologlar, erken dönem vaftiz ayini hakkındaki çalışmalarıyla ritüelin içeriğine dair yazılar kaleme almıştır. Bu yazılardan yola çıkarak ayininin bölgesel anlamda bazı farklılıkları olduğu öğrenilir.

Vaftiz ayininin gerçekleştirildiği vaftizhaneler, çeşitli plan tiplerinde inşa edilmiştir. Anadolu'daki vaftizhanelerin planları; kare, kareye yakın dikdörtgen, iki nefli, dıştan kare içten tetrakonch, içten ve dıştan trikonch, dıştan kare içten çokgen, kompleks (üç bölümlü) ve bazilikaldır. Bu vaftizhaneler kentlerde tek örneklerle temsil edilebildiği gibi, manastır, haç merkezi, piskoposluk sarayı vb. yapı topluluğu içerisinde de yer alabilirler. Anadolu'da inşa edilen vaftizhanelerin vaftiz tekne/havuzları genellikle haç formundadır. Bunun yanı sıra üç yapraklı yonca, dört yapraklı yonca, yuvarlak ve kare vaftiz tekne/havuzları da mevcuttur. Bu mimari öğeler, monolit olarak mermer ve taştan yapılabildiği gibi, tuğla ve taştan örülerek mermer ve taş levhalarla da kaplanabilirler. Vaftiz tekne/havuzlarının boyutları, basamak sayıları ve giriş-çıkış yönleri değişiklik gösterir. Belirli bir standartta inşa edilmeyen bu yapılar, yine de bölgesel olarak benzer donanımlara sahiptir. Vaftiz ritüelindeki değişiklikler, VI. yüzyıl sonrasında vaftizhaneleri işlev dışı bırakmıştır. Ritüelin, suya dalmak yerine su serpmek yoluyla uygulanmaya başlanması, vaftiz ayinin kilisenin içerisinde taşınabilir öğelerle yapılmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vaftiz, Litürji, Anadolu, Vaftizhane

ABSTRACT
EARLY CHRISTIANITY PERIOD BAPTISTERIES IN ANATOLIA:
CILICIA, PAMPHYLIA, AND LYCIA EXAMPLES

Selda UYGUN YAZICI

Department of Art History
Anadolu University, Institute of Social Sciences, January, 2019
Advisor: Prof. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP

In this study, the baptisteries that were built in Anatolia during the Early Christianity Period and that have been dated between the 4th and 6th centuries are researched with examples from Cilicia, Pamphylia, and Lycia. Baptism is a Christianity sacrament and a person must be baptized to become a Christian. This rite has certain rules and correctly practicing these rules is requirement for this ritual. Church fathers and theologians wrote out articles regarding the rite's content in their studies on the early period rite of baptism. Based on these articles, we learn that the rite has minor differences in regional terms.

The baptisteries, where the baptism ritual is performed, are built in various layout types. The layouts of Anatolia baptisteries are square, square-shaped rectangle, two-nave, externally square and internally tetraconch, internally and externally triconch, externally square and internally polygonal, complex (three-section), and basilical. These baptisteries can be represented by a single example in the cities, or they can be located in a monastery, centers of pilgrimage, bishopric palace, etc... building groups. The baptismal fonts/pools built in Anatolia are generally cross-shaped. Besides, there are three-leaf clover, four-leaf- clover, circular, and square baptismal fonts/pools. These architectural objects can be monolithically built from marble or stone or they can be walled from brick or stone and sided with marble and stone slabs. Dimensions, step numbers, and ascending - descending directions of baptismal fonts/pools vary. These structures are not built in a certain standard and they, again, have similar facilities regionally. Changes to the rite of baptism resulted in the obsolescence of baptisteries following the 6th century. Performing the rite via aspersion rather than immersion in water led to the performance of the rite of baptism inside the church by means of movable objects.

Keywords: Baptism, Liturgy, Anatolia, Baptistery

ÖNSÖZ

Teze başladığım ilk günden bu yana, her türlü akademik yardımı ve manevi desteğini esirgemeyen, aşağıda isimlerini yazmış olduğum kıymetli hocalarım, meslektaşlarım ve dostlarım;

Prof. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP

Prof. Dr. B Yelda OLCAY UÇKAN

Prof. Dr. M. Sacit PEKAK

Doç. Dr. Erkan İZNİK

Dr. Öğr. Üyesi Şener YILDIRIM

Doç. Dr. A. Mine KADİROĞLU

Doç. Dr. Oğuz ALP

Doç. Dr. Macit TEKİNALP

Doç. Dr. Özgü ÇÖMEZOĞLU

Doç. Dr. Bülent İŞLER

Dr. Öğr. Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ULU KALIN

Dr. Arş. Gör. Serpil ÜTEBAY

Öğr. Gör. Ali GERENGİ

Dr. Dilek ŞEN

Dr. Ceren EREL

Sanat Tarihçi Sevinç ÖZEN

Uzman Sanat Tarihçi Mehmet Cihangir UZUN

Uzman Sanat Tarihçi Mehmet KURT

Mimar Cihan YILDIRIM

Üyesi olduğum tüm Amorium Kazısı ekibine...

Maddi desteğinden dolayı Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Birimi'ne...

Can dostum - hayat arkadaşım ve büyük aileme

Sonsuz Teşekkürler...

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Selda UYGUN YAZICI

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZİMLER	xiii
RESİMLER	xvi
1.GİRİŞ	1
1.1.Konu, Amaç, Kapsam ve Yöntem	1
2. VAFTİZ VE KÖKENİ	6
2.1. Vaftiz Tanımı ve Kökeni	6
2.1.1. Etimoloji	6
2.1.2. Hristiyanlık Öncesi Vaftiz Benzeri Uygulamalar	7
2.2. Su ve Suyun Kullanımı	14
3. VAFTİZ VE VAFTİZHANELER İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	22
3.1. Dönem Kaynaklarında Vaftiz	22
3.2. Modern Araştırmalar	28
4. HİRİSTİYANLIKTAKİ VAFTİZ	34
4.1. Yeni Ahit’te (İncil) Vaftiz ve Anlamı	34
4.2. Vaftizhane ve Litürji	41
4.2.1. Vaftiz Ayini ve Litürjisi	41
4.2.2. Bizans Kilisesinde Vaftiz	49
4.3. Vaftizhanelerin Ortaya Çıkışı Ön Örnekleri ve Yayılışı	55
5.KATALOG	69
5.1.Kilikia Bölgesi Vaftizhaneleri	69
5.1.1.Alahan Manastırı Vaftizhanesi	69
5.1.2.Anamurium Merkez 13 C Kilisesi (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi	75
5.1.3. Anamurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi	80
5.1.4. Elaiussa Sebaste Vaftizhanesi	84
5.1.5. Hacıömerli Vaftizhanesi	88

5.1.6. Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi.....	91
5.1.7. Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi.....	96
5.1.8. Korykos G Kilisesi (Transeptli Kilise) Vaftizhanesi.....	101
5.1.9. Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi	106
5.1.10. Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi	110
5.1.11. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi	114
5.1.12. Yanıkhane Kuzey Kilise Vaftizhanesi.....	120
5.2. Pamphylia Bölgesi Vaftizhane Kataloğu	124
5.2.1. Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi.....	124
5.3. Lykia Bölgesi Vaftizhane Kataloğu.....	129
5.3.1. Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi	129
5.3.2. Karabel-Asarcık Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi.....	134
5.3.3. Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi	139
5.3.4. Karacaören (Karazorza) Bazilikası Vaftizhanesi	143
5.3.5. Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi	147
5.3.6. Idyros Kilisesi Vaftizhanesi	152
5.3.7. Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi	156
5.3.8. Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi	159
5.3.9. Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesi	164
5.3.10. Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi	168
5.3.11. Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi.....	172
6. DEĞERLENDİRME	176
6.1. Plan.....	176
6.1.1. Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri	178
6.1.2. Anadolu'daki Diğer Vaftizhaneler	211
6.1.3. Anadolu Dışı Vaftizhane Planları.....	232
6.1.3.1. Balkanlar.....	233
6.1.3.2. Suriye.....	237
6.1.3.3. Kuzey Afrika.....	239
6.1.3.4. İtalya.....	242
6.2. Vaftiz Tekne/Havuz Formları.....	244
6.2.1. Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri	246
6.2.2. Anadolu'daki Diğer Vaftiz Tekne/Havuzları.....	251

6.2.3. Anadolu Dışındaki Vaftiz Tekne/Havuzları	258
6.2.3.1. Balkanlar.....	258
6.2.3.2. Suriye.....	261
6.2.3.3. Kuzey Afrika.....	262
6.2.3.4. İtalya.....	264
6.3. Malzeme Teknik	265
6.3.1. Kilikia, Pamhfyia ve Lykia Bölgeleri Vaftizhaneleri Malzeme-Tekniği	265
6.3.2. Anadolu'daki Diğer Vaftizhanelerin Malzeme-Tekniği	267
6.3.3. Anadolu Dışındaki Vaftizhanelerin Malzeme-Tekniği.....	268
6.3.3.1. Balkanlar.....	268
6.3.3.2. Suriye.....	268
6.3.3.3. Kuzey Afrika.....	269
6.3.3.4. İtalya.....	269
SONUÇ.....	270
SÖZLÜK.....	278
LEVHALAR	279
ÖZGEÇMİŞ	372

HARİTALAR

Harita 1 Kilikia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 2 Lykia-Pamphylia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 3 Karia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 4 Pisidia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 5 Frygia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 6 Ionia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 7 Konstantinopolis Vaftizhaneleri

Harita 8 Mysia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 9 Kapadokia Bölgesi Vaftizhaneleri

ÇİZİMLER

- Çizim 1** Alahan Manastırı Vaftizhanesi
- Çizim 2** Anemerium Kilisesi
- Çizim 3** Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 4** Elaussa Sebaste Kilisesi
- Çizim 5** Işıkkale Kilisesi
- Çizim 6** Korykos Mezar Kilisesi
- Çizim 7** Korykos G Kilisesi
- Çizim 8** Meryemlik Kubbeli Kilise
- Çizim 9** Seyranlık Kilisesi
- Çizim 10** Uzuncaburç Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 11** Yanıkhan Kuzey Kilise
- Çizim 12** Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi
- Çizim 13** Andriake B Kilisesi
- Çizim 14** Karabel Asarcık Sion Manastırı Kilisesi
- Çizim 15** Gemiler Ada I Nolu Bazillika
- Çizim 16** Karacaören Bazilikası
- Çizim 17** Ölüdeniz Bazililası
- Çizim 18** Idyros Kilisesi
- Çizim 19** Turant Dağ Kilisesi
- Çizim 20** Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi
- Çizim 21** Choma (Hacı Musalar) Merkez Kilisesi Planı
- Çizim 22** Arykanda Nekropol Kilisesi
- Çizim 23** Ksanthos Kilisesi
- Çizim 24** Vaftizhanenin Bölümleri
- Çizim 25** Marmaris İçmeler Kilisesi
- Çizim 26** Bodrum Kissebükü Alakışla Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 27** Milet Aziz Mikael Kilisesi
- Çizim 28** Gölhisar Yusufça Kilisesi
- Çizim 29** Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 30** Başara Güney Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 31** Laodikia Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 32** Efes Aziz Ioannes Bazilikası Vaftizhanesi

- Çizim 33** Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 34** Priene Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 35** Gülbahçe Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 36** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 37** Bazilika A, Nikopolis
- Çizim 38** Sudovol Bazilikası
- Çizim 39** Mikrevo Bazilikası
- Çizim 40** Bazilika B, Dion
- Çizim 41** Dion Kubbeli Bazilika
- Çizim 42** Selanik Ayasofyası Vaftizhanesi
- Çizim 43** Podochori Paggaiou Bazilikası
- Çizim 44** Bazilika B, Philippi
- Çizim 45** Alikı Kuzey-Güney Kilise, Thasos
- Çizim 46** Nea Anchialos Bazilika A
- Çizim 47** Brauon Bazilikası
- Çizim 48** Lechaion Bazilikası
- Çizim 49** Sikyon Bazilikası
- Çizim 50** Kraneione Bazilikası
- Çizim 51** Nemea Bazilikası
- Çizim 52** Bazilika Aspis
- Çizim 53** Bamugga Vaftizhanesi
- Çizim 54** Fidreh Vaftizhanesi
- Çizim 55** Khirbet el-Khatib Vaftizhanesi
- Çizim 56** Bâkirhâ Vaftizhanesi
- Çizim 57** Dar Kita Vaftizhanesi
- Çizim 58** Taqle Vaftizhanesi
- Çizim 59** Taqle Vaftizhanesi
- Çizim 60** Dura Europos
- Çizim 61** Qal'at Sem'an Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 62** Qal'at Sem'an Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 63** Qal'at Sem'an Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Çizim 64** Deir Seta Vaftizhanesi
- Çizim 65** Deir Semaan (Simeon Stylitis I. Evre)

- Çizim 66** Gerasa St. Theodora Vaftizhanesi
- Çizim 67** Kartaca Bir Ftouha Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 68** Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 69** Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 70** Kartaca Dermech I Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 71** Tipasa Katedral Kilisesi
- Çizim 72** Cezayir Hippo Regius Kilisesi
- Çizim 73** Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası
- Çizim 74** Timgad Thamugadi Caecilianist Kilisesi
- Çizim 75** Timgad Thamugadi Donastik Kilisesi
- Çizim 76** Tebessa St. Crispina Kilisesi
- Çizim 77** Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 78** Uppenna Henchir Chigarnia Kilisesi Vaftizhanesi
- Çizim 79** Bulla Regia İkiz Kilise
- Çizim 80** Kartaca Damaus-el Carthage Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 81** Tunus Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi
- Çizim 82** Belais Maior Bazilikası I Vaftizhanesi
- Çizim 83** Lucca Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Çizim 84** Ravenna Vaftizhanesi
- Çizim 85** Riva San Vitale Vaftizhanesi
- Çizim 86** San Ponso Vaftizhanesi
- Çizim 87** Aosta Vaftizhanesi Vaftiz
- Çizim 88** Finale Ligure Vaftizhanesi

RESİMLER

Resim 1 Alahan Manastırı Vaftizhanesi, Genel Görünüş

Resim 2 Alahan Manastırı Vaftizhanesi

Resim 3 Alahan Manastırı Vaftiz Havuzu

Resim 4 Alahan Manastırı Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

Resim 5 Anamerium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Genel Görünüş

Resim 6 Anamerium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 7 Anamerium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 8 Anamerium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Malzeme-Teknik

Resim 9 Anamerium Nekropol Kilisesi Genel Görünüş

Resim 10 Anamerium Nekropol Kilisesi Genel Görünüş

Resim 11 Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 12 Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

Resim 13 Elauassa Sebaste Genel Görünüş

Resim 14 ElauassaSebaste Vaftizhanesi

Resim 15 ElauassaSebaste Vaftiz Havuzu ve Malzeme-Teknik

Resim 16 Hacıömerli Kilisesi Genel Görünüş

Resim 17 Hacıömerli Kilisesi Apsis Penceresi

Resim 18 Hacıömerli Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 19 Hacıömerli Kilisesi Malzeme-Teknik

Resim 20 Işıkkale Kilisesi Güneydoğudan Görünüş

Resim 21 Işıkkale Kilisesi Apsis

Resim 22 Işıkkale Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 23 Işıkkale Kilisesi Batı Cepheden Genel Görünüş

Resim 24 Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 25 Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

Resim 26 Korykos Mezar Kilisesi Genel Görünüş

Resim 27 Korykos Mezar Kilisesi, güneydoğu köşe oda (Vaftizhane)

Resim 28 Korykos Mezar Kilisesi Batıya Bakış

Resim 29 Korykos Mezar Kilisesi Malzeme-Teknik

Resim 30 KorykosG (Transeptli Kilise) Kilisesi

Resim 31 KorykosG (Transept Kilise) Kilisesi Genel Görünüş

Resim 32 KorykosG (Transept Kilise) Kilisesi Genel Görünüş

- Resim 33** Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 34** Korykos G(Transept Kilise) Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 35** Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Malzeme-Teknik
- Resim 36** Meryemlik Kubbeli Kilise Genel Görünüş
- Resim 37** Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftiz Havuzu
- Resim 38** Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftiz Havuzu Parçaları
- Resim 39** Meryemlik Kubbeli Kilise Malzeme-Teknik
- Resim 40** Seyranlık Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 41** Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesinin Bema Girişi
- Resim 42** Seyranlık Kilisesi Vaftiz Havuzu ve Su Şebeke Sistemi
- Resim 43** Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi ve Malzeme-Tekniği
- Resim 44** Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi Rekonstrüksiyon Önerisi
- Resim 45** Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 46** Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 47** Diokaisareia(Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 48** Diokaisareia(Uzuncaburç) Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 49** Diokaisareia(Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik
- Resim 50** Yanıkhan Kuzey Kilise
- Resim 51** Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesi
- Resim 52** Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftiz Havuzu
- Resim 53** Yanıkhan Kuzey Kilise Malzeme-Teknik
- Resim 54** Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 55** Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 56** Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Sarnıcı
- Resim 57** Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik
- Resim 58** Andriake B Kilisesi, Hava Fotoğrafı
- Resim 59** Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 60** Andriake B Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 61** Andriake B Kilisesi Vaftiz Havuzu ve Malzeme-Teknik
- Resim 62** Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftiz Havuzu Plan ve Kesiti
- Resim 63** Karabel Sion Manastırı Kilisesi Genel Görünüşü
- Resim 64** Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik
- Resim 65** Gemiler Ada Genel Görünüş

- Resim 66** Gemiler Ada I Nolu Bazillika Vaftiz Havuzu ve Vaftizhane
- Resim 67** Gemiler Ada I Nolu Bazilika ve Vaftiz Havuzu
- Resim 68** Gemiler Ada I Nolu Bazillika Malzeme-Teknik
- Resim 69** Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, Genel Görünüş
- Resim 70** Karacaören Bazilikası Vaftiz Havuzu Planı
- Resim 71** Karacaören Bazilikası Vaftiz Havuzu
- Resim 72** Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, Güneybatı Duvar ve Su Sistemi
- Resim 73** Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi Genel Görünüş
- Resim 74** Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi Güney Görünüş
- Resim 75** Ölüdeniz Bazilikası Vaftiz Havuzu
- Resim 76** Ölüdeniz Bazilikası Malzeme-Teknik
- Resim 77** Idyros Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 78** Idyros Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 79** Idyros Kilisesi Vaftizhanesi Güney Giriş Açıklığı
- Resim 80** Idyros Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik
- Resim 81** Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi, Genel Görünüş
- Resim 82** Turant Dağ Kilisesi, Malzeme-Teknik
- Resim 83** Olympos Piskoposluk Kilisesi Genel Görünüşü
- Resim 84** Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 85** Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Vestübulüm Çeşmesi
- Resim 86** Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik
- Resim 87** Choma Kilisesinin ve Höyüğün Genel Görünüşü
- Resim 88** Choma Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 89** Choma Kilisesin Vaftiz Havuzu
- Resim 90** Choma Kilisesi Malzeme-Teknik
- Resim 91** Arykanda Nekropol Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 92** Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 93** Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 94** Arykanda Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik
- Resim 95** Ksanthos Doğu Bazilikası Genel Görünüş
- Resim 96** Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 97** Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi Kuzeyden Görünüş
- Resim 98** Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

- Resim 99** Marmaris-İçmeler Bazilikası, Batıdan Doğuya Bakış
- Resim 100** Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesi ve Vaftiz Havuzu
- Resim 101** Alabanda, Apollon Istomitos Tapınağı Genel Görünüş
- Resim 102** Alabanda Vaftizhanesi, Vaftiz Havuzu.
- Resim 103** Akyaka Çatalçam Bazilikası Batıdan Doğuya Bakış
- Resim 104** Akyaka Çatalçam Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 105** Gölhisar/Yusufça Kilisesi Kuzeybatıdan Bakış
- Resim 106** Gölhisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 107** Gölhisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 108** Amorium A Bazilikası Vaftizhanesinin Genel Görünüşü
- Resim 109** Amorium A Bazilikası Vaftizhanesinin Giriş Açıklığı ve Vaftiz Havuzu
- Resim 110** Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi
- Resim 111** Han- Başara Güney Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 112** Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 113** Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi Genel Görünüş
- Resim 114** Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 115** Laodikeia Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 116** Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 117** Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 118** Hierapolis Katedral Kilisesi Genel Görünüş
- Resim 119** Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi Genel Görünüş
- Resim 120** Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 121** Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 122** Priene Kilisesi Doğudan Batıya Bakış
- Resim 123** Priene Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 124** Milet Aziz Mikael Kilisesi Batıdan Doğuya Bakış
- Resim 125** Milet Aziz Mikael Kilisesi Doğudan Batıya Bakış
- Resim 126** Milet Aziz Mikael Kilisesi Vaftizhanesi Batıdan Doğuya Bakış
- Resim 127** Milet Aziz Mikael Kilisesi Vaftizhanesi ve Vaftiz
- Resim 128** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Dış Görünüş
- Resim 129** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Giriş
- Resim 130** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi İç Görünüş
- Resim 131** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi İç Kubbe Görünüş

- Resim 132** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 133** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 134** Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 135** Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Vaftiz Teknesi
- Resim 136** Theotokos Khalkoprateia Kilisesi Vaftiz Teknesi
- Resim 137** Ayvansaray Atık Mustafa Paşa Camii Vaftiz Teknesi
- Resim 138** Ayasofya Müzesi Dış Narteksindeki Vaftiz Teknesi
- Resim 139** Süleymaniye Camii Avlusundaki Vaftiz Teknesi
- Resim 140** Süleymaniye Camii Avlusundaki Vaftiz Teknesi
- Resim 141** Balıkesir-Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı Kilisesi
- Resim 142** Balıkesir-Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı Kilisesi
- Resim 143** Mudanya Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 144** Nusaybin Mor Yakup Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 145** Selanik Hagia Sophia Bazilika A Vaftizhanesi
- Resim 146** Selanik Hagia Sophia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 147** Nea Anchialos C Bazilikası
- Resim 148** Nea Anchialos C Bazilikası
- Resim 149** Lechaion Vaftizhanesi
- Resim 150** Thasos, Alikı-Kuzey Bazilikası
- Resim 151** Thasos, Alikı-Kuzey Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 152** Thasos, Alikı-Güney Bazilika
- Resim 153** Thasos, Alikı-Güney Bazilika Vaftizhanesi
- Resim 154** Brauron Bazilikası
- Resim 155** Brauron Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 156** Sikyon Bazilikası
- Resim 157** Sikyon Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 158** Philippi B Bazilikası
- Resim 159** Philippi B Bazilikası
- Resim 160** Philippi B Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 161** Philippi B Bazilikası Vaftiz Havuzu
- Resim 162** Dion B Bazilikası,
- Resim 163** Dion B Bazilikası Vaftiz Havuzu
- Resim 164** Nea Anchialos A Bazilikası

- Resim 165** Nea Anchialos A Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 166** Dura Europos Kilisesi
- Resim 167** Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 168** Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftizhanesi Duvarı
- Resim 169** Kartaca Dermech I Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 170** Tipasa Katedral Kilisesi
- Resim 171** Cezayir Hippo Regius Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 172** Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası
- Resim 173** Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 174** Timgad Thamugadi Caecilianist Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 175** Timgad Thamugadi Donastik Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 176** Tebessa St. Crispina Kilisesi
- Resim 177** Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 178** Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 179** Tipasa Katedrali Vaftizhanesi
- Resim 180** Uppenna Henchir Chigarnia Kilisesi Vaftizhanesi
- Resim 181** Bulla Regia İkiz Kilise Vaftiz Havuzu
- Resim 182** Kartaca Damaus-el Carthage Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 183** Tunus Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi
- Resim 184** Belais Maior Bazilikası I Vaftizhanesi
- Resim 185** Belais Maior Bazilikası II Vaftizhanesi
- Resim 186** Sidi Jdidi (Asadi) Kilisesi Vaftiz Havuzu
- Resim 187** Cuma Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 188** Ravenna Vaftizhanesi Vaftizhanesi
- Resim 189** Riva San Vitale Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu
- Resim 190** Lateran Vaftizhanesi
- Resim 191** Lateran Vaftizhanesi, İç Görünüş
- Resim 192** Ortodokslar Vaftizhanesi, İç Görünüş

1.GİRİŞ

1.1.Konu, Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmada, Anadolu’da Erken Hristiyanlık Döneminde inşa edilen ve IV.-VI. yüzyıllar arasına tarihlenen vaftizhaneler, Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri örnekleriyle **konu** edilmiştir. Erken Hristiyanlık Döneminde vaftiz ayininin uygulanabilmesi için bir mekana ihtiyaç duyulmuş, bu amaç doğrultusunda Anadolu coğrafyasında, vaftiz litürjisinin gerçekleştirildiği yapılar inşa edilmiştir. Vaftizhane olarak kullanılan mekan, kilisenin içerisinde bir bölüm olabildiği gibi, kilisenin bitişiğinde ek mekan ve ya kiliseden bağımsız bir yapı da olabilir. Bu yapıların, Erken Hristiyanlık Döneminde Anadolu’da inşa edilen diğer mimari oluşumlar gibi farklı bir yeri vardır. Dini yapılar grubunda değerlendirilmesi gereken vaftizhaneler, ne şekilde inşa edilmiş olursa olsun vaftiz ayini dışında kullanılabilen mekanlar değildir. Kesin olmamakla birlikte Pentikost ve Paskalya zamanlarında yapılması makbul sayılan ayinin uygulanması için tasarlanan bu mimari oluşum, seramoninin inceliklerini içerisinde taşıdığı gibi, inşa edildiği bölgenin geleneklerini de yansıtabilir. Vaftizhane kavramının karşılık bulduğu tüm paydaşların birleşimi, yapıların tanımlanmasında önemli bir etkindir. Anadolu’da inşa edilen ve IV.-VI. yüzyıllar arasına tarihlenebilen bu mimari unsur, çalışmanın öznesi konumundadır.

Çalışmanın **amacı**, Bizans İmparatorluğunun, bin yılı aşkın süre hüküm sürdüğü Anadolu topraklarında, Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesiyle birlikte, yeni dine giriş ritüelinin uygulanması için yapılan vaftizhaneleri ve onların ortaya çıkış nedenlerini araştırmaktır. Vaftizhaneler hem mimari, hem simgesel, hem de siyasal olarak imparatorlukta önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, Anadolu’da inşa edilmiş olan vaftizhanelerin sanat tarihi disiplini altında incelenmesi ve Erken Hristiyan Dönemi Bizans mimarisinde vaftizhanelerin yerini anlayabilme amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle vaftizin teolojik anlamı üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş, ritüelin uygulanma aşamalarındaki ayrımlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ayrımı belirlemek vaftizhane planlarının doğru okunabilmesinde öncüdür.

Anadolu dışında inşa edilen erken dönem vaftizhanelerini konu alan çok sayıda bilimsel çalışma vardır. Bu çalışmalarda vaftizhane mimarisi kapsamlı bir biçimde irdelenmiş ve belirli sonuçlar sunmuştur.

Mimaride litürjinin yeri her zaman güncelliğini korumuştur. Vaftizhane planlarında litürjinin etkisi az ya da çok bellidir ama mimari-litürji ilişkisinde kurallar silsilesi de yoktur. Vaftizin ortaya çıkışı ve tarihsel sürecinin coğrafya ve zamana göre belirlenebilmesinin, ayinin uygulanışındaki benzerlik veya farklılıkların ortaya konulmasında ve aynı zamanda bölgesel tercihlerin altının çizilmesinde büyük bir payı vardır. Yapılan bu çalışmalarda, Anadolu'da yer alan vaftizhaneler de kendilerine bir yer bulmuştur fakat bilindik birkaç örneğin dışında kalanlar kapsamlı şekilde incelenmemiş, yapılar hakkında söylenenler yüzeysel ve sığ kalmıştır. Ülkemizde yürütülen bilimsel çalışmalarda da vaftizhaneler detaylı incelenmemiş, yürütülen kazı ve yüzey araştırmalarında gün yüzüne çıkarılan örneklerle kısaca değinilmiş, yapılar bütünlük içerisinde ele alınmamıştır. Bu çalışmalarda vaftizhanelerin, Anadolu dışındaki benzer örneklerle karşılaştırması yapılmamış, bu nedenle Anadolu vaftizhanelerinin değerlendirilmesi eksik kalmıştır. Aynı zamanda vaftiz litürjisine bu coğrafyanın temelleri üzerinden değilinmemiştir.

Oysa ki, Türkiye'de son on beş yıldır sürdürülen yüzey araştırmaları ve kazılarda gün yüzüne çıkarılan vaftizhanelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Mevcut eksiklikler alandaki durumu gözler önüne serer. Bütün bunlar düşünüldüğünde Anadolu'da inşa edilen vaftizhanelerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, teolojik anlamda dönemsel litürji içerisindeki yerinin belirlenmesi, yakın coğrafya ile karşılaştırma ve değerlendirmelerinin yapılması, bu konudaki boşluğu doldurması açısından çalışmanın gerekliliği ve özgünlüğünü de vurgular.

Ancak, Anadolu'daki vaftizhanelerin sayısının fazla olması, yapıların coğrafi dağılımı, bu bölgelerin birbirlerine uzaklıkları, hem zamansal hem de maddi zorlukları beraberinde getirmiş ve konunun sınırlandırılmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla Anadolu genelinde tespiti yapılmaya çalışılan vaftizhanelerden özellikle Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde kalan Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgesi vaftizhanelerinin kataloğu oluşturulmuştur. Bu bölgelerdeki yapılar ilk olarak kendi içerisinde, devamında üç bölge ölçeğinde ve son olarak Anadolu'daki tüm vaftizhaneler genelinde değerlendirilmiştir. Anadolu'da inşa edilen bütün vaftizhanelerin tüm özellikleri ve önerilebilen vaftiz güzergahları tek tek irdelenmiş, bölgesel ve genel sonuçlar belirlenmiştir.

Konunun Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri vaftizhane örnekleri kapsamında incelenmesinin belirli sebepleri vardır. Bu sebepler aynı zamanda konunun sınırlandırılmasında da etkindir çünkü bu üç bölgenin yapıları Anadolu vaftizhaneleri

hakkında ortaya çıkan genel sonuçların öznesi konumundadır. Aşağıda sıraladığımız sebeplerden ötürü Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri vaftizhaneleri örneklem olarak seçilmiştir.

1. Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgelerindeki toplam vaftizhane sayısı, diğer bölgelerdeki yapılara oranla fazladır.
2. Anadolu’da görülen vaftizhane plan tiplerinin hepsi, bu bölge yapılarında görülmektedir ve genel değerlendirme için sonuç sunar.
3. Bu bölgelerde yürütülen kazı ve yüzey araştırmaları diğer bölgelere oranla fazladır.
4. Söz konusu bölgelerdeki vaftizhaneler Akdeniz havzası içerisinde yer aldığından, Erken Bizans Döneminde (IV.-VI. yüzyıl) Anadolu dışında inşa edilmiş vaftizhanelere yakın ve onlarla etkileşim içerisinde olabilecek coğrafyalardır.

Bu çalışmayla vaftizhanelerin; plan ve mekan kurgusu, malzeme-teknik özellikleri, kiliseye göre konumları, vaftiz havuzlarının detaylı incelenmesi (ölçüleri, derinliği, basamak sayısı vb.) el verdiği ölçüde yapılmış, vaftizhanelerin dönem özellikleri tespit edilmiştir. Yapıların yayınlardaki planları baz alınmış fakat arazi çalışmalarıyla revize edileler bu planlar tekrar çizilmiştir. Yeni tespit edilen vaftizhanelerin rölöveleri alınabilen izinler doğrultusunda tarafımızdan çizilmiştir¹.

Tez **kapsamında** Erken Hristiyanlık Dönemi’nde (IV.-VI. yüzyıl) Anadolu’da vaftizhane olarak kullanılan yapılar/me kanlar incelenmiş; Anadolu’daki vaftizhaneler bir bütünlük içerisinde değerlendirilmiştir. Anadolu’da Erken Hristiyanlık Dönemine inşa edilen vaftizhanelerin; vaftizhane-kilise ilişkisi (kiliseye göre vaftizhanenin konumu), vaftizhanelerdeki mekan kurgusunun liturjiyle ilişkisi, vaftiz havuzunun mekan içerisindeki konumu ve liturjiyle ilişkisi, dönem kaynaklarında geçen vaftiz ritüelinin söz konusu me kanlara yansımaları, vaftizhanelerin su tesisatı, örtü ve iç me kan bezeme unsurları belgelene rek değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin ardından yakın çevre (Balkanlar, Suriye, İtalya, Kuzey Afrika) örnekleri araştırma formatına uygun olarak çalışılmış, vaftizhanelerin bölgesel, teolojik ve tarihsel yönden benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

¹Vaftizhanelerin bulunduğu yerlerdeki yayın ve inceleme hakları, o bölgede çalışma yürüten, kazı yapan araştırmacılara ait olduğundan, Kültür Bakanlığı ve kazı başkanlarından alınan izinler doğrultusunda arazi çalışmaları yürütülmüş ve bu izinler doğrultusunda teknik işlemler gerçekleştirilmiştir.

İlk yüzyıllarda pagan olan ve sonradan Hıristiyanlığı benimseyen her yaştan insanın vaftiz olabilmesi için suyun bulunduğu her yerde vaftiz ayini gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle vaftiz litürjisinin tartışılmaya başlanması ve belirli kurallar çerçevesinde uygulanması, vaftizhanelerin ortaya çıkışı ve yayılışından çok daha önceye dayanır. Vaftiz ayininin uygulanışında VI. yüzyıl dönüm noktasıdır. Bu yüzyıldan sonra değişen litürjiyle beraber, vaftiz olanların vaftizhaneye ihtiyaç duymadıkları bilinmektedir. VI. yüzyıldan sonra değişen litürji, yapılan vaftiz törenlerinde kişinin suya girerek vaftiz olması yerine kişinin yüzüne, omuzlarına ve başına su serpilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu işlemin uygulanabilmesi için kilisenin içerisinde taşınabilir nitelikte olan kap/leğen vb. kullanılmıştır. Litürjinin değişen yönü, vaftizin mimari ögesi olan tekne ve/veya havuzları işlevsizleştirmiştir. Vaftiz öncesi/sonrasında uygulanan seramoninin farklılaşması sebebiyle mekansal anlamda vaftizhanelere ihtiyaç kalmamıştır. Dolayısıyla VI. yüzyıl sonrası tez kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma **yöntemi**, dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama literatür taramasıyla vaftiz ve vaftizin kökeni, teolojisi, ritüelinin araştırılması ve yayınlardaki vaftizhanelerin tespit edilmesidir. Bu aşamada Anadolu vaftizhaneleri, coğrafi özellikleri göz önüne alınarak bulundukları bölgelere göre listelenmiştir. Literatür taraması sırasında bulunan tüm vaftizhaneler için karteksler oluşturulmuş, bu kartekslere arazi çalışmasında tespit edilen yeni bilgiler girilmiştir. İkinci aşama, vaftizhanelerin yerinde, mevcut durumlarının incelenmesidir. Aynı bölge içerisindeki yapıların birbirine uzaklıkları belirlenmiş ve yapılara gidilmek suretiyle arazi çalışmaları yapılmış, yapıların mevcut fotoğrafları çekilmiş ve vaftizhaneler bu suretle belgelenmiştir. Kilikia, Pamphylia, Lykia, Ionia, Phrygia, Mysia ve Konstantinopolisteki vaftizhanelerin hepsine gidilmiştir. Ek olarak, 1-9 Temmuz 2017 tarihinde Yunanistan'da on sekiz vaftizhane yerinde görülerek incelenmiştir. Toplamda yaklaşık kırk sekiz bin kilometre yol katedilmiştir. Üçüncü aşamada, yapıların mevcut çizimleri elden geçirilmiş ve katalogları oluşturulmuştur. Elde edilen tüm bulguların bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması tezin son aşamasıdır.

Tezin yazımı yukarıda belirtilen yöntem dahilinde gerçekleşmiştir. İkinci bölümde vaftiz ve kökeni irdelenmiş, ardından alt başlıklar oluşturulmuştur. Bu alt başlıklar, vaftizin etimolojisi, Hıristiyanlık öncesinde vaftiz benzeri uygul amalar, su ve suyun kullanımıdır. Vaftizin ana unsurlarından biri olan, hem teolojik hem de eylemsel

gerekliliği karşılayan suyun, vaftiz öncesindeki inanışlarda benzer kullanımı, vaftiz suyunun diğerlerinden farklılığının belirlenmesini gerekli kılmıştır.

Üçüncü bölümde, vaftiz ve vaftizhanelerle ilgili araştırmalar tanıtılmaya çalışılmıştır. Tez kapsamında incelenen ve en çok kullanılan yayınlar, dönem kaynakları ve modern araştırmalar olarak iki başlıkta incelenmiştir. Dönem kaynakları, Kilise Babalarının vaftiz konusundaki vaazlarından oluşur. Teolojik anlamda vaftizin içeriği hakkında bilgi veren bu vaazlar, dönem içerisindeki tartışmalar sonucu ortaya çıkan vaftiz olgusunun doğru anlaşılarak, ritüelin kurallarının belirlenmesinde öncüdür. Modern araştırmalar, vaftizhanelerin mimari, malzeme-teknik özellikleri, litürjiyle bağlamsal yönleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan ve aynı zamanda erken Hristiyanlık dünyasında mimari bir simge olan vaftizhanelerin tanıtılarak, belirli bir sistem içerisinde değerlendirilmesine yönelik araştırmaları kapsar.

Dördüncü bölümde, tez konusunda örneklem olarak seçilen, Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde yer alan vaftizhanelerin katalogları yapılmıştır. Yapıların katalogu oluşturulurken sırasıyla; vaftizhanenin yeri ve tarihi, kiliseye göre konumu, mimari tanıtımı, mimari öge, malzeme-teknik ve süslemesi anlatılmıştır. Ardı sıra, metnin akışına göre yapının planı ve fotoğrafları kullanılmıştır. Bu biçimde, üç bölgede toplam yirmi dört vaftizhane kataloglanmıştır.

Beşinci bölümde, değerlendirme yapılmıştır. Vaftizhanelerin incelenme metotlarına uygun olarak değerlendirme bölümü alt başlıklara ayrılmıştır. Yapılar, plan, vaftiz tekne/havuz formları ve malzeme-teknik olarak üç ana bölümde değerlendirilmiştir. Her bölüm kendi içerisinde bir düzene sahiptir. Öncelikli olarak örneklem seçilen üç bölge yapıları, Anadolu'da bu üç bölge dışında kalan yapılar ve son olarak Anadolu dışındaki vaftizhaneler değerlendirilmiş, her bölümün sonunda kısa bir değerlendirme yazılmıştır. Bu bölümde, örneklem olarak seçilen üç bölge yapılarının dışında Anadolu'da inşa edilen diğer vaftizhaneler de ayrıntılı bir biçimde tanıtılmış, arkeolojik verilerin izin verdiği ölçüde vaftiz ayininde izlenebilecek güzergahlar öneri olarak sunulmuştur.

Altıncı bölüm, çalışmanın sonuç bölümüdür. Bu bölümde, bir önceki bölümün verileri baz alınarak; vaftizhanelerin tarihi, erken Hristiyanlık döneminde Anadolu'da uygulanan vaftiz ritüelinin mimari kuruluma yansımaları, bölgesel benzerlikler ve farklılıklar, yapıların kırsal, kentsel, yönetsel çöümleri, bir bütün içerisinde sonuca bağlanmıştır.

2. VAFTİZ VE KÖKENİ

2.1. Vaftiz Tanımı ve Kökeni

2.1.1. Etimoloji²

Vaftizin kelime kökeni Yunancadır ve “Vaptizo” fiilinden gelir. Kök anlamı itibariyle suya daldırmak, batırmak anlamındaki “Bapto”dan türetilmiş olmalıdır³. Vaftiz kelimesi İngilizcede Baptism, Fransızcada Baptême, İtalyancada Battesimo, İbranicede Tabal, Süryanicede Amad olarak kullanılır⁴. Eylemsel anlamda yıkanmayı, dini anlamda ise arınma/kutsanmayı ifade eder. Vaftiz, Yeni Ahit’te İsa’nın ölümü olarak suya dalma, İsa’nın dirilmesi olarak sudan çıkma eylemleriyle örtüşür. Ayrıca yıkanma, arınma ve temizlenme anlamlarında kullanılan bu terim, suya daldırma anlamında da kullanılır⁵. Süryanice Amad terimine karşılık gelen kelime, vaftizin karşılanması ya da kabul edilmesi anlamına gelecek şekilde duruşa/konuma ulaşma, Hristiyanlıktan yana açıkça ve kararlı duruş gösterme anlamlarına gelmektedir. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar Amad’ı üzerine serilsin ya da akıtılsın diye suyun yanında veya içinde olma veya başka bir ifadeyle, vaftiz olunmak için ayakta durma anlamında da kullanmışlardır⁶. Bütün bu kullanımlar araştırmacıları farklı görüşlere yönlendirmiştir. Araştırmacılara göre, ayakta durma/kalkma ritüeli vaftiz için değil başka bir şey için kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bebek vaftizinde bu olayın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle vaftizin kök anlamı kiliseye kabul töreni ayininden gelmiş olmalıdır ki, kiliseye kabul edilmenin gerçekleşmesi için ayakta beklemek gerekir⁷. Ayrıca vaftiz olmayanların kilisenin ana nefine girmeleri ve kilise nüfusuna dahil olmaları yasaktır.

Vaftiz kelimesinin Latincesi *lavacrum*’dur. Vaftizin (βαπτιστήριον, βαπτιστήρ=piscina) kelime kök anlamı basit manada suya girip çıkabilecek bir yeri niteler. Roma banyolarındaki *piscina* ve *natatio* kelimeleriyle eş anlamlı olan bu sözcük,

²Etimoloji: Fransızca etymologie sözcüğünden dilimize geçmiştir. Köken bilimi, bir kelimenin kökeni anlamına gelir (TDK,2005, s.622).

³ Ö. Öztürk (2016). Dünya Mitolojisi, Ankara: Nika Yayınevi, s:1181

⁴F.W. Deichmann, (1950). Baptisterium. Reallexikon für Antike und Christentum, Band I. Germany: Stuttgart, 1157-1168; C. Delvoye (1966). Baptisterium. Reallexikon zur Byzantinischen Kunst, Band I. Germany: Stuttgart, 459-496; S. Ristow (1998). Frühchristliche Baptisterien Jahrbuch für Antikite und Chistentum Ergänzungsband 27 Aschendorff Verlag. S:77-78; A. Aydın (2006). Kilikya ve İsaure Bölgesi Vaftiz Yapıları, Sanat Tarihi Dergisi, Sayı XV/1, s.1; W. Smith – S. Cheetham (2005). Baptism. Encyclopaedic Dictionary Of Christian Antiquities Logos Press. India

⁵Markos7:4; Luka 11:38

⁶J. Murdock (1850). The Syriac Word For Baptism in Bibliotheca Sacra, 7 s:740; F. Gavin (1926). Some Notes On Early Christian Baptism Journal Of The American Oriental Society Vol. 46, s: 15-22

⁷F.Gavin, a.g.k., 1926, 16-18.

M.S. I. yüzyıldan bu yana yaygın olarak kullanılmıştır⁸. Vaftizhane kavramları ilk olarak bu kaplıca-hamamlardaki (Thermen) banyo küvetleri, sonrasında ise vaftizin suya daldırılma aşamasında kullanılan Piscina'yı niteler. Zamanla kelimenin anlamı genişlemiş ve vaftiz törenlerinin yapıldığı mekanı tanımlamak gibi bir anlam kazanmıştır⁹. Bu bağlamda terim, “baptisterii basilica”, “templum baptisterii”, “baptismatis aula”, “tinctorium”, “tinguere”, “balneum” şeklinde değişik ifadelerle dönem kaynaklarında geçmiştir¹⁰.

Vaftizhane vaftiz töreninin yapıldığı mekandır ve erken dönemde işlevsellik açısından kiliseler gibi litürjik olarak tanımlanabilen bir mimari birim/tür olarak karşımıza çıkar¹¹. Su, vaftiz için gerekli olan ana ögedir ve insanların suyla bağlantılı inançlarının olması yaradılıştan bu yana süregelmiştir. Suyun kutsallığı varoluştan itibaren değişik dönemlerde tüm dünya mitolojilerinde köken ve kaynak olarak anlam bulmuştur. Vaftiz, Hristiyan inancına göre kutsal sayılan yedi şarttan (sakrament) birisidir. Bu bağlamda vaftizhane, ister kilise içerisinde bir bölüm, isterse kiliseden bağımsız inşa edilen bir bina olsun vaftiz töreninin uygulandığı yer olarak kabul edilir ve genel anlamda Hristiyanlığın erken dönem teolojisine ışık tutar.

2.1.2. Hristiyanlık Öncesi Vaftiz Benzeri Uygulamalar

Tüm inanç biçimlerinde vaftiz benzeri uygulamalar görülmektedir. Sümerlerin yüce yer olarak isimlendirdiği Eruda kentinde Enki¹², Mısır'da Tanrı Osiris¹³, Tanrı Ser¹⁴,

⁸O. Brandt (2011). (Edited by David Hellholm, Tor Vegge, Øyvind Norderval, Christer Hellholm). Understanding The Structures Of The Early Christian Baptisteries. Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity. I, s: 1587-1609. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston.

⁹J.H. Emminghaus (1957). Baptisterium, Lexikon Für Theologie und Kirche, (Ed. Michael Buchberger), s:1232; F.W. Deichmann, **a.g.k.**, 1950, s.1158; Ş. Yıldırım. (2013). Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

¹⁰F.W. Deichmann, **a.g.k.**, 1950. s. 1158.

¹¹Vaftizhane sözcüğü; “hane” kökünün “vaftiz” kelimesine birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Hane sözcüğü "bina, yapı, yer, makam" anlamlarıyla asıl kelimenin yanında ikinci kelime olarak yer almış ve eklendiği sözcükle birleşik kelime oluşturmuştur. (**http-1**) (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5644995042c692.56134023) (Erişim Tarihi 07.11.2016)

¹²Enki: Sümer mitolojisinde su tanrısı. Babil mitolojisinde Ea olarak geçer. Mitoloji (2009). NTV Yayınları: İstanbul, s. 32

¹³Osiris: Mısır mitolojisinde ölümler diyarının efendisi olarak bilinen tanrıdır ve İsis'in kocasıdır. Mitoloji (2009).NTV Yayınları: İstanbul, s. 76

¹⁴Ser: Mısır Mitolojisinde I. Batlamyos devrinde krallık tanrısı olarak kabul gören, Yunanlılarca Serapis olarak bilinen Osiris kaynaklı karma tanrıdır. Ö. Öztürk, **a.g.k.** 2016. s:1049

Tanrıça İsis¹⁵, Yunan Tanrıçası Artemis¹⁶, İran ve Roma'daki Mithra¹⁷ için yapılan törenler vaftize benzer uygulamalar olarak karşımıza çıkar¹⁸. Suyun bir arındırma ve temizlik aracı olarak kullanıldığı örnekler Antik Akdeniz dünyasına ait arkeolojik bulgular arasında yer alır. Sarnıçlı havuzlar, karmaşık su sistemleri ve çeşmeler çoğu zaman tapınak komplekslerinin parçalarıdır. Örneğin Delphi Tapınağında Pyrhia'nın ; *"Gel yabancı! Tek bir damla iyi bir insan için yeter ancak kötü birini temizlemeye okyanuslar yetmez"* sözü bu duruma kanıt niteliğindedir. Apollon Tapınağına ulaşabilmek için rahiplerin Castallian Pınarı'nda temizlenmeleri gerektiğine dair yazılı bilgi veren kaynaklar da mevcuttur. Ellussian gizemlerinden öğrendiğimiz kadarıyla Şubat, Mart aylarında gerçekleşen "Küçük Gizemler" ve Eylül ayında gerçekleşen "Büyük Gizemler" de yıkanma ritüeli önemlidir. Küçük Gizemler uygulamalarında Atina kenarındaki Illisos Nehri'nde, Büyük Gizemler'de Atina ve Eleusis arasında yer alan denizde yıkanma adetleri yaygındır. Benzer su ritüelleri Roma'da da etkili biçimde kullanılmıştır. Kaynağı kesin olarak belirlenmemiş Parilia Festivali'nde su ve onunla gerçekleştirilen törenler önemlidir. Bu festival ile ilgili olan mit, aynı zamanda Roma'nın kuruluşuyla ilgilidir ve festivalde suyun iki kere arınma için kullanıldığından bahsedilmiştir. Festivalde kullanılan ritüeller kurban yıkanması, ateş üzerinden atlama ve su serpilmesidir. Su serpilmesi ritüelinin tam olarak kutsanma mı, arındırma mı yoksa sihirli bir katalizör olarak mı kullanıldığı kesin bilinmese de törende kilit bir rol oynadığı açıktır. Kurban yıkanması ise koyun ve ineklerin Tanrı Pales'in çağırılması ile kutsanması suyun hem insanlar hem de hayvanların farklı bir mertebeye geçmelerine sebep olduğunun göstergesidir¹⁹.

Kutsal sayılan ve şifalı addedilen suların insanların üzerindeki etkisi güçlüdür. Suların özellikle hastaları iyileştiren ve aynı zamanda onları kötülüklerden arındırdığına

¹⁵İsis: Mısır tanrıçalarının en büyüğüdür. Osiris'e evliliğinden Horus isimli bir oğlu olmuştur. Mitoloji, **a.g.k.** 2009. s. 78

¹⁶ Artemis: Yunan mitolojisinde doğum ve bereketin, iffetin, vahşi hayvanların tanrıçasıdır. Mitoloji, **a.g.k.** 2009. s. 136-137

¹⁷Mithra: Zerdüşlüğün kutsal yazması Avesta'da ismi geçen ve inanılan ilahi varlık. Rigveda'da tek bir ilahide yakarılan Hint-İran tanrısının adı olup düzenin koruyucusu olarak kabul edilir. Adı Varuna ile birlikte anılan tanrı, bir grup güneş tanrısı olan Adiyalar arasında da ismi geçmektedir Ö. Öztürk, **a.g.k.** 2016, s:840

¹⁸T.Freke-P.Gandy (2005).(Çev. Aslı Bengisu) İsa'nın Gizemleri "Gerçek İsa Bir Pagan Tanrısı Mıydı?", Ayna Yayınevi, İstanbul. s. 51; M. Meslin (2005). Baptism Encyclopedia Of Religion, Macmillan Reference, USA s.779-780.

¹⁹A. K. Petersen (2011). (Edited by David Hellholm, Tor Vegge, Øyvind Norderval, Christer Hellholm). Rituals of Purification, Rituals of Initiation: The Prevalence of Water as a Ritual Means in the Ancient Mediterranean World. Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity. I, s: 6-11. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston.

duyulan inanç, geçmişten gelen birikimlerle sürmüştür. Hekimlerinde tedavilerinde kullandıkları su, hayat verendir. Hastaların sıklıkla yıkanması, üzerlerinden suların dökülmesi ve bu uygulamalardan şifa beklenmesi yaygın bir gelenektir. Bu nedenle doğal su kaynaklarına duyulan önemin anlamsal bir bütünlüğü vardır²⁰.

Hristiyan vaftizinin gizemli pagan kültleriyle olan ilişkisi ve bir ilişki varsa bunun ne şekilde olduğu eski bir sorudur. Bu konunun en karmaşık tarafı, vaftiz ve gizem kültürünün bağınyı ya da suyun kutsal arınma aracı olarak antik çağlarda kullanılmasıyla vaftiz ilişkisini gözler önüne sermesidir. Aslında bu biçimiyle ince bir çizgide olan ve derinlemesine düşünülmesini gerekli kılmıştır. Bu sorunun cevabına yönelik İXX. yüzyılda çok sayıda araştırma yapılmış ve bu araştırmaların sonuçlarıyla, Hristiyan litürjisi ve teolojisinin Greko-Romen gizem kültürleri üzerindeki benzerlik ve farklıklarının ortaya konulmasını sağlamıştır. Araştırmalarda Hristiyan teolojisi adına erken dönemlerde karşımıza çıkan Martyr Justin ve Tertullian'ın görüşleri incelenmiştir. Dönemin iki ünlü teoloğu özellikle vaftiz üzerine yazdıkları metinlerle tanınırlar. Martyr Justin, vaftiz ayini üzerine yazdığı metinlerde şöyle der:

“Bu yıkanışın İsa tarafından duyurulmasından önce şeytanlar da tapınaklarına girerken ve tapınırken, hayvan sunarken ve yere şarap dökerken kendilerini temizlemeye ve tapınaklara gitmeden önce baştan aşağı banyo yapmaya başladılar”²¹

Martyr Justin, Yunan ve Roma dünyasında sıkça kullanılan iki arınma ritüelini tarif eder. Bu ritüellerden ilki kutsal su serpmedir ve tapınak girişlerinde uygulanır. İkincisi ise kapsamlı bir yıkama yani banyo ritüeldir ve kişinin kirlenmişliğine göre yıkanmanın derecesi arttırılabilir. İki ritüel de antik dünyada oldukça sık kullanılır ve ikinci ritüelde ki uygulamalar göze çarpacak niteliktedir. İlk ritüel rutin bir uygulama iken ikinci ritüel açıklama ve bir ön bilgilendirme gerektirir. Arkeolojik bulgulardaki istikrarsızlığa rağmen arınma haznelerinin tapınak girişlerini işaretleyen standart donanımlar olduğu var sayılabilir. Buna örnek olarak Doğu Yunanistan gösterilebilir. Lucian tapınak girişlerindeki bir yazıda; “*kişinin elleri kirli ise arınma hazinelerinden öteye geçemeyeceğini*” belirtir. Mevcut durum bizlere en az bir tane epigrafik temizlik yönetmeliğinin (yasa, kural, duyuru) varlığını kanıtlar. M.Ö. II. yüzyıl Lindos’una ait bir

²⁰ P. Brigitte (2015). Light, Water And Wondrous Creatures: Supernatural Forces For Healing, Life Is Short, Art Long The Art Of Healing In Byzantium, s:42-64, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul

²¹ F. Graf (2011). Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults. (Edited by David Hellholm, Tor Vegge, Øyvind Norderval, Christer Hellholm). Rituals of Purification, Rituals of Initiation: The Prevalence of Water as a Ritual Means in the Ancient Mediterranean World. Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity. I, s:101-104. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston.

yazıtta, kişinin tapınağa temiz eller ve temiz zihinde girmesi gerektiği vurgulanır. Geç tarihli bir Lindia yazıtındaysa saf temizliğin ve arınmanın yıkanma haznelerinin ve tapınak kapılarının olduğu yerde başladığı yazar. Batı Anadolu’da bulunan bir levhada kişinin temizliğine bağlı olarak “...coştukça coşun baharlanın...” imgeleminin tapınak girişinde yazılı olmasıdır.²²

Roma’da uygulanan ritüelde prosedür gereği elleri temiz olmayan kişi tapınağa kabul edilmez. Bütün bu örnekler spesifik olsa da yer, zaman ve kültüre göre değişkenlik gösterir. Yine de bulunan arkeolojik veriler genel yaklaşımın gayet açık olduğunu ve az bir kirlenmeden sonra tapınağa girişin ancak yıkanma/banyonun ardından mümkün olacağını gösterir ve genelde buna uzun bekleme süreleri eşlik eder.

Yunancada kişinin vücudunu yıkaması terimi değişken bir kelimedir; hem üstünkörü yıkanma anlamına hem de bütün vücut banyosu anlamına gelebilir. Ancak Martyr Justin’e göre vaftiz benzeri ritüeller tapınağa girişin öncülü ve şartıdır. Kişinin Hristiyan sayılabilmesi için vaftiz olmak zorunda olmaları gibi. İkisi arasındaki temel fark, vaftizin tek sefere mahsus bir deneyim olmasıdır. Oysaki pagan arınma ritüelleri tapınağa her girişte tekrarlanır. Daha da şaşırtıcı olan pagan yıkanmalarındaki hiçbir olgunun vaftizdeki yeniden doğuş ve ruhani aydınlanma ile benzeşmemesidir. Bu durum Hristiyanlığı özgün kılar ve pagan inançlarından ayrı bir noktaya taşır²³.

Tertullian’ın görüşleri de benzer noktalarla Martyr Justin ile kesişir. Ona göre, en eski kültürler banyolarda suyla kutsal ritüeller gerçekleştirir. Benzer biçimlerde tanrılarını yıkamaya götürürler. Suları taşıyıp etrafa serperek evlerini, tapınaklarını ve bütün bir şehri arındırırlar ve bu sularla kendilerini yenilediklerini, yaptıkları hatalardan temizlendiklerini düşünürler. Bu anlamda Yunan ve Roma kültürleri arasında paralellikler vardır. Tertullian paganların tapınaklarda benzer ritüeller gerçekleştirdiklerini ifade ederken, kutsal ruh ve derin sezgilerden mahrum olduklarını özellikle belirtir. Uygulanan ritüellerin günahları temizleme ve kişiyi değiştirme gibi yetileri olmadığını söyler ve ikisi arasındaki benzerlik tartışmasından şiddetle kaçınır. Pagan inanışlarına göre festivaller zamanı bütün şehrin yıkanması, kutsal sularla temizlenmesi Tanrı ve Tanrıça heykellerinin sulara batırılması bir gelenektir.

Apuleius tarafından yazılan ve Metamorphoses eserinin ikinci kitabında anlatılan Lucius’un İsis Kültüne kabul ediliş töreni suyun kullanımına ilişkin önemli bir örnektir.

²² F. Graf, a.g.k., 2011s:101-104.

²³ F. Graf, a.g.k., 2011s:101-104.

Lucius giriş seremonisi için gereken her şeyi satın aldıktan sonra rahiplerin onu tapınağın kapısındaki banyolara gönderdiğini söyler devamında geleneksel bir banyodan geçtiğini ve Tanrıların onu bağışlaması için dua ettiklerini, rahiplerin de bu sırada onun üzerine su serptiklerini ifade etse de genel itibarıyla bakıldığında bu durum tapınağın dışında gerçekleşen öncül bir temizlik olmaktan öteye gidemez. Herkes tarafından görülebilen giriş seremonisi genel bir durumdur.

Tertullian'a göre gizli öğretilerin kişiye aktarılması öncesinde bir çalışma yapılmalıdır. Bu durumun Hristiyan vaftizi ile benzeyen yönü sadece yıkanmak için suyun kullanılmasıdır.

Doğu ve batıda kutsal imgelerinin yıkandığı bilinir. Genelde yeni yıl ritüelleri çerçevesinde bu işlem yapılır. Juvenal'ın kaydettiği bir örnekte Romalı bir kadının Mısır'a gidip Nil Nehri'nden su almak için yolculuk ettiği ve bu suyu tanrıçasının tapınağını kutsamak için kullandığını kaydetmiştir. Mısır'da düzenlenen festivallerde Nil Nehri'nin suyunun kullanılması önemli bir olgudur²⁴. Mısır'daki İsis Kültünün Roma, Yunan ve Anadolu'da etkin biçimde uygulandığı ve coğrafi yaygınlığı göz önüne alındığında bu kültün vaftiz benzeri uygulamasına değinmekte yarar vardır²⁵. Nil Nehri tanrıların kutsal güç simgesidir ve insanlara yaşamı sunan da, onların sürekliliğini sağlayan da odur. Nil'de suya batıp çıkmak sonsuz yaşamın imgelemi olmuştur. Bu nedenle Mısır topraklarına bereket veren Nil'e duyulan saygı ve bağlılık her zaman önemini korumuştur. İnsanlar, bu nehrin akıp giden sularına girdiklerinde ruhlarının temizlendiğine inanarak tanrıya yaklaştıklarını ve onun hizmetine girdiklerine inanmışlardır.²⁶

Mısır'daki İsis Kültüne tapınanlar, ibadetlerinde önceleri Nil Nehrini kullanmışlardır. Tanrıçayla karşılaştıklarında onunla bütünleşeceğine inanan Mısırlılar, Tanrıçanın hizmetine girebilmenin önkoşulunu temizlenmek olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla tapınaklarda yapılan törenler vaftize benzer uygulamalardır. İsis tapınma kültürüne göre bedeni hapsolmuş ruhun, bu dünyadan öteki dünyaya gitmesini sağlamak için bütün kötülüklerden arınması gerekir. Törene katılanların kurtuluş ümidini

²⁴ F. Graf, **a.g.k.**, 2011. s:105-110

²⁵Tarihsel olarak Mısır'ın önemli kültürlerinden olan İsis ve ona adanan tapınaklar diğer uygarlıklarda da görülür. M.Ö 1. yüzyılda Roma'da İsis'e tapınmak önemli bir durumdur ve tüm Batı Avrupa'ya buradan yayılmıştır. M.Ö. 7. yüzyılda Suriye'de, M.Ö. 4 yüzyılda Yunanistan'da, M.Ö. 2 yüzyılda İtalya'da, İsis için tapınaklar inşa edilmiştir. İsis'in Greko-Romen dünya içerisinde hakimiyet alanı oldukça geniştir. M. Sakioğlu (2004). İsa Haçta Öldü Mü? Ozan Yayıncılık, İstanbul. s. 301.

²⁶ F. Graf, **a.g.k.**, 2011. s:105-110

pekiştirmek için dualar edilir. Bu dualar sırasında suya girip çıkılır. Tanrıçanın huzuruna çıkabilmek, onun inayetinden faydalanabilmek için ruhun temizlenmesi oldukça önemlidir. Ruhun arındırılması kusursuz olan tanrının karşısına çıkarken lekesiz olma inancıyla bağlantılıdır.

Bir başka biçimde, vaftiz olarak suyla yıkanmak günahlardan arınmak manasındadır ve öldükten sonra bedenden çıkan ruhun Tanrıçaya kavuşması için bir gerekliliktir. Suya giriş ve serpilen sular yardımıyla kişinin arınacağına olan inanç aynı zamanda onun kötü düşüncelerden kurtulacağına ve ruhen temizleneceğine olan inancı kuvvetlendirir²⁷. İsis tapınaklarında uygulanan bu ayinin Hristiyan kiliselerinde uygulanan vaftiz töreniyle benzer tarafları vardır. İkisinde de edilen dualar ve beklentiler neredeyse aynıdır. İki törende de kullanılan yeni ve temiz elbiseler, suyu baştan aşağıya dökmek için kullanılan kap, törenlerin biçimsel benzerliğini gözler önüne serer.

Bütün bunların yanı sıra, vaftizin erken Hristiyan dünyasındaki bazı belli ritüellerden evrimleştiğini söylemek ne yeterince doğrudur, ne de bu iki dünya arasında herhangi bir bağlantı olduğuna tamamen karşı çıkmak mantığa sığar. Vaftiz ayininde bütün vücudun yıkanması ritüelinin kişiyi Hristiyan yapan radikal değişimi gerçekleştirdiği, çok tanrılı dinlerdeki benzer uygulamaların ise genelde öncül bir ritüel olduğunu ve birkaç kültte herkes tarafından görülebilecek bir ritüel olarak uygulandığı gerçeğini ortaya koyar. Az sayıda dine giriş ritüelinde, arındırma ana dönüştürücü ritüel olarak yeni bir topluluğa girişi temsil eder. Ancak bu ritüeller Hristiyan dünyasına ne zaman ne de coğrafi olarak yakın değildir. Ayrıca bu ritüellerin hepsinde arınmanın ana malzemesi olarak su kullanılmamıştır. Çamur (toprak), ateş, hava, kan vb. araçların kullanıldığı ritüeller vaftizle ancak genel yapı olarak benzeşmiştir²⁸. Örnek vermek gerekirse Kibele kültüründe vaftiz uygulamasında su yerine kan kullanılır. Dine yeni giren kişinin üzerine dana kanı akıtılmak suretiyle kişinin hem fiziksel hem de manevi olarak yenilendiğine/güçlendiğine inanılır²⁹.

Mitra dinine ait bazı havuzlar, biçim ve konumlanma açısından Hristiyanlığın vaftiz havuzlarıyla kıyaslanabilmektedir. Londra'daki Mithra Tapınağında yer alan havuz buna örnek olarak verilebilir³⁰.

²⁷R.A Wild (1994). Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis, Brill, s. 54.

²⁸ F. Graf, **a.g.k.**, 2011. s:114

²⁹ E. Ferguson (1999). Baptism. Encyclopedia Of Early Christianity. Great Britain: Routledge, Cilt. 1, s.160.

³⁰ S. Ristow. **a.g.k.**, 1998. s: 85-93

Su ritüelleri Yahudilikte de kullanılmıştır ve bunun için üç örnek verilebilir. Qumran'ın parşömeninde “İki Ruh” öğretisinde arındırıcı suyun kutsal ruhun üzerine serpilmesi ve insanın üzerine serpilmesi arasında bir bağlantı aranır. Qumran'ın yazılarında hem serpmekten hem de kutsal sudan bahsedilir. Bu yazılardan yola çıkıldığında suyun, kitleler üstünde uygulanan bir ritüele işaret mi ettiği yoksa sadece bir metafor mu olduğu tam olarak açıklanabilmiş değildir ancak bu durum bir metafor olarak kullanılmış olsa dahi insanların suyun arındırma gücünü bildiklerinin göstergesi olması açısından önemlidir. Bu durum iki ritüelin harmanlandığının da göstergesidir yani doğruluk ruhunun serpilmesi ile kişilere tanrısal ruhun geçmiş olduğunu inanılır. Diğer yandan ritüelin arındırıcı tarafı da mevcuttur ve bu biçimiyle insanoğlunun kötü ruhlardan ve kirli olandan arındığına inanılır³¹.

Yahudilerde sünnet sonrası ilk yedi gün içerisinde vaftiz benzeri bir törenle insanların yıkanması söz konusudur. Bunun yanı sıra yeni evlenecek kişilerin, Yahudiliğe girecek bireylerin de yıkanması gerekir. Bu tür bir uygulamanın vaftizden farkı; Yahudilerin ruhani arınmayı sağlamak amacıyla oldukları banyonun (mikve/h³²) sadece temizlenme maksatlı olmasıdır. Yahudiler banyo sırasında kullanılan suyun yalnızca bedeni yıkadığına inanırlar ama suyla tanrı ruhunun insan bedenine girdiğine ve insanın bu suretle yeniden doğduğuna inanmazlar. Suyun kutsal gücü olduğuna inanmayan Yahudiler, tanrısal bir meziyetin ya da yeniden yaşamın suya batıp sudan çıkmakla mümkün olmayacakları kanısındadırlar³³. Eski Ahitte geçen ifade; “...yıkanın, temizlenin...”,³⁴ “...beni züfa ile temizle pak olurum; beni yıka kardan ak olurum...”³⁵, “...suçu ve murdarlığı temizlemek için orada bir pınar açılacak...”³⁶ şeklindedir. Bu ifadeyle suyun temizliği sağladığı açıkça vurgulanmıştır.

Yahudilerin, yıkanmak için içerisine girdikleri mikve/h havuzları her ne kadar Hristiyan vaftizi için kullanılan vaftiz havuzlarına benzese de yapılan eylemin özündeki sonuç farklıdır. Bunun yanı sıra Tanrının bütünlüğünü kabul ederek gerçekleştirilen yeniden doğuş/diriliş sadece Hristiyan vaftizinin özü sayılabilir. Su/yun bütünlüğü

³¹ A. K. Petersen, **a.g.k.**, 2011. s:6-11

³² Mikve/h: Yahudilerin özel zamanlarda (Yahudiliğe girmeden önce, düğün öncesi, sünnet olmadan önce vb.) içine girip, temizlendiklerini, arındıklarını düşündükleri havuz.

(http-2) (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mikve> Erişim Tarihi: 05.03.2016)

³³ P. Yliyah (2004). The Message of the Kingdom: Is the Yahweh Seed, Indiana, s. 103-107.

³⁴ İşaya, 1: 6

³⁵ Mezmurlar, 51: 7

³⁶ Zekarya, 13: 1

olayın kavranabilmesi ve aynı zamanda yeni yaşamın başlangıcı sayılabilmesi açısından derinlemesine mahiyet taşır.

2.2. Su ve Suyun Kullanımı

Yaşadığımız dünyanın dörtte üçü sularla kaplıdır. Canlı organizmaların hayatlarını sürdürebilmelerinin temel koşulu sudur. Yaradılış metinlerine göre tanrı yeryüzünü meydana getirirken önce suyu var etmiş ve ruhunu bu suya salmıştır³⁷. Hintçe bir metinde geçen Veda geleneğine göre suyun anlamlarına şu şekilde değinilmiştir. *“Su, sen her şeyin, tüm varoluşun kaynağısın”. “Su dünyanın temelidir.” “Bitkilerin özüdür.” “Ölümsüzlük iksirdir, Atmiradır.” “Uzun ömür sağlar yaratıcı güçtür ve her derde devadır”³⁸.*

Varoluşla başlayan bu serüven suyun insan hayatındaki önemine farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklemesine sebep olmuştur. Hangi kültürde, hangi inanışta, hangi biçimde olursa olsun su her zaman aynı işleve sahiptir ve ilk tözün simgesidir. Suyun içine dalmak veya batmak ya da onunla temas halinde olmak yaşanan her şeyi alıp götürür ve yaşadıklarımızdan sıyrılarak yenilenmemizi sağlar. Bu anlamıyla yeniden doğuşu simgeleyen su sürekliliğinde sebebidir ve yaşamın merkezi olarak kabul edilmiştir. İlahi dinlerde de suya yüklenen anlamlar yaradılış metinlerinden yola çıkarak; hayat veren, yaşamı başlatan, temizleyen, arındıran, sürekliliği sağlayan ve aynı zamanda felaketlere ve yaşamın sonuna sebep olandır. Su, toplumların kaderlerinin belirlendiği noktada ön plandadır. Suya atfedilen bu anlamsal bütünlükler bazen de zıtlıklar silsilesidir ve bu zıtlıklar yeni öğretilerin ortaya çıkmasını sağlar. Böylece doğal denge bir yandan yok olarak son bulurken, bir yanda da var olmak için yeniden doğmaktadır.

Suyun değeri ve insanların ona yüklediği anlamlar toplumlara göre eylemsel olarak değişiklik gösterir. Bu eylemsel ifadeler tanrısallık, temizlik, şifa, günahlardan arınma, kutsanma/kutsama, gücün, kudretin ve kuvvetin sembolü biçiminde karşılık bulur. Mitolojik tanrıların, toplumların yaradılış inançlarının, ilahi kaynaklı dinlerin köken ve derinliklerinde su ve suyun kullanılış amacı genel olarak benzer noktalarda kesişir. Bu kesişimde su, bazen eylemdeki bir vasıta bazen de eylemin öznesi konumundadır.

³⁷Tekvin 1,2; A. Alatl (2010). Batı'ya Yön Veren Metinler. İstanbul: Melisa Matbaacılık, s.5; B. Cömert (1999) Mitoloji ve İkonografi. Ankara: Ayraç Yayınevi, s.89

³⁸M. Eliade (2009). Dinler Tarihi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s.196

Evrenin mayası olduğuna inanılan suya birçok dönemde tapınılmış ve inanılmıştır. Suya olan gereksinimler kimi zaman farklılık gösterse de su, geçmişten günümüze bütün evrensel yaratılış modellerinde benzer bir anlam ihtiva eder. Suyun sembolizmi, yaşamın başlangıç ve bitişiyle ilintilidir. Onun farklı içeriklerde anlam bulan evrenselliği, simgelediği her şeyde karşımıza çıkar. Su ile yıkanmak günahı arınmayı, kötülükten temizlenmeyi sağlar. Su, bazı zaman yok oluş bazı zaman da var oluş sebebidir. Suyun anlamı ne olursa olsun, bu anlam toplumsal algıda kendine mutlaka bir yer bulur.

Mitolojideki su tanrıları, farklı coğrafyalarda ama benzer biçim ve inanışlarda karşımıza çıkar. Sayıları oldukça fazla olan bu tanrılar yeryüzündeki suların yaratıcısıdır. Nehirlerin, okyanusların, göllerin, yağmurların, yeraltı sularının sahibidir ve varlığıyla gücün temsilidir. Aynı zamanda tanrıların su ile özdeşleşmiş vasıflarının dışında farklı yetenekleri de vardır.

Yunanlarda Okeanus karaların etrafını saran okyanusun kişileştirilmiş halidir. Urano ile Gaia'nın çocuğu olan Okeanus'un kız kardeşi Tethys'tir. Tethys, üç bin su perisi doğurmuştur.³⁹

Mezopotamya uygarlıklarında su ve suyla ilgili inançlar her zaman etkin bir şekilde var olmuştur. Bu coğrafyada yaşamış olan Sümer, Babil, Akad, Elam ve Asurlularda su tanrıları yaşamın başlangıcında ve sürekliliğindeki egemen güçtür. Sümerlerde evreni oluşturan özlerin parçalarından biri sudur ve tatlı su tanrısı Enki (Ea) yaşamsal döngüyü oluşturur. Yağmur yağdırır, Dicle ve Fırat'ı besler, korur, kollar. Büyük Tufandan Sümer halkını kurtaranda Enki'dir⁴⁰. Babillerde su, yaratılış efsanesinde varlığın temel ögesidir. Derinliklerin ve yer altı sularının tanrısı Ea'dır ve Sümer tanrısı Enki ile örtüşen özelliklere sahiptir⁴¹. Bunun yanı sıra Marduk, pınarların ve denizlerin sahibidir. Akadlarda yağmur, fırtına, rüzgar ve yeraltı sularının tanrısı Adad (Raman) olarak karşımıza çıkar⁴².

Mısır uygarlığında Nil nehri ve onunla ilgili her şey kutsaldır. Nil Nehri Mısır'ın en büyük tanrısıdır ve Mısır halkının varlık sebebi, yaşam kaynağıdır. Eski Mısır'da her kentin tanrı(ça)ları ayrıdır ve bunlara ait soyağaçları vardır. Tanrılar yaşadığı kentle bütünleşir ve diğer tanrı(ça)ların doğuşunu sağlar⁴³. Mısır uygarlığının da yaratılış

³⁹ Ö. Öztürk., a.g.k., 2016. S: 909.

⁴⁰ S.N. Kramer (2001). Sümer Mitolojisi. (Çev. H. Koyukan). İstanbul: Kabalcı Yayınları, s.15–16.

⁴¹ A. Schimmel (1999). Dinler Tarihine Giriş. İstanbul: Kırkambar Yayınları, s. 47.

⁴² Ö. Öztürk, a.g.k., 2016. s: 25

⁴³ Mitoloji, a.g.k., 2009. s. 70.

tanrıçası ezeli suların sahibi Nun'dur. Dünyayı saran ve her şeyin ondan geldiğine inanılan, aynı zamanda başlangıç okyanusu olarak kabul gören Nun, Tanrıların Anasıdır⁴⁴.

Yunan mitolojisinde su tanrıları oldukça fazladır. Tanrıların suyun bütün özelliklerini kendilerinde topladığına inanılır. Roma mitolojisinde adı Neptün olarak geçen Poseidon nehirlerin ve denizlerin tanrısı olarak bilinir⁴⁵. Suyun ayrıcalıklarına sahip olan ve onun şırıltısından ve büyüünden oluşan Nymphalar dünyanın başlangıcından itibaren varlıkları bilinen ve suyun olduğu mağaraları mesken edinen tanrıçalardır⁴⁶. Yunan mitolojisinin suyla ilişkili diğer tanrıları da yeryüzündeki tüm suların hakimi, besleyicisi ve yaratıcısıdır. Bunlar; Akheloos, Alpheios, Styks, Nereus, Nereus Kızları, Thetis, Triton, Siren, Skylla ve Kharybdis'tir⁴⁷. Yunan tanrılarının babası Zeus da suyla ilişkilidir ve yağmur, fırtına gibi hava olaylarının kaynağıdır⁴⁸.

Hititliler de su ve suyun kutsallığını kültürlerinde var etmiştir. Hitit mitolojisinde Arinna deniz tanrısı olarak bilinir ve Hint mitolojisindeki Varuna ile ilişkilendirilir⁴⁹.

Hint Uygarlığında su dünyanın temelidir. Her şeyin ve her varlığın kaynağındaki su, ölümsüzlük iksiridir. Bu uygarlığın mitolojik kahramanı Narayana, üzerinde yüzdüğü sulardan yeryüzünü ve yaşamı yaratmıştır. Narayana bu suların içerisinde kaygısız ve mutlu bir şekilde yüzerken göbeğinden çıkan kozmik ağaçla yaşama tutunmuş ve böylece hayatı var etmiştir. Su ile ilgili kozmogonik temalar sanat eserlerinde işlenen konuların başında gelir ve benzer ifadeler başka uygarlıklarda da benzer biçimde karşımıza çıkar. Denizlerin ve okyanusların koruyucusu, bereketin timsali ve balıkçıların işe başlamadan önce dua ettiği tanrı Varuna ise Hindistan'da etkili olan diğer su tanrısıdır⁵⁰.

İskandinav mitolojisinde suların tanrısı olarak karşımıza Aegir çıkar ve O, sınırsız okyanusun temsilidir. Denizcilerin taptığı Aegir, Karısı Ran'ın denizin altında bir evi vardır ve ağına takılan her şeyi evine götürür. Ran'a kurbanlar adanır ve sularda boğulan herkesin ona gittiğine inanılır. Aegir ve Ran'ın dokuz kızları olur ve çocukların hepsi okyanusun bir alanını temsil eder⁵¹.

⁴⁴Ö. Öztürk, **a.g.k.**, 2016. s: 895

⁴⁵Mitoloji, **a.g.k.**, 2009. s.128

⁴⁶M. Eliade, **a.g.k.**, 2009. s. 210

⁴⁷B. Cömert, **a.g.k.**, 1999. s. 50-53

⁴⁸A. Schimmel, **a.g.k.**, 1999. s. 60-61

⁴⁹Ö. Öztürk, **a.g.k.**, 2016. s: 188

⁵⁰W.Crooke (1951). Water, Water-Gods (Indian). Encyclopedia of Religion and Ethics (Ed: James Hastings). C:XII. Charles Scribner's Sons. New York. s. 716-719.

⁵¹M. Eliade, **a.g.k.**, 2009, s. 212.

İran mitolojisinde Ardvi-Sura-Anahita verimlilik ve su tanrıçalarıdır. Bunlar sürüleri çoğaltan, zenginliği arttıran, toprağa bereket salan ve kadınların rahmini temiz tutandır.

Tanrı(ça) heykellerinin suya batırılması suretiyle onların yenilendiğine ve etkilerinin arttığına inanılmaktadır. Kutsal banyo töreni olarak adlandırılan bu durum tanrı heykellerinin yılın belirli zamanlarında suya batırılıp çıkarılmasıyla tarımsal ürünlerin daha kaliteli ve çok olacağına inanılır. Tanrı heykelleri bu özel günlerde hamamlarda veya nehirlerde suya sokulur. Örneğin 27 Mart Frigyalı Ana Tanrıça Kybele'nin hamam günü olarak bilinir. Bunun yanı sıra Aphrodite'nin, Athena'nın da hamam günleri vardır. Bu ritüel Frigyalıların dışında Germen, Fenike ve Giritlilerde de oldukça yaygındır.⁵²

Akarsular canlı ve yaşayan olarak kabul edilir ve hareketlidir. Bu durumlarından ötürü yaşamın ve sürekliliğin göstergesidir. Onlar kimi zaman tapınılan tanrı, kimi zaman şifa kaynağı kimi zaman da güç ve kudretin simgesidir. Su aynı zamanda şifa kaynağıdır. Babil kaynaklarında su iyileştirici, şifacı ve hayat vericidir. Kutsallığına inanılan nehirlerde yıkanmak insanların bütün yıl boyunca hasta olmayacaklarına olan inançlarının göstergesidir. Kutsal suların hastalıkları iyileştirdiğine inanıldığı için suyun kirletilmemesine özen gösterilir. Mezopotamya'da Fırat ve Dicle nehirlerinden alınan sulara dualar okunur, okunan dualarla kutsandığına inanılan sular şifa için hastaların üzerine serpilir. Ayrıca Kitab-ı Mukaddeste Nil, Dicle ve Fırat nehirleri kutsal kabul edilmiştir çünkü bu nehirlerin cennetten çıktığına inanılır⁵³. Sabiilerin inanışlarına göre de en önemli ibadet etme biçimi akarsularda yıkanmaktır⁵⁴.

Sulardan beklenen en yaygın şifacılıktan biri kadınların çocuk sahibi olmalarını sağlamalarıdır. Birçok uygarlıkta kadınlar bebek sahibi olabilmek için, suyun içerisine girerek yıkanır, su kenarlarında diz çöküp dua eder ve böylece hamile kalmayı bekler. Bu amaçla akarsularla beraber çeşmelerin de bu konuda etkili olduğuna inanılır⁵⁵.

İran'daki Mithra kültüne göre tapınağın içerisinde veya yakınlarında daima akan bir su bulunur. Su ve suyun akışı zaman içerisinde güç ve kudretin göstergesine dönüşmüştür. Yeni doğmuş çocuklar bu dine kabul edilirlerken tapınakta görevli kişi

⁵²M. Eliade, **a.g.k.**, 2009, s. 212.

⁵³ Tekvin, **a.g.k.**, 2.10-14; W.N.Cote (1876).The Archeology Of Baptism. Library Of Theological Seminary. Holborn. s.1-5

⁵⁴Ş.Gündüz (1999). Sabiiler Son Gnostikler. Ankara: Vadi Yayınları. s. 236

⁵⁵ W.N.Cote, **a.g.k.**, 1876, s. 3.

tarafından kutsal olduğu düşünölen suyun içerisine tamamen daldırılır. ocuk on beş yaşına gelip ergen olduğunda aynı durum tekrar edilir ve ayinin sonunda kişiye soudra isimli bir giysi giydirilir. Mithra tapınakları güneşin doğacağı ve her an tapınağın içerisini aydınlatacağı yerlere inşa edilir. Tapınakta düzenlenen törenlerin ateşin önünde olması gerekir⁵⁶.

in kaynaklarına göre kutsal sayılan Tamir Nehri'nin kıyılarına gidilerek Gök Tanrıya kurbanlar kesilir ve karşılığında iyilik beklenirdi. Suyun her zaman temizleme, arındırma güç ve kuvvetin yeryüzündeki yansıması olduğuna duyulan inanç, suya sunulan kurbanların nedenini de açıklamaktadır.

Mısır Uygarlığında ise suyla yapılan ayinler iki gün iki gece boyunca devam eder ve bu ayinde suyla kutsal banyo yapılır çünkü su, temizleyen, arındıran ve affedendir. Yeni doğan çocuklar da doğum sonrası kutsal sulara yıkanır ve temiz bir şekilde yaşama başlar. Zamanla bu durum bir festivale dönüştürölmüş ve her yıl uygulanmaya başlanmıştır. Osiris mitine göre ölen insanların temizlenebilmesinin koşulu Nil nehrinden alınan suyun onlara dökölmesidir⁵⁷.

Antik Roma tapınaklarında kullanılan sular için de benzer uygulamalar görölmüştür. Kutsanan sular hem tapınağın temizliğinde hem de insanları günahlarından ve kötü ruhlardan arındırmak için kullanılmıştır. Kutsanan suya aquaminarium veya amula isimleri verilmiştir. Eğer tapınakta tanrıya kurban sunulacaksa törenden hemen önce kutsal suyla temizlik yapılır. Tapınak içerisindeki kutsal su küçük zeytin dalıyla insanlara serpilir ve bir kase içerisindeki bu suya halkın istediğı zaman ulaşması sağlanırdı⁵⁸.

Yunanistan'ın Attika Bölgesindeki Antik Eleusis Kentinde⁵⁹ Ilissus Nehrinin kenarında tören yapılır ve bu törende su kutsanırdı. Halk, ocukların bu nehrin sularına daldırılması suretiyle korunduğuna inanırdı. Burada önemli olan ayrıntı ölüm tehlikesi geçirmiş yetişkinlerin de aynı uygulamaya tabi olabilmesidir. Homeros'ta da nehir

⁵⁶W.N.Cote, **a.g.k.**, 1876, s.1-5.

⁵⁷M. Meslin (1987). Baptism. The Encyclopedia of Religion (Ed.: Mircea Eliade). C.: II New York: Macmillan Publishing Company, s 59–63

⁵⁸İmparator Julian bu kutsal suyu pazarda satılan ürünlerin üzerine serpdirerek Hristiyanların aç kalmasını sağlıyor böylece paganizme olan bağlılığını göstermiş oluyordu. W.N.Cote (1876), s.1-5

⁵⁹Yunanistan'daki bu kent antik çağda oldukça önemlidir. Toprağın ve bereketin tanrıçası Demeter ve kızı Persophone adına yapılan kutsal dram oyunlarının sergilendiğı yer olan bu kent, ritüelleri ve gizemleriyle ünlüdür. Bir kült merkezi olan kentin Yunanistan'da ayrıcalıklı bir yeri vardır çünkü kendisinden sonraki birçok okulu etkileyen ve onlara yön gösteren bir özelliğe sahiptir.

A. Sina (2004) Eleusis'te Demeter Kültü Ve Kadın Ritüelleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Faköltesi Dergisi. 44/1. s.37; W.N.Cote, **a.g.k.**, 1876, s.1-5.

kenarlarında düzenlenen tapınma törenlerinden bahsedilmiştir. Skamandros Nehrine (Küçük Menderes) Troya halkının hayvanlarını kurban ederek atlarını canlı olarak nehre attıkları, nehirde uygulanan bu törenlerde din görevlilerinin hazır bulunduğu yazılmıştır⁶⁰.

Türklerde de su temizliğin, saflığın ve duruluğun sembolüdür. Türkler, kutsal sulara büyük önem verir ve kült özelliği taşıyan göl, ırmak ve nehlere sahiptirler. İslam öncesi Türklerin su kaynakları kutlu veya ulu sayılır ve bu durum gelenekseldir. Örneğin, Tatarlar'a göre Akaban Nehri yağmurun dağıtıcısıdır. Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiği düşünülen ve Anadolu halkı inancı olarak karşımıza çıkan kutsal su inanışları da vardır. Özellikle Alevi-Bektaşî mistik inanışındaki ab-ı hayat (hayat suyu) bu anlamda oldukça önemli bir yere sahiptir.

Yeryüzü sularının insan hayatındaki önemi bununla sınırlı değildir. Sular yeniden doğuşu simgelediği gibi ölümü de simgelemektedir. Tarihte insanlar üzerine korku salan, yarattığı gibi yok edebilen, tüm varlıkları bir anda ortadan kaldıran suların egemen güç olduğu zamanlar azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin Hindistan'ın bazı bölgelerinde sular her şeyin kaynağı olarak görülse de onlardan korkan, korkuyla ona tapan inanç sistemleri de mevcuttur. Hindistan'daki bazı nehirlerin kötü ruh taşıdığına inanılır, üzerinden geçmek gerektiği zaman suya selam durulur ve onun dışında suya dokunulmaz. Bunun yanı sıra suyun suçu ispatlayıcı/cezalandırıcı özelliği de vardır. Örneğin Sardunya Adası'ndaki tanrıların nehirleri kutsadığına inanılır, bu nehirlerin yanına tapınaklar yaparlardı. Aynı zamanda birinin suçlu olduğunu anlamak için bu tapınaklarda kişinin elini kaynar suyun içerisine sokma geleneği vardı⁶¹.

Yeryüzünde meydana gelen doğa olaylarının çoğuna suyun öncüllük ettiği bilinmektedir. Birçok medeniyetin kaynaklarında bahsi geçen Tufan bu gerekçenin en kabul görmüş yanıdır. Tanrının insanoğluna kızması sonucunda onu cezalandırması ve yarattığı her şeyi sularla yok etmesi Tufan olarak bilinir⁶². Bir grup insanın bu can alıcı sulardan kurtularak yaşama yeniden devam etmesi suların, ölmek ve yeniden yaşamak arasındaki zamanda kendini bulması olarak yorumlanır⁶³.

⁶⁰M. Eliade, **a.g.k.**, 2009, s. 209

⁶¹M. Eliade, **a.g.k.**, 2009, s. 207

⁶²D. Rosenberg (1998). Dünya Mitolojisi (Çev: K. Akten) İmge Kitabevi: Ankara. s.14-15

⁶³M. Eliade (1992). İmgeler ve Simgeler Gece Yayınları 19: Ankara (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay) s.182; E.K. Basokçu (2003). Tufan. Antropoloji Sözlüğü (Ed: K. Emiroğlu-S. Aydın) Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara s.963

Yeryüzünde yeni dinlerin ortaya çıkması ve bu dinlerdeki baskıcı tavırlar bile suya duyulan kuvvetli inanç biçimlerini yok etmeye yetmemiştir. Yeni dini inançlarla beraber pek çok yasa/k gündeme gelse de uygulamada yerini bulamamıştır. Suyun eylemselliği en eski çağlardan gelerek günümüzdeki inanç biçimlerin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir.

İlahi dinlerin kutsal kitaplarında da su üzerine pek çok metinde suyun kurtuluş, yaşamın simgesi, ruhun ve bedenin temizlenmesi vb. kavramlarına karşılık geldiğini görebiliriz. Akarsular (özellikle cennetten çıktığı düşünülen Fırat ve Dicle) işlenmiş günahlardan insanı arındıran, bedeni temizleyen, şifa veren olarak yorumlanmıştır. Yahudilerin suyla ilgili inançlarında suyun bedeni temizleyen özelliği her zaman ön plandadır. Onlar sularla sağlıklı bir bedene sahip olacaklarını düşünürler. Suyun ölüm ve yeni hayat ilişkisine inanmazlardı çünkü Yahve'nin⁶⁴ (Tesniye 12: 30-32) bu konudaki emirleri kesindir⁶⁵. Belki de bu durum İsraililerin tanrısı olan Yahve'nin gücünü ve kendisini gök gürültüsü, şimşek, kara bulutlar, yağmur gibi olaylarla göstermesidir. Fırtınalarla gelen tanrı olarak bilinen Yahve, İsraililerin Kızıl denizi yürüyerek üç günde geçmeleri sağlayandır⁶⁶.

Hristiyanlarda suya vaftiz ile beraber farklı anlamlar yüklenmiştir. Hristiyanlığa kabul edilmek ve bu dinin öğretilerini doğru bir şekilde yaşayabilmek için ana koşul vaftiz olmaktır. Şeria Nehri'nde İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesi Hristiyanlar tarafından bu nehri kutsal kılmıştır. Adem ve Havva'nın da ilk günah'ı işleyerek cennetten kovulmalarının ardından Adem'in Şeria, Havva'nın ise Dicle nehirlerinde boyunlarına kadar günlerce suda yıkanmaları, işledikleri günahı arınmaya çalışmaları olarak yorumlanır.

Müslümanlarca ziyaret yerlerindeki sular kutsal, şifacı ve temizleyen olarak kabul edilmiştir. Zemzem suyunun bu maksatlarla kutsal sayıldığı bilinir. Kâbe'de bulunan bu sudan içenler Hz. İsmail ve Hz. Hacer'in çölde susuz kalmaları sebebiyle fişkırlarak çıkan bu suyun kutsallığına inanırlar. Bunun yanı sıra Müslümanların Allah'ın huzuruna

⁶⁴Yahve (Yhvy): Yahudi tanrı ismidir. Bu dört harften oluşan isim tetragrammaton anlamına da gelir ve Yunancada dört harfli anlamındadır. Tevrat'ta Ha-Şem veya Adonay diye okunan bu isim Yahudi-Hristiyan geleneğinde Yehova olarak geçer. Eliade, **a.g.k.**, 2009, s. 30

⁶⁵K.H.Akalın (2014). Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz ve Günah Çıkartma Ayinleri. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: Erzurum Sayı: 42 s.41-76

⁶⁶Tekvin, **a.g.k.**, 9:13.

çıkmadan önce su ile abdest almaları ve gusül abdesti de Müslümanlığın suyla ilişkisinin göstergesidir⁶⁷.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi su ve onun içeriğinde kullanılan tüm anlamsal boyutlar, suya verilen önemin göstergesidir. Bu durum kimi zaman korkuyu kimi zaman hayranlığı ifade eder. Her ne biçimde olursa olsun su olmadan var olamayacağımızın bilincinde olan insanoğlu ona yüklediği anlamlarla yaşamını bir düzen içerisine sokmaya çalışmıştır. Vaftizin de ana unsuru olan su ve ona yüklenen anlam geçmişten gelen birikimlerin ve yeni edinilen Hristiyan öğretinin getirisi olarak bir bütünlük arz eder.

⁶⁷E. Sarıkçıoğlu (2002). Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri) Fakülte Kitabevi: Isparta. s:21

3. VAFTİZ VE VAFTİZHANELER İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

3.1. Dönem Kaynaklarında Vaftiz

Hristiyan dini öğretisiyle ilgili yazılan dönem kaynaklarının bazılarında vaftiz konusuna değinilmiştir. Bu dönem kaynaklarındaki metinler, Kilise Babaları ve/veya teologların vaftiz ayini hakkında verdikleri vaazlar, konu hakkındaki teolojik görüşlerinden oluşur. Kilise Babaları ve/veya teologlar, vaftiz ayini hakkında görüş bildirirken Kutsal Kitap'ı, Havarilerin bu konuyla ilgili açıklamalarını işin merkezine koymuşlar ve bunlara kendi düşüncelerini eklemişlerdir. Önemli merkezlerde piskopos olarak görev yapan bu insanlar, yazdıkları eserlerinde; vaftizin içeriği nedir, kime, nerede, ne zaman, niçin ve nasıl uygulanır, vaftiz ayininin belirli kuralları var mıdır ve varsa bu kurallar nelerdir, bu kuralların belirlenmesindeki ölçüt nedir vb. sorularının cevaplarını vermeye çalışmışlardır. Hristiyanlığın sakramentlerinden olan bu ayinin ritüellerinin belirlenmesinde, onların vaazları önemli bir yer teşkil eder. Kilise Babaları ve/veya teologlar yaşadıkları bölgelerde vaftiz üzerine yaptıkları bu çalışmalarla o bölgenin ritüellerinin belirlenmesinde etkin olmuşlardır. Dolayısıyla dönem kaynaklarında vaftiz ayinini konu edinen tüm çalışmalar, aynı zamanda o bölgenin vaftiz ritüelinin ayrıntılarını da ortaya koyar.

Bu bağlamda IV.-VI. yüzyıl dönem kaynaklarında vaftizi konu edinen eserlerin Yunanca'dan pekçok dile çevrildiğini görebiliriz. Bu eserleri sıralamak gerekirse;

Tertullian (1824). On Baptism. Printed for J.B. Holdsworth, London

II. yüzyılın en önemli Kilise Babalarından biri olan Tertullian'ın yazdığı "*On Baptism*" isimli eser pek çok dile çevrilmiştir⁶⁸. Bu kitap, vaftiz üzerine yazılan ve günümüze ulaşan en eski dönem kaynağıdır. Bu eserde vaftizin gerekliliği, etkileri, etki

⁶⁸İkinci yüzyılın ortalarında doğduğu düşünülen Tertullian, Kartaca'da dünyaya gelmiştir (Araştırmacılar, Tertullian'ın M.S 160 yılında doğduğu yönünde fikir birliğine varmış olsalar dahi onun M.S 150 ya da M.S 140 yılında doğmuş olabileceğini söyleyenler de vardır). Pagan bir ailenin çocuğudur ve babası Romen bir yüzbaşısıdır. Roma'da hukuk ve retorik eğitimi almış, kültürel birikimleriyle eğitimini harmanlayarak bilgisini kilisede etkili biçimde kullanmıştır. Bunun yanı sıra tarih ve felsefe üzerine de eğitim görmüştür. 30 yaşına doğru Hristiyan olmuştur. Tertullian yazılarını Latince kaleme almıştır. Bu nedenle Hristiyanlığa ait çalışmalarda kullanılan teknik terimlerin birçoğunun ana kaynağı Tertullian'dır. Onun kaleme aldığı eserler arasında, Apologeticum, Against Marcion, Against Praxeas, Exclusion Heretics, On The Soul ve On Baptism sayılabilir. Tertullian, sapkın mezhep mensuplarına karşı mücadele etmiştir. Vaftizle ilgili yazmış olduğu kitabı Cizvit profesörü Mathieu Caubere (ö 1732) tarafından Latince'den Fransızcaya çevrilmiştir. Jerome'ye göre Tertullian, muhtemelen Kartaca'da papazlık yapmıştır Genç yaşta öldüğü (M.S 220?) düşünülen Tertullian, montanizmi benimsemiş M.S.200'lü yıllardan sonra bu inançla yaşamıştır. (A. Hamman (1962). Lettres Chretiennes No:5, Le Baptême d'Après les Peres de l'Eglise, Bernard Grasset Basısı, Paris, s:29-30; N. Yılmaz (2015). Tertullian'ın Vaftiz Anlayışı Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Sayı: 31 s.121-122)

alanları tartışılırken, İsa'nın vaftizi, Havarileri vaftizi, Yahya'nın vaftizi, Heretiklere uygulan vaftizin geçerliliği ve kadınların vaftiz edilmesi incelenmiştir. Eserde, özellikle bebek vaftizi konusundaki tartışmalar öne çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Tertullian çağdaşı olan ve vaftizi bir gereklilik olarak görmeyen Quintilla'nın görüşlerine karşı düşüncelerini kaleme almıştır. Tertullian'a göre, genel olarak vaftizin içeriği üç kez suya dalıp çıkmak (Telsis), kutsal yağla yağlanmak ve konfirmasyondur. Bu üç ögenin bütünlüğü seramoninin ana unsurunu oluşturur. Günahlardan temizlenerek yeniden doğuş anlamına da gelen vaftizin, kurtuluşu sağlayacağını altı çizilmiş, şeytan ve onun etkilerinden kurtulup korunmanın ve imanlı olmanın ön koşulunun vaftiz olmakla mümkün olacağı savunulmuştur. Tertullian'a göre, vaftizin yapılması için en uygun zaman Paskalya Bayramı'ndan Pentikost'a kadar geçen süre olarak öngörülmüş olsa da bu durum vaftizin uygulanması için bir sınırlılık oluşturmaz. O, heretikler ve kadınlar dışında herkesin gerektiğinde vaftizi uygulayabileceği belirtilmiştir. Tertullian vaftizi, dini olaylardan İsrailoğullarının Kızıldeniz'i geçişi, Musa'nın acı suyu tatlı suya dönüştürmesi, İsa'nın Şeria Nehrinde vaftiz olması ve Kana mucizesiyle örtüştürür. Bir kişi vaftiz olurken üç kez suya daldırılmalı, sonrasında kutsal yağla yağlanmalı ve konfirmasyona katılarak gerçek ibadeti tamamlamalıdır. Tertullian vaftiz için verdiği vaazların birinde şöyle demiştir:

"Vaftiz ayini geleneksel olarak antik çağdan bugüne gelen iki gizemi birleştirir. Bu gizemlerden ilki, kurtuluş, ikincisi suda ölmek ve yeniden doğmaktır. Kurtuluşa ermek katakümenin, günahlar içerisinde ölmesi ve suda arınarak tekrar doğmasıdır. Yeni yaşamına suda arındıktan sonra tanrının oğlu olarak devam edecektir"⁶⁹.

A. Hamman (1962). Lettres Chretiennes No:5, Le Baptême d'Après les Peres de l'Eglise, Bernard Grasset Baskısı, Paris

Anadolu'da yaşamış olan Kilise Babalarının vaftizle ilgili vaazlarının bir araya getirilip, Yunanca'dan Fransızcaya çevrildiği ilk eserdir. Bu kitapta, dönem kaynaklarının çevirileri toplu olarak verilmiştir. Kitabın beşinci cildinde, Tertulian, Kartacalı Cyprien, Barcelona Piskoposu Pacien, Nazianuslu Gregorius, Nysalı Gregorius ve Ioannes Khrysostomos'un vaftiz ile ilgili vaazları ve yaptıkları çalışmaları vardır. Kitapta özellikle doğu grubu olarak isimlendirilen Nazianuslu Gregorius, Nysalı Gregorius ve Ioannes Khrysostomos'un söylevlerinin, vaftiz konusundaki çalışmalarıyla ün yapmış Tertulian'ın bu konudaki söylevlerinin önüne geçen etkisinden

⁶⁹ A. Hamman, a.g.k., 1962. s:10-11

bahsedilmektedir. Nazianuslu Gregorius ve Nysalı Gregorius yaşadıkları coğrafyanın etkilerini de vaazlarında hissettirdikleri için özellikle “Kapadokya Grubu” olarak ün yapmış ve vaftiz ritüellerine yeni soluk getirmişlerdir. Bu nedenle onların öğretilerinin büyük bir değeri vardır. Bu Kilise Babaları vaftiz hakkında verdikleri vaazı çeşitli başlıklar altında toplamıştır. Genel itibariyle vaftiz olacak adaylara vaftizin önemi, içeriği, yüceliği, vurgusu vb. anlatılarak adayın maneviyatı etki altına alınmaya çalışılmıştır. Adaylar için, Hristiyan olmanın ön koşulu vaftiz olmak olsa da vaftiz sonrası yaşamın iyi algılanması ve ona göre hareket edilmesi konusunda telkinde bulunmuşlardır. Vaftiz öncesinde gerçekleştirilen her türlü ritüelin makul bir gerekçesi ve koşulu vardır. Aday, vaftiz olmaya karar vermiş olsa da teolojik olarak karşısına çıkan sınavları başarıyla verip ayine katılmaya hak kazanmalıdır. Bütün bunlar düşünüldüğünde uzun ve meşakatli olan bu yolda adaylara yardım eden Kilise Babalarının onlara öğrettikleri yaşamsal kurgu gelecek kuşaklara aktarılması bakımından da önemlidir.

Nazianuslu Gregorius⁷⁰, Kapadokyalı Kilise Babalarından birisidir. Vaftizle ilgili yazısında vaftizin aydınlanma ve arındırma olduğundan, imanı muhafaza etmenin en önemli yolunun vaftiz olmaktan geçtiğini anlatır. Aydınlanmanın, doğumla örtüşmesine değinirken, insan doğumuyla başlayan sürecin, vaftizle birlikte yeniden doğmaya eş olduğunu vurgular. Bu durumda ilk doğum anneden doğuştur ve bu doğuş insanın tercihiyle gerçekleşmez. İkinci doğum vaftizdir ve vaftiz tamamen hür irademizle verdiğimiz kararla gerçekleşir. Üçüncü doğum, mahşer günü tüm insanlığın Tanrının huzuruna çıkıp onunla yüzleşmesiyle gerçekleşecek olan ölümlülerin yeniden doğuşudur. Bu doğuşlar arasında vaftizin yeri ayrıdır. Bir nevi özgürlüğe kavuşmak, kötü olandan vazgeçmek, iyi olanı yaşamaya başlamak, ikinci doğum olarak kabul edilen vaftiz sayesinde olabilir. Bu durum insanlığa sunulan en büyük armağandır. Ruhun yenilenmesi bu sayede gerçekleşir ve vaftizle bizim ve bütün varlıkların yaşamı değişir. Vaftiz sadece ruhun hafiflemesi değildir aynı zamanda ruhun derinliğini anlamadır. Bu nedenle vaftiz olan kişi, yüzeysel bir rahatlama yaşamaz aksine tamamen bir arınma, yenilenme yaşar. Vaftizi seçmek kişni elinde ve hür iradesindedir. Tanrının sözlerine sağır ve dilsiz kalmamak gerekir. Tanrının ışıyla ona yükselin. Unutmayın ki tanrının şükranları

⁷⁰Nazianuslu Gregorius, (Ö.390) Atina ve İskenderiye okullarında yetişmiştir. Kayserili Basileios ile dostluk kurmuş ve Hristiyanlıkla ilgili eğitimi ondan almıştır. Babasının isteği üzerine piskopos olmuş ama manastırlarda ömrünün geçmesini arzulamıştır. Silifke yakınlarında bir manastırda bir süre yaşayan Nazianuslu Gregorius, Arianizme karşı çıkmak için Konstantinopolis’e gitmiş üstün başarılar elde etmiştir (H. Tiefenbach, a.g.k., 2012, s:179-196).

sınırlıdır. Vaftiz suyuna girdikten sonra insanın içine bir inanç doğar. Bu sırada sizin yaşamınızı yönetmek ve size yoldaşlık etmek için gücü her şeye yeten, Baba-Oğul-Kutsal Ruh, yanınızdadır. Öldükten sonra da endişelenmenize gerek yok. Çünkü öldüğünüzün üçüncü günü gökyüzüne yükselip ve Tanrıya yaklaşacaksınız. Orada bütün yalınlığınızla tanrının karşısında olacaksınız. Tanrısal adaletle karşılaşacağınız yer orası olacaktır. İşte o anda vaftiz olanlarla olmayanlar bir tutulmayacaktır. Vaftiz olanlar tanrının katına çıkıp onun nimetlerinden faydalanacakken ruhları kör olanlar karanlıkta kalacaktır. Vaftizi uygulayıp farklı yollar denemenin bir manası yoktur. İmanla, inanarak vaftiz olmak tüm yaşamı değiştirir⁷¹.

Nysalı Gregorius⁷²,un vaftizle ilgili IV. yüzyıla ait bir vaazı bulunur. “Yeniden hayata başlama” olarak yorumladığı vaftizi günahlardan temizlenme olarak görür. Onun öğretilerine göre, yeniden doğuş olarak hayata tekrar başlamak ve cezalardan kurtulmak vaftiz olmakla gerçekleşir. Su ve ruhun vaftizdeki önemine değinirken, bunlar olmaksızın tanrının krallığına girilemeyeceğini vurgular. Nysalı Gregorius, vaftiz sırasında suya daldırma işleminin özellikle üç kez yapılması üzerinde durur ve bu durumu İsa’nın ölümünden üç gün sonra dirilmesiyle alakalı olduğunu belirtir. Suyun vaftizdeki içeriği hakkında bilgi verirken, vaftiz olmak için içerisine girilen suyun sıradan bir su olmadığını, Tanrının Ruhunun o su sayesinde insanoğluya buluştuğunu söyler. Bu nedenle vaftiz sırasında suya dalan kişi Tanrıyla başbaşa kalır ve ona yakın olur. Suyu arınmak sadece temizlenmek değildir, çünkü vaftiz için suya girildiğinde, Tanrıyla buluşmak kişinin ruhuna hitap eden bir durumdur. Bu nedenle, vaftiz adayının suya girme ayininin sıradanlaştırılmaması ve iyi algılanması gerekir. Vaftizin sadece İncil’de değil Eski Ahit’te yer alan birçok uygulamayla benzer olduğunu savunur. Onun gözünde vaftiz öncesindeki insanın eski insan; vaftiz sonrasındaki insanın ise yeni insan olduğu gerçeği vardır⁷³.

Ioannes Khrysostomos⁷⁴, vaftiz hakkında yaptığı çalışmalarda bu sakramentin insanı aydınlanmaya ve temizlenmeye götüren yol olduğunu vurgular. Onun vaftiz

⁷¹A. Hamman, **a.g.k.**, 1962, s:109-151.

⁷²Nysalı Gregorius (ö.394) Basileios’un küçük kardeşidir. Çile içinde bir hayat geçirmek için inzivaya çekilen Nysalı Gregorius, Ariusçuluğa karşı çıkışlarıyla ünlüdür. Diğer iki Kapadokyalı Kilise Babaları gibi konuşma sanatı ve yöneticilik üzerine etkin bir eğitim alması da teoloji anlamında öne çıkan ve inanılan birisi olmuştur. Tefsir, teoloji, asketizm, ahlak ve dinsel söyleşi gibi birçok konuda ünlü eserleri vardır) A. Hamman, **a.g.k.**, 1962, s:151-152 ; H.Tiefenbach, **a.g.k.**, 2012, s:170-179.

⁷³A. Hamman, **a.g.k.**, 1962, s:151-169.

⁷⁴Ioannes Khrysostomos, 347 yılında Antakya’da doğmuş, 407 yılında da vefat etmiştir. Romalı bir subayın ve Yunan asıllı bir kadının oğludur. İyi bir eğitim alarak hitabet sanatında kendisini geliştirmiştir. 370

ayininde belirli başlıklar vardır. *Katakümen*lere ilk öğreti, *katakümen*lerin bekleyişi, vaftiz anlamının açıklanması, saflaştırma, vaftiz edilenin yeni yaşamı, bu başlıklardan bazılarıdır.

Ioannes Khrysostomos, ilk vaftiz ayinini 387 yılında Antakya’da gerçekleştirmiştir. Bu ayinde *katakümen*lere ilk öğreti olarak ayin için neden Paskalya Bayramından otuz gün önce onları topladığını anlatmıştır. Öncelikle vaftiz için kiliseye gelen *katakümen*leri tebrik etmiştir. Onlara ölmeden önce kiliseye gelerek kendi özgür iradeleriyle vaftiz oldukları için, ne kadar önemli bir iş yaptıklarını anlatmaya çalışmıştır. Hitabında:

“...ne mutlu sizlere ki Tanrının huzuruna çıkmadan önce burada toplandınız. Hepinize kardeşlerim diye seslenmek istiyorum. Henüz vaftiz olmadınız ve Hıristiyan değilsiniz ama ben sizleri yine de kardeşlerim olarak görüyorum. Şu an öyle onur dolu bir yerdesiniz ki, ayinle bareber yükselecek ve bir mertebeye ulaşacaksınız. Bugün coşku dolu bir gün! Tanrıya ulaşacağınız bu günde ben size hep destek olacağım. Sizler de mutlu olduğunuz ve onun huzuruna vardığınızda beni hatırlayın...” şeklinde seslenir.

*Katakümen*ler, onun güçlü söylevleriyle vaftiz ayini için neden kilisede olduklarını daha iyi anlamış, Ioannes Khrysostomos’un güçlü retorik yeteneğiyle ruhani olarak seramoniye hazır hale gelmişlerdir.

Ioannes Khrysostomos’a göre *katakümen*lerin bekleyişi, Pasakalya gününden otuz gün önceki zamandır. O, *katakümen*leri vaftiz ayininden otuz gün önce kiliseye toplar ve ölmeden önce neden vaftiz olmaları gerektiğini anlatmaya çalışır. Aslında bu esnada geçen zaman ve öğretilenler *katakümen*leri imana biraz daha yaklaştırmaya amacı da taşır. *Katakümen*ler, bu heyecanlı bekleyişin ardından gerçekleşecek törenle gökyüzünün efendisine ulaşacak üstün bir mertebeye erişecektir. Ioannes Khrysostomos bu bekleyiş sırasındaki hitabında *katakümen*lere şöyle seslenir:

“...göstermiş olduğunuz sabırdan dolayı sizi tebrik ediyor ve sizi alkışlıyorum. Kimi insanlar son anına kadar vaftizin ne olduğunu bilmez ve son ana kadar vaftiz olmazlar. Otuz günün sonunda vaftiz edilen sizler, onlar gibi değilsiniz çünkü bu kutsal seremoni aracılığıyla vaftizi kabul ederken hür iradenizi kullanıyorsunuz. Bunun için kilisemize geliyorsunuz. Onlar ölüm döşeginde titrerken vaftiz oluyordular. Siz ise buradasınız, kilisemizdesiniz...”

yılında kilisede okuyucu (Anagostes-Lector) görevine atanmış, bir müddet sonra episkoposluk görevi için önerilmiştir. Bizans Kilisesinin en büyük konuşmacısı ve vaizcisi olarak bilinir. Yedinci yüzyılda *Khrysostomos* lakabıyla “*Altın Ağızlı*” unvanına sahip olmuştur. Keşiş hayatının önemi ve bekar kalmanın faydaları üzerine söylevleri olan Ioannes, bütün ömrünü inzivaya çekilerek yaşamak istese de bozulan sağlığı ve dünyevi işler yüzünden bunu gerçekleştirememiştir. Vaftiz olduktan sonra inzivaya çekilerek yalnız bir hayat sürmüştür. Ioannes’in yazdığı on yedi kitabı, üçyüz vaazı, dört adet Kutsal Kitap yorumu ve ikiyüz kırk bir mektubu bulunmaktadır (H. Tiefenbach, **a.g.k.**, 2012, s: 208-234).

Ioannes Khrysostomos, *katakümen*lere vaftizin anlamını açıklamaya çalışırken onlara vaftiz olduklarında neleri kabul ettiklerini anlatmak ister. Yeni bir bedenle doğmanın aydınlanma olduğunu ifade eder. Ruhsal arınmanın insana yapılabilecek en büyük iyilik olduğunu ve vaftiz sayesinde acı çekmeden Tanrıya ulaşmanın mümkün olduğundan bahseder. Ioannes Khrysostomos, neden vaftiz için özellikli bir zamanın seçildiğini, neden şeytan çıkarma dualarının yapıldığını, neden suya girildiğini, sudan çıkıldığında neden temiz elbiseler giyildiğini ve bütün bunların gizemini, anlamını vaazlarında vurgulamak istese de; as olanın vaftizin bize neler kazandırdığı ve neden bu kadar önemli olduğu üzerinde durur.

Vaftize verilen isimleri ve onların derin anlamlarını anlatırken, bu isimlerin içeriğini *katakümen*lerin de anlamasını, özümsemesini bekler. Vaftiz aynı zamanda, saflaştırma, suya dalma, yeniden doğma, yenilenme, aydınlanma vb. anlamlarına da gelir ve her bir isim vaftiz ayini için onurlu bir duruşu sergiler. Vaftiz olan kişiye, insan, sadık, aydınlanmış, arınmış ifadeleriyle hitap edildiği ve bu ifadelerle kişinin vaftiz olduğunun anlaşıldığını belirtir

Ioannes Khrysostomos, *katakümen*lere vaftizin saflaştırma özelliğinden ayrıca bahseder çünkü bu özellik vaftizden önce başka inanışlarda kullanılmıştır. Vaftiz ayininin bunlardan farklılığını net bir biçimde ortaya koymak gerekir. Bütün insanlık için ortak olan saflaştırılma durumu en genel ifadeyle banyodur. Örneğin Yahudilerde Tanrıya şükretmek için banyo yaparlar. Bu banyoda vücutlarını temizler, dua ederler. Vaftiz sırasında içerisine girilen kutsal su sadece bedeni temizlemez. Aynı zamanda ruhun temizliğini de sağlar. Ruhsal banyo kişinin tümüyle arınmasını sağlar. Kutsal suya girişle sonsuzluğa ulaşılır ve yeniden doğulur. Bu nedenle vaftiz, kendinden önce gelen ve suyla yapılan ritüellerden farklıdır⁷⁵.

Kapadokyalı Kilise Babalarının en büyüğü olan Kayserili (Caesarea) Basileios⁷⁶ vaftiz ile ilgili yazısında tanrıyı tanımak ve anlamak için vaftizin şart olduğundan bahseder. Ruhun temizlenmesi ve doğru yaşayabilmek için önce ölmek gerektiğini, vaftizle yeniden doğarak tanrının ruhuna erişilebileceğini söyler. Vaftizin bütün bunları

⁷⁵ A. Hamman, **a.g.k.**, 1962, s:169-225

⁷⁶Kayserili Basileios, Doğu Kilisesinin en ünlü üç kilise babasından birisidir ve Kapadokya’da yetişmiştir. Yaklaşık olarak 329 yılında doğan Basileios, ilk eğitimini babasından almış daha sonra Konstantinopolis ve Atina’da eğitimini sürdürmüştür. Bölgenin 3. yüzyıldan sonra değişen kaderiyle sayıda Hristiyan buraya gelmiştir. Bölgenin hem dini hem de kültürel etkisi artmıştır. Kayserili Basileios, Hristiyan bir aileden gelmektedir ve onun sülalesi varlıklı, itibarlı ve iyi inançlı olarak bilinir. Basileios, manastır hayatını öğrenmek için Mısır’a gitmiştir. Bir süre hitabet sanatıyla uğraşmış sonrasında dünyevi işlerden sıyrılarak vaftiz olmuş ve münzevi bir yaşam sürmüştür. (H. Tiefenbach **a.g.k.**, (2012). s:155-170)

yerine getirmek için bir başlangıç olduğunu vurgulamıştır. Herşeyin bir zamanı olduğu gibi iman içerisinde vaftiz olmanın da bir zamanı olmalıdır, bu zamanı iyi tespit ederek Tanrının huzuruna çıkmak gerektiğini vurgulayan Basileios, Yahudilerin sünnetini eleştiren ve vaftizle sünneti kıyaslayan bir yaklaşıma sahiptir. Yahudilerin çektiği acı ve ızdıraba karşın, vaftizle yeni bir bedende doğan insanın saadetini karşılaştıran Basileios, vaftizin insana kazandırdıklarının ne denli büyük olduğunu altını çizerek, İncil’den okuduğu metinle Yahudileri vaftize davet eder. Onlara der ki; “...gerçekten sana şunu derim ki; eğer sudan ve ruhtan doğmazsan, Tanrının krallığı içerisine giremeyeceksin⁷⁷...”. Basileios, vaftizi bala benzettir. Balı tatmadan onun tadının asla bilinmeyeceğini vurgulayarak vaftiz olmayan kişilerin, vaftizle beraber kazandıkları yüceliğe asla erişemeyeceklerini vaazında söyler⁷⁸.

Kartacalı Cyprien⁷⁹ vaftiz konusundaki yazısını sapkın mezheplerin mensuplarının da vaftiz olabileceği üzerine yazmıştır. Cyprien, kiliseyi bu konuda ikna etmeye çalışmış böylece kilise birliğini güçlendirmek istemiştir. Vaftizi Nuh Tufanı ile örtüştürerek sulara kurtulabilen insanların varlığına dikkat çekmiş ve vaftizin kurtarıcı olduğunu savunmuştur. İnsanı kötülüklerden temizleyen, arındıran ve günahlarını bağışlayan ayın vaftizdir. Bu ayın sayesinde yeniden doğan kişi tertemiz bir hayata başlayabilmek gibi ayrıcalığa sahip olur. Yeniden doğmuş olarak kabul gören insanın Tanrıya yaklaşmasının yolu da vaftiz olmaktan geçer. Vaftiz suyunda Tanrı ile buluşan kişilerin diğer insanlarla aynı mertebede olması mümkün değildir. Ayrıca suyun kalbi temizlediğini söyleyerek, hastaların da su serpmek suretiyle sağlıklarına kavuşabileceğini, şifa bulabileceğini çünkü tanrının ruhunun sulara olduğunu vurgulamıştır⁸⁰.

3.2. Modern Araştırmalar

Erken Hıristiyanlık Dönemi vaftizhaneleri ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların sonucunda ortaya çıkan yayınlar genel olarak iki ana başlık altında değerlendirilebilir.

⁷⁷Yuhanna, a.g.k., 3:4

⁷⁸ A. Hamman, a.g.k., 1962, s:93-109

⁷⁹Kartacalı Cyprien (Ö. 258), Pagan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Maddi sıkıntı çekmeden büyümüş, hitabet ustası olarak ün salmıştır. Zamanın en önemli dini liderlerinden bir olmuş, Afrika dışına görüşlerini yaymak için yazı yazmayı tercih etmiştir. Cyprien’in elyazma altmış beş mektubu vardır ve bu mektuplarda özellikle sapkın mezheplere mensup olan kişilerin vaftizine değinmiştir.

⁸⁰P.Schaff (1885). Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix ANF05 <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html> (Erişim Tarihi 01.12.2015) (http-3); A. Hamman, a.g.k., 1962, s:55-56; E.C. Whitaker (1970). Documents Of The Baptismal Liturgy S.P.C.K. London 1970, s:10-12.

Bu başlıklardan ilki, vaftiz ayininin teolojik değerdendirmeleri vaftiz kùltù, litùrjisi ve vaftizin sembolizmi üzerinedir. Bu çalışmalarda genel anlamda vaftiz, vaftizin kùkeni, vaftiz öncesindeki inanışlar, Mesih İsa ve Vaftizci Yahya'nın vaftizi, İncil ve Eski Ahit'e göre vaftiz, Kilise Babaları ve teologlara göre vaftiz, vaftizin uygulanışı, çocuk, kadın ve heretiklerin vaftizi gibi ana başlıklar incelenmiştir. Bu yayınlarda vaftizin yapılacağı yer hususunda kısa bilgiler bulunmakla beraber, vaftizhaneler genel bir çerçeve ya da bir bölüm olarak ele alınmamış ve tartışılmamıştır. Bu tür yayınların çıkış kaynağı genellikle dönem kaynakları olmuş, vaftiz teolojisi üzerine yapılan çalışmalarda kilisenin değışen kurallarıyla ayinin gelmiş olduğı nokta anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci ana başlık altındaki çalışmalarda vaftizhanelerin mimarisi, mimari ögeleri (havuz/tekne), bezeme programları ve malzeme-teknik özellikleri tartışılmıştır. Bunun yanı sıra vaftizhanelerin duvar resimleri, zemin ve tavan döşemeleri, cephelerindeki ya da tekne/havuzlarındaki yazıtlar, dekoratif unsurlar ve vaftiz ayininde kullanılan taşınabilir küçük buluntular incelenmiştir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, tez kapsamında incelenen tüm yayınlar yukarıda anlatılan gerekçelere uygun olarak gruplanmış ve tez sınırlılıkları dahilinde incelenmiş ve kullanılmıştır.

Bozinis Petros (2013). Les Prières Pour Le Baptême Dans L'euchologe Barberini Grec 336. Analyse Théologique Et Rituelle. Université Strasbourg

Bu çalışma, Strazburg Üniversitesi, Teoloji Fakùltesinde yapılan bir doktora tezidir. Bizans vaftiz ritüelinin bilinen en eski dönem kaynağı olan ve 790 yılında Barberini'nin kaleme aldığı elyazma eserin incelenmesi üzerine yapılan bir çalışmadır. Bu eser, IV. yüzyılda vaftiz ayiniyle ilgili yazılmış metinlerin toparlanması ve bunların yeniden derlenerek yazılmasıyla oluşturulmuştur. Yunanca yazılan ve dualar bütünü olan bu eser günümüzde *Euchologion Barberinus Graecus 336* numarasıyla Vatikan Kütüphanesinde bulunur. Vaftizin tüm ritüeli hakkında bilgi veren elyazmasının incelendiğı doktora tezinde, duaların orijinali yazılarak Fransızca'ya çevrilmiş, iki dilde çözümlemesi yapılmıştır. Günümüzde yapılan vaftiz ayini sırasında okunan duaların bu eserdeki dualarla teolojik karşılaştırılması yapılmıştır.

Elyazma eserde, vaftiz ayininin hazırlık aşamaları ve uygulanma şekillerinin anlatıldığı metinler vardır. Bu metinlerin içeriğı dualardır. Genel olarak iki dua ön plana çıkar. Bu dualardan ilki şeytandan tamamen vazgeçme duası, ikincisi Mesih İsa'nın öğretilerini kabul etme duasıdır. Bu dualardan ikincisi Ioannes Khrysostomos'un

öğretileriyle şekil almıştır ve ilk duaya göre daha uzundur. Euchologion' a göre, vaftizin ana unsuru kişinin geçmişten gelen günahlarından kurtulması değil, vaftiz olarak erdem sahibi olmasıyla ilgilidir. Kişi vaftiz esnasında üzerinden çıkardığı giyisilerle geçmişinden kurtulur yani bir nevi ölür, tanrının suyunda tekrar hayat bulur yani yeniden doğar ve kutsal yağla bütünleşen vücudu ona tanrının mührünü kazandırır. Aynı zamanda kutsal yağ tekrar ölümlü olmanın sembolüdür.

Çalışma, Bizans vaftiz litürjisinin yoğunluğuna ve özellikle vaftiz sonrasında gerçekleştirilen ökaristi ayinine gönderme yaparken, günümüzdeki vaftiz ayinlerinin geçmiştekiler gibi olması gerektiğini önerip, Bizans litürjisine göre vaftiz sonrası uygulanan ökaristi ayini geleneğinin sürmesi gerektiğini belirtmiştir.

S. Ristow (1998). Frühchristliche Baptisterien Jahrbuch für Antikite und Chistentum Ergänzungsband 27 Aschendorff Verlag.

S. Ristow'un 1998 yılında kitaba dönüştürdüğü doktora tezinde, erken dönem Bizans Vaftizhaneleri dört bölümde incelenmiştir. Bu bölümler vaftizhane mimarisi, vaftiz havuzları, kronoloji, sembolizm ve litürjidir. İlk bölümün alt başlıkları vaftizhane ve esas kilise bölümü, vaftizhanelerin mimari yapılarının yaygınlaşması, vaftizhane yapılarının kökeni ve ilk örnekleri, Hristiyanlığın ilk dönemindeki vaftizhanelerinin iç kısımları ve eklemeleri ve kilise grupları içinde vaftiz yerinin konumu ve önemidir. İkinci bölüm olan vaftiz havuzlarının alt başlıkları; vaftiz havuzlarının yeri ve biçimleri, havuz yapılarının yaygınlaşması, vaftiz havuzlarının kökeni ve ilk örnekleri, çok katlı vaftizhanelerdeki havuzlar, vaftiz havuzu ve tasarım şekli, Hristiyanlığın ilk dönemindeki havuzlardan ortaçağın vaftiz taşına boyutların değişmesidir. Üçüncü bölüm olan kronolojinin alt başlıkları; Erken Hristiyanlık dönemindeki vaftizhanelerinin kronolojisi, vaftiz havuzunun kronolojisi, oktagon planlı vaftizhanelerin kronolojisi, haç planlı vaftizhanelerin kronolojisi ve yazılı kaynakların geçerliliğidir. Sembolizm ve Litürji isimli son bölümün alt başlıkları ise; Hristiyanlığın ilk dönemindeki vaftizhanelerin ve vaftiz tekne/havuzunun biçimi ile sembolü, eski ortaçağ ve geç antik dönemdeki vaftiz litürjisi, litürjinin vaftizhane ve vaftiz havuzları üzerindeki etkisi ve Hristiyanlığın ilk dönemindeki vaftizhanelerin dekorasyonudur.

S. Ristow'un ulaştığı sonuçlar 1061 vaftizhanenin incelenmesiyle ortaya konulmuştur. Bu yayın; saha çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirirken vaftizhanelerin ana kiliseye göre konumlandırılması ile ilgili sınıflandırmaları da kapsar. Ristow vaftizhanelerin kronolojisini, vaftiz havuzlarının ortaya çıkışını ortaçağa gelindiğinde

özgün formlara dönüşümüne kadar incelemektedir. S. Ristow'un yenilikçi yaklaşımı geleneksel yaklaşımları da içerisinde barındırır. Vaftiz havuzunun sembolik anlamı ya da ayinin litürjik olarak incelenmesi gibi konulara da değinir. Çalışmasında oldukça geniş bir coğrafi alan değerlendirmesi yaparak Büyük Britanya'dan Suriye'ye kadar uzanan erken dönem vaftizhanelerini sistematik olarak inceler. Bu inceleme sırasında ülkelerin modern idari bölgelerine göre alfabetik sıra metodu kullanılmıştır. S. Ristow, vaftizhaneleri vaftiz havuzunun varlığı ve diğer karakteristik özelliklere göre "kesin/muhtemel/şüpheli" olarak üç gruba ayırmıştır. Vaftizhaneler; tarihi, konumları, mimari özellikleri, kiliseyle bağlatılı girişlerini içeren standart bir sırayla incelenmiştir. Buna ek olarak vaftiz havuzlarını plan, yer, ölçüleri vb. özelliklerine göre sınıflamıştır. Çalışmanın son kısmında bazı yapıların zemin planları ve fotoğraflarını da kullanmıştır. Genel bir sonuç olarak, çalışmada vaftizhaneleri ve vaftiz tekne/havuzlarını tipolojik olarak gruplamaya çalışmıştır.

M.R. Jensen (2011). Living Water: Images, Symbols And Setting of Early Christian Baptism, Brill Publishers, Vigiliae Christianae Supplementary Series, Brill Leiden Boston.

Bu kitapta vaftiz, yedi bölüm altında incelenmiştir. Bu bölümler, katakomp resimlerinde vaftiz ikonografisi, sarkofaj ve mezar rölyeflerinde vaftiz ikonografisi, fildişi, cam ve mozaiklerde vaftiz ikonografisi, erken litürjik dokümanlar ışığında vaftizle ilgili görsel öğeler, Erken Hıristiyan vaftizhanelerinin tasarımı ve süslemesi, vaftiz tasarımında sembolizm, süslemede görsel semboller ve ritüellerdir. Vaftiz ikonografisinin duvar resmi, küçük buluntular, dönem kaynakları ve bezemeler üzerinden tartışıldığı yayında farklı eserlerde işlenen vaftiz konulu sahnelerin çözümlenmesi ve bulunan sonuçların bütüncül olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Vaftizin farklı eserler üzerindeki sahnelerin ikonografisinde bir erkek figürü, sağ elini bir gencin başının üstüne koyar biçimde tasvir edilmiştir. Bu genç, yaklaşık vücudunun yarısında kadar suyun altındadır ve kutsal ruhun bedenine dolmasıyla yeniden hayat bulmayı arzular bir ifadeye sahiptir. Çoğunlukla su, kayalıkların arasından fışkırır biçimde işlenmiştir. Sahnelerde Kutsal Ruh, ışık huzmesi, güvercin, şamdan vb. nitelenmiştir. Kitapta örnek olarak incelenen eserler ve vaftizhaneler, Kuzey Afrika, İtalya ve Suriye'dendir. Geniş bir coğrafi bölgeden seçilen eserler arasında Anadolu örneklerinin sayısı azdır ve bu örnekler yayının içeriğine uygun olarak değerlendirilmiştir.

A. Mailis (2011). The Annexes At The Early Christian Basilicas of The Grecece (4th-6th c.) Architecture and Function, British Archaeological Reports

International Series 2312.

Bu kitap, Yunanistan'da erken dönemde inşa edilen kiliselerin ek mekanlarının mimarisi ve işlevleri üzerinedir. Ek mekanlar arasında vaftizhane olarak kullanılanlar, kiliseye göre konumları, plan, malzeme-teknik, vaftiz havuz/tekne özellikleri göz önünde alınarak kara ve ada örnekleri bazında değerlendirilmiştir. Eserde, Yunanistan'ın Hristiyan arkeolojisi üzerine yapılan yayınlar kronolojik olarak verilmiş, vaftiz ayininin ve vaftizhanelerin değerlendirilmesinde bu yayınların inceleme metotları tartışılmıştır. Vaftizhaneler, bölgesel olarak kataloglanmış, yapıların özellikleri göz önüne alınarak vaftizhanelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Aynı zamanda geniş bir coğrafi alanı kaplayan örnekler, Balkanlardaki diğer yapılarında göz önüne alınarak değerlendirilmelerine imkan sağlamıştır. Kitapta çok sayıda görsel malzeme kullanılmış, vaftizhanelerin plan ve fotoğraflarına yer verilmiştir.

Türkiye'de konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, vaftizhaneler tek yapı, bölge ve kent düzeyinde ele alınmıştır.

S. Sümer (2008). İstanbul Ortodoks Ermeni Kiliselerinde Vaftiz Mekanları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Selinda Sümer'in yüksek lisans tez çalışması üç bölümden oluşur. Bu bölümler, vaftiz, vaftizhane mimarlığı ve İstanbul Ortodoks kiliselerinde vaftiz mekanları başlıklarından oluşur. Çalışmada, kilise içerisinde yer alan ve vaftiz mekanı olarak kullanılan bölümlerin, mimarisi, bezemesi ve resim programları üzerine çalışılmıştır. Tezde incelenen örnekler İstanbul Ortodoks Ermeni Kiliseleriyle sınırlı tutulmuştur.

A. Aydın (2006). Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları, Sanat Tarihi Dergisi, Sayı XV/1, s.1-19

Ayşe Aydın bu yayının giriş bölümünde vaftizin kökenine değinmiş, devamında Kilikya ve İsaurya Bölgesinden seçilen sekiz vaftizhaneyi kısa mimari tasvirle tanıtmıştır. Bu vaftizhaneleri, Akdeniz, Yunanistan ve Balkanlardaki vaftizhanelerle karşılaştırılmıştır. Yayında vaftizhanelerin günümüzdeki mevcut durumları hakkında bilgi verilmemiştir. Yapıların, yayınlardaki çizimlerine yer verilen bu çalışmada vaftizhanelere ait görsel öğeler kullanılmamıştır.

H. Çetinkaya (2013). Vaftizin Kökeni ve Türkiye'den Bilinmeyen Bir Örnek Mudanya Vaftizhanesi (ed. Şevket Dönmez). Güneş Karadeniz'den Doğar Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar, Hel Yayıncılık, Ankara.

Yayında öncelikli olarak vaftizin kökeni ve vaftizhanelerin gelişimine değinilmiştir. Devamında tarihte Mudanya'nın isimlerine değinilmiş ve Mudanya Vaftizhanesi tanıtılmıştır. Öncelikle yapı kalıntılarının bilgileri verilerek, bu çevrede bulunduğu düşünülen hamam yapısının erken Hristiyanlık döneminde vaftizhaneye çevrildiği, aynı zamanda vaftizhaneye çevrilen yapının içten ve dıştan sekizgen planıyla batıda tercih edilen vaftizhanelere benzediği belirtilmiştir. Denizli'de bulunan Laodikia Vaftizhanesiyle karşılaştırılan bu yapının onun gibi hamamdan dönüştürüldüğü iddia edilmiştir. Çalışmada Mudanya Vaftizhanesi olarak isimlendirilen yapının mimari tasvirine yer verilmiştir. Bağlı bulunması gereken kilisesiyle ilgili bir bilgi bulunmayan yayında mevcut verilerden yola çıkılarak planı çizilmiş ve vaftizhanenin olası üç boyutlu görüntüsüne yer verilmiştir. Tek yapı ölçeğinde yapılan bu çalışmanın karşılaştırma örnekleri yakın çevre ve Anadolu dışıyla sınırlı tutulmuştur.

4. HİRİSTİYANLIKTAKİ VAFTİZ

4.1. Yeni Ahit'te (İncil) Vaftiz ve Anlamı

Hristiyanlık açısından vaftizin terimsel anlamı; vaftiz olacak kişinin, kilisede yetkili olan görevli tarafından Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına günahlarının affedilmesi, aynı zamanda suya dalarak yeni bir hayata dirilmesinin sembolüdür. Bu anlamda her iki durumun tam ortasında, Yahya'nın insanları Şeria nehrinin suyuyla vaftiz etmesi yer alır. Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmesi Yahudilikle Hristiyanlık arasındaki döneme karşılık gelir. Sonuçta Vaftizci Yahya İsa'yı vaftiz edecek ve Hristiyan vaftizi kendi özüyle başlamış olacaktır. Bu olay Kutsal Kitap'ta şu metinle açıklanmıştır: *“Böylece Vaftizci Yahya çölde ortaya çıktı. İnsanları günahlarının bağışlanması için tövbe edip vaftiz olmaya çağırıyordu”*⁸¹. *Bütün Yeruslaim bütün Yahudiye ve Şeria yöresinin halk ona geliyor günahlarını itiraf ediyor Onun tarafından Şeria Irmağına vaftiz ediliyordu”*⁸².

Yahya topluma karşı duyduğu sorumluluk bilinciyle inananları vaftiz etmiştir. Bu doğrultuda vaftiz etme yoluyla insanların günahlarından arınması için Tanrıyla aralarında bir bağlantı olmuştur. İnananların itiraflarını dinleyerek onlara oruç, tövbe, dua, züht(takva) tavsiyesinde bulunmuştur. Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmesi Tanrıya gidilen yolda bir hazırlık aşaması olarak yorumlanmaktadır çünkü Yahya'nın önceki vaftizlerinde Kutsal Ruh, rahmet ve ilahi lütufların inananlara iştirak etmesi mümkün olmamaktadır. İsa'nın vaftiziyle başlayıp, III. yüzyıl ve sonrasında teolojik temellere oturan vaftiz ayini Hristiyan vaftizine bir geçiş niteliğindedir. İsa'nın vaftizi sırasında O'nun Mesih ve Tanrının oğlu olduğu dünyaya bildirilmiştir. Bu olay Kutsal Kitap'ta şu metinle açıklanmıştır:

“Bu sırada İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmek üzere Celile'den Şeria nehrine, Yahya'nın yanına geldi. Yahya, benim senin tarafından vaftiz edilmem gerekirken sen mi bana geliyorsun diyerek, O'na engel olmak istedi. İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı'nın Ruhunun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. İsa dua ederken gök açıldı ve Kutsal Ruh bedensel bir görünüm alarak güvercin biçiminde O'nun üzerine indi. Göklerden gelen bir ses de şöyle dedi: sevgili Oğlum budur. O an Ruh, İsa'yı çöle gönderdi. İsa çölde kaldığı kırk gün boyunca Şeytan tarafından sınandı. Yabani hayvanlar arasındaydı ve melekler O'na hizmet ediyordu”⁸³.

Yahya, İsa'yı vaftiz etmesinin ardından Kutsal Kitapta geçen şu açıklamayı yapar:

⁸¹Markos, a.g.k., 1:4

⁸² Matta 3: 5-6.

⁸³Markos, a.g.k., 1: 9-14

“Yahya ertesi gün İsa’nın kendisine doğru geldiğini görünce şöyle dedi: İşte dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı kuzusu! Kendisi için “Benden sonra biri geliyor. O benden üstündür çünkü O benden önce vardı dediğim kişi de işte budur. Ben onu tanıımıyordum ama İsrail’in onu tanınması için ben suyla vaftiz ederek geldim”. Yahya tanıklığını şöyle sürdürdü: Ruh’un güvercin gibi gökten indiğini, O’nun üzerinde durduğunu gördüm. Ben onu tanıımıyordum ama suyla vaftiz etmek için beni gönderen, Ruh’un kimin üzerine inip durduğunu görürsen Kutsal Ruh’la vaftiz eden O’dur” dedi. “Ben de gördüm ve tanrının oğlu budur diye tanıklık ettim.”⁸⁴

Vaftizin anlamı Kutsal Kitaptaki metinlerden yola çıkılarak belirlenir. Bu metinler üzerine yıllardır süren teolojik tartışmalar vaftizin muhtevası hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Hristiyan vaftizindeki bütünlük Kutsal Ruh’un insan vücuduna geçişidir. Vaftiz sırasında Kutsal Ruh suya iner ve vaftiz için suya dalan inananların bedenine girer. Bu evrede su simgesel olarak ateşe benzer ve Kutsal Ruh’la yapılan vaftizde ruhani doygunluk doruğa çıkar. Edilen dualar ve doğrudan sözle aktarılan sırlar vaftizin tamamlayıcı unsurlarıdır. İsa’nın inananları ateşle vaftiz etmesi bir anlamıyla arınmanın insanda ortaya çıkardığı olgunlaşmış bilgidir⁸⁵. Ayrıca Yahya’nın İsa’yı vaftiz etmesi, İsa’yla karşılaşmadan önceki söylevlerini açıklar niteliktedir. Nitekim bu olay Kutsal Kitapta şöyle geçer: “Gerçi ben sizi tövbe için su ile vaftiz ediyorum, benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O’nun çarıklarını çıkarmaya bile layık değilim. O sizi kutsal suyla ve ateşle vaftiz edecek”⁸⁶.

Terim anlamıyla vaftiz, inananın kilisede yetkili olan birisi tarafından Baba, Oğul ve Kutsal Ruh (teslis)⁸⁷ adına suya daldırılarak günahlarının affı sonucu yeni bir yaşama başlamasıdır ve Hristiyan sakramentlerinden birisidir. Bu durum Kutsal Kitap’ta şu metinle açıklanmıştır: “Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi Bu nedenle gidin bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin; size buyurduğum her şeye uyumayı onlara öğretin. İşte ben dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim.”⁸⁸

⁸⁴Yuhanna 1: 29-34

⁸⁵E.S. Carlille (1954).TheIsis, London, s. 200.

⁸⁶Matta, a.g.k., 3-11

⁸⁷Teslis (Üçleme): Fransızca kökenli bir kelime olup, bu dilde Trinite olarak bilinir. Ortodoks Hristiyan inancına göre Tanrının; Baba, Oğul, Kutsal Ruh ‘tan oluşan üçlü birliğini açıklayan terimdir. Hristiyan teolojisinin İznik Konsilinde (325) resmi olarak kabul ettiği doktrine göre bu üçlü birlik birbirinden ayrılmazlar ve her biri Tanrının tamamlayıcı unsurlarıdır (K.Uthemann. (1991). *Trinity*. The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt 3, s. 2116. New York: Oxford University Press).

⁸⁸ Matta, a.g.k., 28: 18-20

Hristiyanlığa girişin ve kabul edilişin ön koşulu olan vaftiz, insanlığın “İlk Gûnahtan” arınması anlamına da gelir⁸⁹. Teyrat’ın Yaradılış bölümünde geçen ve Adem ile Havva’nın cennetten kovulmalarına neden olan ilk gûnahın tüm insanlık üzerindeki etkisi vaftiz olunmak suretiyle geçebilir. Bu olay Kutsal Kitap da şu metinle açıklanmıştır: “*Gûnah bir insan aracılığıyla, ölüm de gûnah aracılığıyla dünyaya girdi. Böylece ölüm bütün insanlara yayıldı. Çünkü hepsi gûnah işledi.*”⁹⁰

Vaftiz İsa’nın ölümü olarak suya dalma, İsa’nın dirilmesi olarak sudan çıkma eylemleriyle örtüşür. Vaftiz olanlar İsa’nın ölümü ve dirilişine iştirak ettiklerine inanırlar. Vaftizin İsa’nın hayatında da önemli bir yeri vardır. İsa’nın çektiği çileli yaşam, öldükten üç gün sonra dirilmesi vaftizle bütünleştirilmiştir. Bu olay Kutsal Kitap da şu metinlerle açıklanmıştır:

“Vaftizde O’nunla birlikte gömüldünüz ve O’nu ölümden diriltten Tanrı’nın gücüne iman ederek O’nunla birlikte dirildiniz. Mesih İsa’ya vaftiz edilenlerimizin hepsinin O’nun ölümüne vaftiz edildiğini bilmez misiniz? Baba’nın yüceliğı sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O’nunla birlikte ölüme gömüldük. Eğer O’nunkine benzer bir ölümden O’nunla birleşmişsek, O’nunkine benzer bir dirilişte de O’nunla birleşeceğiz. Artık gûnaha kölelik etmeyelim diye, gûnahlı varlığımızın ortadan kaldırılması için eski yaradılışımızın Mesih’le birlikte çarpmıha gerildiğini biliriz. Çünkü ölmüş kişi gûnahtan özgür kılınmıştır. Mesih’le birlikte ölmüşsek, O’nunla birlikte yaşayacağımıza da inanıyoruz. Çünkü Mesih’in ölümden dirilmiş olup artık ölmeyeceğini, ölümün artık O’nun üzerinde egemenlik sürmeyeceğini biliriz. O’nun ölümü, gûnaha karşılık ilk ve son ölüm olmuştur. Oysa sürdüğü yaşamı Tanrı için sürmektedir. Siz de böylece kendinizi gûnah karşısında ölü, Mesih İsa’da Tanrı karşısında diri sayın.”⁹¹

Vaftiz olunarak gûnahların affedildiğine inanılır. Vaftiz olmayan insanların gûnahkar bir doğayla yeryüzünde olduklarına inanılır. Fiilen işlenen suçlar ve bunların sonucunda ortaya çıkan hatalar insan benliğinde görünmez yaralar açmaktadır. Bu yaraların tertemiz bir suyla vücuttan atılabildiğı yönündeki inanç, insanların bağışlandığı,

⁸⁹ Bu gûnah, Adem ve Havva’nın tanrıya karşı yaptıkları ilk itaatsizliktir. Tanrı, onları yaratıp Aden Bahçesindeki tüm güzellikleri onlara bahşetmiş, sadece iyiyle kötüyü bilme ağacının meyvesinden yememeleri konusunda Ademle Havva’yı uyarmıştır. Şeytan kılığına giren yılan, Havva’yı kandırıp ağacın meyvesini ona yedirmiş, Havva’da meyvenin diğer yarısını Adem’e yedirmiştir. Bu olaydan sonra çıplaklıklarının farkına varan Ademle Havva itaatsizlikleri yüzünden cennetten kovulmuşlar ve ölümlü olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. İnsanoğlunun Tanrıya karşı işlediğı İlk Gûnah bütün insanlığa mal edilmiştir. Vaftiz sayesinde bu gûnahtan temizlenilir ve Hristiyan olunur. M.S. 1. yüzyılın sonlarına tarihlenen, Adem ile Havva’yı anlatan bir eserde, onların cennetten kovulmalarının ardından Adem’in Ürdün, Havva’nın ise Dicle nehirlerinde boyunlarına kadar günlerce suda yıkanmaları, hem işledikleri gûnahtan arınma, hem de yeni bir başlangıç olarak değerlendirilir (Yaradılış 3 :1-23).

⁹⁰Romalılara Mektup 5:12

⁹¹Romalılara Mektup, a.g.k., 6: 3-11

arındığı ve Kutsal Ruh tarafından kutsandığı anlamına gelir. Bir biçimiyle yeniden doğuş anlamına da gelen bu tutum Kutsal Ruh'un insan doğasında yaşama girişi olarak da algılanır. Bu olay Kutsal Kitap da şu metinlerle açıklanmıştır:

“Bir kimse sudan ve Ruh’tan doğmadıkça Tanrı’nın egemenliğine giremez. Musa’nın yasasını hiçe sayan bir kimse, iki ya da üç tanığın sözü üzerine acımasızca öldürülür, sizler ise aydınlandıktan sonra acılarla dolu büyük bir mücadeleye dayandığınız ilk günleri anımsayın. Dünyaya gelen her insanı aydınlatan gerçek ışık vardı, bir zamanlar karanlıktınız ama şimdi Rab’de ışıksınız, ışığın çocukları olarak yaşayın, çünkü ışığın meyvesi her tür iyilik doğruluk ve gerçekte görülür. Kurtarıcımız Tanrı, iyiliğini ve insana olan sevgisini açıkça göstererek bizi kurtardı, bunu doğrulukla yaptığımız işlerden dolayı değil kendi merhametiyle yeniden doğuş yıkamasıyla ve kurtarıcımız İsa Mesih aracılığıyla üzerimize bol bol döktüğü Kutsal Ruh’un yenilemesiyle yaptı, öyle ki O’nun lütfuyla aklanmış olarak ümit içinde sonsuz yaşamın mirasçıları olalım”⁹².

*“Kutsal Ruh’la O’nda mühürlendiniz. Ruh, Tanrının yüceliğinin övülmesi için Tanrıya ait olanların kurtuluşuna dek mirasımızın güvencesidir”*⁹³. Vaftizle inananların yolunun aydınlanır. İsa’nın ve kilisenin aydınlığına erişmek, onların öğretilerini yaşamda var etmek vaftiz olmakla başlar. İsa’nın öğretileri vaftizle somutlaşarak inananları aynı çatı etrafında birleştirir. İsa’nın birleştirici gücü onun nezdinde tüm insanlığı sarmalayan bir yerde durur. Mesih İsa’nın açtığı bu yolda insanların, kölelikten kurtulup özgür olunduğuna, ırksal olarak eşitlendiğine, cinsler arasındaki engellerin aşıldığına inanılmaktadır. Bu olay Kutsal Kitap da şu metinlerle açıklanmıştır: *“Işığın açığa vurduğu her şey görünür. Çünkü görünen her şey ışıktır. Bunun için şöyle deniyor: Uyan ey uyuyan! Ölümden diril! Mesih sana ışık saçacak.”*⁹⁴

“Söz dinleyen köleler gibi, kendinizi kime teslim ederseniz, sözünü dinlediğiniz kimsenin köleleri olduğunuzu bilmez misiniz? Ya ölüme götüren günahın, ya da doğruluğa götüren söz dinlerliğin kölelerisiniz. Eskiden günahın köleleri olan sizler, adandığınız öğretinin özüne yürekten bağlandınız. Günahıtan özgür kılınarak doğruluğun köleleri oldunuz. Mesih İsa’ya iman ettiğiniz için hepiniz Tanrı’nın oğullarısınız. Mesih, inanlılar topluluğunu suyla yıkayıp Tanrısal sözle temizleyerek kutsal kılmak için kendini feda etti. Vaftizde Mesih’le birleşenlerinizin hepsi Mesih’i giyindi. Artık ne Yahudi ne Yunan, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı vardır. Hepiniz Mesih İsa’da birsiniz. Ve eğer Mesih’e aitseniz, o zaman İbrahim’in soyundansınız, vaade göre de mirasçılarsınız. Bazılarınız böyleydiniz; ama yıkandınız, kutsal kıldınız, Rab İsa Mesih’in adıyla ve Tanrımızın Ruhu aracılığıyla

⁹²Yuhanna,a.g.k., 3: 3

⁹³Efeslilere Mektup 1: 13-14

⁹⁴ Efeslilere Mektup, a.g.k., 5:14

aklandınız. Ölümlü değil, ölümsüz bir tohumdan, yani Tanrı'nın diri ve kalıcı sözü aracılığıyla yeniden doğdunuz.”⁹⁵

“Neden bir olmakla birlikte birçok üyeden oluşur ve çok sayıdaki bu yerlerin hepsi tek bir beden oluşturur? Mesih de böyledir ister Yahudi ister Yunan ister köle ister özgür olalım hepimiz bir beden olmak üzere aynı ruhla vaftiz edildik ve hepimizin aynı ruhtan içmesi sağlandı. İşte beden tek üyeden değil birçok üyeden oluşur.”

Vaftiz ruh yoluyla inananların yenilenmesidir. Kutsal Ruh vaftiz suyuna indiğinde insanların yenilenerek hem bedeninin hem de ruhunun bir bütünlük içerisinde olabilmelerini sağlar. Vaftiz sonrasında inananların başka bir hissiyatla yaşama devam edebilmelerinin bir diğer nedeni de Kutsal Ruh'un inananlara verdiği nefestir. Kutsal Ruh, birleştiricidir ve bütünleştiricidir. Aynı zamanda Mesih İsa'nın etrafında birleşen ve bütünleşen inananlar, Tanrının gözünde birdir. Bu olay Kutsal Kitap da şu metinlerle açıklanmıştır:

*“Çağrınızdan doğan tek bir umuda çağrıldığınız gibi beden bir, ruh bir, Rab bir, iman bir, vaftiz bir, her şeyden üstün, her şeyle ve her şeyde olan herkesin Tanrısı ve Babası birdir”*⁹⁶.

*“Vaftiz de Mesih'le bileşenlerinizin hepsi Mesih'i giyindi. Artık ne Yahudi ne Yunan ne köle özgür ne erkek ve ne dişi ayrımı var. Hepiniz Mesih İsa'da birsiniz”*⁹⁷.

Vaftiz, Mesih İsa'nın Tanrıya itaatinin göstergesidir. Bu nedenle bütün inananlar Mesih İsa'yla üzerindeki geçmişten kurtulur. Vaftizle beraber yeni giysilere sahip olur. Vaftiz Tanrının inananlarla arasındaki anlaşmadır.

*“Bizi sizinle birlikte Mesih'te pekiştiren ve Mesih etmiş olan tanrıdır. O bizi mühürledi güvence olarak da yüreklerimize Kutsal Ruhu yerleştirdi”*⁹⁸.

*“Gerçeğin bildirisini, kurtuluşumuzun müjdesini duyup O'na iman ettiğinizde size vaat edilen Kutsal Ruh'la O'nda mühürlendiniz. Ruh, Tanrının yüceliğinin övülmesi için Tanrıya ait olanların kurtuluşuna dek mirasımızın güvencesidir”*⁹⁹.

Havariler, İsa'nın emirine uyarak ve Vaftizci Yahya'yı örnek alarak inanları vaftiz etmişlerdir. İsa'nın bu konudaki emri Kutsal Kitapta şöyle geçmektedir:

*“Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin! Bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin.”*¹⁰⁰

⁹⁵ Romalılara Mektup, a.g.k., 6: 15-18

⁹⁶ Efeslilere Mektup, a.g.k., 4: 4-6

⁹⁷ Galyalılara Mektup 3: 27-2

⁹⁸ Korintlilere Mektup 21: 21-22

⁹⁹ Efeslilere Mektup, a.g.k. 1: 13-14

¹⁰⁰ Matta, a.g.k. 28:19

Havarilerin vaftizinde inananlar teslis inancına göre vaftiz edilmiştir. Bu olay metinde şöyle geçmektedir:

“Vaftiz adayı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına akan suda vaftiz olmalıdır. Şayet akan su yoksa diğer sular da vaftiz olmalıdır. Şayet soğuk su yoksa bu takdirde sıcak suda vaftiz olmalıdır. Ancak her ikisini de bulmak mümkün olmazsa bu takdirde vaftiz adayının başına Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına üç kez su dökülmelidir”¹⁰¹

Vaftizin teolojik tartışmalarında Aziz Pavlus’un yeri oldukça önemlidir. İsa’dan sonra vaftizi uygulayanlardan olan Pavlus, hemen hemen her metninde teslise gönderme yaparak vaftizin teolojik ve sembolik özelliklerini güçlendirir. Bu olay Kutsal Kitap da şu metinlerle açıklanmıştır:

“Yahya suyla vaftiz etti, ama sizler birkaç güne kadar Kutsal Ruh’la vaftiz edileceksiniz. Tövbe edin, her biriniz İsa Mesih’in adıyla vaftiz olsun. Böylece günahlarınız bağışlanacak ve Kutsal Ruh armağanını alacaksınız. Bu vaat size, çocuklarınıza ve uzakta olanların hepsine, Tanrımız olan Rab’bin kendine çağıracağı herkese yöneliktir. Ben konuşmaya başlayınca Kutsal Ruh, başlangıçta bizim üzerimize indiği gibi, onların da üzerine indi. O zaman Rab’bin söylediği şu sözü anımsadım: Yahya suyla vaftiz etti, sizler ise Kutsal Ruh’la vaftiz edileceksiniz. Öyleyse neye dayanarak vaftiz oldunuz, diye sordu, Yahya’nın öğretilerine dayanarak vaftiz olduk dediler. Pavlus: Yahya’nın yaptığı vaftiz, tövbeyle ilgili bir vaftizdi, dedi.”¹⁰²

Pavlus’un en geniş tanımına göre vaftiz, “*yeniden doğma ve yenilenmenin bir armağanı*” dır. Ona göre günahkâr birisi vaftiz olarak günahlarından temizlenmiş ve yenilenmiş olur. Pavlus, kutsal metinlere bağlanması gereken vaftizin, arındırma gücünü her zaman yinelemiş, vaftizi kilisede yapılması gereken zorunlu ayinlerden birisi olarak görmüştür. Ayrıca kiliseye kabul edilebilmek için de vaftiz olmak gerekir. Bunun yanı sıra vaftizdeki suyun kullanımında bir üçleme esasına inanır. Vaftiz olurken suyun tamamen içine girmek ölümü, suyun altına dalmak gömülmeyi ve sudan çıkmakta dirilmeyi temsil etmektedir¹⁰³. Pavlus’un bu konudaki ifadeleri Kutsal Kitapta şu metinle açıklanmıştır:

“Vaftizde O’nunla birlikte gömüldünüz. O’nu ölümden diriltten Tanrının gücüne iman ederek O’nunla birlikte dirildiniz. Sizler suçlarınız ve benliğinizin sünnetsizliği yüzünden ölüyken, Tanrı sizi Mesihle birlikte yaşama kavuşturdu. Bütün suçlarımızı o bağışladı.”¹⁰⁴

¹⁰¹ Alexander Roberts (1886). The Teaching of the Twelve Apostles ANF, Buffalo: The Christian Literature Company, VII, s: 379

¹⁰² Romalılara Mektup, a.g.k., 6; 1-11; Elçilerin İşleri 1: 5

¹⁰³ T. Freke. P. Gandy, a.g.k., 2005, s:46.

¹⁰⁴ Koleselilere Mektup 2: 12-14

Hristiyanlıktaki vaftizin Eski Ahit'te geçen olaylarla ilintili olduğuna dair söylevler vardır. Bu olaylar İsa-Adem karşılaştırması ve Nuh Tufanıdır. Araştırmacılar, bu iki olay sembolik olarak vaftize benzeterek farklı bakış açıları ortaya koyar. Adem'in, Havva ile birlikte cennetten kovulmalarının sebebi Tanrıya karşı yaptıkları itaatsizliktir. Tanrı, onları yaratıp Aden Bahçesindeki tüm güzellikleri onlara bahşetmiş, bunun sonucunda da sadece iyiyle kötüyü bilme ağacının meyvesinden yememeleri konusunda Ademle Havva'yı uyarmıştır. Şeytan kılığına giren yılan, Havva'yı kandırıp ağacın meyvesini ona yedirmiş, Havva'da meyvenin diğer yarısını Adem'e yedirmiştir. Bu olaydan sonra çıplaklıklarının farkına varan Adem ile Havva itaatsizlikleri yüzünden cennetten kovulmuşlar ve ölümlü olarak yaşamak zorunda kalmışlardır¹⁰⁵. Adem'in cennetten kovulması, çıplaklığıyla baş başa kalması, günahkar ve ölümlü olan yeni bedeniyle yüzleşmesi anlamına gelir. Adem'in işlediği günah tüm insanlığa intikal etmiş ve bu durum İsa'nın vaftiz edilip hem bedenini hem de ruhunu temizlediği zamana kadar herkesi sarmıştır. Aslında as olan şey İsa nezdinde ve vaftiz sayesinde tüm insanlığın cennetten kovulmadan önceki temizliğine kavuşmuş olmalarıdır. Zira o zamana kadar tüm insanlık Adem'in günahına ortakdır.

Nuh Tufanında günahkar insanların içerisinde yok olduğu sulardan geriye kalanlar, yeni yaşamın başlangıcıdır. Tanrının öfkesi insanlığın sonunu hazırlamıştır. Bir anda suyla yok olan yaşamın kaynağı sudur. Nuh ve yanındakiler ölümcül suların içerisinde sağlam çıkmayı başararak, yeni bir yaradılışın öncüsü olmuşlardır. Nuh, günahkar olan insanlığın içinde yok olduğu sulara göğüs gerendir. Suyu gömülme ölümün sudan boğulmadan çıkmak yeniden doğuşun simgesidir¹⁰⁶. Bu olay Kudüslü Kyrillos'a göre, inananların vaftiz havuzuna inmesiyle bağlantılıdır ve ilk örneği İsa'nın vaftizi sırasında gerçekleşmiştir. Suların dibine inerek sembolik deniz ejderhasının (ki ejderhanın barınağı ölüm sularıdır) gücünü kırmak, İsa'nın Şeria Nehrine inip ölüm sularıyla baş etmesiyle örtüşür. Bu nedenle Kudüslü Kyrillos Hristiyan olmaya hazırlanan kişiyi şu sözlerle uyarmaktadır.

“...Ejderha yolun kenarında, gelen geçeni gözlemektedir; dikkat et seni ısırmasın! Ruhların babasına gidiyorsun, ama bu ejderhanın oradan geçmek gerekiyor...”

¹⁰⁵ Tekvin, **a.g.k.**, 2:9; 2:17; 3:4-5; 3:22

¹⁰⁶ Yalçın Bilban-Asnu (2006). Erken Hristiyanlık ve Bizans'ta Nuh'un Gemisi: Sembol Ve İkonografi, Uluslararası Ağrı Dağı Sempozyumu, s:169-184; M. Eliade, **a.g.k.**, 1992, s:186.

Suyun hakimiyet alanı yeryüzünün bütününde etkilidir. Yaşamın oluşumu, gelişimi ve sürekliliği suyla mümkündür. Bu anlamda su, başlangıçlara sebep olduğu kadar bitişlere de sebep olabilmektedir¹⁰⁷. İnsanlığın geçmişine ait bu iki olayın vaftizle, kahramanlarının da İsa'yla özdeştilmesinde suyun ön planda olduğu görülmektedir.

4.2. Vaftizhane ve Litürji

4.2.1. Vaftiz Ayini ve Litürjisi

Hristiyanlığın ilk yıllarında sakramentlerin nasıl uygulanacağına dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Bütün inananların vaftiz olup, Hristiyan cemaatine katılmaları ve cemaat nüfusunun giderek artması önemli bir ayrıntıdır. Bu nedenle erken dönemde Kilise Babaları amaca hizmet etmenin önemini vurgulayarak akarsu kenarında yapılan vaftiz ayinlerinde, vaftiz olacak kimseye teslisin unsurlarını iman gücüyle tekrar ettirmek ve kişiyi suya daldırmak suretiyle vaftizi tamamlamayı uygun görmüşlerdir. Aynı zamanda ilk dönemdeki vaftiz törenlerinin ne zaman yapıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Bilindiği üzere inananların Hristiyan olabilmeleri ve işlemiş oldukları İlk Günah'tan kurtulabilmeleri için vaftiz olmaları şarttır. Bu koşullar düşünüldüğünde vaftiz olmak için belirli bir zaman aralığının beklenmesi mantıklı değildir. Yine de vaftiz adayları için özel sayılan Paskalya¹⁰⁸ ve Pentekost¹⁰⁹ günlerinde vaftiz olmanın, inananlar açısından önemi büyüktür¹¹⁰.

Belirli kurallar ya da doktrinler doğrultusunda uygulanmayan sakramentlerin asıl dayanağı sadece kutsal kitaptır. Vaftizin neden yapılması gerektiği ve bu gerekliliğin uygulanma biçimleri konusunda erken dönemde tartışmalar olmuştur. Tartışmaların ve bu tartışmalardan sonra ortaya çıkan vaaz ve söylevlerin ışığında bir takım düşünceler yaygınlaşmıştır. Bu düşünceler, aynı zamanda vaftiz ritüelinde bölgesel farklılıkların neden ileri geldiğini de anlamamızı sağlar. Batı ve Doğu kiliseleri vaftizin içeriği

¹⁰⁷ M. Eliade, **a.g.k.**, 1992, s.181-182.

¹⁰⁸ Paskalya: Hristiyanların, İsa'nın çarmıha gerilmesi, ölmesi ve üçüncü gün yeniden dirilmesi anısına kutladıkları dini bayram. İlkbaharda kutlanılan bu bayram her yıl mart ayının on dördüncü gününü izleyen ilk Pazar günü İsa'nın dirildiğine inanılan üçüncü gün olarak kutlanılır. 325 yılında toplanan İznik Konsil kararlarına göre paskalya bayramı için 21 Mart (ekinoks) tarihinden sonraki ilk dolunayı takip eden pazar günü kutlanması karara bağlanmıştır. Doğu ve batı kiliselerinde farklı zamanlarda (22 mart-25 nisan) kutlanan bu bayramın Diriliş Pazarı, Kıyam Yortusu, Diriliş Günü olarak da adlandırılır. (Ö. Öztürk, **a.g.k.**, 2016, s:946; M. Eliade (2014). *Dinler Tarihine Giriş*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s:168)

¹⁰⁹ Pentekost: Kutsal Ruh'un yeryüzüne, havarilerin üzerine indiği güne verilen isimdir ve bu nedenle kutsal sayılıp kutlanan dini bayramdır. Paskalya bayramından sonraki ellinci günde kutlanır. (M. Eliade, **a.g.k.**, 2014, s :168)

¹¹⁰ A. Hamman, **a.g.k.** 1962, s:10; W. Smith – S. Cheetham, **a.g.k.**, 2005, s:173-178

konusunda fikir birliğine sahip değillerdir. Batı kilisesi vaftiz olmanın ana nedeni olarak Adem'in asli günahını baz alır. Adem, günahkar bir doğayla yeryüzüne gelerek tüm insanlığı bu günaha dahil etmiştir. Bu günahı ancak vaftiz olarak kurtulunur. Batı kilisesinde vaftiz, ilk günahın temizlenmesi inancıyla başlar ve devamında İsa'nın öğretileriyle sürer. Doğu kilisesinde durum biraz daha farklıdır. Adem'in işlediği asli günah vaftizin ritüeli içinde kendine yer bulsa da, Doğu kilisesi vaftizin içeriğini suyun kutsallığı üzerine yoğunlaştırmıştır. Tanrının Ruh'unun içerisinde olduğu bu suyun, yüceliği ve insanın bu suya girdiğinde Tanrıyla buluşuyor olması Doğu kilisesi için Adem'in ilk günahından vaftiz olunarak temizlenilmesinden çok daha fazla anlamlıdır¹¹¹.

Bebek vaftizi üzerinde de Kilise Babalarının tartışmaları oldukça derindir. Kutsal Kitap'ta Bebek vaftizinin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili metin yoktur. Bebeklerin vaftiz edilmeleri konusunda farklı fikirlere sahip olan Kilise Babalarından bazıları, çocuğun doğar doğmaz vaftiz edilmesi ve İlk Günah'tan temizlenmesi gerektiğini savunmuşlardır¹¹². Bebek vaftizinin zorunluluğunu vurgulayan Kilise Babaları arasında fikir ayrılıkları vardır. Bu ayrılıkların ana sebebi, çocuğun hangi yaşta vaftiz olması gerektiğiyle ilgilidir. Tertullian, Hristiyan olmanın gereği olan vaftiz ritüelinin, belirli bir fiziki ve akli olgunluğa sahip bireylere uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, Hristiyan öğretiyi ve İsa'nın açmış olduğu yolu anlayabilmek ve kilisenin izinde bir yaşam sürebilmek için kişinin belirli bir olgunluğa erişmiş olması gerekir¹¹³.

Vaftiz olmak isteyen adaylar iki farklı kategoride değerlendirilir. Adaylar, dinleyenler ve dinlenenler (seçilenler) olarak ikiye ayrılır. Adayların ilk aşamaları dinleyenler grubunda geçer. Bu grupta ilerleyen ve başarılı olanlar ikinci grup olan dinlenenlere dahil edilir. İlk gruptakiler Hristiyan sempatizanlarıdır ve Hristiyan öğretilerine tam anlamıyla maruz kalmazlar. Bu grubun varlığından Nysalı Gregorius'un vaazları sayesinde haberdar oluruz çünkü o, vaftiz üzerine verdiği vaazlarında dinleyenlerden sıkça bahseder. Nysalı Gregorius bu kişilere “yarı Hristiyan” diye seslenir. Genel anlamda doğulu Kilise Babaları bu grubun içerisinde adayların uzun süre beklemelelerinden pek memnun olmaz. İkinci gruptaki seçilenler doğrudan vaftiz ayini için hazırlanan kişilerdir. Hazırlık aşamasının çok fazla değişkeni vardır ve bu durum her bölgede farklı vaftiz uygulamalarını da beraberinde getirir. İkinci aşamada bulunan

¹¹¹ A. Hamman, **a.g.k.** 1962, s:16

¹¹² Bu Kilise Babaları: Irenaus, Origenes, Kibriyanus ve Ambrosie'dir.

¹¹³ Tertullian (1954). On Baptism, XVIII. CCSL I, s:287

seçilenler vaftiz olmayı istediklerinde öncelikle iyi bir Hristiyana bunu söyler. Kişi, bu söylev sırasında neden Hristiyan olmak istediğini açıkça, net bir biçimde anlatmak zorundadır. Onu dikkatli bir şekilde dinleyen Hristiyan, bu isteği psikoposa veya rahibe iletilir. Vaftiz olmak isteyen kişi din görevlisi tarafından sorguya çekilir ve bu kişinin vaftiz olmayı neden istediği anlaşılmaya çalışılır. Bu sorgudan iyi bir şekilde çıkan kişi, din görevlisi tarafından vaftiz olmayı isteyen diğer adaylar arasına kabul edilir ve kişinin ismi kilise kayıtlarına eklenir. Böylece resmi olarak süreç başlamış olur. Kişinin kilise tarafından kayıt altına alınması sembolik olarak Tanrının huzuruna ilk çıkış manasındadır ve oldukça onemlidir. Bu aşamadan sonra vaftiz olmak isteyen kişinin ahlaki ve tinsel hazırlık evresi başlar ve kişi ruhsal bir hazırlık evresine girer. Böylelikle vaftizin ilk aşamaları tamamlanmış olur. Vaftiz olmak isteyen kişiler, kayıt işleminden sonra her gün kiliseye gitmek zorundadır. Kiliseye gittiği zamanlarda şeytan çıkarma duasını okuyan kişi, sonraki aşamalarda İncil'in bazı pasajlarını öğrenmeye başlar. Süreç ilerledikçe bu kişilere vaftiz ayini sırasında edilecek dualar ve sorulacak soruların cevapları ezberletilir¹¹⁴.

Vaftiz olmayı isteyen kişi oruç tutar. Kendini Büyük Perhiz (oruç) sırasında vaftiz ayinine hazırlar. şeytanı reddetme töreninde piskopos tarafından vaftiz adaylarına öğretilen symbolo (Latince credo, Türkçe' de inanç duası anlamına gelen terim) duasını ezbere okur. şeytanı reddetme ayini aynı zamanda İsa'ya adanma ayinidir. Vaftiz olacak kişinin çıplak bedeni yağlanır. Piskopos, yağlanan kişiye vaftiz havuzunun olduğu ana mekana alır. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına üç kere suya daldırır. Bu işlem bittikten sonra havuzun dışına çıkan kişi tekrar yağlanır ve piskopos tarafından takdis edilir¹¹⁵. Vaftiz ayininin tamamlayıcısı olarak nitelendirilen kominyon ayini sırasında Tanrının mührü vaftiz edilen kişiye tamamen geçer ve kişinin İsa'nın öğretilerine uygun bir yaşam süreceği tescillenmiş olur¹¹⁶.

Erken dönemde vaftiz ayininin Paskalya ve/veya Pentekost günlerinde yapılması makbul sayılır. Paskalya haftası öncesinde vaftiz olacak kişilerin kırk gün süreyle Büyük Perhiz orucu tuttukları ve vaftiz sırasında söyleyecekleri duaları ezberledikleri

¹¹⁴ A. Hamman, **a.g.k.**, 1962, s:7-10.

¹¹⁵ J. Lassus (1947). Sanctuaires Chrétiens De Syrie, Ouvrage Publié, Paris, s:221; Morrisson, C. (2014). Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641, Historia Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Cilt I, s:237-239; C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966, s: 462.

¹¹⁶ R.F. Taft (1991). *Baptism*. Oxford Dictionary Byzantium. (Ed. A.Kazdhan vd.) New York: Oxford University Press, s. 251

bilinmektedir¹¹⁷. Bu kişilere kilisede *competent* (yeterli/ehli) veya *elect* (seçilmiş) ismiyle hitap edilmektedir. Batı Kilisesinde vaftiz ayini için yukarıda anlatılanlara bir de ayak yıkama pratiği eklenmelidir. Vaftiz olan kişinin havuzdan çıkınca ayağını yıkaması ve sonrasında yağlanması gerekir. 306 yılında Elvira Kilise Konseyi'nde alınan bir kararla bu uygulama İspanya'da yasaklanmıştır. Arkeolojik bulgular arasında farklı bölgelerdeki kiliselerin vaftizhanelerinde bulunmuş, ayak yıkamak için kullanılan küçük bir kap/tekne vb. mimari öğelerde bu durumun göstergesidir¹¹⁸. Ana vaftiz havuzu dışında aynı alan içerisindeki ikinci küçük havuzun ayak yıkama vaftizi, bebek vaftizi, ana havuza su sağlamak için yapılan yedek havuz ya da vaftiz havuzunun suyunun döküldüğü yer olarak, hangi amaç için yapılmış olduğu kesin olarak tespit edilemez¹¹⁹.

Erken Hristiyanlık döneminde uygulanan vaftiz ayinlerinde vaftiz edilecek kişi, genelde sadece İsa adına vaftiz edilmektedir. İlerleyen zamanlarda üçlü birlik adına yapılan vaftiz ayininin yaygınlaştığı görülür. III. yüzyıldaki vaftiz törenlerinin uygulanışında -ki bu yüzyıldan sonra vaftiz ayini teolojik olarak tartışılmaya başlanmıştır - vaftizi yapacak kişinin elini vaftiz olan kişinin üzerine koyduğu ve ilk suya dalışın ardından “...Tanrıya iman ediyor musunuz...” diye sorduğu ve karşılığında da “...ediyorum...” cevabı aldığı bilinmektedir. Vaftiz eden kişi elini, vaftiz olanın üzerinden çekmeden ikinci soruyu sorar; “...kutsal ruhla bakire Meryem'den doğan, çarmıha gerilen ölen ve gömülen, üç gün sonra ölümden dirilen, göksel ortamda yükselerek babanın sağına oturan ve tüm ölümlerle yaşayanları yargılanmak üzere geri gelecek olan tanrının oğlu İsa Mesih'e iman ediyor musunuz...” karşılığında “...ediyorum...” cevabını alır ve vaftiz edilen kişi ikinci kez suya dalar. Bir sonraki soru; “...Kutsal Ruh'a, Kutsal Kiliseye ve bedeninin dirilişine iman ediyor musun...” şeklindedir ve cevap “...ediyorum...” olur ve vaftiz edilen kişi üçüncü kez suya daldırılır. Bu biçimiyle vaftiz ayini tamamlanmış sayılır. Sonraki yüzyıllarda vaftiz sırasında sorulan bu üç soruya ek olarak geçmiş günahların bağışlanması, şeytanı reddetme duası, geçmişin temizlenmesi, yeni dine kabul duası gibi bazı dualar ilave edilmiştir¹²⁰.

¹¹⁷ A.S. Michael (1977). A Lion Handbook The History Of Christianity. Tim Dawley; John H.Y Briggs; Rabert.D.Linder; David F. Wrigth (Ed). Lion Publishing plc, Oxford, England. s.155-156

¹¹⁸ S. Ristow, a.g.k., 1998, s:84.

¹¹⁹ S. Ristow, a.g.k., 1998, s:90.

¹²⁰ D. F. Wrigth (1977). A Lion Handbook The History Of Christianity. Tim Dawley; John H.Y Briggs; Rabert.D.Linder; David F. Wrigth (Ed). Lion Publishing plc, Oxford, England. s.102-131

Erken dönemde iman eden kişiler kilisenin gözetiminde vaftiz edilmeden önce vaftiz eğitime tabi tutulur. Özellikle Yahudi kökenli olmayan (*gentile*) inananlar için vaftiz öncesi eğitim oldukça yaygındır. İman eden bir kimsenin mesleği ve kişisel ilişkileri kilise tarafından dikkatlice incelenir ve bu kişiler uzun süren bir eğitim alırlardı. Bu eğitimin süresinin Suriye Kiliselerinde diğerlerine oranla daha fazla olduğu bilinmektedir. Eğitim sırasında kilise tarafından izlenen kişinin iyi gelişme göstermesi önemli bir ayrıntıdır. İskenderiye’de Origenes’in, Roma’da Iustinos’un, Hristiyan olmayan insanlara açık olan okullarda gönüllü olarak vaftiz eğitimi verdikleri bilinmektedir. IV. yüzyıla gelindiğinde *katakümen*lerin vaftiz eğitimi din adamları tarafından yapılmaya başlanmış ayrıca piskoposlar da vaftiz öncesi kapsamlı eğitim ve disiplinlerden bizzat sorumlu olmuşlardır. Adaylara vaftiz olurken sorulan sorulara doğru cevap vermeleri için onları çalıştırmışlardır. Piskoposlar, okunacak duayı adaylara ezberlettikten sonra tekrar etmelerini ve bu işlemi sürekli yinelemelerini istemişlerdir. Vaftiz ayini için özenle hazırlık yapmak ritüelin bir parçasıdır. Erken dönemdeki vaftiz ayinlerinin öncesinde yapılan hazırlık aşamalarının kilise ve cemaat tarafından önemsenmesi, vaftiz adaylarının sistemli ve zor eğitim süreçlerinden geçirilmeleri, III. ve IV. yüzyıllardaki vaftiz ayininin Hristiyanlığın yayılmasıyla beraber geliştiğinin de göstergesidir¹²¹. Bunun yanı sıra Erken dönem kilise yazarlarına göre ritüelin merkezinde yer alan unsur olarak ölüm ve yeniden diriliş sembollerinin zamanla önüne geçen kişinin temizlenme özelliği olmuştur. Bu durum vaftiz uygulamasında batırma ve üçlü dalma-çıkma biçiminin terk edilmesine sebep olmuştur ki bu uygulama ölüm ve yeniden diriliş ile ilgili en belirgin sembolüdür. Sonuç olarak bebek vaftizlerinin yaygınlaşmasıyla beraber batırma uygulaması Doğu Kiliselerinde pratik sebeplerle kullanılmaz hale gelmiştir¹²².

Vaftiz ayininin uygulanma şekli, hem bölgesel hem mezhepsel hem de vaftiz edilecek kişiye göre farklılık gösterir. Erken dönem vaftiz ayini için ortak paydalar olsa da detaylarda ve litürjide bölgesel ayrım söz konusudur. Bu konu hakkında Hristiyanlığa giriş ritüeli üzerine yazılmış iki önemli kaynak vardır. Bu kaynakların ikisinde de şeytanı reddetmek ilk sırada yapılırken; bunun sırası farklılık gösterir. Şeytanı reddetme

¹²¹ D. F. Wrigth, **a.g.k.**, 1977, s.102-131.

¹²² A. Mailis, **a.g.k.**, 2011, s.116-128.

Tertullian'nın vaftiz için yazdıklarında su içerisindeyken yapılırken, Hippolytus'un metinlerine göre suya girmeden önce yapılır¹²³.

Doğu Kilisesindeki vaftiz ayiniyle ilgili bilgilerin ağırlıklı olarak Kudüs merkezli olduğu söylenebilir ve vaftiz ayini için iki litürjinin ön plana çıktığı görülür. Bunlardan birincisi Suriye litürjisi, ikincisi Bizans litürjisidir. Bu litürjileri temellendiren öğeler; IV. yüzyıl için yirmi üç dua kitabı (*catechesis*) ve Kudüslü Kyrillos'un yazmış olduğu bir metinden oluşur. VII. yüzyıl litürjisi Antakyalı Ioannes Khrysostomos'un yazdığı on iki dua kitabından oluşur. Buna ek olarak Bizans litürjisi için ayrıntılı bilgiler, Konstantinopolis Patriği Proclus'un (434-466) ve Barberi'nin dua kitaplarından öğrenilir¹²⁴.

Suriye Kilisesine ait vaftiz uygulamalarının bahsedildiği farklı dönem kaynakları vardır. Bu kaynaklardan ilki Petrus'un Katolik Risalesidir (Be sober, be vigilant. I Petrus 5.8). Bu kaynağa göre vaftiz ayini şu şekilde uygulanmalıdır. İlk olarak vaftizhanenin girişine girilir, batıya dönülür ve eller uzatılır. Sonrasında şeytanın reddi gerçekleştirilir. Bir başka kaynak olan Romalılar Risalesine (Rom. 6.3-14) göre; vaftiz olacak kişi, vaftizhaneye girdiği gibi üzerindeki elbiseler çıkartılır. Elbiselerin çıkartılması, vaftiz olan kişinin eski benliğini ve yaptıklarını üzerinden sıyrıp atmak gibidir. Bu durum aynı zamanda İsa'yı taklit etmektir. Sonra kutsal yağ (şeytan çıkarılmış yağ) ile kutsanır, başındaki saçlardan ayağına kadar yağlanır. Devamında tanrısal vaftizin kutsal havuzuna doğru yürünür. Bu durum ise Mesih'in gözlerimizin önünden mezarına taşınması gibidir. Ardından vaftiz olan kişiye Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a inanıp inanmadığı sorulur ve kurtarıcı itirafı yaptırılır, üç kez suya sokulur ve çıkartılır. Bu durum Mesih'in üç gün süren gömülüşüne işaret eder. Ioanna'nın Katolik Risalesine (I John 2.20-8) göre; vaftiz olan kişi Mesih'in Şeria Nehrinde yıkandığı gibi yıkanır ve Mesih gibi kutsanır. Önce alınından, kulaklarından, burun deliklerinden ve göğsünden işaretlenir. 375'e tarihlenen ve anonim bir çalışma olan Havarilerin Yasası'na (Suriye/Apostolic Constitutions Kitap 7) göre; önce vaftiz adayını kutsal yağ ile kutsanır ve sonra suyla vaftiz edilir. Son olarak da mühürlenir. Vaftizden önce aday oruç tutmalıdır. Adaya dinin gerekleri ve şeytanı reddetmesi öğretilmelidir. Teslis'e inanması sağlanmalı ve yemin ettirilmelidir. Bu

¹²³ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970.

¹²⁴ B. Petros, **a.g.k.**, 201, s:13-14; C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966, s: 460-462.

yeminden sonra sıra yağ ile kutsanmaya gelir. Ardından aday suya daldırılır ve doğuya doğru dönülerek dua edilir¹²⁵.

Görüldüğü üzere Suriye Kilisesi'nde litürjik olarak vaftiz ayini kendi içerisinde farklılıklar barındırır. Bu farklılıklar, uygulamada şeytan çıkarma, dua etme, yağlanma, suya daldırma, mühürleme sıraları değişiklik göstermektedir. Yine de genel anlamda vaftiz ayini için yapılacaklar birbirine benzer.

Ermeni vaftiz ritüeli IX. yüzyıla ait bir elyazmasından derlenmiştir. Bu elyazmasındaki metne göre vaftiz günü kilise kapısında, rahip, din adamları ve çocuklardan oluşan koroyla kutlama yapılır ve ilahiler söylenir. Diyakoz vaftiz olacak kişiyi duayla karşılar. Rahip ve diyakozun duaları devam ederken vaftiz olacak kişi batıya döndürülür ve şeytan reddettirilir. Sonra doğuya döndürülür ve teslis kabul ettirilir. Ardından vaftiz duası okunur. Rahip vaftiz havuzu/teknesine haç işareti yaparak su doldurur. Vaftiz olacak kişi havuza/tekneye yaklaştırılır ve dua okunur. Rahip, vaftiz havuzu/teknesine haç işareti yaparak kutsal yağ döker. Adayı soyunmaya ve kutsal yıkanmaya davet eder. Bir duanın ardından rahip, adayın tekne/havuza girmesini sağlar. Rahip, adayın ismini sorar ve kafasına üç defa su dökerek dua okur. Bu işlem üç kez tekrarlanır. İşlemin üç kez tekrar etmesi İsa'nın üç günlük gömülüğü sembolize eder. Adayın bütün vücudu yıkanır, dualar, ilahiler okunur. Aday, kutsal yağ ile kutsanır. Bu yağ alına, gözlere, kulaklara, burun deliklerine, ağza, ele, ayaklara, kalbe, omura sürülür. Adaya temiz kıyafetler giydirilir ve dua okunur. Rahip adaya bemaya kadar öncülük eder ve altar önünde eğilmesini sağlar. Ardından üç kere üç adayı öper. Rahip ve diyakozun dualarıyla vaftiz tamamlanır¹²⁶.

Koptik (Mısır) vaftiz Ritüeli günümüzde kullanılan dua kitaplarından derlenmiştir. Koptik vaftizine göre, rahip ve diyakoz adaylara vaftiz öncesi dualar eder. Rahip ve diyakoz vaftiz yağını alır ve onu kutsayacak duayı okur. Ardından rahip adayları gözden geçirir, kulaklarında küpe, ayaklarında parmaklarında ya da kollarında olabilecek takılar kontrol edilir ve çıkarılmaları istenir. Kutsal yağ kabını eline alan Rahip, ilk olarak erkek çocuklara sonra kız çocuklara sürmek üzere ritüele başlar. Vaftiz adayının alnı, göğsü, elleri ve sırtı kutsanarak dua okunur. Şeytanın bu vücuttan çıkarak gitmesi dilenir. Ardından vaftiz adayının soyunması istenir, yüzü batıya çevrilir, sağ kolu uzatılır ve şeytan reddettirilir. Bu üç kere tekrar ettirilir. Vaftiz adayının yüzü doğuya çevrilir ve

¹²⁵ E.C. Whitaker., a.g.k., 1970, s:21-58.

¹²⁶ E.C Whitaker., a.g.k., 1970, s:61-69.

tanrı kabul ettirilir. Bu işlem de üç kere tekrarlanır. Diyakoz, vaftiz adayının tanrıya boyun eğmesini ister ve dua eder. Duadan sonra, şeytan çıkarmanın bir parçası olarak göğsü, kolları ve ellerinin arkası ve arasındaki kalbi üzerinden yağlanır. Bunun ardından rahip vaftizhaneye girer ve karışmamış yağı, haç şeklindeki vaftiz havuzu/teknesine boşaltır. Diyakoz vaftiz adayını batıdan getirir ve doğuya, Ürdün'ün (havuz/tekne) karşısına, rahibin sol eline ulaştırır. Rahip adayın ismini sorar ve üç kere suya batırır, her bir batırıpta adayı kaldırır ve suratına nefes verir. Baba Oğul ve Kutsal Ruh adına onu kutsar. Vaftiz ayini bittikten sonra rahip havuz/tekneden ellerine su döker, suyu boşaltır ve hiçbir iş için kullanılmamasını sağlar. Bu konuda çok dikkatlidir¹²⁷.

Kartaca (Afrika) vaftiz ritüeli Quodvultdeus'un seremonilerinden derlenmiştir. Eldeki veriler bütün ritüeli ortaya çıkartmaya yetmese de St. Augustine Of Hippo'nun bahsettiği Afrika'nın vaftiz ritüellerinden Kartaca ritüelinin farklılığını göstermesi açısından önemlidir.

Quodvultdeus'un Öğretinin Seremonisi; MPL 42, col. III7, MPL 40, col 637 ve MPL 40, col. 659'a göre vaftiz ayini şu şekilde anlatılmıştır;

“Geçen gecenin önemini anlatmak zorundayım, o günün de, bize muazzam bir ayin getiren günün, ki gerçek ve ebedi kurtuluşunu şimdi anlatacağım. Hislerimiz uykuyla uyuşmamış veya zihinlerimiz rüyalarla kandırılmadan izlemiş ve dua etmiştik. İlahilerle şeytanı, düşmanımızı kovaladık ve kalbimize büyük bir ışık dolduğunu hissettik ve o gece, gündüzün işlerini yaptık. Gece ne mi yaptık? Şeytanı kaçırmaya koyduk ve İsa'yı kabul ettik. Gurur yok edildi ve alçakgönüllülük kabul edildi, bütün kötülüğün şefi gönderildi ve bütün iyiliğin temeli atıldı. Vaftiz edilerek yeniden doğmadın ancak haçın işaretiyle kutsal kilise anamızın rahmine düştün. Ve o ana taşıdıklarına uygun besini vermeyi ister ve doğumdan sonra da o doygun ruhları ortaya koymanın sevincini yaşar. Sana hangi ritüeller uygulandı? Bütün kilisenin gözü önünde tek tek öne çıkarılıp, o zamana kadar dik duran, eğik başlarınızla soyulup incelendiniz, gururlu şeytan içinizden çıkarıldı ve İsa Mesih size doğru çağrıldı. Şeytanı reddetmeyi, tanrının gösterişini ve meleklerini kabul etmeyi öğrendiniz. Sana uygulanan bütün ayinler tanrının elçileriyle ulaştırıldı, şeytan çıkarma, dualar, nefes verilmesi ve soyunma”¹²⁸.

¹²⁷ E.C. Whitaker., **a.g.k.**, 1970, s:91-99.

¹²⁸ E.C. Whitaker., **a.g.k.** 1970, .s:106-109

4.2.2. Bizans Kilisesinde Vaftiz

Bizans Kilisesi'nde uygulanan vaftiz ayinine ilişkin bilgiler 790 yılında yazılmış olan bir elyazmasından öğrenilir. Barberini'nin kaleme aldığı Euchologion¹²⁹, IV. yüzyılda vaftiz ayiniyle ilgili yazılmış metinlerin toparlanması ve bunların yeniden derlenerek yazılmasıyla oluşturulmuştur. El yazma eser Yunancadır, dualar bütünüdür ve günümüzde Euchologion Barberinus Graecus 336 numarasıyla Vatikan Kütüphanesi'nde bulunur¹³⁰. Elyazma eserde vaftiz ayininin hazırlık aşamaları ve uygulanma şekillerinin anlatıldığı metinler vardır. Euchologion, hem Suriye hem de Bizans Kilisesi'nin vaftiz ayini hakkında bilgi veren önemli bir dönem kaynağıdır¹³¹. Bu esere göre Bizans Kilisesinde vaftiz ritüeline dualarla başlanır ve vaftizin kutsal cumartesi günü yapılmasına özen gösterilir. Dualar, genel olarak Tanrı'ya yakarış, merhamet dilemek, imanın yenilenmesi üzerinedir. Vaftiz ayininde kullanılacak suyun kutsanması, bu kutsanma sayesinde iyiliklerin vaftiz edilen kişilere geçmesi, ruhun ve vücudun temizliğinin kutsanan su yardımıyla yapılması için dua edilir¹³².

Euchologion'dan, Bizans Kilisesi'nde uygulanan vaftizin başlangıcını ve aşamalarını, vaftiz ayininin nasıl yapıldığı ve okunan duaların neler olduğu öğrenilir. Barberini'nin yazmış olduğu Euchologion'a göre Bizans Kilisesi'nde vaftiz duaları iki bölümden oluşur. İlk bölümde vaftiz öncesine ait dualar yer alır ve bu dualar beş tanedir. Bunlar, *exorsizma* (şeytan çıkarma) için okunan dualar, *katakümen* vaftizi için okunan dualar, bebek vaftizi için okunan dualar, heretiklerin (pagan ve farklı mezheplerdeki Hristiyanlar) vaftizi için okunan dualar, tövbe duaları ve yeni dine giriş duasıdır. İkinci bölüm duaları, vaftiz sırasında ve vaftiz sonrasında okunan dualardır. Bunlar, suyu kutsamak için okunan dua, vaftiz öncesi yağlanmak için okunan dua, vaftiz duası, vaftiz sonrası yağlanma sırasında okunan duadır.

*Katakümen*ler için yapılan vaftiz ayininin hazırlık aşaması oldukça yoğundur. *Katakümen*ler vaftiz edilmeden önce dini eğitim alırlar ve bu eğitim kırk gün sürer. Eğitim boyunca beyaz giysiler giyerler ve dinin temel öğretilerini öğrenirler. Eğitim süresince Büyük Perhiz orucu tutarak her gün kiliseye giderler¹³³.

¹²⁹ Euchologion: Pazar günü ayini ve bayram ayinleri için hazırlanmış Bizans dua kitabıdır.

¹³⁰ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970; Bozinis Petros, **a.g.k.**, 2013, s:13.

¹³¹ B. Petros, **a.g.k.**, 2013, s:13-14.

¹³² B. Petros, **a.g.k.**, 2013, s:202.

¹³³ B. Petros, **a.g.k.**, 2013, s:40-46.

Euchologion’a göre, *katakümenler*, üç kez *exorsizma* (şeytan çıkarma duası) ve bir vaftiz duasıyla vaftiz olurlar. Vaftiz sırasında din görevlisi, elini *katakümenin* üzerine koyar ve vaftiz edilecek olan kişinin yüzünü önce batıya sonra da doğuya çevirir. Din görevlisi kişinin yüzüne dua eder ve üç kez üfler. Bu üfleme sırasında Tanrının nefesinin vaftiz edilen kişiye geçtiğine inanılır. Vaftiz edilen kişinin ağzına, alnına ve göğsüne kutsama işareti yapılır. Bu eylemin ardından vaftiz edilene vaftiz ismi verilir ve rahipler bu ismi kilise kayıtlarına yazar.

Euchologion’da birinci şeytan çıkarma duası şu şekilde geçmektedir:¹³⁴

“...Senin (Şeytan) zorbalığını yok etmek için dünyaya gelen ve insanlığın içinde barınan efendimiz seni azarlasın ve ayıplasın. Yeryüzü sallandığında, mezarlar açıldığında ve bedenler yürüdüğünde insanlık ona karşı olan güçlere karşı muzaffer oldu; ölümün gücüne sahip olan şeytanı yok ettiler, onu güçsüz bıraktılar. Yaşam ağacını diken, Keruv'u ve yaşayan kılıcı yaşam ağacını koruması için atayan tanrı için yalvarıyorum: Kaybol ve uzaklaş. Denizin üstünde kuru bir toprakmış gibi yürüyen İsa için sana yalvarıyorum: Defol ve gözden kaybol. O kendisi şimdi seni bize gönderiyor. Kork, bu kullardan uzak dur, onların arasında saklanmak için tekrar geri dönme, gündüz ya da gece veya günün en aydınlık saatinde. Keruv tahtında oturan, cehennemden aşağı bakan, melekleri güçlü olan tanrıdan kork. Yola çık ve uzaklara git; tanrıya iman eden bu kullardan uzağa git. Rüzgarın kanatlarıyla giden, meleklerin ruhunu yaratan, kiliseleri ateşten olan tanrı için sana söylüyorum: İman eden bu yaratıklardan uzağa git. Baba, oğul ve kutsal ruh için; şimdi, her zaman ve bütün çağlarda...”Amin.

Euchologion’da ikinci şeytan çıkarma duası şu şekilde geçmektedir:¹³⁵

“...Korkulan ve yüceltilen, kimsenin kudretine çıkamadığı, görülemeyen, kutsal Tanrı. Şeytan; Tanrı seni bize işaret etti ve sana emretti: Senin ve seni izleyenlerin; İsa'ya tapan biz kullardan uzak durmanızı söyledi. Cennetin ve yeryüzünün gücüne sahip olan İsa'nın gücüyle sana sesleniyorum: Artık gücünü tükettin ve zayıfsın, insanlığın içinden çık ve bir daha girme. Onun verdiği emirleri unutma. Cenneti ve yeryüzünü yaratan Tanrıdan kork. O hiçbir çağda mükemmellikten kopmadı. O suyu yarattı ve bütün dünyaya dağıttı. Aydınlanmak için hazır bekleyen bu kullardan çık ve bir daha girme. Bağışlayıcı olan İsa'nın eti ve kanı için sana sesleniyorum: O bulutların arasından gelecek ve kesinlikle gecikmeyecek, gelince bütün dünyayı yargılayacak ve seni cezalandıracak. Seni ve takipçilerini dipsiz karanlığa atacak ve hiç sönmeyen ateşle yakacak. İsa'nın gücü ile tanrı ve kutsal ruh için şimdi, her zaman ve bütün çağlarda...” Amin.

Euchologion’da üçüncü şeytan çıkarma duası şu şekilde geçmektedir:

¹³⁴ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s:74-75.

¹³⁵ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s:75-76

“...Yüce ve mukaddes efendimizin şu kullarına bak: Bak ve araştır! Şeytan'ın kötülüklerini onlardan uzaklaştır. Bulanık ruhları azarla. Hızlı ve keskin bir şekilde çalış, kullarının şeytana ve bulanık ruhlara karşı zafer kazanmasına yardım et. Ölümsüz ve kutsal gizemlerin arasında senin bağışlayıcılığının değeri bulunur. Efendimiz, sen insanın düşüncelerinden yarattın ve ona sonsuz hayatın gücünü verdin. İnsanlar sonra günaha düştü. Ama Mesih'in yükselişi ile insanlık kurtuldu. Bu kullarını düşmanın tutsaklığından kurtar, cennetin krallığına al, onların gözlerini aç. Onların ruhlarını parlayan meleklerin ruhlarıyla birleştir, düşmanın meclisinden çıkar...”

Bu duaların ardından din görevlisi *katakümen*ler için dua etmeyi sürdürür ve vaftiz olacak kişinin yüzüne üfleyerek kutsanma işaretini yapar.

“...Tanrım, onu bulanık ruhlardan ve şeytandan gizle. Onu Mesih'in sürüsünün iyi bir koyunu yap. Yüce kilisenin iyi bir üyesi yap. Onu krallığının bir vatandaşı yap. Tek oğlunun zarafeti, merhameti ve yüceliği için senin kutsal, iyi ve yaşatan ruhun ile; şimdi, her zaman ve bütün çağlar boyunca...”Amin.

Bu duanın ardından vaftiz adayının ayakkabıları ayağından çıkartması, yüzü batıya çevirmesi ve ellerini kaldırması istenir ve din görevlisi üç kez sorar;

“...Şeytanı feragat ettiniz mi?...”

Vaftiz olan kişi üç kez cevap verir;

“...Feragat ettik...”

Din görevlisi vaftiz adayının yüzünü doğuya çevirir, ellerini indirtir ve tekrar etmesi için “...ve İsa'ya itaat ediyorum ve Tanrıya inanıyorum...” der.

Din görevlisi tekrar sorar:

“...Hepiniz İsa'ya itaat ettiniz mi?...”

Vaftiz öncesi hazırlık aşamasında orada bulunanlar ve vaftiz adayı cevaplar;

“...evet hepimiz ona itaat ettik...”¹³⁶.

Din görevlisi “...ona tapın!..” der ve sessiz biçimde dua etmeye başlar. Onunla aynı anda yardımcı görevli de da duaya başlar.

“...Tanrımız ve yaratıcımız bu kullarının senin aydınlığına erişmesine izin ver. Ve vaftizlik hediyeyle onları değerli kıl. Bu vaftizhanede onun geçmiş yıllarını yak ve ona temiz, yeni ve aydınlık bir yaşam bahset. Ona kutsal ruhun gücü ile doldur ki Mesih'in yanında saf tutabilsin, artık bir vücudun çocuğu değil senin krallığının bir çocuğu olsun. Senin tek oğlunun şerefiyle ve senin yaşatan kutsal ruhunla; şimdi, her zaman, ve bütün çağlarda...”
Amin.

Din görevlisi dua etmeye devam eder:

“...Huzur içinde efendimize yalvarmamıza izin ver. Ruhlarımızın kurtuluşu için efendimize yalvarmamıza izin ver. Bu kutsal bina için yalvarmamıza izin ver. İzin ver ki: Efendimizin

¹³⁶ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s:76-78.

bizim kefaretimizin şerefine erişmemize izin versin. Yalvarmamıza izin ver. Efendimizin bizi kutsaması için. Yalvarmamıza izin ver. Yok edici şeytanın bütün güçlerinin derinliklerde kaybolması için. Yalvarmamıza izin ver. Vaftiz olanların, cennetin ışığı gibi parlaması için. Yalvarmamıza izin ver. Kendimizi ona teslim etmemiz için. Yalvarmamıza izin ver...”
Amin.

Vaftiz sırasında yardımcı din görevlileri aşağıdaki duayla ayine devam eder:

“...İnsanların ruhunu gören ve bağışlayan tanrım; yapılanlar gizli olmadığı için, her şey sana çıplak ve yalın olduğu için asla yüzünü benden çevirme ama suçlarımı görmezlikten gel. Ruhumu bedenimden çekip çıkar. Ruhumu görünmez, kutsal gücünle doldur. Bir günahkar olarak ben başkalarına özgürlüğü reddetmelerini ve sana itaat etmelerini söylerken yalnız kalmış olabilirim. Efendimiz sen tek başına insanlığın ışığı ve iyiliğisin. Benim utanmama ve günah işlememe müsaade etme. Bana bu mucizevi gizeme erişme olanağı ver ve yüce güçle dolmama fırsat tanı. Bana cennetin bu mucizevi sırrına hükmetme gücü bahşet. Bu kiliseye mukaddes sırları anlamak için gelen kullarına cennetin kapılarını aç. Baba, oğul ve kutsal ruh için; şimdi, her zaman ve bütün çağlarda...” Amin.

Yardımcı din görevlisinin ardından asıl din görevlisi dua etmeye başlar:¹³⁷

“...Mükemmel efendimiz, yaptıkların o kadar güzel ki tarif edecek kelime yok. Dünyayı ve cenneti sen yarattın. Ay sana tapar, güneş seni yüceltir, ışık sana itaat eder, rüzgarlar senin hizmetinde. Kainattaki ve cennetteki her şey sana iman eder. Yarattığın insanlık şeytanın hizmetindeydi ve sen gelip bizi kurtardın. Senin aşkınla mest oluruz, senin merhametine sığınırız ve yaptığın işlerin mükemmelliğini gizlemeyiz. İnsanoğlunun çocuklarını sen serbest bıraktın. Tanrım, sen yukarıdan yeryüzünü izlersin ve insanların arasında dolaşırsın. Sen kutsal ruhunu cennetten yeryüzüne gönderdin ve dünyada pusuya yatmış iblislerin üzerine saldı. Kutsal ruhunun bu ziyaretinde gel ve bizi şerefleendir tanrım. Bunu saflıkla yap ki: Bizi felaketlere karşı korusun, günahlarımızdan kurtulmamızı sağlasın, düşmanlara karşı ulaşılmaz bir güç versin. Efendimiz, yüce ve kudretli olan düşmana yenilmez efendimiz...”

Vaftiz ayininin hazırlık dualarının ardından vaftiz sırasında ve vaftiz sonrasında okunan dualar gelir.

Bu duaların ilki vaftiz suyuna edilen duadır. Din görevlisi suya üç kez üfler ve sonra suyu üç kere işaretleyip (haç çizerek) dua etmeye başlar:

“...İsa'nın işaretiyle bütün düşman kuvvetleri yokolsun. Görünmeyen ve bulanık bütün ruhlar uzaklaşsın. Bu suda hiçbir karanlık iblis barınmasın. Tanrım, hiçbir şeytani ruhun bu vaftiz kulunun aklına girmesine ve zihnini bulandırmasına izin verme. Her şeyin yaratıcısı, bu suyun diğer sular gibi olmasına müsaade etme. Bu su; esaretten kurtulmanın, kirlerden arınmanın, teslimiyetin, günahlardan bağışlanmanın ve aydınlanmanın suyu olsun. Zayıflığı ruhlarımızdan uzak tut. Sen ruh ve su ile bize yeni bir doğum verdin, yeni ve temiz bir

¹³⁷ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s:76-78.

başlangıç yapmamıza fırsat tanıdın. Bu suyu ve vaftizi şereflendir tanrım. Eski ve yıpranmış bu ruhu al ve yerine yeni bir adam koy. İsa bu vaftiz edilmiş adamın yanında olsun ve kutsal ruhunun hediyesini birlikte korusunlar. Şereflerini birlikte yükseltsinler. Ve cennette ilk doğanın yanında birlikte saf tutsunlar. Efendimiz İsa Mesih ile birlikte, kutsal ve güzel ruh ile senin onurun ve kudretinle; şimdi, her zaman ve bütün çağlarda...”Amin.

Din görevlisi duanın arkasından “...*huzur sizinle olsun...*”, yardımcı din görevlisi de “...*efendimize karşı başımızı eğmemize izin ver...*” der.

Hemen ardından din görevlisi yardımcı din görevlisinin elinde tuttuğu kutsal yağa doğru eğilerek üç kez üfler ve yağı eline alır. Dua etmeye devam eder.

“...Efendimiz, atalarımızın tanrısı, sen, selden kurtuluşun sembolü olan zeytin dalı taşıyan güvercini Nuh’un gemisine gönderensin. Sen bizi büyük selden kurtaransın. Tufanda karnımızı doyuransın. Bu yağı kutsal ruhun gücüyle kutsayansın. Senin sayende kutsal yağ yozlaşmaya karşı panzehir ve doğruluğun kalkanıdır. O inançsızlara karşı bizi korur ve o şeytanın bütün işlerini uzaklaştırır. Senin tek kutsal oğlunun şerefine, senin kutsal ve hayat veren Ruhuna; şimdi, her zaman ve bütün çağlarda...”Amin.

Din görevlisi duanın arkasından “...*katılmamıza izin ver...*” der.

Din görevlisi kutsal yağı üç kez suyun içerisine damlatır ve cemaatle beraber üç kez tanrıya övgü için ilahi söyleyerek kutsal yağ elinden bırakır. Vaftiz olacak kişi din görevlisinin önüne getirilir. Din görevlisi parmağıyla aldığı kutsal yağı vaftiz olan kişinin alınına, göğsüne ve sırtına sürerek şöyle der;

“...*kıvanç yağıyla kutsanmış ol; babamızın, tek oğlunun ve kutsal ruhun adıyla...*”

Yardımcı din görevlisi vaftiz olacak kişinin bütün vücudunu kutsal yağla yağlar ve din görevlisi kişiyi suya batırarak vaftizi tamamlarken şöyle der:

“...*seni kutsal tanrının adıyla vaftiz ediyorum...*”

Ardından yardımcı din görevlisi sessiz bir biçimde dua ederken, din görevlisi şu duayı okumaya başlar:

“...Tanrım, her şeye gücü yetensin, doğruluk güneşisin, karanlıkta kalanlara aydınlığı gönderensin. Ve sen biz değersiz kullarına kutsal su ile arınma fırsatı tanıdın. Bu yeni aydınlanmış kulların, yeni bir hayat verdiğin için çok minnettar. Sen onların isteyerek veya bilmeden işledikleri günahları affettin. Onlara tapınası ve güç dolu kutsal ruhundan bir parça hediye et. Ve bizi tek oğlun İsa’nın mezhebine kat. Onları şeytandan ve şeytanın işlerinden koru, onları doğru yolda tut. Onlar senin krallığının oğulları olsunlar. Sen koruyan ve kollayan, bağışlayıcı tanrımızsın. Biz sana dua eder ve sana yalvarırız. Sana, oğluna ve kutsal ruha...”

Din görevlisi vaftiz olan kişiyi ikinci kez myronla yağlar. Din görevlisi myrona batırdığı parmağını vaftiz olan kişinin alnı, gözleri, burnu, ağzı ve kulaklarının arkasında gezdirerek şu duayı okur;

“...Kutsal Ruh’ un hediyesi senin mührün olsun. Günahları ve geçmişleri affedilenler kutsansın...”

Din görevlisi yardımcı görevliyle beraber vaftiz ayinini tamamlayıp cemaate yeni katılan üyelerle ökaristi ayini için kilisenin naosuna geçer¹³⁸.

Vaftiz ayini tamamlandıktan sonra yeni vaftiz edilen kişi, vaftiz edildiğinin sekizinci günü ilk kez yüzünü yıkar ve beyaz kıyafetlerini çıkartılarak cemaate katılır. Bu şekilde litürjik olarak vaftiz ayini tamamlanmış olur¹³⁹.

Barberi’nin Euchologion’sına göre bebek vaftizi iki aşamadan oluşur. Bu aşamalarda okunan iki ayrı dua vardır. Bu duaların birincisi çocuğun kiliseye getirilerek onun kiliseyi tanınması ve kiliseyle getirildiği ilk gün edilen duadır. Bu duanın çocuğun doğumunun sekizinci günü yapılması gerekir. Bebek vaftizinin bir anlamda ön aşaması olan bu duayla çocuğun sosyal olarak kiliseyle ilk bağlantısı kurulur. Sekizinci gün vaftizinde çocuğun başından dört tel-tutam saç kesilir ve çocuğa vaftiz ismi verilir¹⁴⁰. Euchologion’da sekizinci gün duası şu şekilde geçmektedir:

“...Efendimiz ve tanrımız, senden ister ve sana dua ederiz. Lütfen çehrenin ışığının, nurunun ve çarmıhın bu kulun üzerinde, kalbinde ve düşüncelerinde mühürlü olmasını sağla: iblisin fesatlığı ve boş dünyevilik yok olana kadar. Tanrım affet, o hiç seni inkar etmedi, o senin kutsal kilisenle birlikte oldu, Mesih'in mucizeleri ile tamamıyla iman etti. Senin emirlerinle birlikte yürüyeceği sona kadar, kırılmayan mührü koru. Mesih'in merhameti, onuru ve aşkıyla ve senin kutsallığınla...”

Bu duanın ardından çocuğun ağzına, alnına ve göğsüne kutsama işareti yapılır.

Bebek vaftizi için okunan ikinci dua kırkıncı gün duasıdır. Bu dua, çocuğun kiliseye ve cemaate kabul edilmesi için gereken duadır ve bebek vaftizinin son aşamasıdır. Bu aşama da Meryem ve çocuğun annesi için de dua edilir¹⁴¹. Euchologion’da kırkıncı gün duası şu şekilde geçmektedir;

“...Tanrım, 40.gününde annemiz Meryem ile tapınağa gelen, Symeon'un kollarında yatan bu kulunu güç ile iyileştir. Arınmaya gelen bu çocuk, nurun ve gün ışığının çocuğu olsun. Senin mirasının bir parçası olması şerefine erişsin. Ölümsüzlük suyuyla yıkanmaya arınmaya gelen

¹³⁸ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s:80-83.

¹³⁹ E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s. 82-83.

¹⁴⁰ B. Petros, **a.g.k.**, 2013, s.48-49.

¹⁴¹ B. Petros, **a.g.k.** 2013, s: 50-60.

bu bebek, nurun ve gün ışığının çocuğu olsun. Senin kanının ve etinin mirasından almaya hak kazansın. Bölünmez ve Kutsal Üçlünün (Trinity) koruması altında olsun. Senin onuruna, Yüce Babanın onuruna ve yaratan, kutsal ve yüce ruha; şimdi ve her zaman...”¹⁴².

Heretikler erken dönemden itibaren Kilise tarafından eleştirilere maruz kalan gruptur. Onların cemaate kabulü konusunda kilisede farklı görüşler vardır. İlk dönemlerde kilisenin heretiklere karşı tavrı katıdır. Heretikler kiliseye göre pagan kabul edildiğinden cemaate girişleri oldukça zordur. Sapkın düşüncede olan bu insanların önceki inançlarından vazgeçmeleri, Hristiyanlığı anlamaları, İsa'nın öğretilerini kabul etmeleri ve bu öğretiler doğrultusunda yaşamlarını sürdürmeleri kolay olmamaktadır. Heretiklerin vaftiz edilmesi sırasında okunan dualar ayırdır. Heretiklerin tövbe edip, sapkın düşüncelerinden kurtulması, vaftiz edilerek Hristiyan olabilmeleri için vaftiz öncesinde yapılması gerekenlerde farklıdır. Heretikler, vaftiz olamadan önce, 10-15 gün oruç tutar, sabah akşam dua eder, dini gerekliliklerini yerlerine getirirler. Diğer vaftiz edilen kişilerden farklı olarak tövbe ederken din görevlisinin önünde üç kez eğilirler. Vaftiz olacakları günün bir hafta öncesinde kiliseye gider, bugünlerde etyemez ve banyo yapmazlar. Kesin olarak geçmişi reddederek eski inançlarından kurtulduktan sonra vaftiz edilirler¹⁴³.

4.3. Vaftizhanelerin Ortaya Çıkışı Ön Örnekleri ve Yayılışı

Vaftiz ayininin uygulanabilmesi için düzenlenen yapı ya da özel odaya vaftizhane, yapının içerisinde genellikle ortada bulunan su haznesine de vaftiz teknesi/havuzu denir. Vaftiz suyunun çeşitli öğelerle taşınarak veya vaftizhaneye yakın bir yerde bulunan sarnıçtan su kanalı yardımıyla akıtılarak doldurulduğu hazneye Latince “piscina”, Yunanca “kolymbethra” denir¹⁴⁴. Bir yerin vaftizhane olarak nitelendirilebilmesi için vaftiz havuzunun mekan içerisinde bulunması veya mekanda bir yazıtın olması gerekir.¹⁴⁵ Erken dönemlerden başlamak koşuluyla X. yüzyıla kadar kesintisiz süren ve yeni vaftiz edilenin ökaristi (aşai rabbani) ayinine katılmasını sağlamak üzere vaftizhanelerin içerisinde bir de sunak bulunabilir. Bunun yanı sıra vaftizhanede, vaftiz ayininde kullanılmak üzere, simgesel anlamlarla yüklü taşınabilir objeler yer alabilir. Bu

¹⁴²E.C. Whitaker, **a.g.k.**, 1970, s.80-83.

¹⁴³B. Petros, **a.g.k.**, 2013, s.63-65.

¹⁴⁴W. Smith – S. Cheetham, **a.g.k.**, 2005.s:173-178; J.H. Emminghaus, **a.g.k.**, 1957, s.1232; F.W. Deichmann, **a.g.k.**, 1157-1168.

¹⁴⁵C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966, s:463.

objeler, Kutsal Ruh'un simgesi olarak kabul edilen mumlar, ibrik benzeri su kapları, yağlama sırasında kutsal yağın içerisine konulduğu madeni kaplardır¹⁴⁶.

Vaftiz litürjisi ve bu litürjinin mimariye yansımalarını izleyebilmek adına sayısal sembolizmin önemi üzerine yapılan çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda sayıların sembolizmi, mimari ve mimari öğelere yansıması, her zaman doğru tanımlamalara yol açmamaktadır. Nitekim sembolizmle örtüşen sayısal ifadeler, mimari tasarımlarda kullanılmıştır. Eğer bunlar arasında bir bütünlük aramak gerekirse bölge ya da yakın çevre ölçeğinde düşünmek gerekir. Örnek vermek gerekirse, Roma piskoposlarından Ambrosius'un dile getirdiği gibi "...sekiz ruhsal dirilişi simgeler..." ifadesi sayı sembolizminde sekizin üstünlüğünü etkin kılar. Bu nedenle sekizgen vaftizhanelerin ve tekne/havuzların sayısı Milano, Kuzey İtalya ve Güney Galya bölgelerinde oldukça fazladır¹⁴⁷.

Vaftiz ayini için suyun gerekliliği aşikardır. İlk dönemlerde İsa'nın Şeria Nehri'nde vaftiz edilmesi, nehir/su yataklarının bu iş için kullanılabileceğinin göstergesidir. İsa'nın vaftiz edildiğine inanılan Ürdün'deki Al Maghtas yerleşimi günümüzde çok sayıda insanın ziyaret ettiği önemli bir merkezdir¹⁴⁸. Vaftizin teolojik olarak III. yüzyıldan sonra tartışılmaya başlanması, Hristiyan adaylarının hazırlanma süreçlerini ve bölgesel anlamda vaftiz ayinlerinin farklılaşmasını sağlamış olabilir,¹⁴⁹ fakat III. yüzyıldan önceki vaftiz ayini için yetersiz olan yazılı kaynaklar, vaftiz ayinin nerede uygulandığına dair mimari olarak saptanamayan mekanları sorgulamamızı sağlar. Bu durum belirsizliği de beraberinde getirir¹⁵⁰.

Erken Hristiyanlık döneminden itibaren vaftizhanelerin inşası ya da mevcut yapıların vaftizhaneye dönüşmeleri belirli bir sistematik gelişmenin sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır. Erken Bizans döneminde yetişkin vaftizlerinde kişinin tamamen suya batırılması gerekliliği, geniş ve derin vaftiz havuzlarının varlığını ortaya çıkaran etkenlerin başında gelir. Bunun yanı sıra Bizans coğrafyasında bebeklerin vaftiz edilmeleri her zaman tartışmaya açık bir konu olsa da onlar için daha küçük boyutlu tekne/havuzların ortaya çıkması da kaçınılmaz bir durumdur¹⁵¹.

¹⁴⁶ W. Smith – S. Cheetham, **a.g.k.**, 2005, s:173-178.

¹⁴⁷ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:77-81

¹⁴⁸ Şeria Nehrinin doğu kıyısında yer alan ve günümüzde Al-Maghtas olarak bilinen yerleşim, İsa'nın, Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildiği yer olması sebebiyle 2015 yılında Unesco tarafından Dünya Kültür Mirası olarak kabul edilmiştir. (**http-4**) <http://whc.unesco.org/en/list/1446/> (Erişim Tarihi: 16.04.2016)

¹⁴⁹ D. F. Wrigth, **a.g.k.**, 1977, s.102-131; C. Delvoye, **a.g.k.** 1966, s: 460-462.

¹⁵⁰ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:15-17.

¹⁵¹ P. Brigitte, **a.g.k.**, 2015, s:42-64.

M.S. III. yüzyılın başına kadar vaftiz ayini akan suyun bulunduğu yerlerde gerçekleştirilirdi, fakat zamanla, symbolo (credo) duasının vaftiz edilecek kişi tarafından ezberlenmesi, imanlı bir şekilde bu duanın okunabilmesi ve vaftize ön hazırlık yapılabilmesi için ayinin yapıldığı ana mekanın dışında bir mekana ihtiyaç duyulmuştur¹⁵². Martyr Justin'e göre MS. II. yüzyılda vaftiz adayları suyun bulunduğu yerlere götürülerek vaftiz edilirdi. İlk dönemlerde vaftiz ayini denizde, nehirde, su kaynağında, gölde ya da daha küçük bir gölette de yapılabilirdi. Fakat M.S. III. yüzyıldan itibaren Hristiyanlar, ökaristi ayini için toplandıkları mekanların yanı sıra, vaftiz ayinini gerçekleştirmek için de bir mekana ihtiyaç duymuşlardır. Vaftiz ayininin hazırlık aşamalarının yapılabilmesi için ana mekanın dışında başka bir mekanın olması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir¹⁵³.

Aynı zamanda vaftiz ayini için seçilen kutsal günlerde kilise kalabalık olmaktadır. Bu durumda vaftiz ayininin rahatça yapılacağı ve kalabalık katılımların mümkün olacağı geniş mekanlara ihtiyaç duyulmuştur.

Vaftizhanelerin kökeni, gelişimi ve yayılışı hakkında kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda vaftizhanelerin kökenlerine değinilirken göz önüne alınması gereken yapı gruplarında iki faktörün ön plana çıktığı görülür. Bunlardan birincisi, vaftizin suyla ilişkisi -suyla ilintili yapılar- ikincisi, vaftiz liturjisidir. Vaftizhaneler, tek bir yapının dönüşümünden ziyade ihtiyaçlar doğrultusunda farklı yapılara ait mekan tasarımlarının litürjiye yönelik değişimiyle oluşmuş olabilir. Bunun yanı sıra vaftizhanelerin ortaya çıkışında yapıların ihtiyaca cevap verebilmesi önemli bir etkindir. Vaftizhanelerin ortaya çıkışında bir grup öncül yapının bu hususta örnek alınmış olabileceği üzerine pek çok sav vardır. Bu savlar mevcutta bulunan yapıların belirli değişikliklerle yeniden düzenlenerek yeni işlev için dizayn edilmesi anlamına gelir. Değişikliğe uğrayan yapıların mimarileri ve altyapı mevcudiyeti yapıların teknik unsurlardır. Dolayısıyla su ile ilintili olan bu tür yapıların kullanımı vaftiz ayini için gereken ana unsuru yani suyu ve bu suyun kaynağını, tesisini içerisinde barındırır. Hamamlar, çeşmeler, su kültüyle ilişkili kutsal alanlar, asklepionlar ve ayazmalar ilk grup içerisindeki yapılardır. İkinci gruptaki litürjik temelli yapılar, değişikliğe uğrayarak vaftizhane işlevine cevap verenlerdir. Bunlar; mausoleumlar, heroon ve

¹⁵² J. Lassus, **a.g.k.**, 1947, s:219.

¹⁵³ B. Petros, **a.g.k.**, 2013, s.201-203.

martyrionlardır¹⁵⁴. Bütün bu yapı bakiyeleri, vaftizhanelerin kökenindeki yerini tartışmak kesin sonuçlar doğurmasa da mimari dönüşümün nedenlerini anlayabilmek açısından ipuçları sunabilir.

Akan suya duyulan hassasiyet suyun çevresinde yaşamın oluşması kadar, yaşamsal mekanların oluşmasını da sağlamıştır. Mimari formların içerisine yerleştirilen ve suyun kullanımını olanaklı hale getiren mimari öğeler, birbirinin devamındaki inanç biçimlerinde benzer uygulamaların sürekliliği anlamına da gelebilir¹⁵⁵. Tartışmaya açık olan ön örneklerden olan hamamlar, doğal termal kaynak suyunun yıkanma işlevinde kullanılması sonucunda kaynak suyun yakınına inşa edilen yapılardır. Termal kaplıcalar da diyebileceğimiz sıcak ve doğal sular, toplumun yıkanma kültürünün oluşmasının –bu bağlamda hamamların- özel kişilere ait banyoların ortaya çıkmasının nedenlerindendir¹⁵⁶. Sıcak su kullanımındaki teknik sistemlerin ve alt yapının devamlılığı, Romalıların en önemli sosyal ve aynı zamanda mimari kurulumunun kökeninde etkin konumdadır. Ayrıca bu yapıların merkezi plan tipi vaftizhane örneklerinde sıkça karşımıza çıkar. Bu merkezi plan şemasının en belirgin örnekleri, Split'teki (Spalato) Diocletian Sarayı, Baia'daki Diana Termalleridir¹⁵⁷. Hamamların gelişim sürecinde termal kaplıcalar önemlidir. Sağlık ve şifa ile doğrudan bağlantılı olan termal hamamların bazı bölümleri dairesel ve oktagon planlıdır. Hamamların *laconicum* bölümü, buharlı/sıcak terleme odası olarak düzenlenir ve genellikle bu mekanın planı dairesel, örtü sistemi kubbedir. Bu mekanların içerisinde köşe nişleri ya da eksedrarlar yer almakta bazen ortadaki havuzun etrafı baldekenle (*kiborium*) çevrili olabilmektedir. Aynı zamanda, hamamların *firigidarium* bölümlerindeki havuzun ismi picinadır. Bu nedenle vaftiz havuzuna picina da denilmektedir. Bu yapılar işlevsel olarak vaftiz litürjisinin uygulanabileceği teknik donanımlara sahiptir. Vaftizhaneler, hem suyun kullanımına uygun altyapıları, hem de içerisinde yer alan havuzları nedeniyle termal hamamlara benzetilebilir¹⁵⁸. Bu duruma örnek olarak Ostia'daki Yüzücüler Hamamı, Tivoli'deki Hadrianus Villası Büyük Hamamı verilebilir¹⁵⁹.

¹⁵⁴ S.Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:20-23; A. Khatchatrian. (1982). Origine et Typologies des Baptisteres Paleochretiens, Centre de Culture Chretienne, Mulhouse; C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966, s:463; W. Smith – S. Cheetham, **a.g.k.**, 2005, s:173-178.

¹⁵⁵ P. Brigitte, **a.g.k.**, 2015, s:42-64.

¹⁵⁶ F.Yegül. (2011). Roma Dünyasında Yıkanma Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul. s:315

¹⁵⁷ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:20-23.

¹⁵⁸ J.H. Emminghaus, **a.g.k.**, 1957, s:1232; S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:20-23.

¹⁵⁹ F.Yegül, **a.g.k.**, 2011, s:66-95; A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:11.

Termal hamamların bir bölümünün vaftizhane olarak kullanılması, mimari formların ve mevcut su tedarik tesislerinin pratik nedenlerden ötürü termal hamamlardan devralınmasından kaynaklanır. Bu duruma verilebilecek somut örnek, Lateran Vaftizhanesinin ilk yapım aşamasıdır. Hamam yapıları vaftiz ayini için gerekli olabilecek ihtiyaçları karşılayabilecek niteliktedir ve hamamlarda olduğu gibi vaftizhanelerde de kullanımını kolaylaştırmak için havuzun etrafına nişler yerleştirilmiştir. Ostia'daki Erken Hıristiyanlık Bazilikası, hamamı olan bir konutun üzerine inşa edildiğinden, hamamın havuzlarından biri bazilikanın vaftizhanesi olarak kullanılmıştır. Suriye'de bulunan Palestina Vaftizhanesi, Yunanistan Kos'ta yer alan Batı Bazilika Vaftizhanesi ve Samos Bazilikası Vaftizhanesi, Mısır Dar Kita Vaftizhanesi, Ürdün Gerasa Vaftizhanesi, İtalya Como Vaftizhanesi, Libya Sabratha Vaftizhanesi hamam yapılarının vaftizhaneye dönüştürülmüş örnekleridir¹⁶⁰. Aynı zamanda termal hamamların dekoratif unsurları vaftizhanelerde kendini gösterir. Deniz, balık, su temalı mozaik zeminler, özellikle Kuzey Afrika'daki vaftizhanelerin en zengin özellikleri olarak karşımıza çıkar¹⁶¹.

Nymphaeum olarak adlandırılan anıtsal ve süslü Antik dönem çeşmeleri değişikliğe uğrayarak vaftizhane olarak kullanılabilen yapılardandır¹⁶². Nymphaeumların bazıları kutsal sayılan şifalı su kaynaklarına inşa edilmişler ve bu özellikleri bakımından insanlar arasında kutsal sayılmışlardır. Çeşme sularının biriktiği hazne/çanak/havuz vb. mimari öğeler aynı zamanda vaftiz havuzlarının yerine de kullanılabilir¹⁶³. Hazne/çanak/havuzların kenarları genellikle içbükeydir. Bu durum suyu, rahatça kullanabilmek ve o noktalardan suyu almak için kolaylaştırıcı bir unsurdur. Vaftiz havuzlarında uygulanan ritüel, havuzdaki suyun rahatça erişimini gerekli kılar. Çeşmeler ve vaftizhaneler suyu kullanma özellikleri, suyun içerisinde biriktiği nesnenin benzerlikleri, inanç biçiminde kutsalın gücü bakımından ortak paydaya sahiptir. Çeşmeler, plan özellikleri bakımından rotond, eksedralı veya baldekenli; içlerinde nişler bulunan yapılardır. Bütün bu nitelikler bakımından vaftizhane/vaftiz havuzunun çeşme yapılarıyla mimari anlamda kesişmesi mümkün olmakta, bu durum çeşmelerin vaftiz havuzu olarak kullanımına olanak sağlamaktadır. Örneğin Piazza Armerina, Minerva

¹⁶⁰ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:20-23; A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:11.

¹⁶¹ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:22.

¹⁶² Antik dönem çeşmelerine nymphaeum denilmesinin nedeni Nympha'lar için adanmış kutsal alan ya da su kaynağı olan mağara/yer anlamına gelmesidir. Nympha, kırlarda, sularda ve ormanlarda yaşayan peri tanrıçalarının hepsine verilen isimdir. B. Cömert, **a.g.k.**, 1999, s.50.

¹⁶³ J.H. Emminghaus, **a.g.k.**, 1957, s:1233.

Medica, Stobi Theodosius Sarayı Çeşmesi, Stobi Parthenios Evi Çeşme yapıları rotond ve nişlidir¹⁶⁴.

Su kültüyle ilişkili kutsal alanlardaki yapıların büyük bir bölümü aynı zamanda şifa kaynağı olması açısından oldukça önemlidir. Su kültü inanın bakımından törenlerin yapıldığı yerlerdir. Bu nedenle su kültürünün kutsallığına olan inanç erken Hristiyanlık döneminde de kendine yer bulmuştur. Şifalı olduğuna inanılan pek çok alanda inkübasyon (uzanmak, üzerine yatmak) eylemi de yaygın biçimde uygulanmıştır. Kutsal alanlarda bir şilte üzerinde yatmak, birkaç gece geçirmek dolayısıyla kutsal sayılan alandan ayrılmamak şifa için yapılan eylemlerin başında gelirdi. Bu amaçla Asklepieionlarda geçirilen zamanlarda bu amaca hizmet eder, hekim kılığındaki azizlerin inkübasyon yapmış kişiyi rüyasında ziyaret ederek iyileştirdiğine inanırlardı. Asklepieionlardaki şifalı suların kutsallığı da bu alanların kutsallığını perçinler nitelikteydi. Şifalı sulardan içmek, şifalı sulara yakın yerde geceleme, vücuda bu suları sürmek ve yıkanmak; yenilenen beden, iyileşen hasta anlamına gelir; bir nevi yeniden hayat bulmakla örtüşürdü¹⁶⁵.

Vaftizhaneler benzer inanışların yaşanabildiği kutsal alanlardandır. Vaftiz olmak, şifa ve şefaati, yeni ruha kurtuluşu getirir. Su kültüyle ilişkili kutsal alanlarda insanlar hem şifa bulabilir hem de ruhani temizliğe erişebilirler. Asklepieionlar da hem suyun varlığı hem de suya yüklenen anlamlar vaftiz işlevini de yerine getirebilecek mimari öğeleri beraberinde getirebilir. Bu anlamda Pergamon Asklepieionu örnek olarak verilebilir. Pergamon Asklepieion'u bir sağlık merkezidir ve Asklepios Soter'e adanmıştır¹⁶⁶. Bu alan kült alanıdır ve rotond olan yapı nişlidir. Anadolu'da Priene ve Miletos'ta Asklepieion yapıları vardır (**http-5**)¹⁶⁷. İtalya'da bulunan Auxois yapısı da genel özellikleri bakımından Pergamon Asklepieionu'na benzemektedir. Auxois, oktogonal planlı, ambulatoriumludur ve yapının oktogonal vaftiz havuzu vardır¹⁶⁸. Tunus'taki Ain Tounga, İspanya'daki Gabia Grande bu türdeki vaftizhanelere örnektir¹⁶⁹.

¹⁶⁴ A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:11-12.

¹⁶⁵ A. M. Talbot (2015). Constantinople. City Of Miraculous Healings, Life Is Short, Art Long The Art Of Healing In Byzantium, s:78-90, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul

¹⁶⁶ F. Pirson-A. Scholl (2014). Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent. Pergamon. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. s:492-508

¹⁶⁷ http://www.doaks.org/library-archives/icfa/icfa_pdfs/doaks-icfa-researcharchive-inventory.pdf

(Erişim Tarihi: 10.05.2016)

¹⁶⁸ A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:11-12.

¹⁶⁹ A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:13.

Su ile ilintili olan ayazmalar vaftizhanelerle ilişkilendirilen yapı gruplarından birisidir¹⁷⁰. Ayazmalar suyun kutsal sayıldığı yerlerdir. Bu suların şifalı olması, insan sağlığına iyi geldiğine inanılması ayazmaları farklı kılmıştır. Ortodokslar, bir aziz ya da azizeye adadıkları kutsal su kaynaklarına Yunanca *Hagiasma* demiştir. Günümüz Türkçesinde ayazma olarak kullanılan terim, küçük ve basit su yapılarını niteler. Bu su yapıları hastaların şifa bulduğu, kötülüklerin bedenlerden çıkarılmak için kullanıldığı, şeytanın kişilerinin ruhundan temizlediğine inanılan kutsal suların oldukları yerlere inşa edilen yapılardır. Gelenekten gelen kullanımın değişmeden beklentileri karşılayabilen özellikleri, ayazmaların popüleritesini her daim etkin kılmıştır. Vaftizhanelerde kullanılan suyun insan ruhunu ve bedenini yenilediğine duyulan inanç ve ayazmalardaki kutsal pınar sularının da benzer özellikler barındırması, vaftizhane ve ayazmanın ortak paydada birleşmesini sağlar. Konstantinopolis'te erken dönemlerde erken Bizans döneminde inşa edildiği bilinen ayazmalar da mevcuttur. Bunlar arasında Blakhernai (IV.-V. yüzyıl) Ayazması (Hagion Louma) mevcut durumu anlatabilmek açısından önemli bir örnektir. Yapı topluluğu arasında inşa edilen ayazma özel bir hamam gibi düzenlenmiştir. Kubbe ile örtülü ayazmada bir giyinme odası (apodyton) ve bir havuz (kolymbos) bulunmaktaydı. Bu ayazmada bulunan Meryem Ana tasvirlerinin birisinde Meryem'in avuç içinden su akmaktadır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda Blakhernai Ayazmasının, birçok ayazma gibi toprak altında değil, kiliseyle aynı seviyede inşa edildiğini görülmektedir. İmparatorun bu ayazmada hem bedenini temizlemek hem de kutsanmak için üç kez suya girdiği aktarılmıştır. Konstantinopolis'te inşa edilen ayazmalar içerisinde Balıklı Ayazma ve Amiral Tadfil Sokağındaki Ayazma da benzer özellikleri nedeniyle vaftizhanelerle örtüştürülebilir¹⁷¹.

Mouseleum ve Martyrion yapıları da vaftizhanelerin gelişim süreçlerinde öncül sayılabilir¹⁷². Erken Hristiyan dünyanın geliştirdiği martyr kavramı, Hristiyanlığı kabul ettiği için işkence gören insanların kahramanlaştırılması amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle efsanevi veya gerçek olan inananların, din uğruna çektikleri acıların tanıklığını, martyr mezarı ve onun üzerine inşa edilen anıtsal martyrionlar sayesinde ölümsüz

¹⁷⁰A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:10.

¹⁷¹ R. G. Ousterhout (2015). Water In Healing In Constantinople. Reading The Architectural Remains. Supernatural Forces For Healing, Life Is Short, Art Long The Art Of Healing In Byzantium, s:64-78, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.

¹⁷²S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s.20.

kılınmıştır¹⁷³. İnancı uğruna ölen martyr, onun için inşa edilen martyriona gömüldüğünde bir anlamda yeniden dirilişin sembolü haline dönüşür. Ruhları huzura kavuşan martyrlar, bu yapılara gömüldüklerinde aynı zamanda sonsuzluğa erişir. Martyrionlar da yeni yaşamın sembolü olan anıt mezar özelliği kazanırlar. Hristiyanlar, martylerin dünyevi kalıntılarına (rölik) yakın olabildiklerinde onlarla aralarında bir bağ kurulduğunu düşünür, ruhani olarak öbür dünyayla bağlantı kurduklarına inanırlardı¹⁷⁴. Genellikle merkezi planlı olan martyrionların örtüsü kubbedir. Vaftizhanelerle martyrionların kesiştiği nokta, iki yapı grubunun da merkezi plan özelliği göstermesi ve litürjik açıdan benzerlikleridir. Mezar yapısı sayılan martyrionları ziyarete gelen ve içerisinde dua eden insanlar, ibadet ederler ve başka bir amaç için bu yapıyı kullanmazlar. Vaftizhaneler de kendi litürjisi içerisinde aynı özellikleri gösterir. Buradaki temel ayrım martyrion litürjisinde durağanlık, vaftiz litürjisinde eylemsellik olmasıdır. Martyrionların ortasındaki mezar yapısını vaftizhanelerde vaftiz havuzları almıştır. Merkezi mekanın kubbeyle örtülmüş olması, sonsuzluk fikriyle ilişkilendirilebilir. Ortada yer alan ana unsur ibadetin her yönden eşit mesafede yapılması anlamındadır ve onu çevreleyen bütünü algılamamızı kolaylaştırır. Ayrıca iki yapıda da eksedra ve niş kullanımı yaygındır. Bir anlamda ihtiyaca cevap veren bu uygulamalar mezar yapısının üzerine vaftiz havuzunu ya da tam tersi olarak vaftiz havuzunun üzerine mezar yapısının inşa edilebilme olasılığına karşı, bu yapıların çeşitli dönemlerde birbirlerinin yerine kullanılma ihtimallerini güçlendirir. Özetle yapıların, mimari kurulumları hem martyrion hem de vaftizhane olarak işlevlendirilmelerine olanak sağlar. Buna örnek olarak Mardin/Nusaybin Mor Yakup Kilisesi Vaftizhanesi verilebilir¹⁷⁵. Martyrionlar genel olarak haç planlı inşa edilirler. Ravenna'daki Galla Placida haç planlı inşa edilen yapıların başında gelir ve bu yapı kanıtlanmış olmasa da zaman zaman vaftizhane olarak tanımlanmıştır¹⁷⁶.

Bilinen en eski tarihli vaftizhane Suriye, Dura-Europos ev kilisesinin içerisinde yer alır. 232-233 tarihinde kiliseye çevrilen evin bir odası vaftizhane olarak düzenlenmiştir. Vaftizhaneyle kilisenin ana bölümü arasında bir bölüm vardır ve burası henüz Hristiyan

¹⁷³A. P. Kazhdan – A. Talbot (1991). The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford University Press, New York, and Oxford:1308; Krautheimer, R.(1986). Early Christian And Byzantine Architecture. New Havenand London, s:519

¹⁷⁴H.Colvin (1991). Architecture andtheAfter-Life, Yale University Pres, New HavenandLondon; A.Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:13-15; C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966. s.463; H.Colvin, **a.g.k.**, 1991.

¹⁷⁵C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966, s.463; A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:13-15.

¹⁷⁶ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s: 20-23.

olmamış kişilere ders verilmesi amacıyla kullanılmış olmalıdır. Vaftizhanenin batı duvarı içerisine yerleştirilen vaftiz havuzu dikdörtgen formdadır, aediculadır. Odanın duvarları eski ve yeni ahit konularının işlendiği duvar resimleriyle bezelidir¹⁷⁷. Dura-Europos Ev Kilisesi'nin mimarisi ve Hristiyanların toplandıkları basit yapı ya da odaların mimarisi düşünüldüğünde onların dikdörtgen ve kare biçimleri vaftizhanelerin planlanmasında da etken olmuş olmalıdır. Vaftizhane planlarında karşımıza çıkan mimari şemalar çoğunlukla dikdörtgen ve karedir. İlk ayinlerin su kenarlarında yapıldığı bilindiğinden, vaftizin uygulandığı yer doğanın ev sahipliğindedir¹⁷⁸.

Erken dönem vaftizhanelerinin belirli bir plan tipi yoktur. Yayınlarda vaftizhaneler plan özellikleri bakımından bir kategoriye sokulmak istense de, yapıların mimarisiyle ilgili dağınık bir şema ortaya çıkmaktadır.

En genel tipolojik değerlendirmeler vaftizhanelerin geometrik şekillerinden yola çıkarak yapılan çalışmalardır. Delvoye vaftizhaneleri, geometrik şekillerine göre ve inşa edilen yere göre gruplamıştır¹⁷⁹. Geometrik şekillerine göre incelenen vaftizhanelerde kendi aralarında çok çeşitli alt başlıklara bölünebilir. Bu plan gruplarında, iç içe geçen iki/üç geometrik şeklin oluşturduğu planlar, köşe nişleriyle oluşturulan planlar, koridor yardımıyla oluşturulan planlar, köşe odası şekliyle oluşturulan planlar gruplamanın alt başlıklarını oluşturur. Geometrik şekillerine göre vaftizhane türlerinin üst başlıkları; rotond, oktagon, hexagon, trikonch, tetrakonch, haç biçimli, kare, dikdörtgen, sıralı odalı, bazilikal planlı vaftizhanelerdir. İnşa edilen yerlerine göre vaftizhaneler; atriuma, kilisenin içerisine, mağara içerisine ve yeraltına yapılmıştır.

Davies, bölgesel istisnalarla beraber, vaftizhane yapılarının kare ya da dikdörtgen, bir kenarları apsisli ya da düz duvarla sonlanan biçimde inşa edildiğini belirtmiştir. Yapıların başlangıçta kare planlı oluşunu (IV. yüzyıl), kare plandan dairesel plana (IV. ve V. yüzyıl arasında) ve sonuç olarak da sekizgen plana (V. yüzyıl) dönüştüğünü iddia etmiştir. Bu gelişim özellikle İtalya ve Güney Fransa örneklerinde görülmektedir. Dikdörtgen planlı vaftizhaneler ise Yunanistan ve Yunan adalarında (Sisam, Paros, Rodos ve Kos) neredeyse hiç değişmeden uygulanmıştır. Anadolu, Suriye ve Filistin'de; kare ya da dikdörtgen yapılar dikkat çeker¹⁸⁰.

¹⁷⁷M.R. Jensen, **a.g.k.**, 2011, s:131-132;

¹⁷⁸ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s: 20-23.

¹⁷⁹C. Delvoye, **a.g.k.**, 1966, s: 459-496; Ş. Yıldırım, **a.g.k.**, 2013, s:212-122.

¹⁸⁰J. G. Davies. (1962). The Architectural Setting of Baptism. Barrie and Rockliff, London.

Khatchatrian, vaftizhaneleri altı ana başlık altında gruplamıştır. Bunlar; ek yapı olan vaftizhaneler, aksiyal/işinsal planlı vaftizhaneler, koridorlu vaftizhaneler, kompleks (üç bölümlü) vaftizhaneler, özel durumlu vaftizhaneler ve belirli bir özelliği olmayan vaftizhanelerdir¹⁸¹.

Ristow, vaftizhaneleri kare, dikdörtgen, daire, çokgen (altıgen ve sekizgen), yonca, haç ve nişler yardımıyla genişleyen plan olmak üzere yedi başlık altında değerlendirmiştir. Çalışmasında plan tiplerinin ortaya çıkışını antik dönem yapılarının değişikliğe uğrayarak vaftizhaneye dönüşümüyle paralel düşünmüştür. Erken Hıristiyanlık dönemi vaftizhanelerinin dikdörtgen ve kare uygulamalarında, Hıristiyanlığın erken zamanlarında inşa edilen ev kiliseleriyle örtüştürmüştür. Basit mekan biçimlerinin ortaya çıkışı ve uygulamadaki kolaylık vaftizhanelerin ilk örneklerinin dikdörtgen ve kare yapılmasının nedenidir. Bununla birlikte, dikdörtgen en yaygın oda biçimidir. Dikdörtgen ve kare inşa edilmesi kolay geometrik şekillerdir. Merkezi mekanlı yapılarda içte uygulanan farklı geometrik şekiller (rotond, çokgen) yapı içerisinde kullanılan nişler yardımıyla yapılabilir. Haç planının vaftizhanelerdeki kullanımı mezar yapılarının vaftizhanelere dönüştürülmesi ve yeni dinin simgesel kullanımıyla açıklanabilir. Kare, kareye yakın dikdörtgen ve haç planlı vaftizhaneler, doğuda, özellikle Yunanistan ve Suriye’de, dikdörtgen vaftizhaneler, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya’da karşımıza çıkar¹⁸².

Ristow’a göre, mimari olarak vaftizhanelerin inşasında niş kullanımı özellikle dikkat çeken bir unsurdur. Yapıların nişler yardımıyla hareketlendirilmesinin yanı sıra bu nişlerle ana mekandan ayrı mekanların oluşturulduğu ve bu mekanlarda vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamalarının uygulandığını önerir. Aynı zamanda ambulatoriumlu vaftizhaneler de benzer özellikleri gözeterek inşa edilmiş olmalıdır. Bu yapılar mimari olarak değerlendirilirken ana mekanın (nişli/çokgen) mimarisi özellikle belirtilir.

Ristow, vaftizhanelerin inşasında yer-yön tercihinin bir geleneğe ya da sürdürülebilir özelliklere sahip olmadığını savunur. Kiliseden bağımsız, ek mekan ya da köşe odası olarak düzenlenebilen yapılar ana yönlerde inşa edilebildiği gibi ara yönlerde de yapılabilir. Belirli bir yerde vaftizhane yapımının herhangi bir inşa kuralı ya da yönergesi olduğu söylenemese bile vaftizhanelerin inşasında yerel yapılara ve mevcut olan, yeniden kullanılabilen mimari unsurlara bağlı kalınmıştır. Vaftizhanelerin çoğu

¹⁸¹A. Khatchatrian, **a.g.k.**, 1982, s:15-63.

¹⁸²S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:15-25.

kiliselerle homojen bir yakınlık içerisinde. Kiliseden izole olan vaftizhane sayısı oldukça azdır. Mimari anlamda kilise ve vaftizhane ilişkisi koridor, geçit, antre vb. birimlerle sağlanabilmektedir. Kesin olarak kiliseyle bağlantısı çözülemeyen yapılar hakkındaki fikirler, bilinen ve elde edilmiş diğer veriler üzerinden önerilir¹⁸³.

Sekizgen plan tipinin vaftizhanelerde uygulanmasının gelenekten gelen hamam, martyrion, mausoleum gibi merkezi planlı yapıların bazılarının zamanla vaftizhane olarak kullanmasından kaynaklandığı düşünülür. Bu yapılar belirli coğrafyalarda yaygın halde görülürken IV. yüzyılın başında inşa edilmeye başlanmıştır¹⁸⁴.

Son yıllarda yapılan çalışmalardan birinde Olof Brand, tipoloji konusuna biraz daha farklı açıdan bakarak, mimari kurulumun geleneğin dışında farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda bölgesel farklılıklara değinen araştırmacı bu farklılıkların gerekçelerini sıralarken büyük ölçüde tarihteki farklılıklara değinmektedir. Birçok vaftizhanenin stratigrafik yöntem kullanılmadan kazıldığını ve bu durumun verileri yorumlamada eksikliğe yol açtığını vurgulamıştır. Olof Brand'a göre, antik mimariyi anlamaya çalışırken yapı ve dekorasyon arasındaki farkı görmek önemlidir. Bu konuyu irdelleyebilmek için Dura Europos'u yani bilinen en eski vaftizhaneyi örnek olarak alır. Dura Europos'un vaftiz havuzu, dikdörtgen bir odanın kısa duvarlarından birine inşa edilmiştir. Suriye'deki erken dönem vaftizhanelerinin çoğunda vaftiz havuzlarının da Dura Europos'u örnek alarak doğu duvar önüne inşa edildikleri gözlenir. Bu durum ayrıca Qal'at Sem'an'daki V. yüzyılın sonlarına ait olan kompleks planlı büyük vaftizhanelerle de benzerdir. Böylesi bir durum var olsa da genel itibarıyla vaftizhane mimarisi başka bir doğrultuda ilerler. IV. yüzyılın erken dönemlerinden itibaren tekne ya da havuzlar genellikle vaftizhanenin merkezine yerleştirilir ki; vaftizhanenin planı kare, merkezi, dairesel veya poligondur. Merkezi planın vaftizhanelerde seçilmesi çok doğaldır çünkü ayinde sayıları gittikçe çoğalan insanlar için tekne ya da havuz etrafına büyük holler inşa edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu durum büyük merkezlerde inşa edilen vaftizhanelerde daha belirgindir. Yine de vaftizhanelerin çoğu oldukça mütevazî, kare veya dairesel planlıdır. Genellikle küçük bir apsisleri vardır. Kiliseyle aynı kompleks içerisinde yer alırlar ve kilisenin mekanlarından birine en az bir giriş açıklığıyla bağlanırlar.

¹⁸³S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:15-17.

¹⁸⁴O. Brandt, **a.g.k.**, 2011; P. Brigitte. (2015), **a.g.k.**, s:42-64,

IV. yüzyıldan başlayarak merkez ve Kuzey İtalya, Güney Fransa ve doğudaki önemli vaftizhaneler, merkezi mekanlı inşa edilmiştir ve bunlar genellikle oktagonaldır. Bilinen ilk merkezi mekanlı vaftizhane Lateran Vaftizhanesidir. Oktagon biçim Kuzey İtalya ve Milano'ya ilk olarak Lateran'dan gitmiş olmalıdır.

IV. yüzyılın ikinci yarısında, anıt mezarlara yakın sayılabilecek bir biçim vaftizhane planı olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Kalın duvarlı, içerden ve dışardan oktagon plan tiplerinde, yarım daire ve dikdörtgen niş ve/veya apsis eklenerek oluşturulan bu binaların örtüleri kubbedir¹⁸⁵.

Oktagon plan tipinin vaftizhanelerde uygulanmasının gelenekten gelen hamam, martyrion, mausoleum gibi merkezi planlı yapıların bazılarının zamanla vaftizhane olarak kullanmasından kaynaklandığı düşünülür. Bu yapılar belirli coğrafyalarda yaygın halde görülürken IV. yüzyılın başında inşa edilmeye başlanmıştır¹⁸⁶.

Dışta kare planlı, içten oktagon olarak inşa edilen vaftizhane örneği ise Konstantinopolis'te geliştirilmiştir. Bu plan tipine en iyi örnek Ayasofya Vaftizhanesidir. Ayasofya'nın dışta kare içte oktagon planlı olan vaftizhanesi V. yüzyıla tarihlendirilir ve buradan farklı coğrafyalara kadar gitmiştir. Aynı zamanda Konstantinopolis'ten doğudaki bazı önemli merkezlere de yayılmıştır. Efeste bulunan V. yüzyıldan kalma Ephesos İonnes Vaftizhanesi, Kuzey Suriye'de bulunan Qal'at Sem'an Vaftizhanesi (V.yüzyıl sonu) ve Mısır'daki St. Menas (Ebu Mina) Vaftizhanesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Vaftiz tekne/havuzları bölgesel farklılıkları içerisinde barındırsa da IV. yüzyıla tarihlenebilen örneklerinin geniş ve sığ oldukları gözlenebilir. Bunun sebebi bir defada vaftiz edilen yetişkin sayısının fazlalığı veya vaftiz yapan din görevlisinin de tekne/havuzlara girmesiyle açıklanabilir. V. yüzyıldan itibaren tekne/havuzlar küçük, dar ve derin yapılmaya başlanmıştır. VI. yüzyıldan itibaren sembolizmin tekne/havuzlara yansıdığı ve genellikle onların haç şeklinde yapıldığı gözlenebilir. monolit olarak ve genellikle mermerden yapılan tekne/havuzlar, dıştan dairesel-kare, içerden haç şeklinde ve/veya kiboriumlu olarak tasarlanırlar. Özellikle Yunanistan ve Kuzey Afrika örnekleri bu biçimdedir. Monolit tekne/havuzlar yüksektir ve zeminin üzerinde yer alır.

Her vaftizhane kilise ile bir şekilde bağlantılıdır ancak bunun farklı şekilleri olabilir. Vaftizhane ayrı bir bina veya kilisenin ek mekanı olabilir. Bağımsız vaftizhaneler

¹⁸⁵ P. Brandt, a.g.k., 2011, s: 1592-1594.

¹⁸⁶ P. Brigitte, a.g.k., 2015, s:42-64.

özellikle kuzey İtalya ve güney Fransa’da karşımıza çıkar. Kiliselerin içerisinde yer alan vaftizhaneler V. yüzyılda kuzey Afrika ve Asya’da yaygındır. Bu bölgelerde önemli vaftizhaneler ayrıca kiliseye koridorlar veya başka yollarla bağlanır. Bazı vaftizhaneler ise kilisenin girişine yakın, narteks veya atriumda bulunur¹⁸⁷.

Vaftiz litürjisinin belirli aşamaları vardır. Uygulamada bu aşamaların tatbiki, mekanın tasarımı hakkında ip uçları verir. Yine de bu durum vaftizhane tipolojisinde bir bütünlük göstermez ve her vaftizhanenin mekan kurgusu farklı olabilir.

Genel anlamda vaftizhaneler mimari olarak değerlendirilirken vaftiz ayini sırasında litürjinin uygulanabilmesi için farklı mekanlara ihtiyaç vardır. Bunlar, dört bölüm olarak karşımıza çıkar. Bu bölümler *vestibulus (vestibulum)*¹⁸⁸, *exzorsizma*, *photisterium*, *consignatorium*, ’dur. (Çizim: 24)

Vestibulus, vaftizhanelerdeki giriş mekanıdır ve *exzorsizma* bölümünden önce gelir. Bu bölümde hazırlık aşamaları gerçekleştirilebildiği gibi aynı zamanda vaftizhanenin giriş mekanı bu bölümdür.

Exzorsizma, *vestibulümden* sonra gelen bölümdür. Burada katakumenlere *exorcizma* (şeytan çıkarma ve/veya şeytandan vazgeçme) duası okutulur ve vaftiz adayının vücudu yağlanır.

Photisterium, vaftiz havuzunun içerisinde olduğu bölümdür. *Exzorsizma* ile *consignatorium* arasında yer alır. Ana bölüm olan *photisterium* bölümünde ayinin suya girme işlemi gerçekleştirilir. Bir seramoni halinde yapılabilen işlemde havuza giriş ve çıkışlar önem arz eder. Vaftiz havuzlarının plan özellikleri farklılık gösterse de genel itibarıyla havuza giriş iki yönden olabilir ve genellikle basamaklar batı-doğu yönlüdür. Vaftiz olan kişi batıdan havuza girer ve doğudan çıkar. Bu durum litürjik olarak güneşin doğduğu yer-ışık-tanrı- ilişkisiyle alakalıdır¹⁸⁹.

Consignatorium, vaftiz ayininin son aşaması olan yağlanmanın yapıldığı, temiz ve yeni giysilerin giyildiği bölümdür¹⁹⁰. *Consignatorium* bölümünden çıkan ve vaftiz ayini

¹⁸⁷ O. Brandt, **a.g.k.**, 2011, s: 1597-99.

¹⁸⁸ *Vestibulus*, giriş bölümüdür. Antioche-Kausse’deki Aziz Bybilas Martiyonu Vaftizhanesinde bu bölüme karşılık gelen yerin zemin döşemesinde “*pistikon*” yazısı vardır. Bu bölümün Suriye vaftizhanelerindeki ismi *pistikon* olabilir ve aynı zamanda bu kelime “*kayıt yapma*” anlamında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla vaftizhanelerin *vestibulum/pistikon* bölümlerinin vaftiz olmak isteyen kişilerin kiliseye gelerek kayıt yaptırdığı yer olabilme ihtimali vardır (J. Lassus., **a.g.k.**, 1947, s:220).

¹⁸⁹ J.H. Emminghaus, **a.g.k.**, 1957, s.1233.

¹⁹⁰ C. West (1957). (Ed. Michael Buchberger). *Consignatorium*, Lexikon für Theologie und Kirche, 1066-1067.

tamamlanan adaylar, ruhban sınıfı önderliğinde kilisenin ana nefine giriş yapabilirler. Bu kişilerin kilisenin cemaatine dahil edilmesi de bu şekilde tamamlanmış olur.

Vaftizhaneler bu dört mekanın birbirinden ayrı olarak tasarlanan plan örnekleriyle karşımıza çıkabildiği gibi, aynı mekan içerisinde ayin sırasının takibini sağlayabilen örneklerle de sahiptir. Dört bölümden oluşan vaftizhaneleri mimari açıdan anlamak ve tanımlamak kolaydır ama aynı mekan içerisinde birbirini takip eden ayinlerin uygulandığı vaftizhanelerde bu mekanları litürjik olarak tanımlayabilmek oldukça güçtür. Bir yere vaftizhane diyebilmek için o yerde vaftiz havuzunun olması gerekir. Bu durumda, mekanın içerisinde yer alan mimari öğeler, mimari çözümlemede bizlere yardımcı olabilir. Ancak litürjide vaftiz havuzunun dışındaki mekanlarda ayırt edici mimari öğeler olmadığından bu mekanların tanımlanabilmesi zordur. Ayin sırasının takibi, vaftiz havuzuna giriş-çıkış öncesi ve sonrasındaki uygulamalar, mekanların işlevlerine göre uygunlukları gözetilerek önerilebilir. Bu aşamada vaftizhanelerin giriş açıklıklarını iyi belirleyebilmek ve bağlantıları kurabilmek oldukça önemlidir.

5. KATALOG

5.1. Kilikia Bölgesi Vaftizhaneleri

5.1.1. Alahan Manastırı Vaftizhanesi¹⁹¹

Yeri ve Tarihi: Alahan Manastırı, Mersin İli Mut ilçesinin 20 km kuzeyinde, Geçimli Köyü civarında yer alır. 1300 m. yükseklikte kurulan manastır topluluğunun yapılarından birisi vaftizhanedir. Yapı topluluğunun batı ucunda kayaya oyma mekanların olduğu bölümün manastırın ilk yerleşim yeri olduğu düşünülmektedir¹⁹². Düz bir hat üzerinde birbirlerine sütunlu bir yol ile bağlanan yapılar, Mağara Kilisesi, Batı Kilisesi, Vaftizhane, Nekropol, Doğu Kilisesi ve Hamam şeklinde sıralanmıştır¹⁹³. Kompleksin batısındaki bazilikal planlı kilise üç nefli, narteksli ve atriumludur. Doğudaki bazilikal planlı kilise, üç nefli, kubbelidir. İki kilisenin arasında kalan bölümler holler yardımıyla birbirlerine bağlanan ve avlulara açılan günlük kullanım alanlarıdır. Bu mekanların keşiş hücresi, mutfak, kiler, sarnıç, depo, oda gibi birimler olduğu düşünülmektedir. Yıkanma bölümleri ve çeşmeler kompleksin doğusundadır. Vaftizhane, Alahan Manastırı içerisindeki iki kilisenin ortasında yer alır ve bir avluyla diğer mekanlara bağlanır. Yapı topluluğunun 440-442 yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir¹⁹⁴.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kiliselerden bağımsız inşa edilmiştir.

Mimari Tanımı: Yapı, doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İki nefli olarak inşa edilen vaftizhanenin doğusu, içten yarım yuvarlak iki apsisle, dıştan düz duvarla sonlandırılmıştır. Yapının kuzey duvarını doğal kaya oluşturur ve vaftizhanenin güneyinde, güney duvar boyunca uzanan bir giriş mekanı bulunur. Vaftizhanenin en az iki kullanım evresi vardır. İlk evrede vaftizhane dikdörtgen planlı, iki nefli inşa edilen yapının ölçüleri 11.25 m. x 8.60 m.'dir. İkinci evrede yapının güneyine yaklaşık 3.00 m. genişliğinde bir giriş mekanı eklenmiş ve vaftizhanenin ölçüleri 10.40 m. x 11.90 m.

¹⁹¹H.Stephen. (1996). The Early Byzantine Churches Of Cilicia And Isauria. Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs Volume 1, Variorum, University Of Birmingham. s.82; F. Hild/ H. Hellenkemper - G. Hellenkemper- Salies. (1990). Kommagene-Klikien-Isaurien in: RbK IV. s.460-496; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s.1-19.; G. Bakker (1985) The Baptistery in: Alahan. An Early Christian Monastery in Southern Turkey. (Based on the work of M. Gough Hg. v. M.Gough Studies and Texts 73 Toronto), s.129; Th. Ulbert (1978). Frühchristliche Basiliken mit Doppelapsiden auf der Iberischen Halbinsel. Stud. Zur Architektur, Liturgiegesch. Arch. Forsch. 5. Berlin. s.161; M.Gough (1963). Excavations at Alahan Monastery. Anatolian Stud. s.13; A.Khatchatrian, **a.g.k.**, s.107.

¹⁹²M.Gough, **a.g.k.**, 1985, s:76

¹⁹³P.Verzone (1955). Alahan Manastırı Mimarisi Üzerine Bir inceleme Yenilik Basımevi: İstanbul s:9.

¹⁹⁴M.Gough, **a.g.k.**, 1985, s:135-136.

olmuştur¹⁹⁵. Mevcuttaki diletasyon izlerinden giriş mekanının sonradan yapıya dahil edildiği anlaşılmaktadır. Yapının içerisindeki nef ayrımı ise tartışmalıdır. İki nefin birleşme noktasına çok yakın bir sütun kaidesi yer alır. Bu nedenle iki nefin ayrımında kemerli bir sütun dizisi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Yine de bu sütun dizisinin vaftizhanenin ikinci evresinde yapıya eklendiği görüşü yaygındır.

Vaftizhanenin kuzey nefinin doğusu içte yarım yuvarlak, dıştan düz duvarla sınırlandırılmış bir apsisle sahiptir ve apsis ekseninde bir pencere açıklığı vardır. İçte, apsis yarım yuvarlağında basamaklar (synthronon), onun hemen önünde altar (sunak) tablası kalıntıları bulunur. Kuzey nefin batısında vaftiz havuzu yer alır. Zemin, büyük boyutlu taş plakalarla döşenmiştir.

Vaftizhanenin güney nefinin doğusu da kuzey nefi gibi düzenlenmiştir. Güney nefin apsis yarım yuvarlağında, eksende bir pencere açıklığı bulunur. Kuzey nefe oranla daha sade olan güney nefin zemin döşemesi yer yer sökülmüştür. Yapının giriş açıklıkları güney nefin batı duvarında ve giriş mekanının güney duvarındadır. Sonradan vaftizhaneye eklenen dikdörtgen planlı giriş mekanı, içte bir duvarla iki dikdörtgen bölüme ayrılmıştır ve bu duvar üzerinde iki mekanı birbirine bağlayan bir giriş açıklığı vardır.

Vaftizhane doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve yapının kuzey duvarını doğal kaya oluşturur. Vaftizhanenin güneyinde ise dikdörtgen planlı bir narteks yer alır. Ana mekan iki neflidir ve nefler birbirinden bir sıra sütun sırasıyla ayrılır. Nefler doğu duvarda dıştan düz, içten yarım yuvarlak apsislerle sonlanır. Yapıdaki giriş açıklıkları güney nefin batı duvarında ve güney duvarın batısındadır. Kuzey nefin apsisinde bir sıra basamak/oturma sekisi bulunur. Bunun ön tarafındaki sunak masasının izleri görülebilmektedir (Çizim:1, Resim: 1-2).

Mimari Ögeler: Kuzey nefin batısında yer alan vaftiz havuzu haç planlıdır. Haç kolları merkezden dışa doğru genişler ve yarım yuvarlak biçiminde sonlanır. 2.60 x 2.64 m. ölçüsünde olan havuzun zeminden yüksekliği 0.20 cm'dir. Haç kollarının üstten genişliği 0.94 cm.'dir ve hazneye inildiğinde bu genişlik 0.84 cm olur. Bu durum haç kollarının üst kısma doğru genişlediğini gösterir ve her biri yarım yuvarlak bir girintiyle son bulur. Vaftiz havuzunun haznesi 0.48x0.49 cm. ölçüsünde ve kare planlıdır. Vaftiz

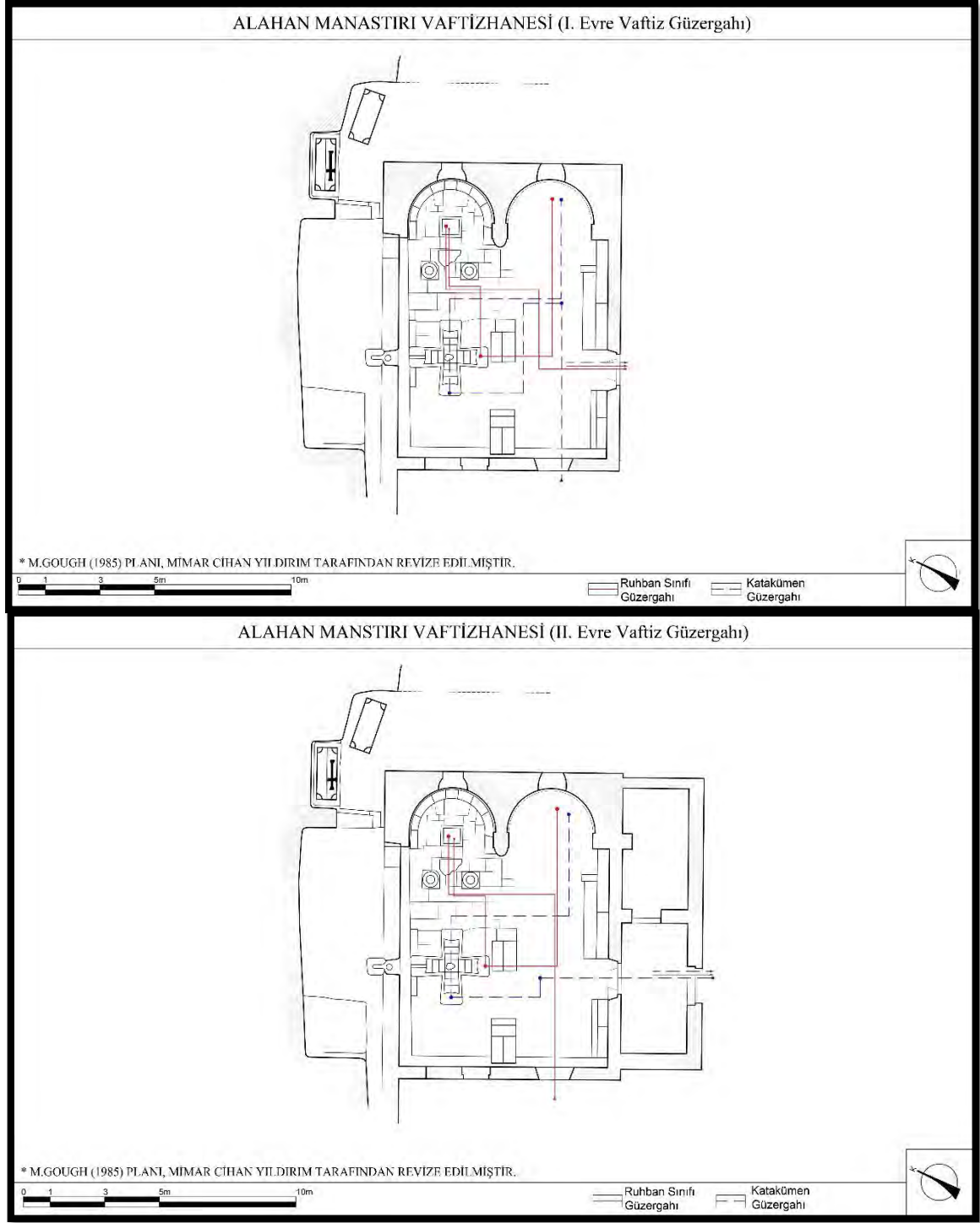
¹⁹⁵H.Elton – E.E. Schneider – D.Wannagat (2007). “Alahan”. Temple To Church The Transformation Of Religious Sites From Paganism To Christianity In Cilicia. Tapınaktan Kiliseye Kilikya’da Putperestlikten Hristiyanlığa geçişte Dini Yerleşimlerin Dönüşümü. Ege Yayınları : İstanbul. s:50

havuzunun derinliği 1.26 m.'dir. Haç kollarından üçer basamakla havuza inilir ve bu basamakların genişlikleri 0.25-0.35 cm arasında, yükseklikleri 0.22-0.26 arasında deđiřir¹⁹⁶. Vaftiz havuzunun çevresinde kırık ve düzensiz halde bulunan sütunlardan ve havuzun dört köşesindeki izlerden anlaşıldığı üzere vaftiz havuzunun üzeri kiboriumludur (Resim: 3).

Malzeme-Teknik: Vaftizhanenin duvarları neredeyse örtü sistemine kadar ayaktadır, fakat günümüze ulaşabilenlerin yüksekliği her cephede farklıdır. Yapının kuzey duvarını doğal kaya oluşturmuşken, diğer üç duvarı düzgün kesme taştan örölmüştür. Batı duvardaki kapı ve pencere açıklıklarının lentodan sonrası yıkıktır. Doğu duvar, pencere açıklıkları ve örtü sisteminin başlangıç seviyesine kadar ayaktadır. Güney duvarda kapı açıklığı lentodan sonra yıkıktır. Batısı ve doğusu iki kesme taş sırasıyla daha yüksek durmaktadır. Giriş mekanı güney duvarı kapı açıklığının üzeri sağlamken, kapı açıklığının doğu ve batı duvarı yıkıktır. Bu taşların boyutları kendi içerisinde değişse de genellikle büyüktür (Resim: 4).

Süslemesi: Yapının duvarlarında kalan izlerden iç mekanın sıvalı ve sıvanın üzerinde mermer taklidi boyalı olduğu izlenebilir. Apsiste az da olsa duvar resmi izleri görölebilmektedir. Nefleri birbirinden ayıran sütun dizisinin başlığı lotus yaprağı motifiyle bezelidir.

¹⁹⁶Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızdan alınmıştır.

Çizim 1. Alahan Manastırı Vaftizhanesi

Resim 1. Alahan Manastırı Vaftizhanesi, Genel Görünüş

Resim 2. Alahan Manastırı Vaftizhanesi

Resim 3. Alahan Manastırı Vaftiz Havuzu

Resim 4. Alahan Manastırı Vaftizhanesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.2. Anamurium Merkez 13 C Kilisesi (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi¹⁹⁷

Yeri ve Tarihi: Anamurium Antik Kentinde bulunan vaftizhane Mersin'e 232 km, Anamur ilçe merkezine de 6 km uzaklıktadır. Eski ismi Rüzgarlı Burun anlamına gelen kentin Roma imparatorluk devrinden kalma kalıntıları mevcuttur. Liman keti olan Anamurium, birçok kez el değiştirmiş ama ticari önemini her zaman muhafaza etmiştir. Kent Aşağı Kent ve Yukarı Kent olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağı Kent yapıları; sur duvarı, hamamlar, tiyatro, odeon ve palestradır. Yukarı Kent yapıları, küçük tapınaklar, lahitler, mezar odalarıdır. Liman caddesi boyunca sıralanan sivil yapıların yanı sıra sur duvarlarının dışında kalan nekropol alanında farklı tiplerde inşa edilen mezarlar günümüze kadar ulaşmıştır. Kentin Erken Hıristiyanlık Döneminde inşa edilen kiliselerin ve su kemerlerinin kalıntıları mevcuttur. Anamur Merkez 13C Kilisesi kentin ana kilisesidir. Üç nefli, bazilikal planlı olan kilisenin doğusu apsis yarım yuvarlağını içerisine alan, kuzey ve güney neflerin doğusunda köşe odalarının oluşmasını sağlayan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Naos payeler yardımıyla neflere ayrılmış, orta nef geniş tutulmuştur. Kilisenin batısında narteks, güneyinde, güney nefe paralel uzanan bir koridor vardır. Yapı V. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin güneydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Vaftizhanenin plansal tasarımı güney nefin doğusundaki duvar, apsis yarım yuvarlağını içine alan doğu duvar ve apsisin güney duvarının birleşimiyle ortaya çıkar. Dolayısıyla vaftizhanenin planı bu üç duvarın arasındaki mekândan oluşur ve yamuktur. Vaftizhaneye giriş açıklıkları kilisenin güney nefinin doğu duvarında ve apsisin arkasında, kuzeydoğu köşe odayla vaftizhaneyi ayıran kısımdadır. Başka bir deyişle, kuzeydoğu köşe oda ile vaftizhanenin bağlantısı apsis yarım yuvarlağının doğusundadır. Bu noktada doğu duvarda bir giriş çıkıntısı bulunmaktadır ve devamı izlendiğinde duvarın apsis duvarına kadar sürmediği ve bir açıklık oluşturduğu görülür. Anamur Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi, mevcut verilerinden anlaşılabildiği kadarıyla güney ve doğu duvarda giriş açıklığına sahip değildir. Dolayısıyla vaftizhanenin dışa açılan bir giriş açıklığı tespit edilememiştir. Kilisenin doğusundaki duvarın, iki köşe odasını ayıran kirişten sonrasının, kuzeydoğusunun yıkık olması bu

¹⁹⁷J. Russel (1989). Christianiti at Anemurium (Cilicia) Recent Discoveries. In: ACA 11, s.1622-1632; S. Hill, a.g.k., 1996, s.93; A. Aydın, a.g.k., 2006, s.1-19.

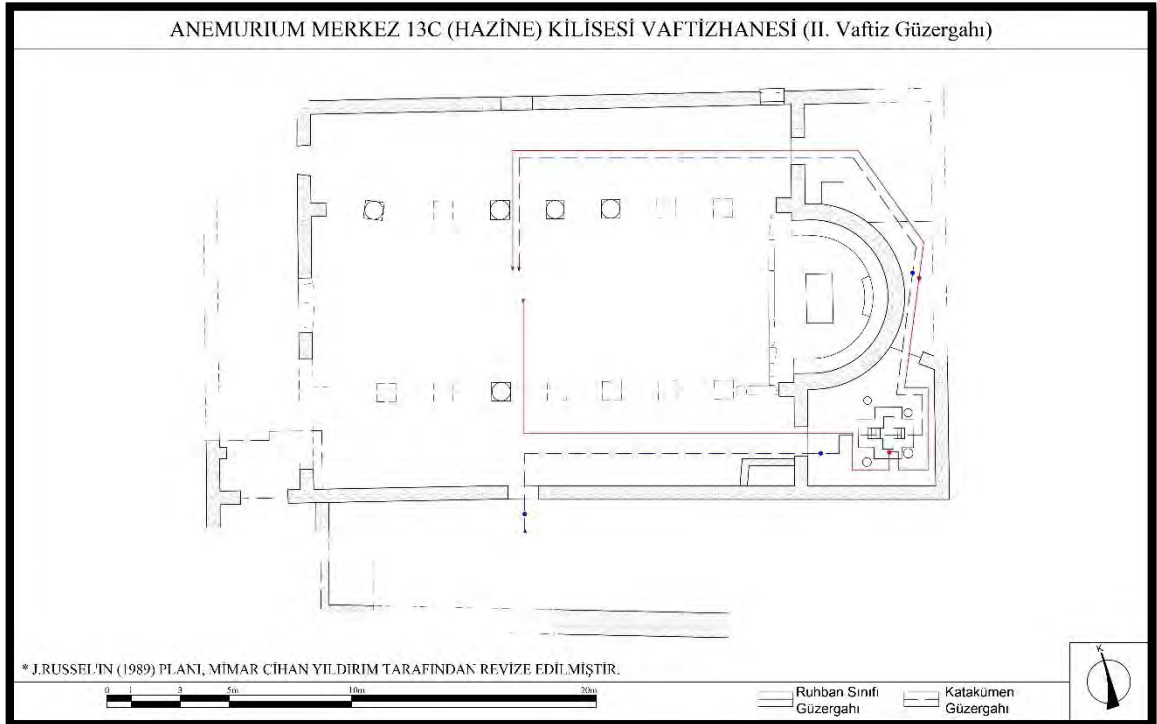
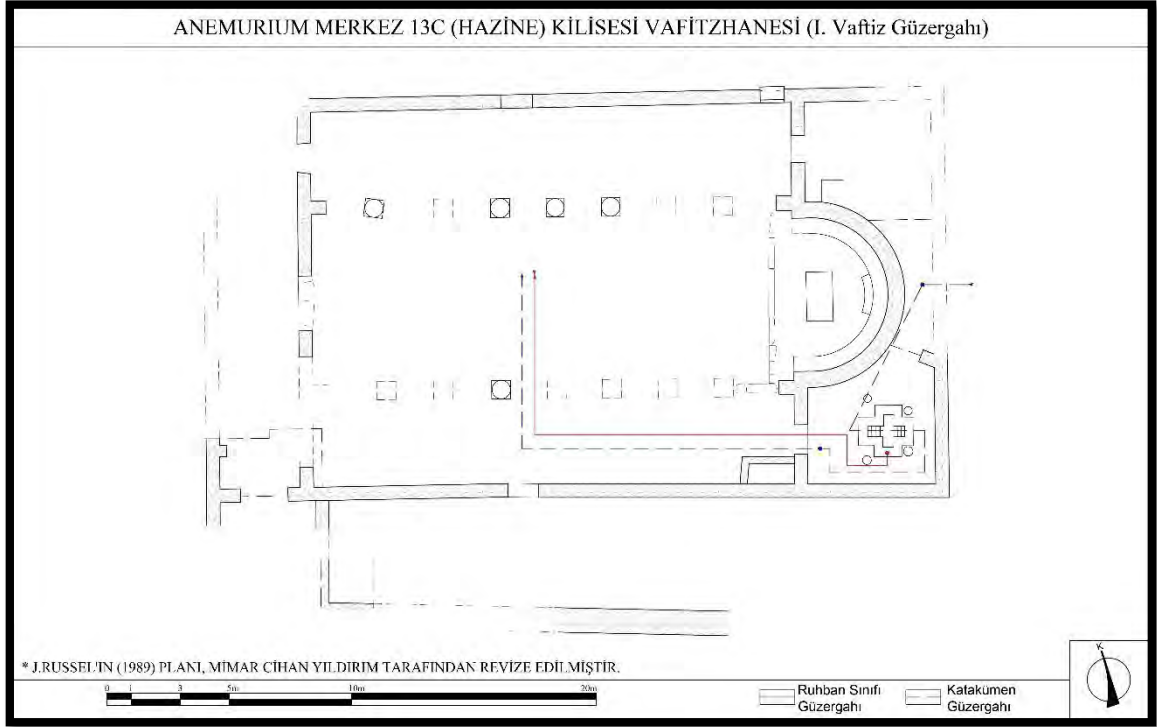
duvarda bir giriş açıklığı olup olmadığını bilmemizi de olanaksızlaştırır. Batıda yer alan açıklıkta eşik taşı ve şebeke yuvaları vardır (Çizim:2, Resim: 5-6).

Mimari Öğeler: Günümüzde vaftiz havuzunun üzeri toprak ve moloz taşla kapatıldığı için havuz yerinde görülememiştir. J. Russel'in 1989 yılı yayınında yer alan fotoğrafına ve araştırma sonuçlarına göre Anamur Merkez III 13C Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz havuzu haç planlıdır ve haznesi, vaftizhanenin zemininden daha derindedir. Havuzun yaklaşık 0.50 cm'ye kadar olan kısmı vaftizhanenin zemininden yüksektedir. Havuzun doğu-batı doğrultusunda üçer basamağı mevcuttur. Haç planlı vaftiz havuzunun haç kollarının yanlarında in situ iki sütun kaidesinden anlaşılabildiği kadarıyla vaftiz havuzu kiboriumludur. Yapı hakkında yapılan araştırmalarda kiboriumun üzerinin kubbeyle örtülü olabileceği belirtilmiştir¹⁹⁸ (Resim: 7).

Malzeme-Teknik: Vaftizhanenin duvarları neredeyse plan seviyesine kadar yıkıktır. Yapı moloz taş ve küçük- orta boy taşlardan harç kullanılarak inşa edilmiştir. Vaftiz havuzu kesme taştan yapılmıştır. (Resim: 8).

Süslemesi: Vaftizhanenin tabanı mozaik kaplıdır. Vaftiz havuzunun üzerinde yer alan kiboriumun kubbesinin cam mozaikle kaplı ve aziz figürleriyle bezeli olduğu ileri sürülür.

¹⁹⁸ J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1622-1632; S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s.93.

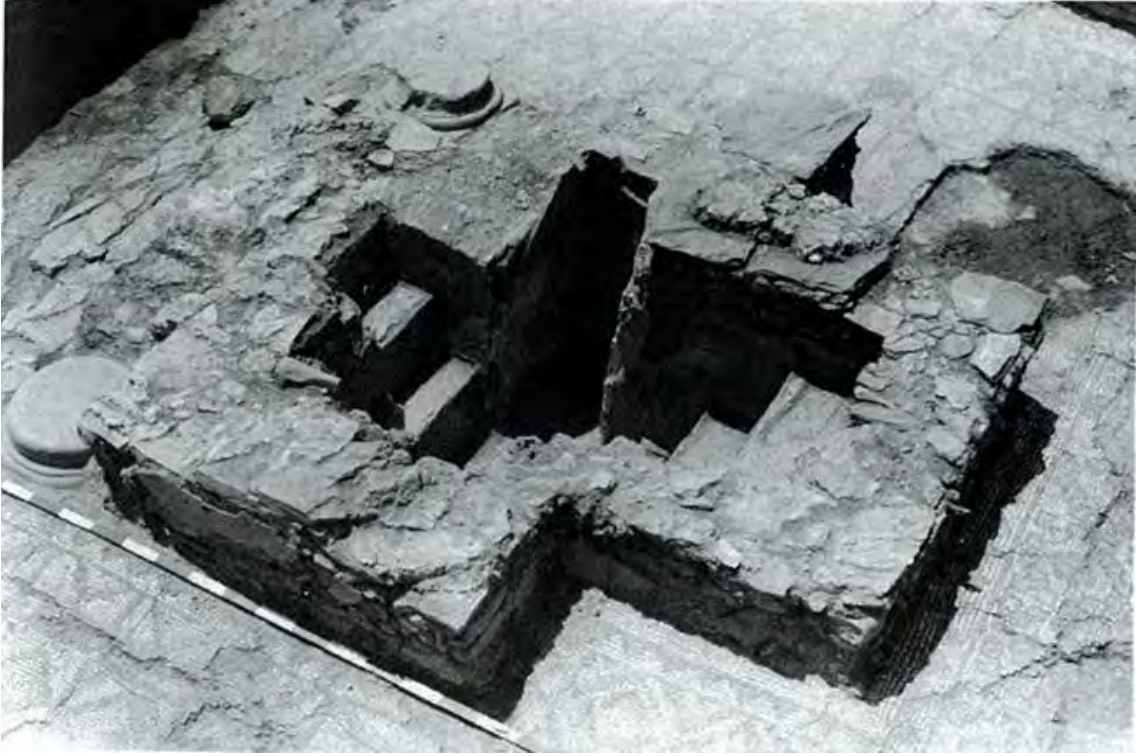
Çizim 2. Anemurium Kilisesi

Resim 5. Anamurium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Genel Görünüş

Resim 6. Anamurium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 7. Anamurium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 8. Anamurium Merkez 13C (Hazine) Kilisesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.3. Anamurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi¹⁹⁹

Yeri ve Tarihi: Anamurium Nekropol Kilisesi James Russel'e göre, farklı zamanlardaki eklemelerle şimdiki planına kavuşmuştur. İlk inşa edildiğinde üç nefli, bazilikal planlı, doğuda dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsise sahip olan kiliseye, üçüncü yenileme evresinde naosun batısına narteks, güneydoğusuna bir şapel, kuzeyine köşe odaları ve dikdörtgen planlı bir koridor eklenmiştir. Yapının inşasına IV. yüzyılda başlanmış olsa da V. yüzyılda yenileme ve eklemelerle genişletilmiştir. Araştırmalar, vaftizhanenin V. yüzyıldaki çalışmalar sırasında inşa edildiği belirtir²⁰⁰. Vaftizhane VII. yüzyıldan sonra mezar yapısı olarak kullanılmıştır²⁰¹.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kuzey nefin kuzeyindeki kuzeydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Vaftizhane, Nekropol Kilisesi'nin kuzey nefinin kuzeyine sonradan eklenmiştir. Bu eklemeler sırasında kuzey nefe eklenen koridor doğuda dikdörtgen planlı, dışa taşkın bir oda meydana getirmiştir. Yapıdaki bu düzenlemelerle kuzeydoğuda köşe odayı da içerisine dahil eden "L" planlı bir vaftizhane inşa edilmiştir. Yapının planından, vaftizhanenin giriş açıklıkları net olarak anlaşılmamaktadır. (Çizim: 3, Resim: 9-10).

Mimari Ögeler: Günümüzde izine rastlanamayan vaftiz havuzunun dikdörtgen planlı olduğu bilinse de vaftiz havuzu hakkında detaylı bilgiye rastlanılmamıştır²⁰². (Resim:11)

Malzeme-Teknik: Vaftizhanenin duvarları neredeyse temel seviyesine kadar yıkıktır. Yalnızca kuzey duvarı belli bir seviyeye kadar görülebilmektedir. Yapı moloz taş ve küçük boyutlu taşlardan inşa edilmiştir (Resim: 12).

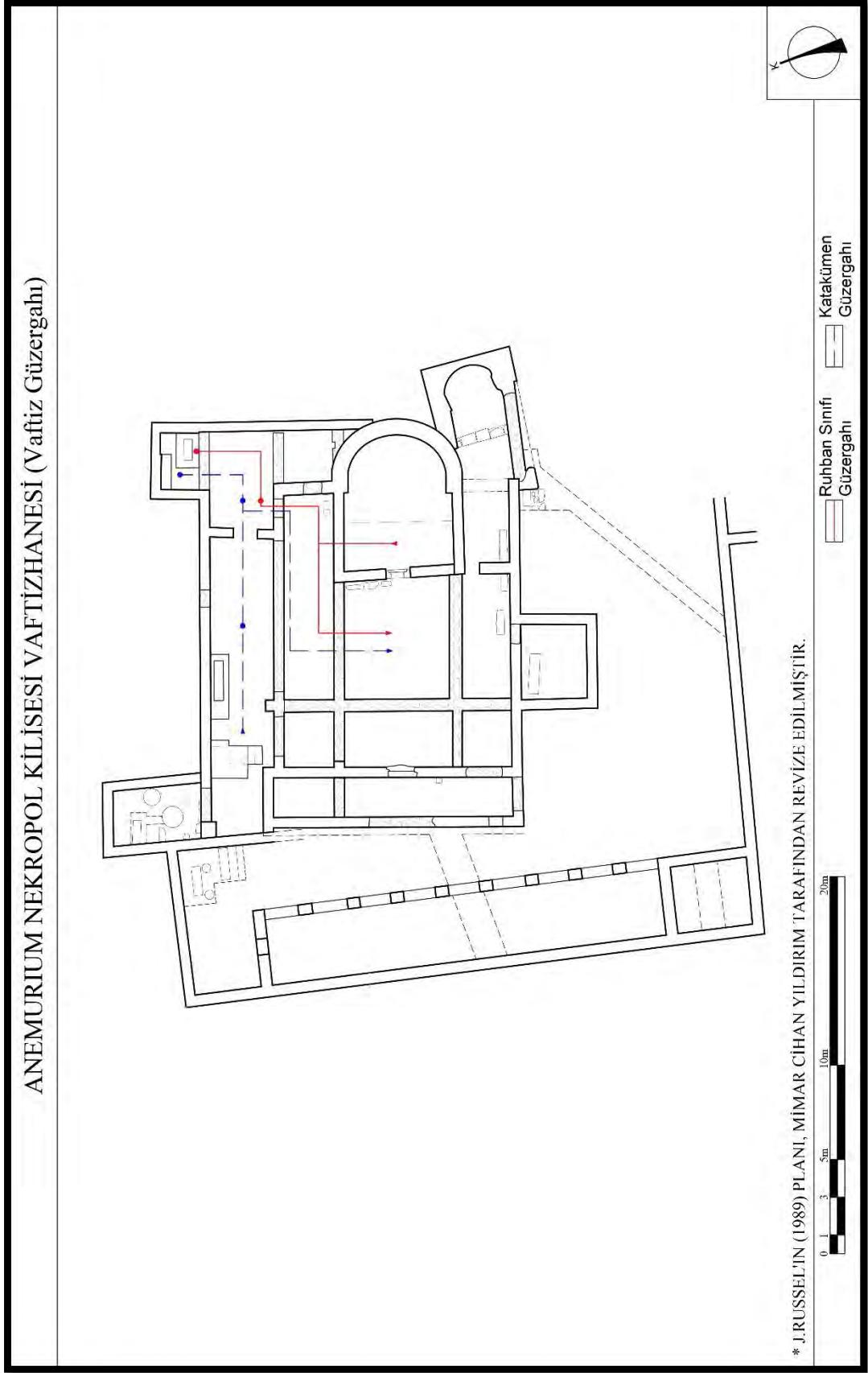
Süslemesi: Vaftizhanenin zemini mozaik döşelidir. Günümüzde mozaik tabanın bir bölümü görülebilmektedir.

¹⁹⁹J. Russel, **a.g.k.**, 1989, 1622-1632; F. Hild/ H. Hellenkemper/ G. Hellenkemper- Salies, **a.g.k.**, 1990, 460-496; S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s: 94; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s.1-19.

²⁰⁰J. Russel, **a.g.k.**, 1989, 1622-1632; F. Hild/ H. Hellenkemper/ G. Hellenkemper- Salies, **a.g.k.**, 1990, 460-496; S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s: 94; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s.1-19.

²⁰¹J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1628.

²⁰²A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s: 10.

Çizim 3. Anamurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 9. Anamurium Nekropol Kilisesi Genel Görünüş, J.Russel 1989

Resim 10. Anamurium Nekropol Kilisesi Genel Görünüş

Resim 11. Anamurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 12. Anamurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.4. Elaiussa Sebaste Vaftizhanesi²⁰³

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin ili, Erdemli ilçesi, Ayaş beldesinde yer alır ve Mersin'e uzaklığı 67 km'dir. Elaiussa Sebaste kayalık çıkıntıya inşa edilen iki limanı (promontoryum) ve ana yol geçişinden hemen sonra kıyıda görülebilen kent kurulumuyla Doğu Akdeniz'deki önemli liman şehirlerinden birisidir. Burada yürütülen kazı ve araştırmalardan edindiğimiz bilgilere göre kentte, Geç Helenistik dönemden Bizans'ın erken dönemine kadar kesintisiz bir şekilde süren yapılaşma faaliyeti vardır. Kentte görülebilen ve M.S I.-III. yüzyıllarla tarihlenen tapınak, limanlar, tiyatro, agora, hamam ve piskoposluk bazilikası gibi anıtsal yapıların yanı sıra, kentin çevresindeki oda mezarlar, kaya mezarları, taş lahitler kamusal alanları çevreler biçimde sıralanarak kentin yaşamı ve konumu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Elaiussa Sebaste, IV. yüzyıldan itibaren çeteler ve Perslerin saldırılarına uğramış ve bu saldırılar neticesinde askeri bir kent konumuna dönüşmüştür. V. yüzyılın ortalarından itibaren değişen sistem yapıların ve halka açık mekanların kullanımına ilişkin yeni düzenlemeleri meydana getirmiştir. Bu tarihten sonra inşa edilen Hristiyan kiliseleri ve Büyük Saray günümüze kadar gelebilmiştir²⁰⁴. Kentin agorasının içerisine, agora duvarları ve kalıntılarının olduğu yer inşa edilen kilise, bazilikal planlı, üç nefli, narteksli bir düzenlemeye sahiptir.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin kuzeydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Agoranın büyük boyutlu taşları kilisenin doğu duvarını oluşturur. Apsis yarım yuvarlağı bu duvarın önüne inşa edilmiş, yarım yuvarlağın kuzey-güneyinde, kilisenin bu yöndeki neflerinin bittiği yerde köşe odaları oluşmuştur. Dolayısıyla agoranın duvarı, apsis yarım yuvarlağının kuzey duvarı ve kilisenin kuzey duvarı arasında kalan plansal şekil vaftizhanedir. Vaftizhanenin iki giriş açıklığı vardır. Bu açıklıklardan birincisi yapının batı duvarındadır. 1.19 cm. olan bu açıklık kuzey nefi vaftizhaneye bağlar. Yapının ikinci açıklığı 1.35 cm'dir ve kilisenin ana nefine açılır (Çizim: 4; Resim: 13)

Mimari Ögeler: Vaftiz havuzu haç planlıdır²⁰⁵ ve 2.20x2.24 m. ölçüsündedir. Haç kollarının uzunluğu birbirine eşit olan havuzun kalınlığı 0.38 cm'dir ve zeminden 0.70

²⁰³E. E. Schneider (2000). 1999 Excavations and Research at Eleiussa Sebaste 22. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt İzmir, s.245-254

E. E. Schneider (1998). "L'Isola Degli Ulivi Elaiussa Sebaste, porto Romano in Cilicia", *TurchiaAntica*, s:192; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s:1-19

²⁰⁴E. E. Schneider – Muharrem Oral (2005). Elaiussa Sebaste Kazıları Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları Mersin Valiliği ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını: Mersin, s:100-110

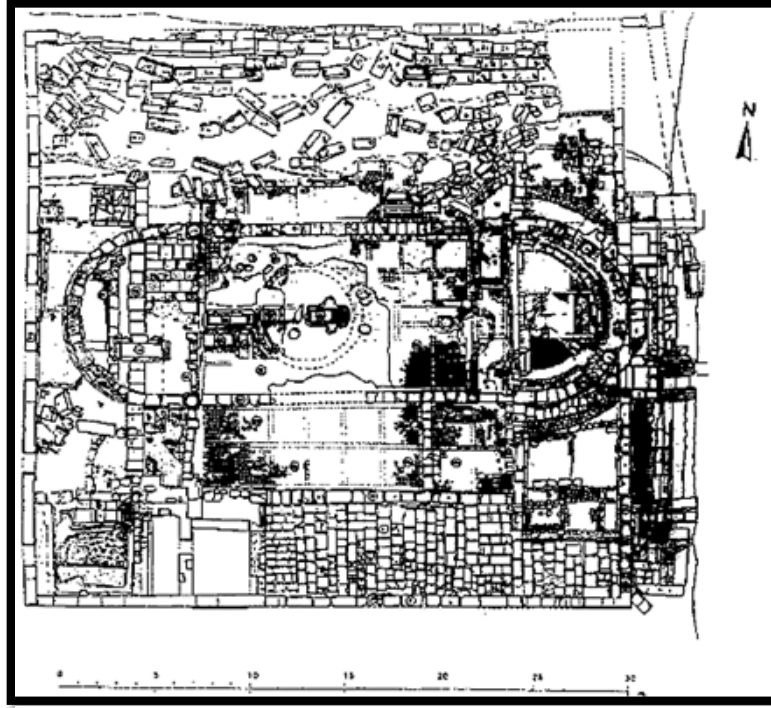
²⁰⁵ E. E. Schneider, **a.g.k.**, 2000, s.245-254; E. Equini Schneider – Muharrem Oral, **a.g.k.**, 2005, s:100-110.

cm yüksekte konumlanmıştır. Vaftiz havuzunun doğu haç kolu, kilisenin-aynı zamanda agoranın- doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Havuzun batı, kuzey ve güney haç kollarında ikişer basamak mevcuttur. Basamakların genişliği 0.35-0.38 cm. arasında değişirken, yükseklikleri 0.40-0.43 cm. arasında değişmektedir. Havuzun haç kolları içten birleşim yerlerinden 0.17 cm. pahlanmıştır. Vaftiz haznesi 0.69 cm çapında dairesel olarak yapılmıştır. Vaftiz havuzunun derinliği 1.10 m.'dir²⁰⁶ (Resim: 14).

Malzeme-Teknik: Vaftizhanede kesme taş ve kaba yonu taş ve harç kullanımı görülür. Aynı zamanda agoranın büyük boyutlu kesme taşları yapının doğu ve batı duvarında kullanılmıştır. Vaftiz havuzu da kaba yonu kesme taştan yapılmıştır ve 3 cm kalınlığında taş levhalarla kaplanmıştır (Resim: 15).

Süslemesi: Vaftizhane renkli taşlardan oluşturulmuş opus sectile tekniğinde taban döşemesine sahiptir.

²⁰⁶ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızdan alınmıştır.

Çizim 4. Elauassa Sebaste Kilisesi, (E. Equini Schneider, 2000)

Resim 13. Elauassa Sebaste Genel Görünüş

Resim 14. Elauassa Sebaste Vaftizhanesi

Resim 15. Elauassa Sebaste Vaftiz Havuzu ve Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.5. Hacıömerli Vaftizhanesi²⁰⁷

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin ili, Erdemli ilçesi, Esenpınar beldesinde yer alır ve Mersin'e uzaklığı 110 km'dir. Kiliseden günümüze apsis duvarının kuzeydoğusu ulaşmıştır ve yapı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Küçük olan kilise bazilikal planlı ve üç neflidir. Apsisi içte yarım yuvarlak dışta düz duvarla sınırlandırılmıştır. Apsis penceresi ikizdir ve bodur payelerle ayrılan pencerelerden kuzeydeki yıkıktır. Kilisenin çevresinde çok sayıda sivil mimari kalıntıları yer alır. Hacıömerli Vaftizhanesi, bölgedeki diğer vaftizhaneler gibi V. yüzyıla tarihlenir²⁰⁸.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin kuzeydoğu köşe odasındadır.

Mimari Tanımı: Araştırmacılara göre Hacıömerli Kilisesinin kuzeydoğu köşe odası vaftizhane olarak kullanılmıştır²⁰⁹. Günümüze kilisenin sadece apsis kuzey duvarı ulaşmıştır (Resim: 16-17).

Mimari Öğeler: Vaftiz havuzu kilisenin kuzeydoğu köşe odasının doğusunda in situ halinde bulunur. Dıştan haç, içten yonca planlı olan vaftiz havuzu monolittir. Vaftiz havuzunun bir haç kolu toprağa gömülü şekildedir. Haç kolları içten yarım yuvarlaktır ve köşelerde üçgen şekiller oluşturur. Bir basamaklı olan havuzun ölçüleri içten 105 cm, dıştan 133 cm ve derinliği 57 cm'dir. Havuzun ortası kare planlı bir tekne biçimindedir ve 51x51 cm ölçüsündedir. Ekseninde suyun tahliyesi için kullanılan yuvarlak bir delik bulunur ve çapı 3 cm'dir (Resim: 18).

Malzeme-Teknik: Monolit vaftiz havuzu kireç taşından, kilise büyük boyutlu kesme taştan inşa edilmiştir (Resim: 19).

Süslemesi: -

²⁰⁷ H. Hellenkemper / F.Hild (1986), s:78; H. Stephen, **a.g.k.**, 1996, s:172; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s: 1-19.

²⁰⁸ S. Hill, **a.g.k.**,1996, s:172.

²⁰⁹S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:172; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s: 1-19.

Resim 16. Hacıömerli Kilisesi Genel Görünüş

Resim 17. Hacıömerli Kilisesi Apsis Penceresi

Resim 18. Hacıömerli Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 19. Hacıömerli Kilisesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.6. Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi²¹⁰

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin İli, Silifke İlçesi, Işıkkale yerleşiminde yer alır ve yapının Mersin'e uzaklığı 90 km'dir. Karakabaklı'nın yakınında bir köyde yer alan kilise, planıyla tipik Kilikia Bölgesi yapılarındandır. Bazilikal planlı ve üç nefli olan kilisenin batısında narteksi, doğusunda apsisi içine alan dikdörtgen planlı, iki köşe odası yer alır. Bu odalar apsis ekseninde bir duvarla ikiye ayrılır ve aynı duvardaki açıklıkla birbirine bağlanır. Kuzeydoğu köşe oda dışa taşkın ve içten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli bir apsis; güneydoğu köşe oda ise dışa taşkın ve içte yarım yuvarlak dıştan düz bir apsis sahiptir ve bu köşe odaları iki katlıdır. Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesinin inşa tarihi için önerilen zaman dilimi V. yüzyıldır.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin güneydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Vaftizhane, kilisenin doğusunda apsis ve köşe odalarını içine alan dikdörtgen planlı mekanın güney doğusunda bulunmaktadır. Apsis ve köşe odalarını çevreleyen duvar, bir başka duvar ile bu kısmı iki bölüme ayrılmıştır. Vaftizhanenin doğusunda dıştan düz, içten yarım yuvarlak ve dışa taşkın apsis yer alır. Yapının batı duvarında giriş açıklığı vardır. Kuzey duvarda yer alan açıklıkla kuzeydoğu yan odaya bağlanır (Çizim: 5; Resim: 20-21-23).

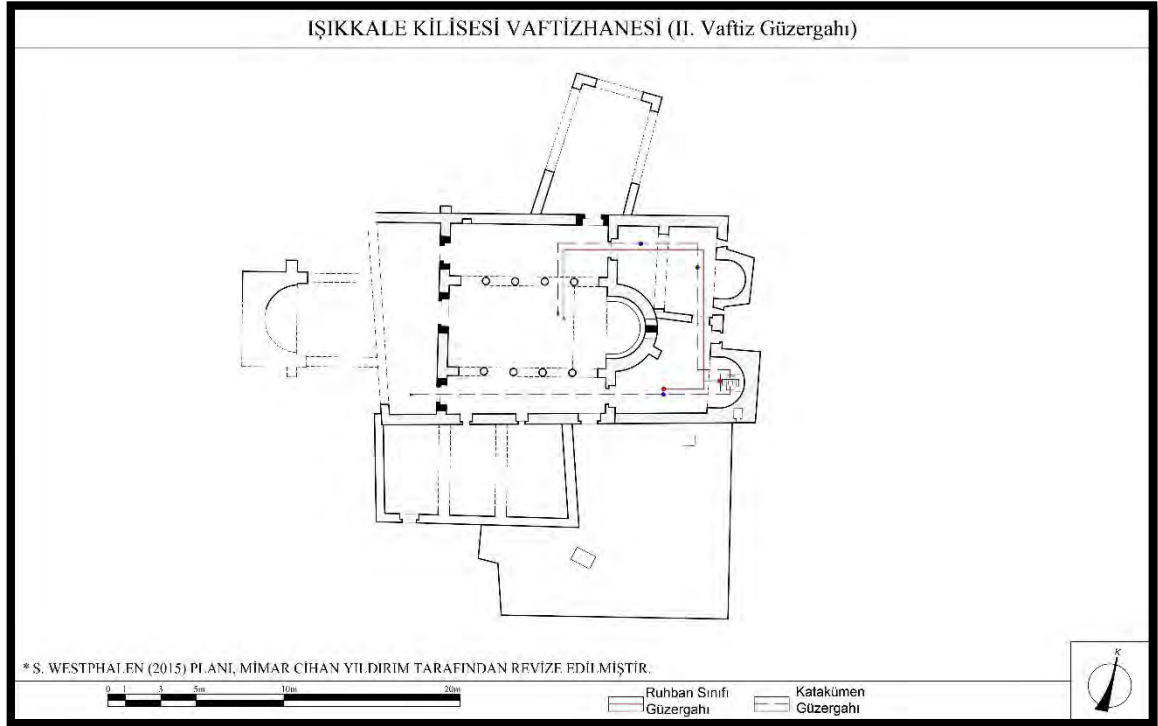
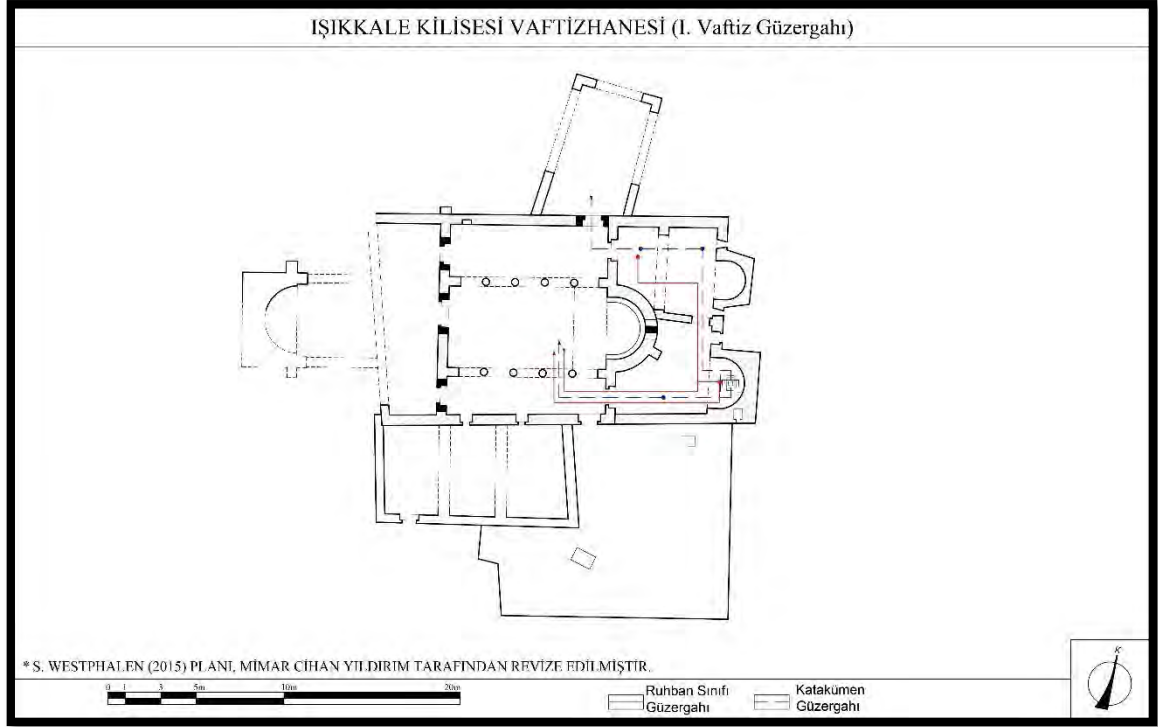
Mimari Ögeler: Vaftiz havuzu günümüze gelememiştir. Stephan Westphalen'in 2015 yılındaki yayınında yer alan fotoğrafa göre haç planlı olan vaftiz havuzu apsis yarım yuvarlağının içerisinde yer alır. Haznesi, iç içe kademeli olarak kare planlı inşa edilmiştir. Vaftiz havuzunun haç kollarından bir basamakla hazneye inilir²¹¹ (Resim: 22).

Malzeme-Teknik: Yapı büyük boyutlu kesme taştan inşa edilmiştir (Resim: 24).

Süslemesi: -

²¹⁰ S. Westphalen (2015), s: 535-553; S. Hill a.g.k., 1996, s:175.

²¹¹ S. Westphalen (2015), s: 535-553

Çizim 5. Işıkkale Kilisesi

Resim 20. Işıkkale Kilisesi Güneydoğudan Görünüş (Westphalen 2015)

Resim 21. Işıkkale Kilisesi Apsis (Westphalen 2015)

Resim 22. Işıkkale Kilisesi Vaftiz Havuzu (Westphalen 2015)

Resim 23. Işıkkale Kilisesi Batı Cepheden Genel Görünüş

Resim 24. Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 25. Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

5.1.7. Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi²¹²

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin İli, Erdemli İlçesi, Kızıkalesi beldesindedir ve Mersin'e uzaklığı 60 km'dir. Korykos Antik kentinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Arkeolojik verilerden yola çıkılarak kentin en erken Hellenistik dönemde inşa edildiği söylenebilir. Kentin ismine ilk kez III. Ankiokhos'un (M.Ö 223-187) Kilikia Bölgesinde ele geçirdiği kentlerin arasında rastlanır. Korykos'un M.Ö I. yüzyıla ait sikkelerinden kentin otonom bir yapılanmaya sahip olduğu anlaşılır. Kentin içerisinde Hellenistik dönemden günümüze gelebilen savunma duvarlarına ait kalıntılar mevcutken, kenti çevreleyen yamaçlarda bu döneme tarihlenebilen kule, mezar, sarnıç gibi mimari öge kalıntıları da vardır. Roma döneminde Korykos Kenti doğuya doğru genişlemiştir. Bu dönemde kentleşme süreci Hellenistik döneme göre daha iyi izlenebilmektedir. Büyük Tapınak, Küçük Tapınak, Sütunlu Cadde ve Kuzey Kapısı, Liman Kapısı, Büyük ve küçük Hamam, Sütunlu Yapı, Mezar Yapıları Korykos'un Roma Devrine ait kalıntılarıdır²¹³. Geç Roma döneminde şehre yeni sur duvarları eklenmiştir ve bu döneme tarihlenen kentin büyük bir mezarlığı vardır. Dört yüze yakın mezar yazıtının çoğu kısa olsa dahi kent insanları ve yaşam şartları hakkında bilgi vermektedir²¹⁴.

Bizans döneminde kentte yedi kilise, bir manastır, bir şapel ve misafırhane inşa edilmiştir. Bu kiliseler V.-VI. yüzyılla tarihlenir fakat Sasanilerin şehre yönelik saldırılarından sonra VII. yüzyılda tekrar inşa edilmiş ve yenilenmişlerdir. Kilise A (Katedral Kilisesi), Kilise B, Kilise C, Kilise D (Sarnıcın üzerindeki Kilise), Kilise E, Kilise F, Kilise G (Transept Bazilika), Kilise H (Mezar Kilisesi), Kilise I (Büyük Ermeni Kilisesi, Kilise J (Manastır Kilisesi), Kilise L, Kilise K (Kuzeybatı Kilisesi) Demirciören Kilisesi ve Mezar Şapeli Korykos'un Bizans Dönemi dini mimarisi örneklerindendir²¹⁵. Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi geç V. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin güneydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Yapıda çalışan araştırmacılar apsisin güneyindeki yan odanın içerisinde kırık halde vaftiz teknesine ait parçalar bulduklarından, güneydoğudaki yan

²¹²E. Herzfeld - S. Guyer (1930). Meriamlik und Korykos Publications Of The American Society For Archaeological Research In Asia Minor. Monumenta Asia Minoris Antiqua, Volume 2, MAMA II, Manchester, England, s:90 -110; H. Stephen, **a.g.k.**, 1996, s:131 - 136; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s: 1-19.

²¹³E. Aşkın., (2012) Dağlık Kilikia'daki Korykos Antik Kentinin Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kentleşme Süreci Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Mersin.

²¹⁴H. Elton -E.E. Schneider - D. Wannagat, **a.g.k.**, 2007, s.61-63.

²¹⁵ S. Hill **a.g.k.**, 1996, s:115-144.

odanın içerisinde apsisin altında yer alan sarnıca inilen bir bağlantı olduğundan ve su künkü kalıntılarını tespit ettiklerinden bahsederek, burayı kilisenin vaftizhanesi olarak nitelendirmişlerdir. Güneydoğu yan odanın kuzey duvarında apse açılan bir, batısında apse ve güney yan nef açılan iki olmak üzere toplam üç giriş açıklığı mevcuttur. Vaftizhanenin dışı açılan bir giriş açıklığı mevcut verilerden anlaşılamamaktadır. (Çizim: 6; Resim:26-27).

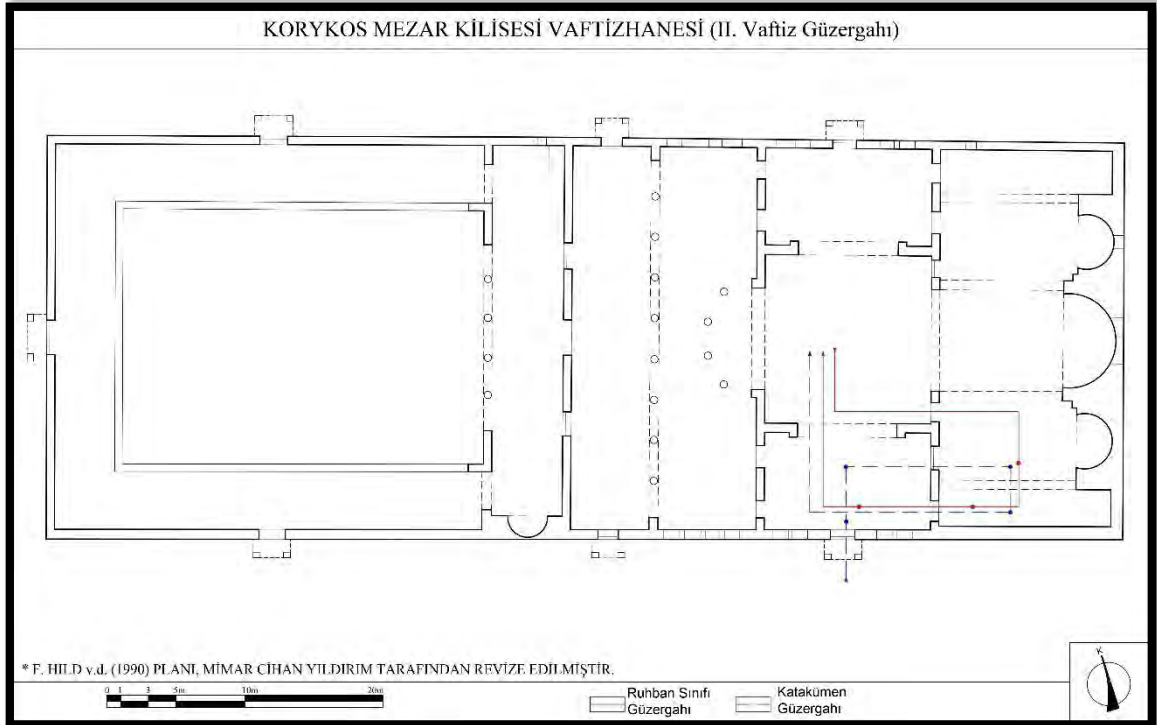
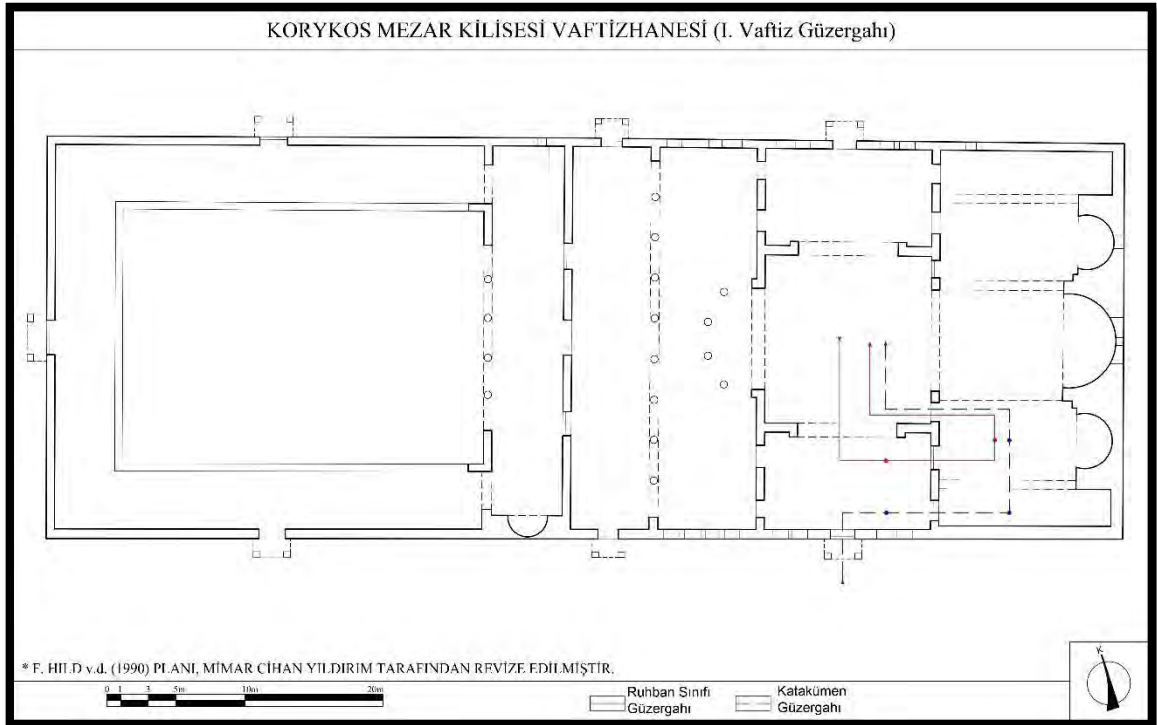
Mimari Ögeler: Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi araştırmacılar tarafından bulunarak incelenmiştir. Ayrıntılı olarak tanıtılmayan teknenin kırık parçaları toparlanarak bir değerlendirme yapılmıştır. Bulunan parçalardan teknenin üç/dört (?) yapraklı yonca planlı olabileceği ileri sürülmüştür²¹⁶. Vaftiz havuzuna ait hiçbir veri günümüze ulaşamamıştır²¹⁷.

Malzeme-Teknik: Yapı büyük boyutlu kesme taştan ve neredeyse derz izleri görülmecek şekilde inşa edilmiştir (Resim: 29).

Süslemesi: -

²¹⁶ S. Hill, a.g.k., 1996, s:115-144.

²¹⁷ A. Aydın, a.g.k., 2006, s:11-12.

Çizim 6. Korykos Mezar Kilisesi

Resim 26. Korykos Mezar Kilisesi Genel Görünüş

Resim 27. Korykos Mezar Kilisesi, güneydoğu köşe oda (Vaftizhane)

Resim 28. Korykos Mezar Kilisesi Batıya Bakış

Resim 29. Korykos Mezar Kilisesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.8. Korykos G Kilisesi (Transeptli Kilise) Vaftizhanesi

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin İli, Erdemli İlçesi, Kızkalesi beldesindedir ve Mersin'e uzaklığı 60 km'dir. Kilise bazilikal planlı, üç nefli, narteksli ve atriumludur. Yapının doğusu içte apsis yarım yuvarlağını içerisine alan, kuzey-güneyde, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen yan odalar oluşturan düzenlemeye sahiptir. Yan odaların arasında kalan kareye yakın dikdörtgen planlı birim, apsisin oluşturduğu kavisli bölümün doğusunun düz duvarla örülmesi suretiyle oluşturulmuştur. Yan odaların doğusu içte yarım yuvarlak apsisle dışta düz duvarla sınırlandırılmıştır (Resim: 30-31). Güneydoğu yan oda kuzeydoğudakine oranla daha fazla zarar görmüştür. Yapı, V. yüzyıla tarihlenir²¹⁸.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin kuzeydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Vaftizhane olarak kullanılan kuzeydoğu köşe oda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Odanın kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı bir birim vardır ve buradan kuzeydoğu yan odaya girişi sağlayan bir açıklık bulunur. Aynı zamanda bu birimin batısında dışa açılan bir giriş açıklığı daha mevcuttur. Kuzeydoğu yan odanın diğer giriş açıklıkları, batı duvarda ve güney duvardadır. Kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkartılan vaftiz havuzu vaftizhanenin doğusuna yakın konumlandırılmıştır (Çizim: 7; Resim:32-33).

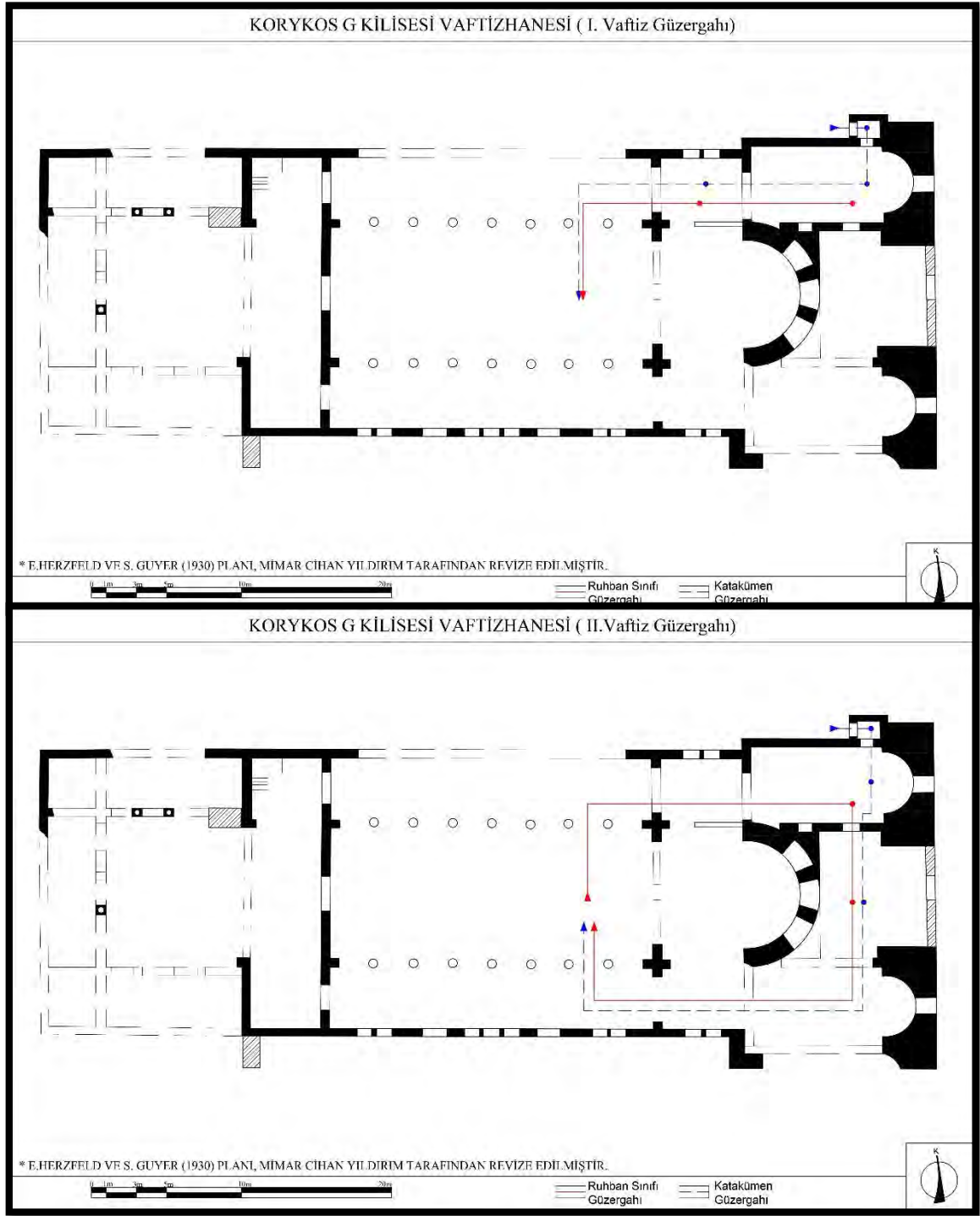
Mimari Ögeler: Monolit mermerden yapılmış vaftiz teknesi²¹⁹ olasılıkla dikdörtgen planlıdır ve teknenin yaklaşık yarısı kırıktır. Korunmuş parçalardan anlaşılabildiği kadarıyla vaftiz teknesi doğu-batı doğrultusunda iki basamaklıdır ve içerisinde suyun tahliyesi için bir delik yer alır (Resim: 34).

Malzeme-Teknik: Yapı büyük ve orta boyutlu kesme taştan inşa edilmiştir (Resim:35).

Süslemesi: -

²¹⁸ S. Hill, a.g.k., 1996, s:86

²¹⁹ Kaçak kazıyla gün yüzüne çıkan teknenin yaklaşık yarısı yıkıktır. Bölgeye daha sonraki yıllarda (2018) yılında yapılan inceleme gezisi sırasında yıkık olarak tespiti yapılan mermer parçaların da yerinden sökülerek alındığı görülmüştür.

Çizim 7. Korykos G Kilisesi

Resim 30. Korykos G (Transeptli Kilise) Kilisesi (E. Herzfeld - S.Guyer 1930)

Resim 31. Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Genel Görünüş (E. Herzfeld - S.Guyer 1930)

Resim 32. Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Genel Görünüş

Resim 33. Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 34. Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 35. Korykos G (Transept Kilise) Kilisesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.9. Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi²²⁰

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin İli, Silifke İlçesi, Taşucu yolu üzerindedir ve Mersin'e uzaklığı 90 km'dir. Meryemlik Kilisesinin İmparator Zenon adına yapıldığı bilinmektedir. Bazilikal planlı olan kilise üç neflidir. Naosu oluşturan neflerin ortadaki daha geniş tutulmuştur. Yan nefler koridor kadar dardır ve beşik tonozla örtülmüştür. Kilisenin doğu cephesi, apsis ve yan odaları içerisine alan bir duvarla çevrelenmiştir. Günümüze ulaşmayan duvarın izleri görülebilmekte ve yayımlanan planında izlenebilmektedir. Apsis içten yuvarlak, dıştan üç cephelidir. Yapının batısında narteks ve atriumu vardır.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin güneydoğu köşe odasıdır.

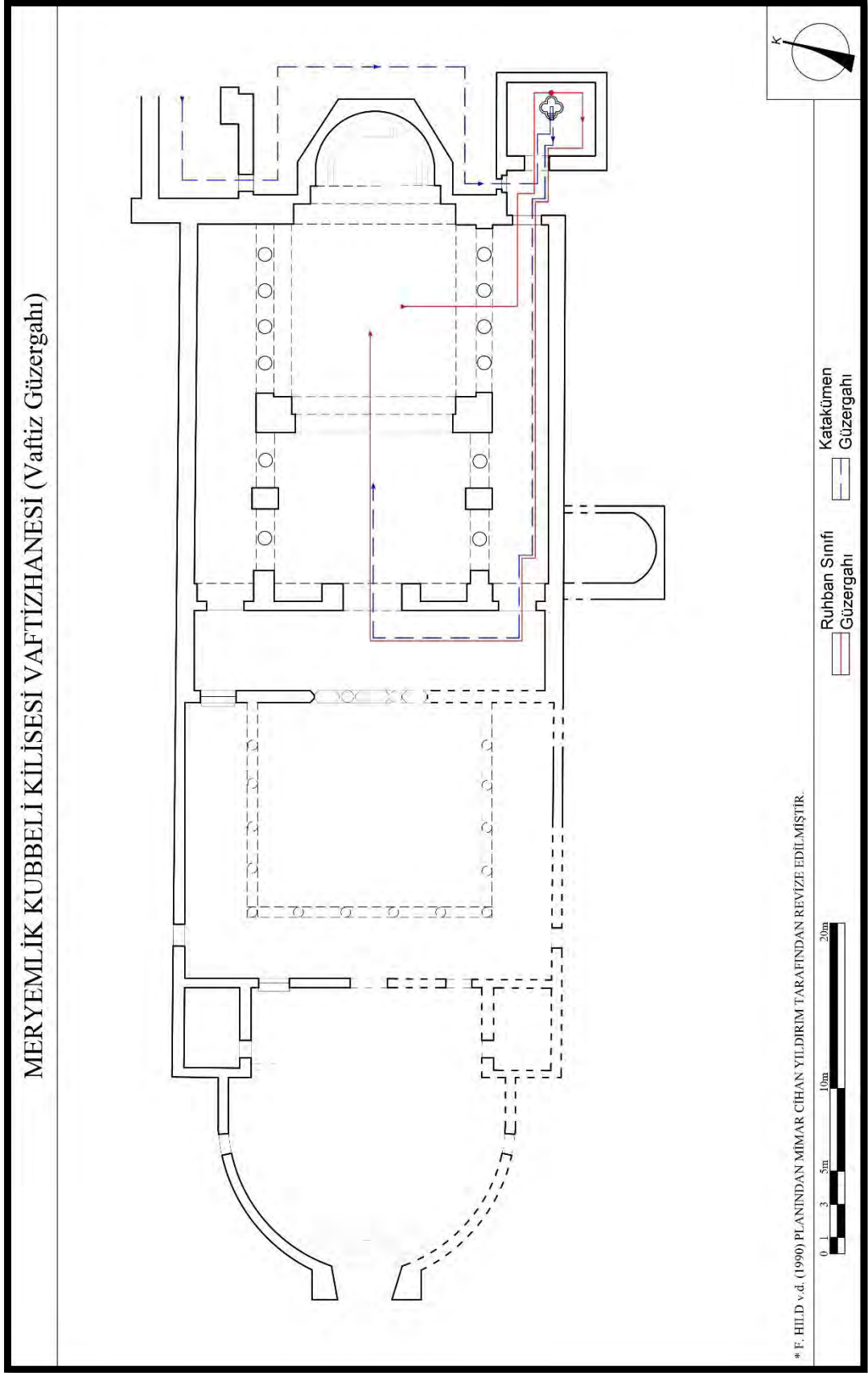
Mimari Tanımı: Vaftizhane kilisenin doğusunda bulunan apsisi ve köşe odalarını içine alan apsis duvarı içerisindeki güneydoğu köşe odasıdır ve günümüze ulaşmamıştır. Vaftizhane. Güney neften bir ön giriş yardımıyla ana mekanına ulaşılan vaftizhane kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim: 8; Resim:36).

Mimari Öğeler: Vaftizhanenin havuzu kırık parçalar halinde günümüze ulaşmıştır. Mevcut veriler ve eski fotoğratan havuzun monolit mermerden yapıldığını ve tetraknonch planlı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 37-38).

Malzeme-Teknik: Yapı büyük boyutlu kesme taştan ve inşa edilmiştir (Resim: 39).

Süslemesi: -

²²⁰E. Herzfeld - S.Guyer, **a.g.k.**, 1930, s:46-74; H. Hellenkemper - F.Hild (1986, 94-100) ; F. Hild/ H. Hellenkemper/ G. Hellenkemper- Salies, **a.g.k.**, 1990, s:460- 496; S. Hill, **a.g.k.**,1996, s: 226 – 234; A. Aydın, **a.g.k.**,2006, s:1-19.

Çizim 8. Meryemlik Kubbeli Kilise

Resim 36. Meryemlik Kubbeli Kilise Genel Görünüş

Resim 37. Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftiz Havuzu (A. Belgin-Henry 2003)

Resim 38. Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftiz Havuzu Parçaları

Resim 39. Meryemlik Kubbeli Kilise Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.10. Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi²²¹

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin İli, Silifke İlçesi, Seyranlık Köyündedir ve Mersin'e uzaklığı 135 km'dir. Yapıya, Seyranlık köyünün içerisinden geçilmek suretiyle dağ yolundan yürünerek kırk dakikada ulaşılır. Kilisede geç antik çağ ve erken Bizans dönemine tarihlenebilecek çok sayıda mimari parçalar bulunur. Kapı söve ve lentoları, sütunlar ve sütun başlıkları, kemerler, lahitler, sarnıç, sivil mimari örnekleri ve bir kilise bu buluntular arasındadır. Bazilikal planlı olan kilisenin naosu üç neflidir ve batısında narteksi bulunur. Dıştan düz duvarla sınırlandırılmış olan apsis içten yarım yuvarlaktır. Apsisin kuzey ve güneyinde köşe odaları vardır. Kilise V. yüzyıla tarihlenmektedir.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin kuzeydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Kilisenin kuzeydoğu köşe odası vaftizhane olarak kullanılmıştır. Vaftizhane, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve tonozundaki kemerle üst kademede ikiye bölünmüştür. Batı duvar eksenindeki bir açıklıkla kuzey nefe, güney duvardaki açıklıkla da bemaya açılır. Vaftizhanenin doğu duvarında eksende bir pencere açıklığı, güney duvarında dikdörtgen niş yer alır. Vaftizhanenin su sistemine ait izler, yapının doğu duvarındaki pencere açıklığının altından başlar (Çizim 9; Resim:40-41-42).

Mimari Ögeler: Yapının günümüze ulaşmayan vaftiz havuzunun haç planlı olduğu belirtilmiştir²²².

Malzeme-Teknik: Yapı büyük boyutlu kesme taştan ve neredeyse derz izleri görülmeyecek şekilde inşa edilmiştir (Resim: 43).

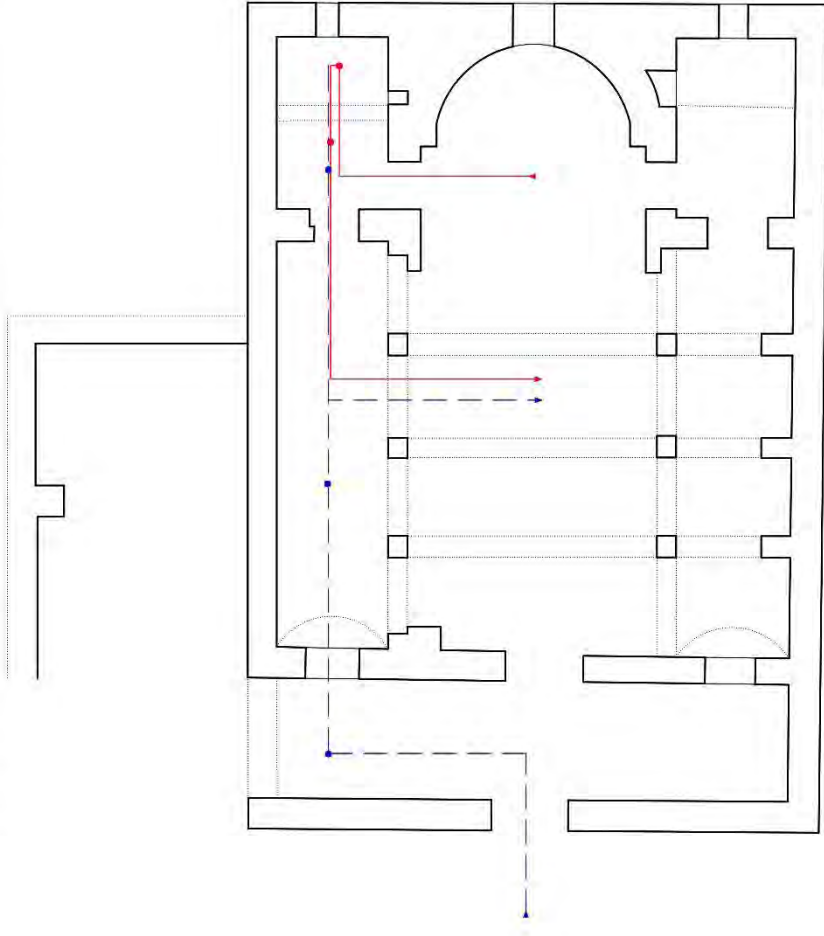
Süslemesi: Vaftizhanenin tonoz kemerinde bir azize ait olduğu düşünülen duvar resmi bulunur. Günümüzde zor fark edilebilen figürün, kısa ve dalgalı saçlı, iri gözlü bir erkeğe ait olduğu, ayrıca kırmızı ve yeşilin farklı tonlarının kullanılarak yapılmasıyla oluşturulan altı madalyonun izine rastlanılmış ve bunların fresko olduğu belirtilmiştir.²²³

²²¹A. Aydın (2004), s:217; A. Aydın, a.g.k., 2006, s:1-19.

²²²A. Aydın, a.g.k., 2004, s:217-218.

²²³A. Aydın, a.g.k., 2004, s: 217-218.

SEYRANLIK KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

* A. AYDIN (2004) PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Ruhban Sınıfı
Güzergahı

Katakümen
Güzergahı

Çizim 9. Seyranlık Kilisesi

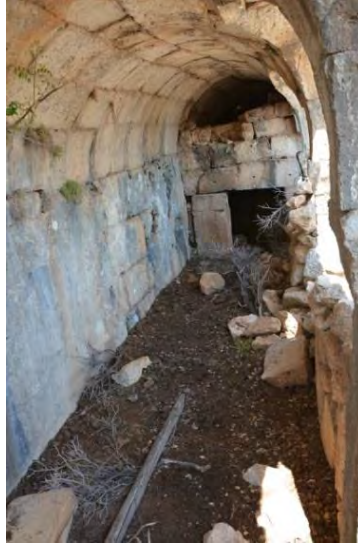
Resim 40. Seyranlık Kilisesi Genel Görünüş

Resim 41. Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesinin Bema Girişi

Resim 42. Seyranlık Kilisesi Vaftiz Havuzu ve Su Şebeke Sistemi (A. Aydın, 2004)

Resim 43. Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi ve Malzeme-Tekniği

5.1.11. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi²²⁴

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane Mersin İli, Silifke İlçesinin 30 km kuzeyindedir ve Mersin'e uzaklığı 115 km'dir. Uzuncaburç yerleşimi İXX. yüzyılda antik kentin içerisine kurulmuştur. Helenistik Döneme ait olan Zeus-Olbios Tapınağı kentin merkezinde yer alır. Bu tapınağın din görevlileri tapınak çevresindeki yaklaşık 900 km'lik alanda siyasi otoritenin de sahibidirler ve tapınak alanı onların güç merkezi konumundadır. M.S. I. yüzyılda tapınağın çevresinde kurulan Roma kenti bu yeni şehrin adını Tanırının ve Roma İmparatorunun ismiyle birleştirerek koymuştur. İmparator Şehri anlamına gelen Diokaisareia bu çağdan sonra yerleşimin yeni ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu biçimiyle şehrin kült kimliği korunarak eski geleneklerin uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Şehirdeki diğer önemli yerleşimler ise anıtmezar, sur ve burç kalıntıları, Tykhe Tapınağı, tiyatro, sütunlu cadde, çeşme, tören ve zafer kapısıdır²²⁵.

Olba Zeus Tapınağının MÖ III. yüzyılda Selecucus I Nicator tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Tapınak en iyi şekilde korunan Kilikia tapınaklarından birisidir. Yapı doğu-batı doğrultusunda 39.70 x 21.20 m ölçüsündedir ve doğu-batı yönlerinde altışar, kuzey-güney yönlerinde on ikişer sütundan meydana gelmiştir. Tapınak, V. yüzyılda kiliseye dönüştürülmüştür. Bazilikal planlı olan yapı üç neflidir. Yan neflerde galeri katı vardır. Bu durum bölge kiliseleri içerisinde oldukça yaygındır. Kilisenin dış duvarları, tapındaki sütunların iç ve yan yüzlerinin yontularak aralarına duvar örülmesi suretiyle inşa edilmiştir. Tapınağın doğusuna dıştan düz duvarla sınırlandırılan, içten yarım yuvarlak bir apsis eklenirken doğudaki altı sütundan ortadaki ikisi kaldırılmıştır. Apsisin eksenine bir pencere açıklığı, kuzey ve güneyine köşe odaları yapılmıştır. Batıda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen ve üç birimli bir narteks oluşturulmuştur. Bu birimlerin doğu duvarlarındaki giriş açıklığıyla neflere bağlantı sağlanmıştır. Kilisenin kuzey, güney ve batı cephelerinde giriş açıklıkları vardır²²⁶. Diokaisareia (Uzuncaburç) Vaftizhanesi de V. yüzyılda inşa edilmiştir²²⁷.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin kuzeydoğu köşe odasıdır.

²²⁴J.Keil - A.Wilhelm. (1931). Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien MAMA III, s: 44; F. Hild/ H. Hellenkemper/ G. Hellenkemper- Salies, **a.g.k.**, 1990, s:460; 496; S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:152; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s:1-19.

²²⁵H. Elton - E.E. Schneider - D.Wannagat, **a.g.k.**, 2007, s:1-8.

²²⁶Y.Boysal (1962). Uzuncaburç ve Ura Kılavuzu Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları Seri:1 Sayı:15 Milli Eğitim Basımevi Milli Eğitim: İstanbul s: 7-8; H. Stephen, **a.g.k.**, 1996, s:152; H.Elton – E.EquiniSchneider – D.Wannagat, **a.g.k.**, 2007, s:9-15.

²²⁷ H. Elton - E.E. Schneider - D.Wannagat, **a.g.k.**, 2007, s:1-8.

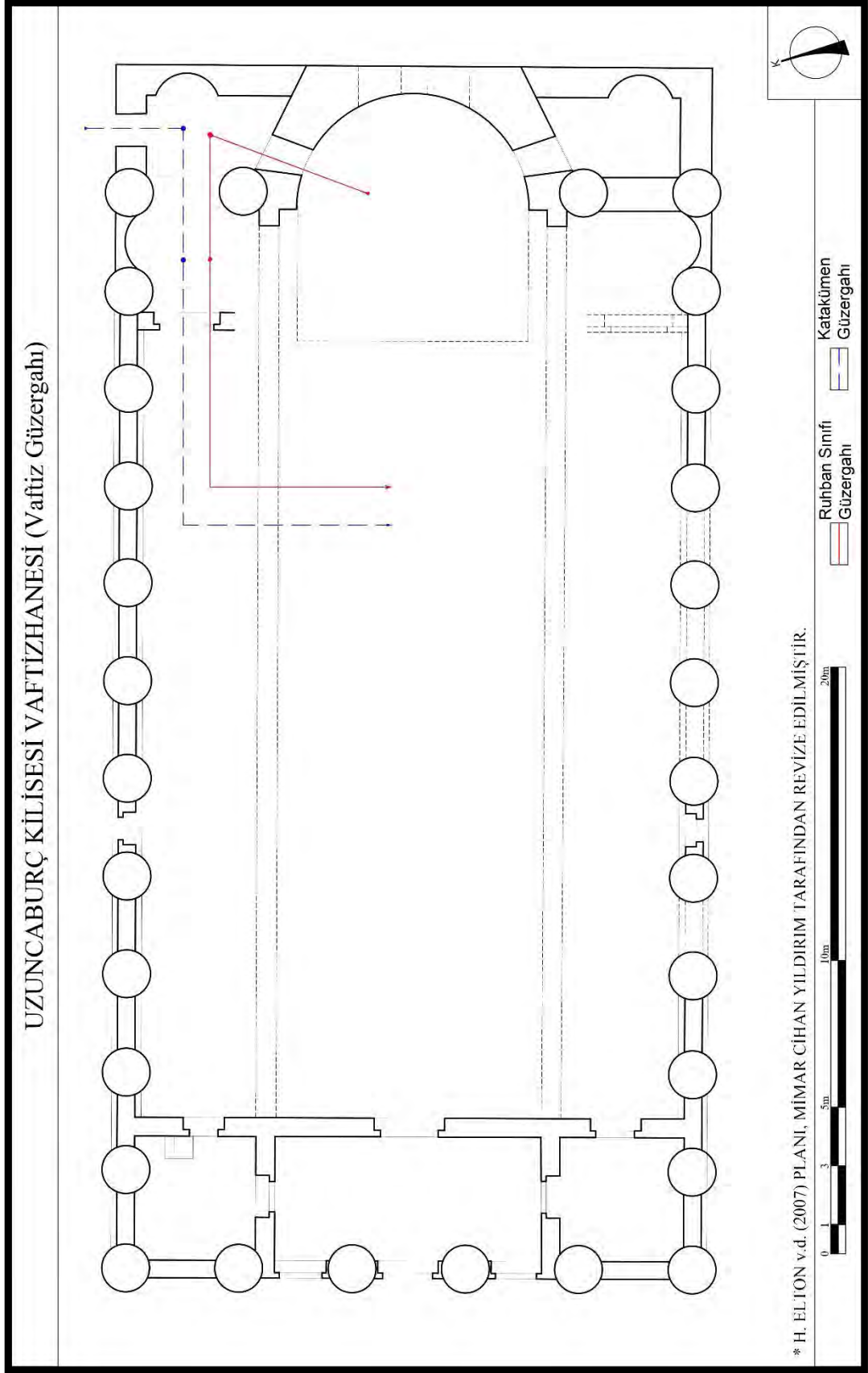
Mimari Tanımı: Kilisenin kuzeydoğu köşe odası vaftizhane olarak kullanılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan vaftizhanenin güney duvarını apsis yarım yuvarlağı ve tapınağa ait sütunlardan birisi oluşturur. Yapının doğu duvarında dıştan düz, içten yarım yuvarlak apsis vardır. Vaftizhanenin dört giriş açıklığı bulunur. Bunların ikisi kuzey nef üzerindeki batı duvarda, üçüncüsü kuzey duvarın batısında ve dördüncüsü de güney duvarda yer alır. Beden duvarları yıkık olan ve batıda yer alan ilk giriş açıklığı apsis yarım yuvarlağına 3.53 cm mesafededir. Açıklığın eşik taşı 60 cm genişlikte, 1.90 cm uzunluktadır. Eşik taşında şebeke yuvalarının yerleri bellidir. Vaftizhanenin batı duvardaki ikinci giriş açıklığı tapınağa ait iki sütunun arasındadır ve bu sütunların birbirlerine uzaklıkları 2.34 cm'dir. Sütunların birbirini gören yüzeylerinde açıklığın kapısına ait olması muhtemel izler görülür. Vaftizhanenin üçüncü giriş açıklığı olan ve kuzeybatı duvarda yer alan açıklık, vaftizhanenin dışarıyla bağlantısını sağlar. Eşik taşı olan açıklığın genişliği 85 cm'dir. Güney duvarda olan giriş açıklığı apsise açılır ve dikdörtgen formlu olan açıklığın ölçüsü 1.31 cm. x 1.03 cm'dir. Vaftizhanenin zemini düzgün taş plaka döşelidir (Çizim: 10; Resim: 44-45-46-47).

Mimari Ögeler: Yayınlarda vaftiz havuzunun haç planlı olduğu belirtilmiştir²²⁸. Vaftiz havuzunun üzeri sac ve ahşap kalaslarla kapatıldığı için görülememiştir (Resim: 48).

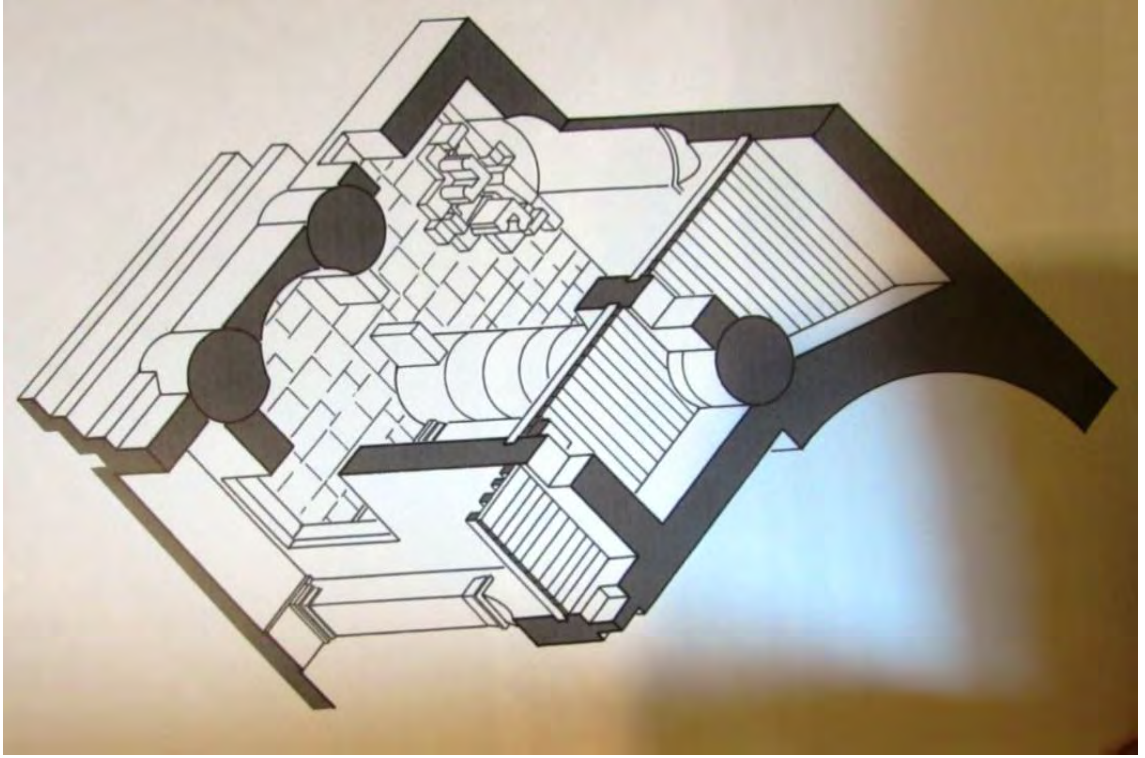
Malzeme-Teknik: Yapı büyük boyutlu kesme taştan ve neredeyse derz izleri görülmeyecek şekilde inşa edilmiştir (Resim:49).

Süslemesi: -

²²⁸H.Elton - E.E. Schneider - D. Wannagat, **a.g.k.**, 2007, s:1-8.

Çizim 10. Uzuncaburç Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 44. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi Rekonstrüksiyon Önerisi (H.Elton - E.Equini Schneider -D.Wannagat, 2007)

Resim 45. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi

Resim 46. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 47. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 48. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 49. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.1.12. Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesi²²⁹

Yeri ve Tarihi: Vaftizhane, Mersin İli, Erdemli İlçesi, Ayaş mevkiinde yer alır ve Mersin'e uzaklığı yaklaşık 100 km'dir. Kuzey Kilise, Yanıkhan yerleşimindeki ikinci bir yapı olan Güney Kilisenin yaklaşık 150 m. kuzeydoğusundadır. Yapı, bazilikal planlı, üç nefli ve nartekslidir. Kilisenin kuzey duvarı doğal kaya üzerinde yükselir. Yapının naosuna nartekste yer alan üç giriş açıklığıyla ulaşılır. Doğusunda yarım yuvarlak bir apsis, kuzey-güney köşe odaları ve bu iki odayı birbirine bağlayan dikdörtgen bir birim yer alır. Yan neflerin doğusunda köşe odalarına geçmeyi sağlayan giriş açıklıkları ve apsis yarım yuvarlağının ekseninde iki pencere bulunur.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane kilisenin kuzeydoğu köşe odasıdır.

Mimari Tanımı: Yapının doğusu apsis yarım yuvarlağını için alan, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlıdır. Kilisenin kuzeydoğu köşe odası vaftizhane olarak kullanılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan vaftizhanenin kuzey duvarını apsis yarım yuvarlağı oluşturur ancak apsis yarım yuvarlağının sonlandığı noktada kuzey duvar devam etmez. Bu noktada apsis yarım yuvarlağının doğusundaki dikdörtgen planlı birim başlar. Vaftizhanenin doğusu da yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Yapının tek giriş açıklığı batı duvardadır (Çizim: 11; Resim: 50-51).

Mimari Ögeler: Vaftiz havuzu bölgedeki diğer vaftizhanelerin tekne ve havuzlarından farklı olarak doğal kayaya oyulmuştur. Haç planlı olan havuzun kolları aynı uzunlukta değildir. Oyularak yapıldığı için doğal kayanın mevcut durumundan yararlanılmıştır (Resim: 52)

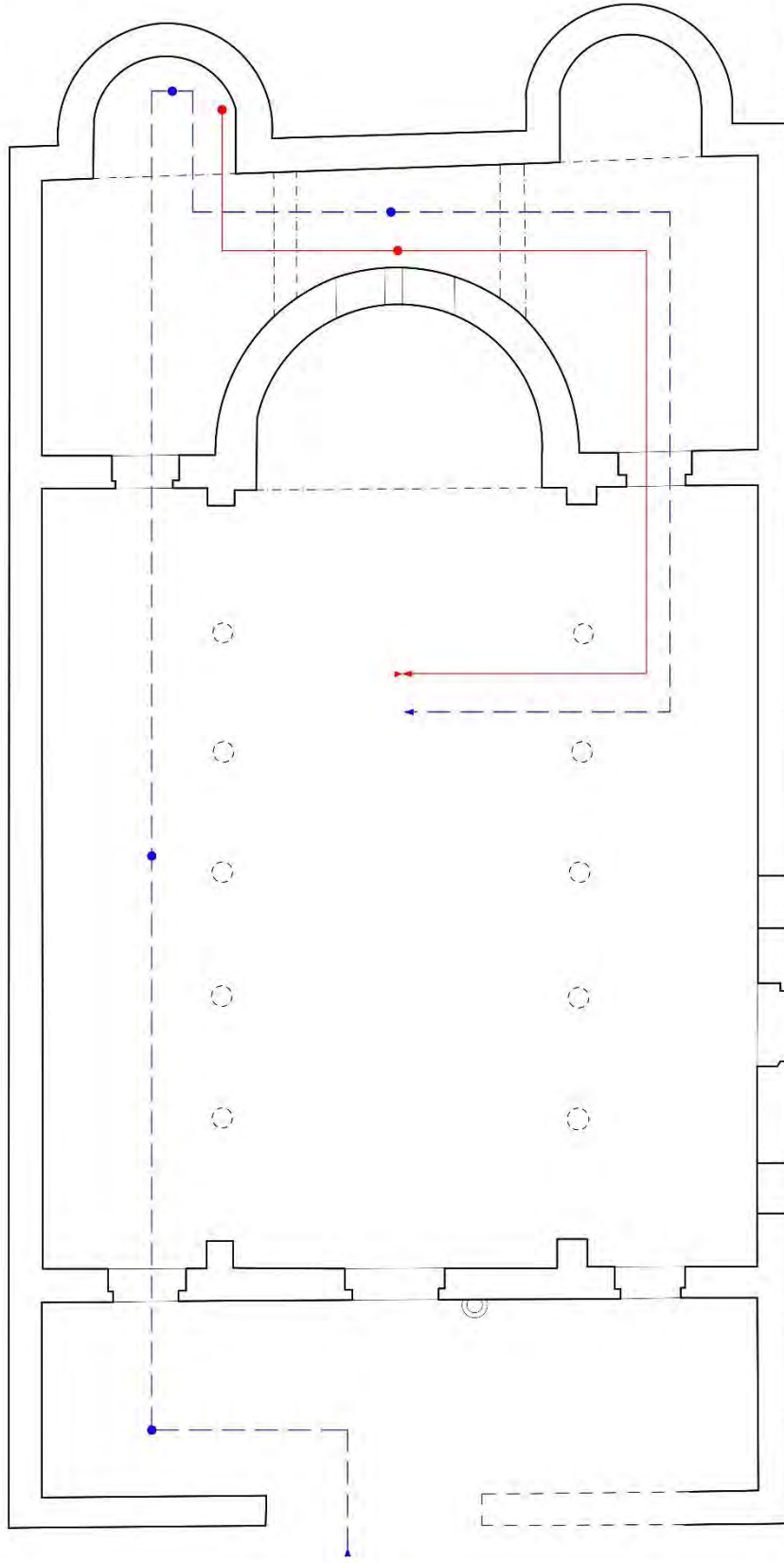
Malzeme-Teknik: Yapının apsis, giriş açıklıkları ve lentolarında büyük boyutlu düzgün kesme taş kullanılmıştır. Vaftizhane ve diğer bölümlerde kesme taşın boyutları küçültülmüş, yer yer moloz taş kullanımı görülmüştür.(Resim: 53).

Süslemesi: -

²²⁹ S. Hill a.g.k., 1996, s:260-262.

Kilisenin bulunduğu alan bir araştırmacının inceleme sahası olduğundan yapının tarafımızdan sadece fotoğrafları çekilebilmiş, ölçüsü alınamamış ve çizimi yapılamamıştır.

YANIKHAN KUZEY KİLİSE VAFİZİZHANESİ (Vafiz Güzergahı)

* S. HILL (1996), PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Ruhban Sınıfı
Güzergahı

Katakümen
Güzergahı

Çizim 11. Yanıkhane Kuzey Kilise

Resim 50. Yanıkhan Kuzey Kilise

Resim 51. Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesi

Resim 52. Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftiz Havuzu

Resim 53. Yanıkhan Kuzey Kilise Malzeme-Teknik

5.2. Pamphylia Bölgesi Vaftizhane Kataloğu

5.2.1. Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi²³⁰

Yeri ve Tarihi: Akdeniz’e doğru uzanan bir yarımada da kurulmuş olan Side Antik Kenti, Antalya’ya yaklaşık 70 km uzaklıktadır. Kentin kesin olarak ne zaman kurulduğuna dair bilgiler net değildir. Kurulduktan kısa bir süre sonra Kilikia Eyaletine bağlanan Pamphylia daha sonra Galatia Krallığına dahil edilmiştir. Roma’ya bağlı bir eyalet olan Pamphylia bu dönemde Lykia’yı da sınırlarına katarak Lykia-Pamphylia Eyaleti olmuştur. Sürekli sistem değişikliğine uğrayan Pamphylia, imparator Markus Aurelius (M.Ö. 161-180), zamanında bir eyalet olup senatoya bağlanmıştır. Pamphylia’nın iki büyük kenti olan Side ve Perge arasında sürekli bir çekişme yaşanmış, hangisinin eyalet merkezi olması konusunda tartışmalar olmuştur. Kentin Hıristiyanlaşması sürecinde paganizmin tamamen yasaklanmasıyla IV.-V. yüzyıllar sonrasında kentte değişiklikler gerçekleşmiş, muhtelif yerlerde kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır. Side’nin bilinen ilk piskoposu, Xenophon’dur. Daha sonraki dönemlerde Side ve Perge arasındaki çekişme dinsel anlamda belirgin bir biçimde ortaya çıkmış, Khalkedon ve Ephesos Konsillerinde Pamphylia Prima metropoliti olarak Side üstünlük kazanmıştır. Yine de bu iki kent arasında sürekli el değiştiren sistematik yapı kentlerin kaderini belirler niteliktedir. Side’nin Bizans dönemi dini mimari eserleri, Piskoposluk Saray Kompleksi, AA Bazilikası, ee Kilisesi, bb Kilisesi, Tiyatro Galerisindeki Şapel ve Küçük Liman Kilisesi’dir. Kentin bilinen vaftizhanesi Piskoposluk Saray Kompleksi içerisindeki yapılardan birisidir. Piskoposluk Sarayı Kilisesi, doğu-batı doğrultuda transeptli bazilikal planlıdır ve batısında narteks ve atriumu vardır. Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğusunda yer alır ve kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Yapı mimari verileriyle V. yüzyılın başına tarihlenir

Mimari Tanımı: Ek mekan olan vaftizhane kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı, kompleks inşa edilmiştir. Doğudaki üç bölümün batısı, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir bölümle çevrelenmiştir. Bu bölümün kuzey ve güney duvarları içte ve dışta yarım yuvarlak biçimde sonlanır ve kilisenin kuzey transeptinden bu bölüme bağlanan iki giriş açıklığı vardır. Aynı bölümün doğu duvarında kuzeydeki ve güneydeki bölümlere geçişi sağlayan giriş açıklıkları yer alır. Kuzey bölüm doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve doğu duvarında apsidal bir niş vardır. Kuzey duvarda dikdörtgen

²³⁰ A.F. Mansel (1978). Side. 1947-1966 Yılları Kazıları Ve Araştırmalarının Sonuçları, Türk Tarih Kurumu Yayınları Seri V. Sayı 33, s:272, Ankara; Ş. Yıldırım, a.g.k., 2013.

nişleri bulunan bu bölümden ortadaki bölüme güney duvardaki iki giriş açıklığıyla bağlanılır. Orta bölümün batı duvarı yaklaşık 2.00 m. kalınlığında bir duvara sahiptir ve bu duvarın içerisi sarnıç/su deposu olarak kullanılmış olabilir (Resim: 56). Güney bölüm doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve doğu duvarında apsidal bir niş vardır. Güney duvarda dikdörtgen nişleri bulunan bu bölümden ortadaki bölüme kuzey duvardaki iki giriş açıklığıyla bağlanılır. Yapının iç duvarlarındaki nişler, dış cepheleri hareketlendirmiştir (Çizim: 12; Resim: 54-55).

Mimari Ögeler: Side Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesi vaftiz havuzu haç planlıdır²³¹. Kare olan hazneye doğu-batı haç kollarında yer alan üç basamakla inilir. Vaftiz havuzunun kuzey-güneyinde yarım yuvarlak, derinliği az, küçük havuzcuklar vardır ve bunların içi yeşil mermerle kaplıdır. Vaftiz havuzunun dört köşesinde sütun kaidelerine rastlanılmıştır. Bu sütun kaideleri korint başlıklara sahiptir ve 3.60 m. uzunluğunda sütunlar taşımaktaydı. Kazı sırasında ele geçen mermer parçaları bu sütunların, kemerlerle birbirine bağlanıp, vaftiz havuzunun üzerinin kubbeyle örtülü olduğunu göstermişti. Buluntulardan ve kalan izlerden yola çıkarak vaftiz havuzunun kiboriumlu olacağı ileri sürülmüştü²³². Side’de sonraki yıllarda yürütülen çalışmalarda vaftizhanenin örtü problemi üzerine farklı görüşler ortaya atılmış ve arkeolojik verilerden yola çıkılarak havuzun dört yanının manastır tonozuyla örtülü olduğu, havuzun kenarındaki sütunların taşıdığı kubbenin merkezi örten ana kubbe olabileceği ileri sürülmüştür²³³.

Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş, mermer, tuğla, kesme taş ve kireç harcı kullanılmıştır. Vaftizhanenin duvarları moloz taş örgüyle, giriş açıklıkları ve eksedraların köşeleri kesme taş ve tuğla kullanımıyla almaşık teknikle inşa edilmiştir (Resim: 57).

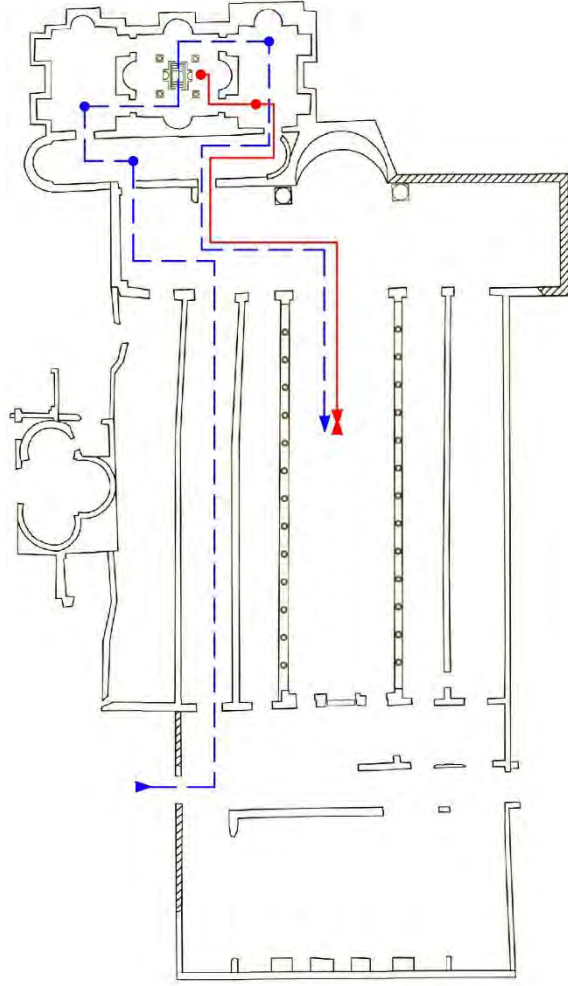
Süsleme: Yapının zemini renkli ve geometrik desenli *opus sectile* döşemeye sahiptir. Ayrıca duvarlar mermer kaplama, örtü sistemi *opus tessellatum* kaplı olmalıdır.

²³¹ Günümüzde vaftiz havuzu görülememektedir.

²³² A.F. Mansel, **a.g.k.**, 1978, s:272.

²³³ Ş. Yıldırım., **a.g.k.**, 2013, s:123.

SİDE PİSKOPOSLUK SARAYI KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

* Ş. YILDIRIM (2013) PLANI , MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Ruhban Sınıfı
Güzergahı

Katakümen
Güzergahı

Çizim 12. Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi

Resim 54. Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi (Ş.Yıldırım Arşivi)

Resim 55. Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi (Ş.Yıldırım Arşivi)

Resim 56. Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Sarmıcı (Ş.Yıldırım Arşivi)

Resim 57. Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Tekniği (Ş.Yıldırım Arşivi)

5.3. Lykia Bölgesi Vaftizhane Kataloğu

5.3.1. Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi²³⁴

Yeri ve Tarihi: Antalya İli, Demre İlçesi, Çayağzı mevkiinde, Myra Antik Kenti'nin 3 km güneybatısında yer alır. Andriake yerleşimi, bir liman kentidir. Androkos (Kokarçay) Çayı'nın denize döküldüğü yerin kuzey ve güneyinde konumlanmıştır. Kentin yerleşimine ait en eski bulgular Hellenistik döneme kadar inmektedir. Roma İmparatoru Hadrianus döneminde kentte yoğun bir yapılaşma görülür. Yapılan incelemeler Andriake'deki yerleşimlerin MS. XI.-XII. yüzyıla kadar aralıksız sürdüğünü kanıtlar niteliktedir. Kentin altı (A,B,C,D,E,F) kilisesi vardır. Vaftizhanesi olan B Kilisesi, üç nefli bazilikal planlı, batısında narteks ve atriumu olan bir yapıdır ve bazı araştırmacılar tarafından V. yüzyılın başına²³⁵, bazı araştırmacılar tarafından VI. yüzyılatarihlenmektedir ²³⁶ (Resim: 58).

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin kuzeydoğusunda yer alan iki ek mekandan güneyinde olmaktadır.

Mimari Tanımı: Andriake B Kilisesi'nin kuzeydoğusundaki dikdörtgen ek mekanlardan güneyde olan kilisenin vaftizhanesidir. Kuzeydoğudaki ek mekanlar yan yana doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, doğusu dışa taşkın, yarım yuvarlak apsis/niş biçiminde düzenlenmiş, batısı kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı bir mekanla kiliseye ve kuzeydeki ek mekanlara bağlanan bir düzenlemeyle inşa edilmiştir. Ek mekanların ikisi de şapel olarak yapılmış, kuzeydoğu ek mekan ikinci bir yapıım evresinde vaftizhaneye dönüştürülmüştür²³⁷. Arkeolojik verilerden anlaşılabilirdiği kadarıyla vaftizhanenin batı duvarı sonradan yapılmış ve belki de bu suretle bir giriş bölümü oluşturulmaya çalışılmıştır (Çizim:13; Resim: 59).

Mimari Öğeler: Yapının doğusuna eklenen vaftiz havuzu (?), doğudaki niş oyuntusunun önünde bir hazne oluşturur biçimde düzenlemiş olsa da günümüzde bu

²³⁴V. M Tekinalp. (2000). Geç Antik Dönem Ve Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy) Andriake kenti. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi; Tekinalp, V. M. (2001). Andriake Kiliseleri ve Tarihlendirme Sorunları. V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu (Yayına Hazırlayan: S. Doğan). s:491-516, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi; N. Çevik, S. Bulut & E. Akyürek (2012). Myra-Andriake Kazıları Ve Araştırmaları 2011, ANMED (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri), 10, s. 69-70; Ö. Çömezoğlu, (2013). Byzantine Small Finds From "Church B" At Andriake (Myra/Antalya) First Results On The Ceramics, SOMA 2013 (17th Symposium On Mediterranean Archeology), s:54-64, Moscow.

²³⁵N. Çevik, S. Bulut & E. Akyürek, a.g.k., 2012, s. 69-70.

²³⁶R. M. Harrison, (1963). Churches and Chapels of Central Lycia, Anatolian Studies, 13, s. 148-149.

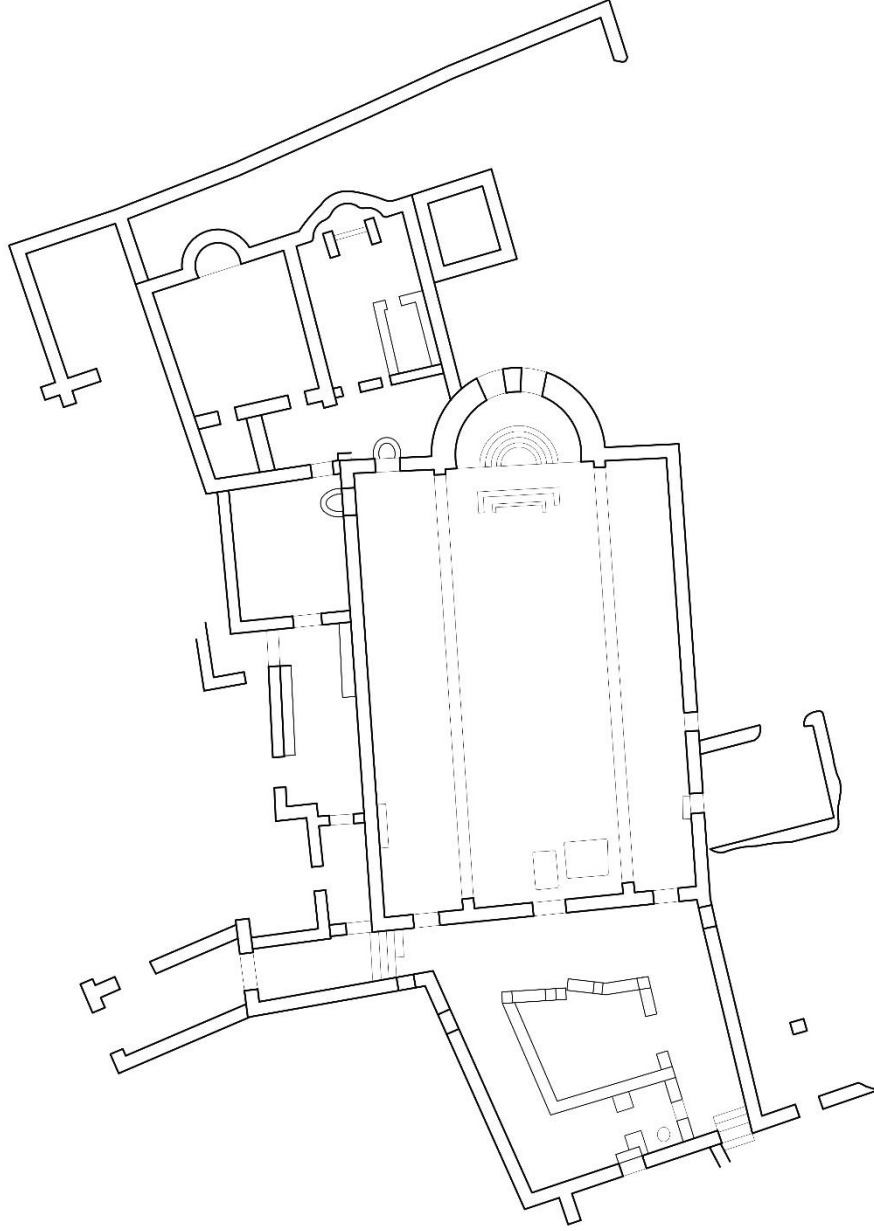
²³⁷Vaftizhane olarak kullanılan dikdörtgen planlı yapının önceden kuzeydeki bitişik yapı gibi şapel olduğu ve vaftiz havuzunun ikinci bir evrede eklenerek buranın vaftizhaneye dönüştürüldüğü belirtilmiştir. (N. Çevik, S. Bulut & E. Akyürek, a.g.k., 2012, s. 69-70).

hazne görülememektedir. Niş yuvarlağıyla aynı hizada, nişin hemen önünde, iki masif paye bulunur. Bu payelerle niş arasındaki kuzey-güney açıklıklara, nişin içerisine inebilmek için basamaklar yapılmıştır. Dar ve küçük olan bu basamaklara çıkabilmek ve oradan niş içerisine inebilmek oldukça güçtür. Nişin doğu duvarında bir su künkü vardır (Resim: 60).

Malzeme-Teknik: Vaftizhanede, kaba yonu moloz taş kullanılmıştır. Vaftiz havuzunda kaplama olarak mermer kullanıldığı görülmüştür (Resim: 61).

Süslemesi: -

ANDRIAKE B KİLİSESİ VAFİZHANESİ

* N. ÇEVİK v.d.(2012) PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Çizim 13. Andriake B Kilisesi

Resim 58. Andriake B Kilisesi, Hava Fotoğraflı (E. Akyürek, 2016)

Resim 59. Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi, batıdan doğuya bakış

Resim 60. Andriake B Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 61. Andriake B Kilisesi Vaftiz Havuzu ve Malzeme-Teknik Kullanımı

5.3.2. Karabel-Asarcık Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi²³⁸

Yeri ve Tarihi: Antalya İli, Demre İlçesi, Muskar/Belören Köyü, Karabel Mahallesi'nde yer alan Sion Manastırı Kilisesi, Myra Antik Kenti'ne 12 km uzaklıktadır. Bu köydeki Asarcık Yerleşimi, doğu-batı yerleşimler olarak ikiye ayrılır ve çevre duvarıyla kuşatılmış konumdadır. İşlikler, sarnıçlar, konutlardan oluşan her iki yerleşim VI. yüzyıla tarihlenir. Vaftizhanenin içerisinde yer aldığı manastır kuruluşu, Batı Asarcıktadır. Bu yerleşim dar sokaklarıyla birbirinden ayrılan bağımsız veya bitişik yapı topluluklarından oluşur. Manastır Kilisesi üç yapraklı yonca planlı bema, üç nefli naos, kuzeyine bitişik vaftizhane ve güneyindeki iki mezar odasından oluşur. Kilisenin birden çok yapım evresi olduğu bilinir.

Kiliseye Göre Konumu: Kilisenin kuzeydoğusundaki ek mekan vaftizhane olarak kullanılmıştır.

Mimari Tanımı: Vaftizhane, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve 11.40x6.60 m. ölçüsündedir²³⁹. Kuzeybatı duvarın büyük bir kısmı ana kayanın işlenmesi suretiyle oluşturulmuştur. Doğusunda içten yarım yuvarlak dıştan düz duvarla sınırlandırılan apsis yer alır ve apside ikiz pencere açıklığı vardır. Yapının beden duvarlarının bir bölümü ve örtüsü yıkılmıştır. Vaftizhanenin giriş açıklıkları batı ve kuzey duvar ekseninde yer alır. Yapının batısındaki kuzey-güney dikdörtgen alan 5.00x5.78 m. ölçüsündedir²⁴⁰. Bu mekanın dört yönden giriş açıklığı vardır ve bu sayede hem kiliseyle hem de diğer yapılarla bağlantısı sağlanır (Çizim: 14, Resim: 63-64).

Mimari Ögeler: Yapının vaftiz havuzu günümüze gelememiştir ama bazı kırık parçaları yapının içerisinde yer alır. Vaftiz teknesi haç planlıdır²⁴¹ ve teknenin iki haç kolundan dörder basamakla hazneye ulaşılır. Hazne 0.96x0.58 m ölçüsündedir. Basamak yükseklikleri 0.20 m., genişlikleri 0.18 m.'dir. Vaftiz tekesinin dış yüzünde haç motifi, bu motifin iki yanında bir bölümü okunabilen yazıtlar yer alır²⁴² (Resim: 62).

Malzeme-Teknik: Vaftizhane, büyük kesme taş bloklardan inşa edilmiştir (Resim: 63).

²³⁸ R. M. Harrison, *a.g.k.*, 1963, s. 148-151; B. İşler. (2009). Likya Bölgesi'nde Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara; G.K. Öztaşkın, (2013). Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

²³⁹ B. İşler, *a.g.k.*, 2009, s:92.

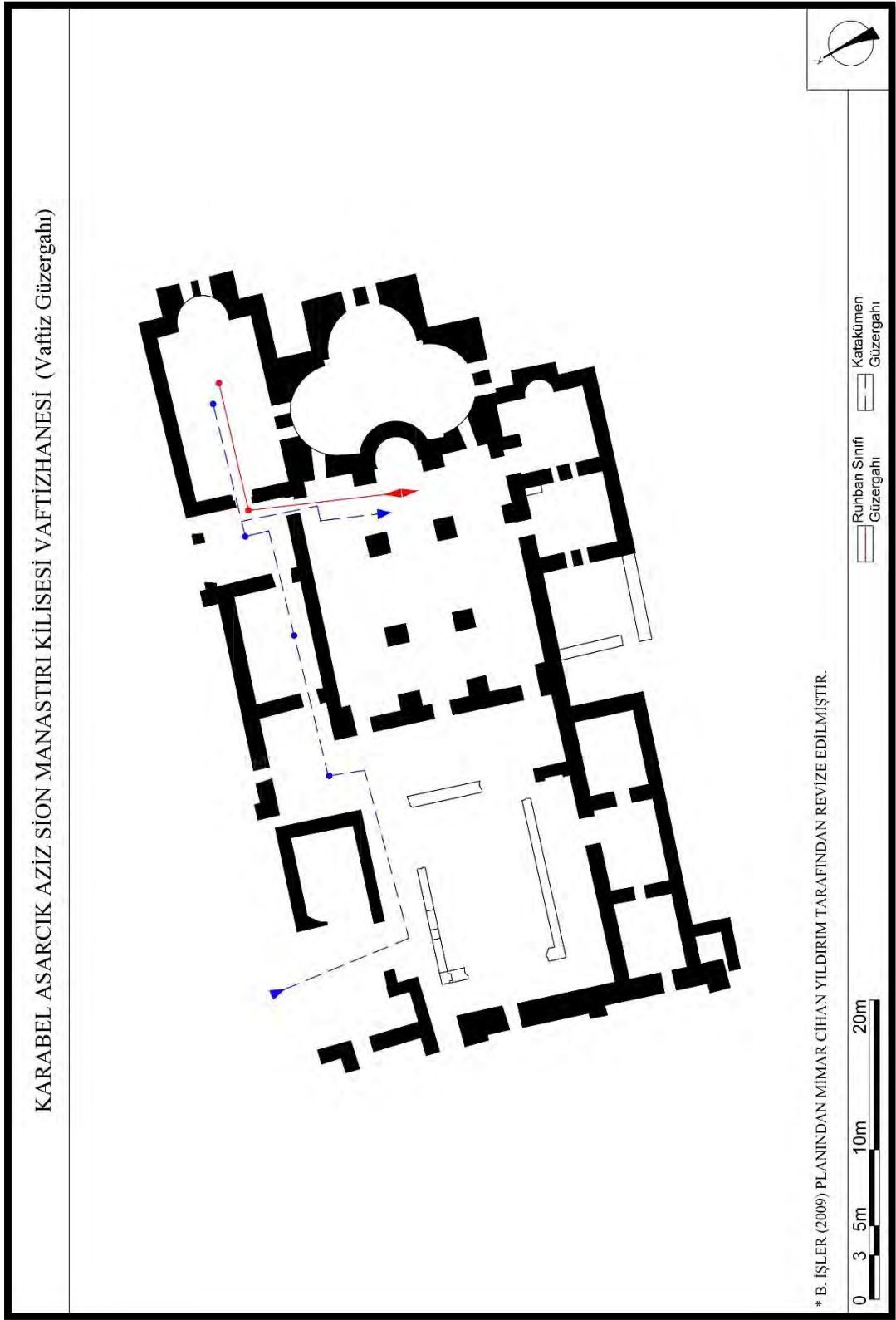
²⁴⁰ B. İşler, *a.g.k.*, 2009, s:94.

²⁴¹ Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz teknesi günümüzde görülmemektedir.

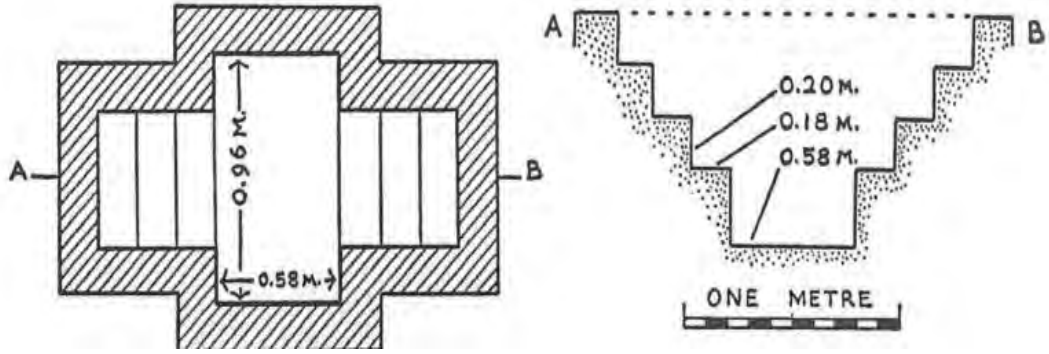
²⁴² M. Harrison, *a.g.k.*, 1960, s. 134.

Süsleme: Vaftiz havuzu üzerinde yer alan kitabe de rütbe ile ilgili bir kelime okunmuştur. Bu rütbe gemi kaptanlarıyla ilgilidir. Bu nedende araştırmacılar vaftiz havuzunun bir bağışçı (denizci, kaptan vb) tarafından yaptırılmış olabileceği üzerinde dururlar²⁴³.

²⁴³R. M. Harrison., **a.g.k.**, 1963, s:134; B. İşler., **a.g.k.**, 2009, s:271.

Çizim 14. Karabel Asarcık Sion Manastırı Kilisesi

Resim 62. Karabel Asarcık Sion Manastırı Kilisesi, vaftiz havuzu planı, kesiti ve fotoğrafı (R.M.Harrison, 1963)

Resim 63. Karabel Sion Manastırı Kilisesi Genel Görünüü

Resim 64. Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vafizhanesi ve Malzeme-Teknik Kullanımı

5.3.3. Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi²⁴⁴

Yeri ve Tarihi: Muğla İli, Fethiye İlçesi, Kayaköyü sahilinde, Gemiler Adası'nda yer alan bazilikaya denizyoluyla ulaşılır. I Nolu bazilika, adanın ulaşımı en kolay limanının dar kenarında yer alır. Adada toplam dört tane bazilika, mezarlar ve sarnıçlardan oluşan bir yapılaşma görülür. Gemiler Ada Kiliseleri V.-VI. yüzyıla tarihlenir. I Nolu Bazilikanın büyük bir bölümü günümüzde yıkık durumdadır. Kuzey duvarın bir kısmı günümüze ulaşmış olmasına rağmen, yapının doğusu nispeten daha iyi durumdadır. Yapının zeminine deniz zarar vermiş ve güneyi deprem, gelgit sebebiyle yıkılmıştır. Kilisenin doğusunda ve güneydoğusunda ek mekanlar yer alır (Resim:65).

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin güney ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Gemiler Ada I Nolu Kilisenin vaftizhanesi doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve doğal kayanın düzleştirilmesi sonucunda inşa edilmiştir. Yapının doğu duvarları içte ve dışta yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Vaftizhanenin büyük bir kısmı özellikle batısı ve üst örtüsünün tamamı yıkılmıştır. Yapının kiliseyle bağlantısını anlamak ve giriş açıklığını belirlemek mümkün olmamaktadır. Araştırmacılara göre apsiste çifte pencere açıklığı vardır. Vaftizhanenin güneyinde sarnıç bulunur ve bu sarnıç suyunun vaftizhaneye bağlantısı kuzey duvar üzerindeki kanallarla sağlanmış olmalıdır (Çizim:15 Resim: 66).

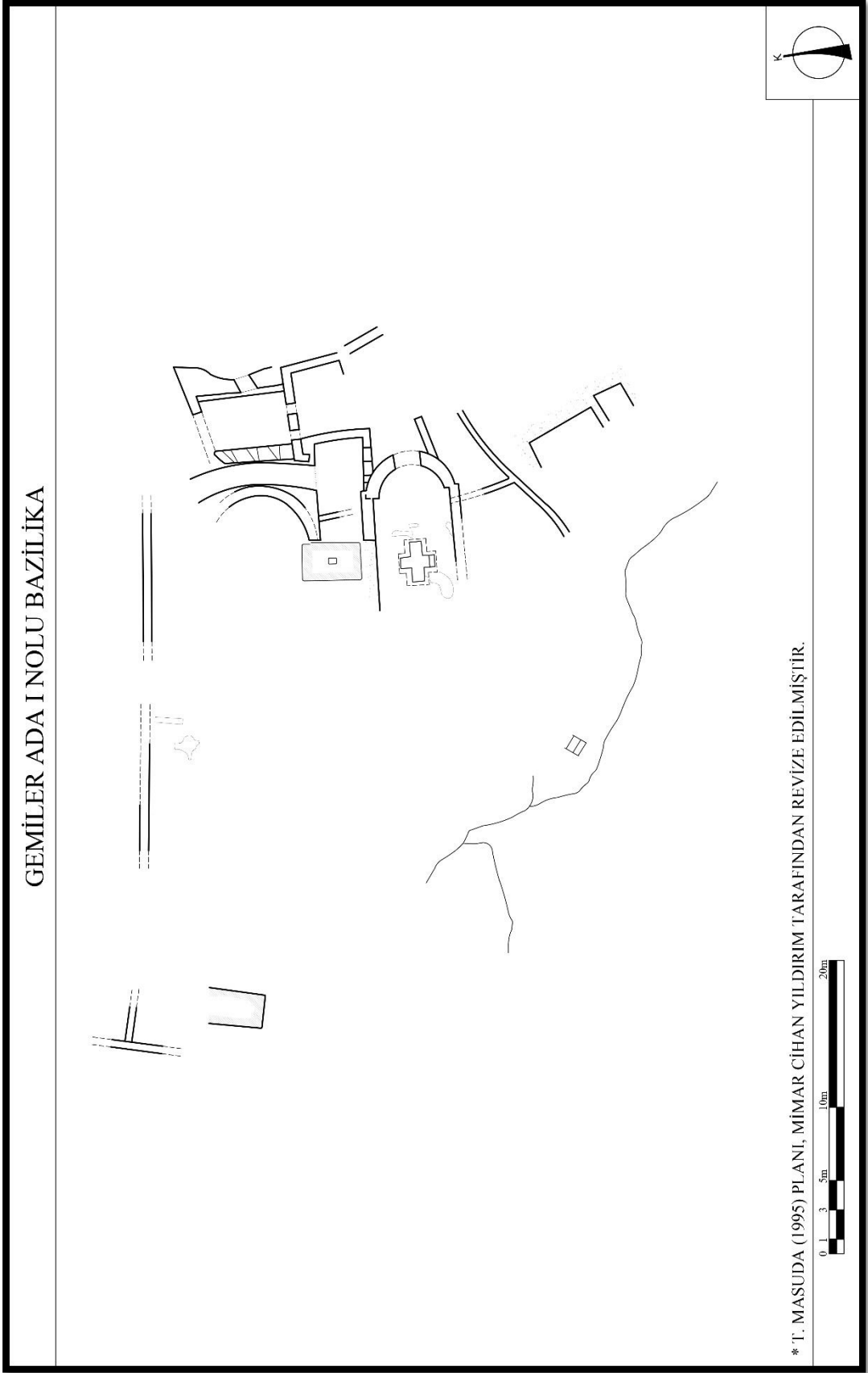
Mimari Ögeler: Vaftiz havuzu, haç planlıdır ve vaftizhanenin merkezinde 3m²'lik alanı kaplamaktadır. Doğu haç kolu 1.23 cm., batı haç kolu 0.81 cm. ölçüsünde ve haç kolları 0.70-0.83 cm. genişliğindedir. Kuzey- güney haç kollarının her birinde bir basamak bulunduğu dair izler mevcuttur. Basamakların yüksekliği 0.20 cm'dir²⁴⁵. Havuzun içi 0.2 cm kalınlığında mermer levha ve tuğla ile kaplıdır (Resim: 67).

Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş ve vaftiz havuzunda moloz taş –tuğla kullanımı görülür (Resim: 68).

Süslemesi: Vaftiz havuzunun zemini, güney duvar, siyah ve beyaz mermerden yapılan mozaikle kaplıdır. Apsiste kırmızı renkli duvar resmi kalıntılarından günümüze ulaşanlar çok az bir bölümdür.

²⁴⁴ T. Masuda, (1995). Church I on Gemiler Ada. The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report. (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University; K. Asano (2001). The Survey And Excavation Gemiler Adası Kaya Area Near Fethiye (1999 season). 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ed: K. Olşen vd.), Cilt 1, s31-40. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı; G.K. Öztaşkın., a.g.k., 2013, s:225.

²⁴⁵ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

Çizim 15. Gemiler Ada I Nolu Bazilika

Resim 65. Gemiler Ada Genel Görünüş

Resim 66. Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftiz Havuzu ve Vaftizhane

Resim 67. Gemiler Ada I Nolu Bazilika ve Vaftiz Havuzu (T. Masuda 1995)

Resim 68. Gemiler Ada I Nolu Bazilika Malzeme-Teknik Kullanımı

5.3.4.Karacaören (Karazorza) Bazilikası Vaftizhanesi²⁴⁶

Yeri ve Tarihi: Muğla İli, Fethiye İlçesi, Kayaköyü sahilinde, Karacaören Adasında yer alan bazilikaya denizyoluyla ulaşılır. Karacaören Adasında yer alan bazilika üç nefli bazilikal planlı ve nartekslidir. Neferin doğusu, yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Bazilikanın batısında narteks, güney nefin güneyinde dikdörtgen planlı bir şapel vardır. Araştırmacılar tarafından bazilikanın diğer ek mekanlardan daha önce yapıldığı söylenmektedir²⁴⁷.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin güneybatı ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Karacaören bazilikasının vaftizhanesi kuzey-güney yönden dikdörtgen planlıdır. Vaftizhaneye girişler kilisenin güney şapelin batı duvarı ve narteksin güney duvarı üzerinden sağlanır. Vaftizhanenin güney ve batı duvarlarında bir pencere açıklığı yer alır. Yapının, doğu ve batı duvarlarında zemin seviyesine yakın yerlerde delikler bulunur. Doğu duvarındaki delik havuzun yaklaşık 15cm üzerindedir ve muhtemelen doğudaki şapelin batısındaki sarnıçtan vaftiz havuzuna su taşımak için, batı duvardaki delik vaftiz sırasında kullanılan suyun tahliyesi için kullanılmış olmalıdır. Eğimli bir yüzey üzerinden suların gelmesi muhtemel deliklere suyun akıtılmış olduğunun göstergesidir (Çizim:16, Resim:69-70-72).

Mimari Ögeler: Haç planlı olan vaftiz havuzu, zeminden 0.25 m. yükseltelen dairesel bir podyum üzerine inşa edilmiştir. 25cm genişlikte, 25cm yükseklikteki basamaklar, doğu-batı doğrultudadır ve üç basamağı vardır. Vaftiz havuzunun yaklaşık 1m derinlikte olduğu düşünülmektedir. Kuzey haç kolunda kuzeybatısında 0.45 cm²'lik bir yüksek basamak bulunmaktadır. Taş kaplama olan vaftiz havuzunun sütun kaidesi görülmektedir. Bu sütun kaidesinin vaftiz havuzunun oturtulduğu podyumun diğer üç köşesinde de olma ihtimali vardır. Bu şekilde bir düzenlemeyle vaftiz havuzunun kiboriumlu olabileceğini düşündürmektedir²⁴⁸ (Resim:70-71).

Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş kullanımı görülür

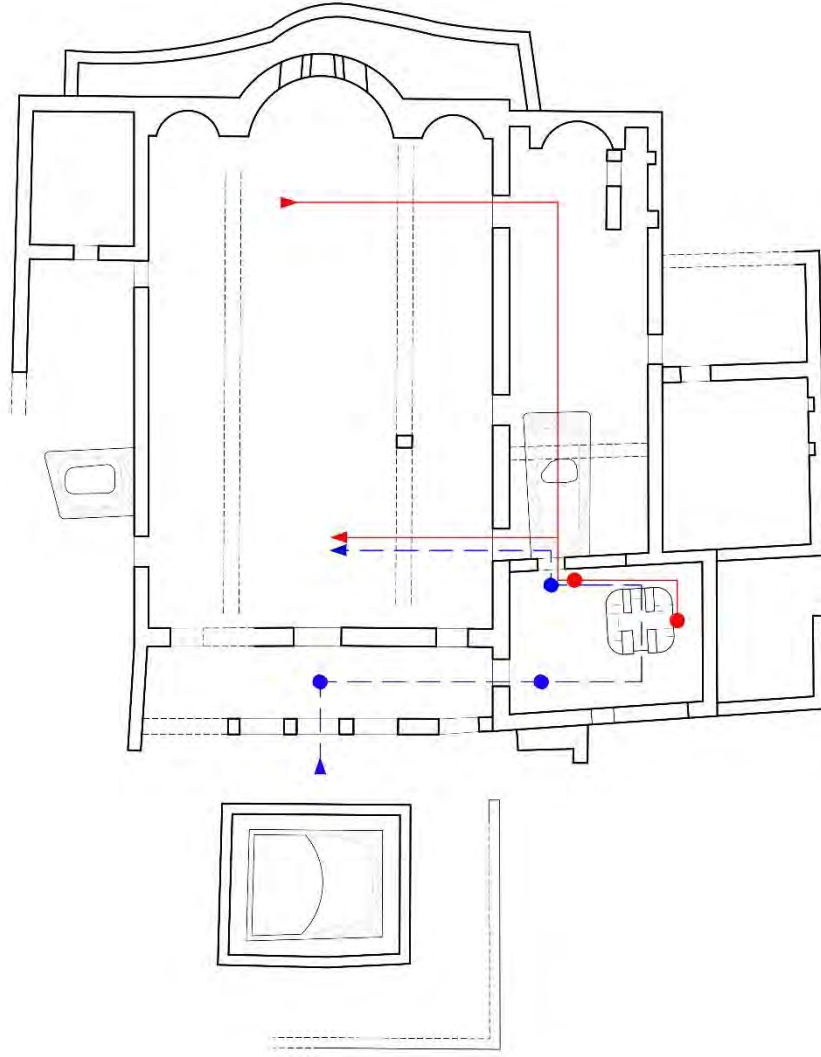
Süslemesi: Yapının kuzeybatı zemininde ve havuzun içerisinde basit geometrik şekillerden oluşmuş mozaik döşeme izleri vardır. Mevcut mozaik döşeme için mavi, gri, pembe, beyaz taş ya da terrakota kullanılmıştır.

²⁴⁶ M. Yakajima (1995), The Baptistry And The Chronology Of The Construction Of The Karacaören Ada Basilica Complex, The Survey Of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report (Ed: S. Tsuji). Osaka: Osaka University, s. 93-96; G.K. Öztaşkın., a.g.k., 2013, s:225.

²⁴⁷M. Yakajima, a.g.k., 1995. s:100-101.

²⁴⁸ M. Yakajima, a.g.k., 1995, s:93-106.

KARACAÖREN KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

* M. YAKAJIMA (1995) PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Ruhban Sınıfı
Güzergahı

Katakümen
Güzergahı

Çizim 16. Karacaören Bazilikası

Resim 69. Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, genel görünüş

Resim 70. Karacaören Bazilikası Vaftiz Havuzu Planı (M. Yakajima 1995)

Resim 71. Karacaören Bazilikası Vaftiz Havuzu

Resim 72. Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, Güneybatı duvar ve olası su sistemi

5.3.5. Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi²⁴⁹

Yeri ve Tarihi: Muğla İli, Fethiye İlçesine bağlı bir mahalle olan Ölüdeniz, Fethiye'ye 12 km uzaklıktadır. Deniz kıyısında konumlanmış olan ve doğal koşullarda sonucunda oluşan lagünün içerisinde erken Bizans dönemine tarihlenen yapı kalıntıları vardır. Belceğiz Deniz Kamp Kilisesi, Ölüdeniz Bazilikası ve Kumburnu Kilisesi Ölüdeniz'de yer alan kiliselerdir. Kilise, bazilikal planlı, üç nefli ve narteksli bir plan şemasına sahiptir. Yapının doğusu dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsisle sonlanır. Kilisenin güneydoğusunda dikdörtgen planlı bir şapel, güneyinde de dikdörtgen planlı vaftizhane (öncesinde şapel olduğu düşünülen), narteksin batısında bir sarnıç yer alır (Çizim:5). Araştırmacılara göre kilisedeki vaftizhane ve şapel yapıya sonradan eklenmiştir. Kesin bir tarihi verilemese de her iki yapıdaki zemin döşemesi, bu savı doğrular niteliktedir. Vaftizhanenin tek giriş açıklığı batı duvar üzerindedir. Yapı VI. yüzyıla tarihlenir²⁵⁰.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin güney ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Ölüdeniz bazilikasının vaftizhanesi doğu-batı doğrultusuna dikdörtgen planlıdır. Bazilikanın güney duvarı, vaftizhanenin kuzey duvarıdır. Doğusu dışa taşkın yarım yuvarlak apsisle sonlanır fakat apsis yarım yuvarlağı vaftizhanenin ekseninde değil, kuzeydoğusundadır. Yapının giriş açıklığı batı duvar üzerindedir. Vaftizhanenin doğusunda, apsis içerisinde bir su künkü vardır. Vaftizde gerekli olan su ihtiyacı, muhtemelen bu künk sayesinde narteksin batısındaki sarnıçtan sağlanmış olmalıdır (Çizim:17, Resim:73-74).

Mimari Ögeler: Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi, vaftiz havuzu haç planlıdır. Haç kollarının genişliği 0.63 cm, uzunluğu 0.40 cm'dir. Doğu-batı haç kollarındaki üçer basamakla hazneye ulaşılır ve haznenin boyutları 0.50x0.50 cm'dir. Basamakların genişlik ve derinlikleri 0.17-0.20 cm arasında değişir²⁵¹. Batı, güney ve kuzey haç kolu kısmen yıkılmıştır. Zemini taştan örülerek yapılan vaftiz havuzu mermer kaplıdır. (Resim: 75).

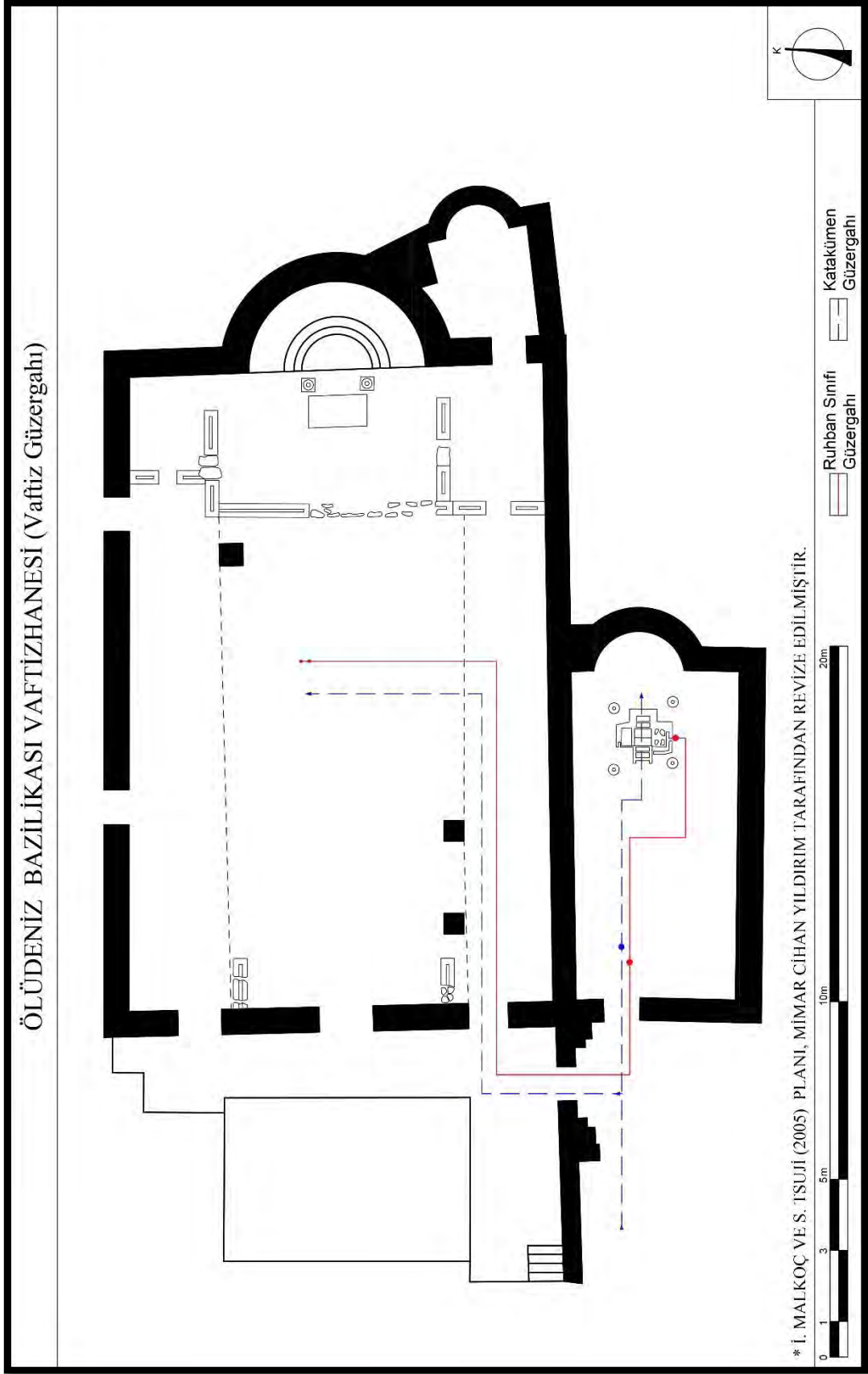
Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş, mermer kullanımı görülür (Resim: 76).

²⁴⁹S. Tsuji (1995). General Description Of Archaeological Sites Recently Survey Near Ölüdeniz (Fethiye-Muğla), The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report, s:19-20, Osaka: Osaka University; İ. Malkoç ve S. Tsuji (2005). Preliminary Report On The Excavations In Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, The Ministry Of Culture, Turkey, During 1999-2004; G.K. Özataşkın., a.g.k., 2013, s:225.

²⁵⁰ İ. Malkoç ve S. Tsuji, a.g.k., 2005, s: 12.13.

²⁵¹ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

Süslemesi: Vaftizhanenin zemini mozaik döşelidir.

Çizim 17. Ölüdeniz Bazilicası

Resim 73. Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi Genel Görünüş

Resim 74. Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi Güney Görünüş

Resim 75. Ölüdeniz Bazilikası Vaftiz Havuzu

Resim 76. Ölüdeniz Bazilikası Malzeme-Teknik Kullanımı

5.3.6. Idyros Kilisesi Vaftizhanesi²⁵²

Yeri ve Tarihi: Antalya İli, Kemer ilçesi, Ayışığı Plajı mevkiindedir. Idyros Kilisesi üç nefli bazilikal planlı ve nartekslidir. Doğusunda dışa taşkın yarım yuvarlak apsisi, batısında narteksi, güneydoğusunda şapel ve ek mekanları, kuzeydoğusunda vaftizhanesi vardır (Çizim:18). Kilise, V.-VI. yüzyılla tarihlenmektedir.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin kuzeydoğu ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Vaftizhanenin planı kareye yakındır ve iki giriş açıklığı vardır. Yapı, güneyindeki açıklık ile kuzey nefi, batısındaki açıklık ile batısındaki ek mekana bağlanır. Yapının doğusunda yarım yuvarlak bir niş yer alır ve burada su künkü vardır. Vaftizhanenin içerisinde vaftiz havuzunun ön tarafında sarnıç yer alır. Muhtemel su ihtiyacı sarnıçtan sağlanıp, su künkü yardımıyla vaftiz havuzuna taşınmış olmalıdır (Resim: 77).

Mimari Öğeler: Idyros Kilisesi Vaftizhanesinde iki vaftiz havuzu (?) vardır. Vaftizhanenin içerisindeki vaftiz havuz yaklaşık olarak orta ekseninde yer alır ve haç planlıdır²⁵³. Kuzey-güney haç kollarında vaftiz haznesine inilen basamaklar bulunur. Kuzey haç kolunda dört basamak, güney haç kolunda iki basamak vardır. Yayınlarda vaftiz haznesine inmek için üç basamağın bulunduğu söylenmiştir. Vaftizhanenin ikinci havuzu (?) doğuda yer alan yarım yuvarlak nişin önündedir²⁵⁴. Bu vaftiz havuzu kuzey- güney yönde üç basamağa sahiptir. Vaftiz haznesi 0.60 cm. basamak yükseklikleri de 0.23-0.29 cm. arasında değişen ölçülere sahiptir. Üst kısmı 1.40 cm. genişliğinde olan vaftiz havuzunun nişi içerisine alacak biçimdeki genişliği de 0.97 cm'dir²⁵⁵ (Resim: 78-79).

Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş ve kesme taş kullanımı görülür ayrıca doğudaki nişin önünde yer alan havuzda taş kaplama mevcuttur (Resim: 80).

Süsleme: Doğuda yer alan nişin içerisinde, sıvalı bölümde kırmızı renk kullanımı dikkat çeker.

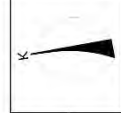
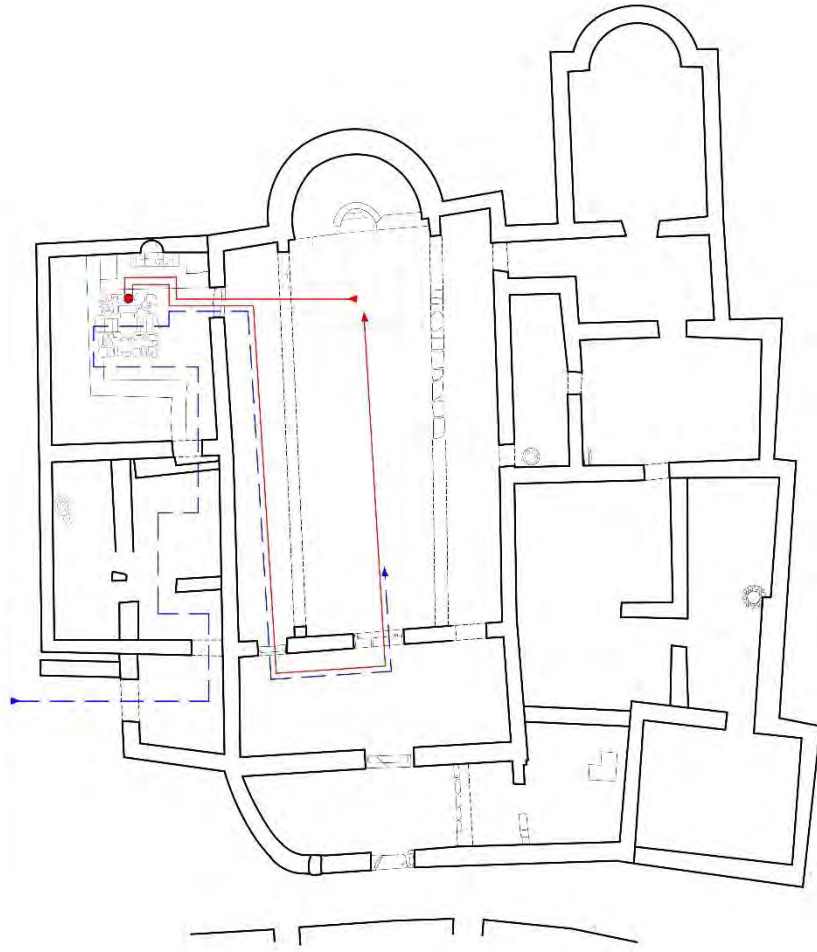
²⁵²T Özoral (1980). Idyros kazısı (1976-1977), Anciennement Bibliothèque de L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul XXVII: Actes du Colloque sur la Lycie Antique. Paris: Adrian- Maisonneuve, s. 102-103; G.K. Öztaşkın, **a.g.k.**, 2013, s:225.

²⁵³ Idyros Kilisesi Vaftizhanesinde, orta ekseninde yer alan bu havuz günümüzde görülememektedir

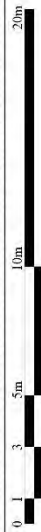
²⁵⁴ Idyros Kilisesi kazısını 1976 yılında yapan ve bir yıl sonra kilisenin çizimini yayınlayan Tanju Özoral'a göre vaftiz havuzlarından ilki doğu nişin önüne yapılandır. Ortada yer alan haç planlı vaftiz havuzu ikinci kullanım evresinde vaftizhaneye eklenmiştir (T. Özoral., **a.g.k.**1980, s:201).

²⁵⁵ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

İDYROS KİLİSESİ (Vaftiz Güzergahı)

* T.ÖZORAL'IN (1980) PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

— Katekūmen güzergahı
— Ruhban güzergahı

Çizim 18. İdyros Kilisesi

Resim 77. Idyros Kilisesi Vaftizhanesi, Kuzeyden bakış

Resim 78. Idyros Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 79. Idyros Kilisesi Vaftizhanesi Güney Giriş Açıklığı

Resim 80. Idyros Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik Kullanımı

5.3.7. Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi²⁵⁶

Yeri ve Tarihi: Kilisenin planından anlaşılabilirdiği kadarıyla yapı, bazilikal planlı, üç nefli ve nartekslidir. İçen yarım yuvarlak planlı olan apsisi dışa taşkın ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Kilisenin kuzey-güneyinde ek mekanlar vardır ve bu mekanlar apsisin doğusunda doğru yayılmış durumdadır. Apsisin doğusunda bir sarnıç bulunur ve yapı, V. yüzyıla tarihlenir²⁵⁷ (Çizim:19).

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin güneydoğu ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Vaftizhane, kilisenin güneydoğusunda, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapının batı duvarında bir giriş açıklığı bulunur. Kiliseye ait mimari veriler kısıtlı olduğundan, yapının planından ek mekanların kiliseyle bağlantıları net olarak anlaşılamamakta, kilisenin giriş açıklıkları bilinmemektedir (Resim: 81-82).

Mimari Ögeler: Turant Dağ Kilisesi vaftiz havuzu haç planlıdır ve vaftizhanenin ortasında yer alır. Kuzey-güney yönden üç basamaklı olan havuz günümüzde görülememektedir.

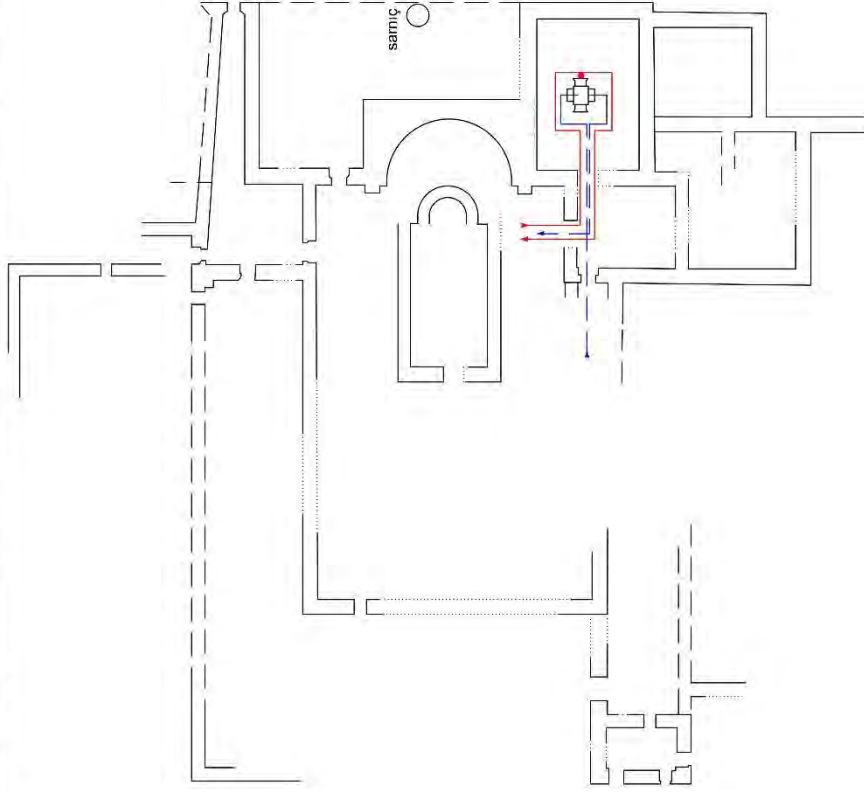
Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş kullanımı görülür.

Süslemesi: -

²⁵⁶ R. M. Harrison (2001). Mountain And Plain From Lycian Coast To The Phrygian Plateau In The Late Roman And Early Byzantine Period. Michigan: Michigan University, ; G.K. Öztaşkın., a.g.k., 201), s:225.

²⁵⁷ Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi için bkz. 157
R. M. Harrison, a.e.g., 2001, s:29-30.

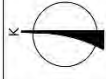
TURANT DAĞ KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

* G. LAWSON PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Ruhban Sınıfı Güzergahı Katakümen Güzergahı

Çizim 19. Turant Dağ Kışsesi

Resim 81. Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi, Genel Görünüş, Doğuya bakış (Bülent İşler Arşivi)

Resim 82. Turant Dağ Kilisesi, Malzeme-Teknik Kullanımı(Bülent İşler Arşivi)

5.3.8. Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi²⁵⁸

Yeri ve Tarihi: Akçay (Olympos Çayı) Olympos Antik kentini ikiye ayırmaktadır ve kentsel kuruluş bu çayın iki yanında konumlanan çok sayıda dini ve sivil yapı komplekslerinden oluşmuştur. Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen üç kemerli bir köprüyle iki yakadaki kent birbirine bağlanmış, caddeler sistematik bir şekilde kent içerisinde ilerlemiştir. Antik kentin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir fakat Hellenistik Dönem içerisinde Olympos'tan söz edilebilir. Güney kentteki Liman ve sur duvarları bu dönemin kalıntıları olarak karşımıza çıkar. M.S. I. yüzyıldan itibaren nekropol alanlarıyla beraber kentsel yapı bir bütünlük gösterir. Olympos, kuzey kentte kamusal yapılar, güney kentte mezar yapıları ve tapınma alanlarıyla kendi içerisinde bütünlük gösterir. Bizans Döneminde kentin yaşam alanları genişler. Bu dönemin anıtsal yapısı konumundaki Piskoposluk Sarayı, transeptli bir kilise, rölik şapeli, peristil, triclinium, piskoposluk konutu ve vaftizhaneden oluşmaktadır. Yapı topluluğu V. yüzyılla tarihlenmektedir. Kilise, transept planlı ve nartekslidir. Vaftizhane, bazilikal planlıdır ve batısında dikdörtgen planlı bir girişi mevcuttur. Yapı üç nefli düzenlemeye sahiptir ve bu neflerin ayrımları sütunlarla sağlanmıştır. Doğuda ana nef dışa taşkın yuvarlak bir apsisle biterken, kuzey ve güney yan neflerin doğusu düz duvar ve bu duvardaki giriş açıklıklarıyla sonlanmıştır. Vaftizhane, güney yan nefin doğusundaki giriş açıklığıyla kilisenin kuzey transept koluna, girişin güney duvarındaki açıklıkla kilisenin narteksine bağlanır. Ayrıca kuzey yan nefin doğusundaki giriş açıklığı da ek mekanlara açılır. (Çizim:20).

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin kuzeybatı ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Bazilikal planlı olan vaftizhanenin ana mekanı üç neflidir ve nef ayrımları sütun dizileriyle sağlanmıştır. Vaftizhanenin ana nefi, 14.40x12.20 m. ölçüsündedir. Batısında dikdörtgen planlı bir giriş mekanı olan yapının orta nefi dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsisle sonlanır. Apsis yarım yuvarlağında kalan izlerden ikiz pencere uygulaması dikkat çeker. Girişten ana mekana geçiş, neflerin batısındaki giriş açıklıklarından sağlanır. Portikolu olan girişin batı duvarı üzerinde beş niş gözü şeklinde düzenlenen çeşmesi ve çeşmenin önünde su haznesi vardır. Vaftizhane, güney yan nefin doğusundaki giriş açıklığıyla kilisenin kuzey transept koluna, kuzey yan nefin doğusundaki giriş açıklığıyla ek mekanlara, girişin kuzey duvarındaki açıklıkla kilisenin

²⁵⁸B.Y. Uçkan– G.K. Öztaşkın, (2016). Ateş ve Suyu Kutsanan Kent: Olympos, Lukka'dan Likya'ya, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul; G.K. Öztaşkın., a.g.k., 2013, s:97-101.

narteksine bağlanır. Yapının kuzey duvarında iki pencere açıklığının izleri görülebilmektedir. Güney duvarında beş gözlü bir arkad düzenlemesi vardır. Vaftizhanenin zemini kireç taşıyla döşenmiştir. Bu döşemenin plaklar halinde olduğu, orta nefte beyaz, gri, açık yeşil ve mavi kullanılarak opus sectile, vestibulumda sadece beyaz plakalar tercih edildiği gözlenmiştir (Resim: 83).

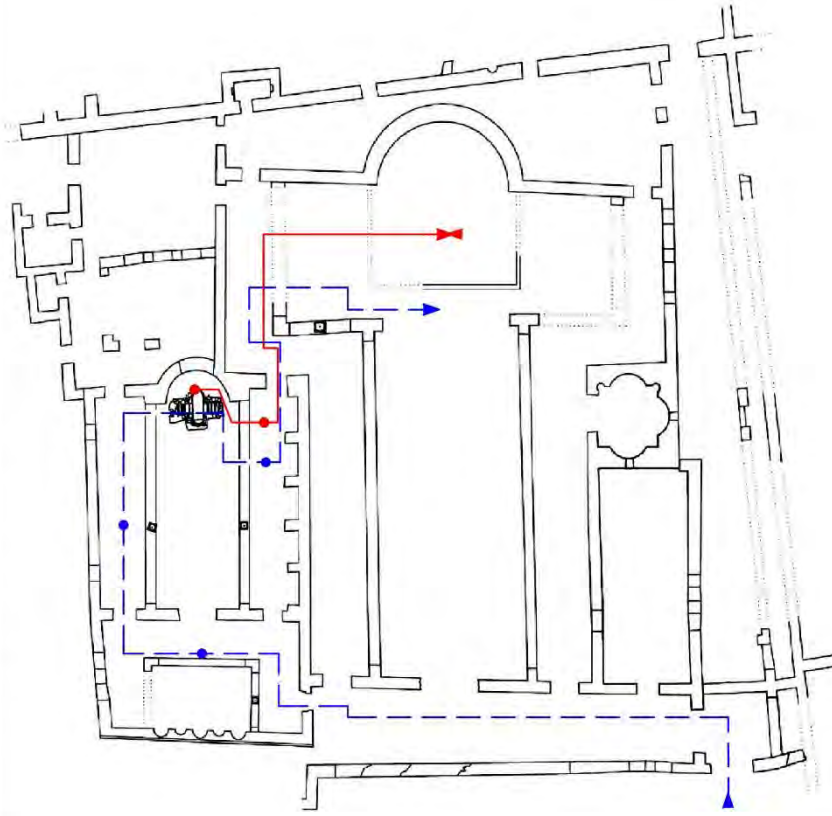
Mimari Ögeler: Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin vaftiz havuzu haç planlıdır²⁵⁹. Vaftiz havuzu içten içe 2x2 m. boyutundadır ve haç kolları farklı biçimde sonlanır. Kuzey-güney haç kolları içten ve dıştan dikdörtgen planlı, batı haç kolu içten yarım yuvarlak dıştan dikdörtgen ve doğu haç kolu içten ve dıştan yarım yuvarlak biçimindedir. Vaftiz havuzunun kuzey-güney haç kollarından beşer, batı haç kolundan bir basamakla hazneye ulaşılır. Hazne, doğu-batı yönünde elipstir. Batı haç kolu zemininde suyun tahliyesi için kullanılan ve pişmiş topraktan yapılan bir kanal vardır (Resim: 84-85).

Malzeme-Teknik: Vaftizhanede, kaba yonu moloz taş, kaba yonu kesme taş, kireç taşı ve tuğla kullanımı görülmektedir (Resim: 86).

Süslemesi: Yapının zemin döşemesinde kireç taşı kullanılmıştır. Bu döşemenin plaklar halinde olduğu, orta nefte beyaz, gri, açık yeşil ve mavi kullanılarak opus sectile tekniğinde olduğu bilinir. Giriş mekanında sadece beyaz plakalar tercih edildiği gözlenmiştir. Vaftiz havuzunun yer aldığı alanda ise opus-sectile zemin döşemesi, gri, açık yeşil, beyaz ve mavi kireç taşı parçalarından yapılmıştır. Vaftizhanenin duvarlarında fresko tekniğinde yapılan duvar resimleri ve giriş mekanındaki çeşmede tuğla süslemeler vardır.

²⁵⁹ Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin vaftiz teknesinin içerisi günümüzde toprakla doldurulduğu için görülmemektedir.

OLYMPUS PİSKOPOSLUK SARAYI KİLİSESİ VAFİZİHANESİ (Vafiz Güzergahı)

* G.K. ÖZTAŞKIN (2013)'DEN , MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

Ruhban Sınıfı
Güzergahı

Katakümen
Güzergahı

Çizim 20. Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi

Resim 83. Olympos Piskoposluk Kilisesi Genel Görünüşü

Resim 84. Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftiz Havuzu (G.K. Öztaşkın, 2013)

Resim 85. Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Vestübulüm Çeşmesi (M. C. Uzun Arşivi)

Resim 86. Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik (M. C. Uzun Arşivi)

5.3.9. Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesi²⁶⁰

Yeri ve Tarihi: Antalya ili, Elmalı ilçesi, Hacımusalar köyünün 1.5 km güneydoğusunda yer alır. Prehistorik bir höyük olan Choma, M.Ö IV. yüzyılda Likya'nın içerisinde yer almış, Roma'nın Likya eyaletine dahil edilmiştir. Höyükteki yerleşim, Geç Kalkolitik Dönemden Geç Bizans Dönemine kadar sürmüştür olsa da, Orta-Geç Tunç çağları arasında kesintiye uğramıştır. Höyüğün Bizans Dönemine tarihlenebilen kalıntıları, iki büyük kilise ve çok sayıda mezardan ibarettir. Bu dönemde şehir Myra'ya bağlı bir piskoposluk merkezi konumundadır ve arkeolojik çalışmalar Choma kentinin bu dönemde sadece dini bir merkez konumunda olduğu sonucuna varmamızı sağlar. Merkez Kilise, üst üste yapılmış üç kiliseden oluşur. M.S. V. yüzyıla tarihlenen en eski kilise üç nefli, atriumlu, bazilikal planlı bir yapıdır. İkinci kilise M.S VI.-VII. yüzyıla tarihlenen trikonkhos planlı yapıdır. Üçüncü kilise M.S. X.-XI. yüzyıla tarihlenen kubbeli bazilikadır (Çizim: 21; Resim: 87-88).

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, en erken tarihlenen V. yüzyıl bazilikasının kuzeydoğu köşe odasıdır.

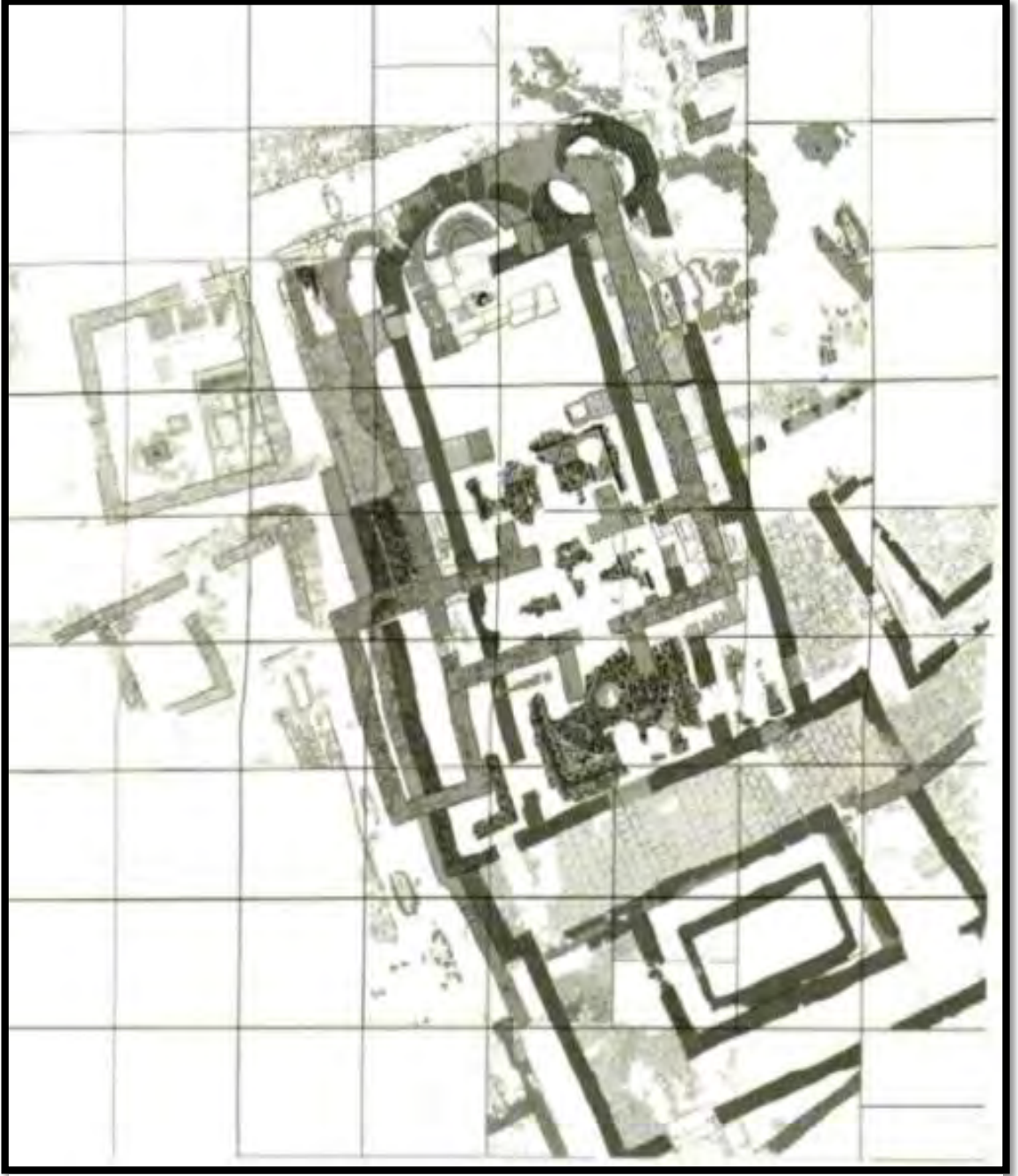
Mimari Tanımı: Kuzeydoğu nefin doğusu içten yarım yuvarlak, dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Kareye yakın planlı olduğu düşünülen vaftizhanenin sınırları 2.70x2.70 cm olabileceği ileri sürülmüştür. Kuzeydoğu nefin üzerine ikinci dönemde inşa edilen kilisenin kuzeydoğu duvarına denk gelmiştir. Bu duvarın alt kotunda, ilk kilisenin nef apsisinde vaftiz havuzu bulunmuştur.

Mimari Ögeler: Araştırmacılara göre vaftiz havuzu haç planlıdır ve doğu haç kolundaki üç basamakla zemine inilir. Havuzun ölçüleri, kuzey-güney haç kolları arası 1.20 cm. doğu-batı haç kolları arası 0.80 cm'dir. Vaftiz havuzu örülerek taştan ve alçıdan yapılmıştır (Resim:89).

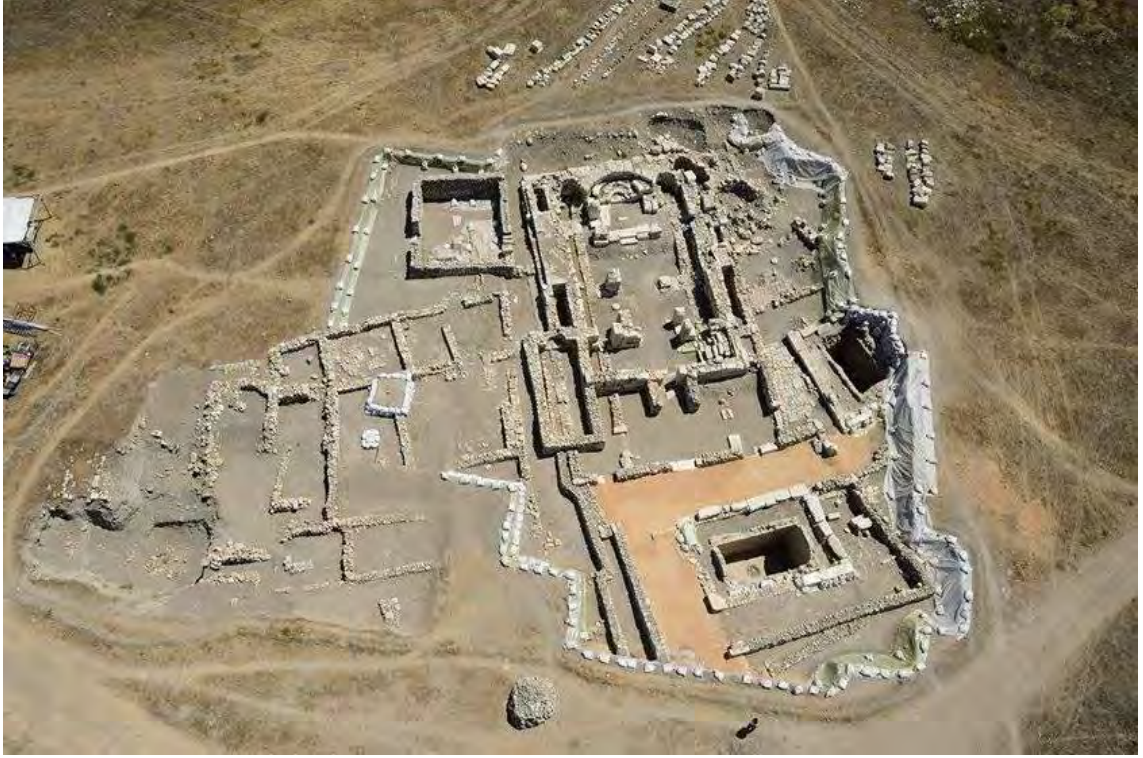
Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş kullanımı görülür (Resim:90).

Süslemesi: V. yüzyıla tarihlenen kilisenin narteksi, artiumu mozaik zeminle kaplıdır fakat vaftizhane olarak kullanılan bölümün zemin döşemesi hakkında bilgi yoktur.

²⁶⁰İ. Özgen – E. Baughan (2016). Hacımusalar Höyük/Choma Erken Tunç Devrinden Bizans Dönemine Kuzey Likya'da Bölgesel bir Merkez, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul; S.Ç. Arıkan. (2001). The Church at Choma (Hacımusalar-Elmalı-Antalya) And Its Materials. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Çizim 21. Choma (Hacı Musalar) Merkez Kilisesi Planı (Özgen, İ – Baughan, E. 2016)

Resim 87. Choma Kilisesinin ve Höyüğün genel görünüşü
<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.670733636390761.1073741896.570438019753657&type=3> (Erişim Tarihi: 12.09.2016)

Resim 88. Choma Kilisesi Genel Görünüş

Resim 89. Choma Kilisesin Vaftiz Havuzu (S.Ç. Arıkan Arşivi)

Resim 90. Choma Kilisesi Malzeme-Teknik

5.3.10. Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi²⁶¹

Yeri ve Tarihi: Antalya İli, Finike İlçesi, Arif köyü, Aykırıçay Mahallesi yakınlarında yer alır. Arkanda kenti dik bir yamaç üzerine konumlanmıştır ve kent yerleşimi Aykırıçay'ın kuzey ve güneyinde konumlanmıştır. Kentte, akropolis, hamam, tiyatro, gymnasium, stadion, tapınak, Roma mezar yapıları, Bizans dönemi kiliseleri vardır. Nekropol Kilisesi, kentte yer alan kiliselerden birisidir. Doğu nekropolünün olduğu yerde inşa edilen yapı, 1 ve 4 nolu mezarların ortasına sonradan inşa edilmiştir. Üç nefli, bazilikal planlı olan kilise iki narteksli ve atriumludur. İki evresi olan kilisenin ikinci evresinde sadece orta nef kullanılmıştır.

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane, kilisenin kuzeybatı ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Kilisenin vaftizhanesi “L” planlıdır.1 nolu mezar yapısı vaftizhanenin güney duvarını, başka yapıya ait teras duvarı yapının kuzey duvarını oluşturur. Kuzey duvara yakın yerde bir podyum üzerinde vaftiz havuzu yer almaktadır. Vaftizhanenin iki tane giriş açıklığı bulunur. Bunlardan biri güneybatıda, diğeri doğuda yer alır ve bu açıklık kilisenin narteksine bağlanmaktadır (Çizim:22; Resim: 91-92).

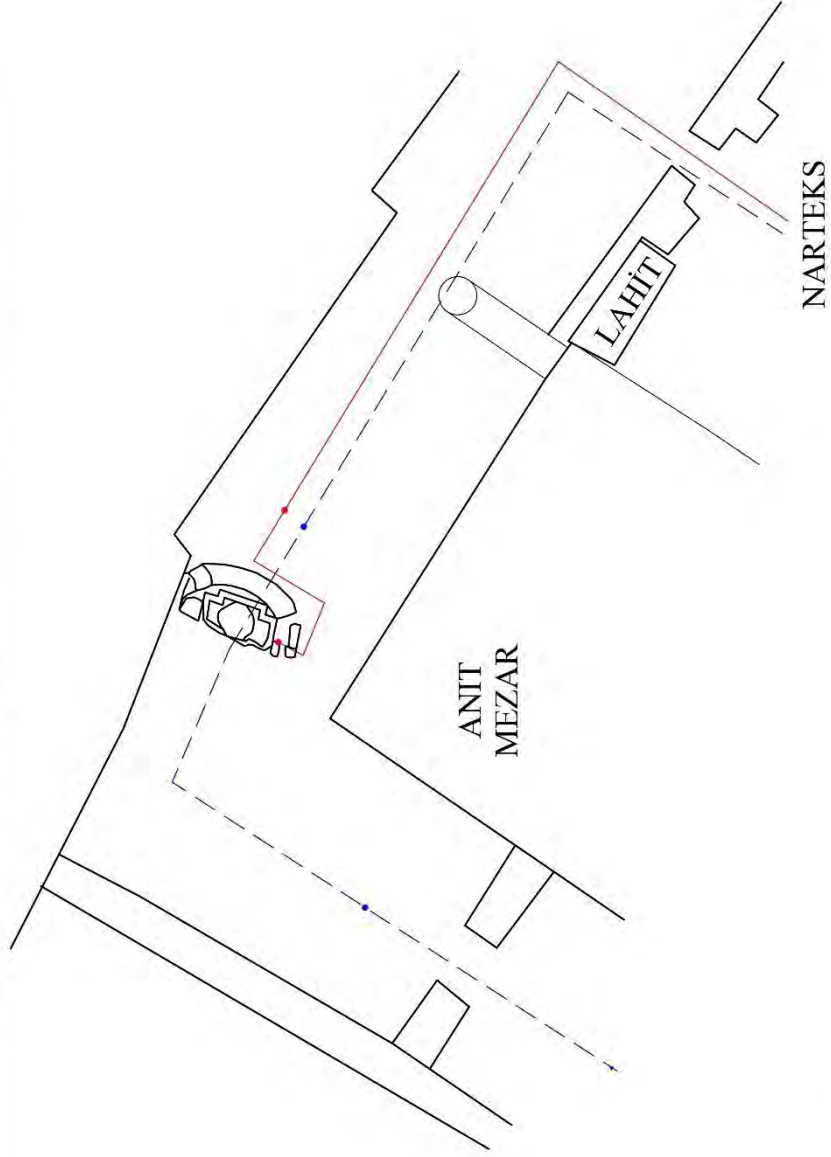
Mimari Ögeler: Vaftiz havuzu bir podyum üzerinde yer alır ve doğusu apsidollüdür. Haç planlı olan havuz yekpare taştan yapılmıştır (Resim: 93).

Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş ve kesme taş kullanımıştır (Resim:94).

Süslemesi: -

²⁶¹ V. M. Tekinalp (2006). Arykanda Kenti Bizans Dönemi Mimari Plastik ve Liturjik Taş Eserleri. III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri (2) (Ed: K. Dörtlük vd.). İstanbul: AKMED; C. Bayburtluoğlu. (2007). Arykanda Kazıları 2006, ANMED, 5, s. 4; C. Bayburtluoğlu,. (1982). Lykia. Ankara: Dönmez Ofset.

ARYKANDA NEKROPOL KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

* Ş. YILDIRIM TARAFINDAN ÇİZİLMİŞTİR (2016).

Ruhban güzergahı

Katekumen güzergahı

Çizim 22. Arykanda Nekropol Kilisesi

Resim 91. Arykanda Nekropol Kilisesi Genel Görünüş

Resim 92. Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi, Batıdan doğuya bakış

Resim 93. Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftiz Havuzu

Resim 94. Arykanda Kilisesi Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

5.3.11. Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi²⁶²

Yeri ve Tarihi: Antalya İli, Fethiye İlçesi, Kınık Beldesinde yer alan Ksanthos kenti Eşen Çayı kenarında kurulmuştur. Kette Likya ve Roma akropölü olmak üzere iki büyük akropole sahiptir. Ksanthos Likya Birliği'nin idari merkezidir. Roma imparatorluğu zamanında yeniden imara açılan kette, öncesinde yangın felaketleri yaşanmıştır. Bizans Döneminde piskoposluk merkezi konumunda olan kentte Agora, tiyatro, anıtsal mezar yapıları, tapınak ve kiliseler yer almaktadır. Doğu Bazilikası, üç nefli, narteksi ve atriumludur. Dışa taşkın olan apsisi içte ve dışta yarım yuvarlaktır. Kilisenin kuzey nefi doğu yönünde eklenen mekanlarla genişletilmiş, bu bölümün doğusuna da vaftizhane yapılmıştır. Vaftizhaneden çıkan kazı malzemesine göre yapı, IV. yüzyılın ortalarına,²⁶³ başka bir yayında ise V. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir²⁶⁴. (Çizim: 23, Resim:95)

Kiliseye Göre Konumu: Vaftizhane bazilikanın kuzeydoğu ek mekanıdır.

Mimari Tanımı: Ksanthos Doğu bazilikası vaftizhanesi tetrakonkhos planlıdır. Vaftizhanenin giriş açıklıkları batı, kuzey ve güney yöndendir. Kiliseyle bağlantısı kuzey nefin doğusundan, vaftizhanenin batısındaki açıklıktan sağlanır (Resim:96-97).

Mimari Ögeler: Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesinin, vaftiz havuzu haç planlıdır²⁶⁵. Vaftiz havuzunda kuzey-güney haç kolu içten-dıştan yarım yuvarlak; doğu-batı haç kolu dar bir girintiyle içten-dıştan düz sonlanmıştır. Havuzun haç kollarından hazneye inmek için ikişer basamak bulunur. Vaftiz havuzunun ortasında derinliği belirli bir noktaya kadar çıkabilen doğu-batı doğrultulu bir duvar yer alır. Vaftiz havuzunun haznesi bu duvar nedeniyle iki kısma ayrılmıştır.

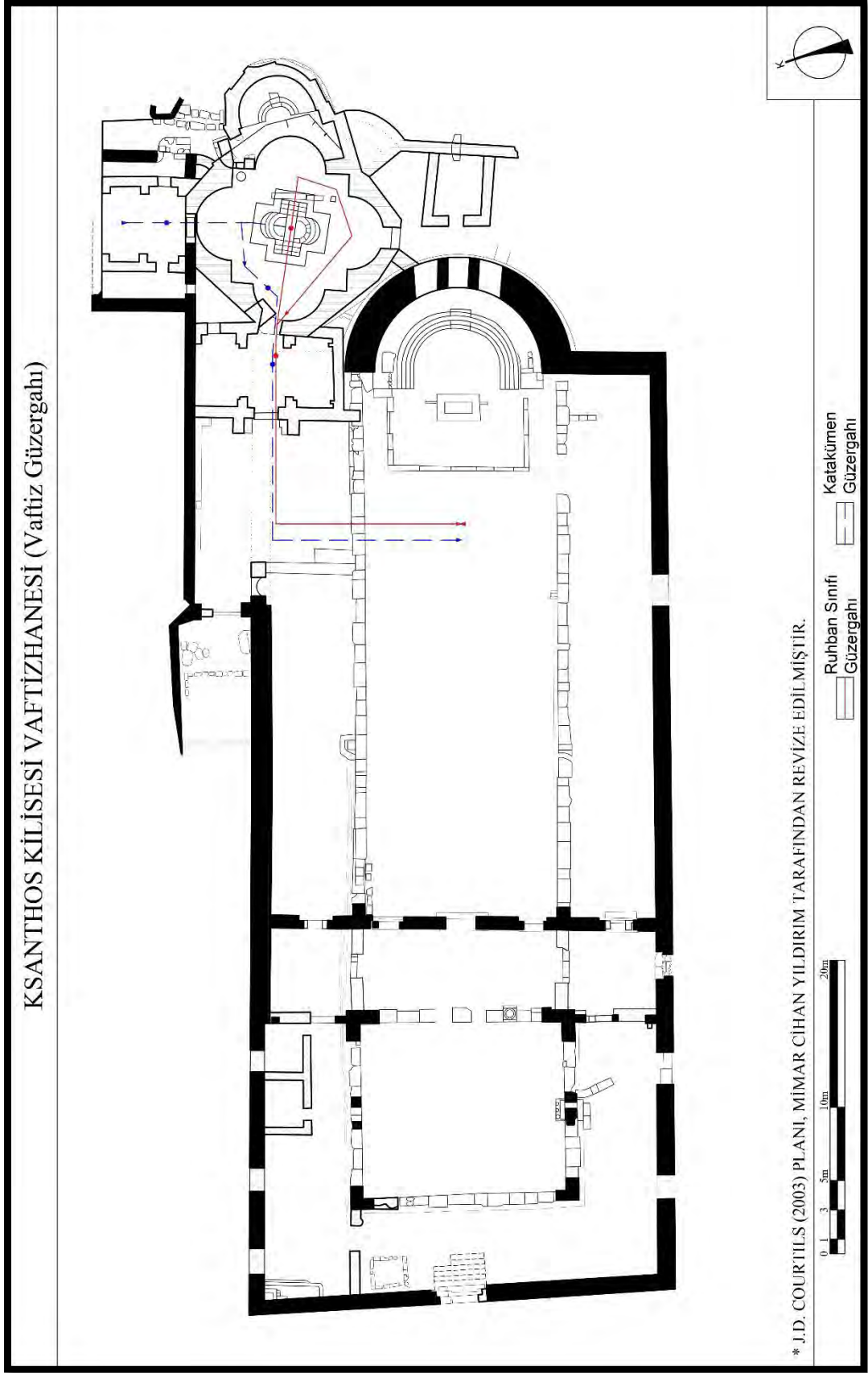
Malzeme-Teknik: Yapıda moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır (Resim: 98).

²⁶² J. D. Courtlis (2001), Xanthos et le Letoon, Rapport Sur la Campagne de 2000, Anatolia, IX, s. 239-241.

²⁶³ P. Armstrong (2005). The Construction Date of the Baptistery of Xanthos, Travaux et Mémoires 15. Mélanges J.P. Sodini, 547-553, s. 551.

²⁶⁴ J. D. Courtlis (2003). Ksanthos ve Letoon Rehberi, Ege Yayınları, s. 90.

²⁶⁵ Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesinin vaftiz teknesinin içerisi toprakla doldurulduğu için günümüzde görülmemektedir.

Çizim 23. Ksanthos Kilisesi

Resim 95. Ksanthos Doğu Bazilikası Genel Görünüş

Resim 96. Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi

Resim 97. Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi Kuzeyden Görünüş

Resim 98. Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi Malzeme-Teknik

6. DEĞERLENDİRME

6.1. Plan

Bir yapı tipi olarak vaftizhanelerin değerlendirilmesinde asıl olan, vaftizin ayinsel devinimine cevap verecek yapısal kurulumun çözümlenmesidir. Bu kurulum yapının inşa edildiği bölgenin mimari üslubunu-geleneğini yansıttığı gibi malzeme-teknik özelliklerini, ekonomik imkanlarını, sosyal yapısını, dinsel nüanslarını da gözler önüne serer. Yapısal çeşitlilik elde olandan ortaya çıkarılanın yanı sıra tasarlananın da sergilendiği bütünler ürünüdür. Vaftizhanelerdeki plan benzerlikleri ve farklılıkları hem elde olanın hem de tasarlanmış olanın inşa edildiği tarihsel kanıtlardır.

Vaftizhaneler üç eylemin devinimsel olarak uygulandığı mekanlardır. Söz konusu üç eylem; Vaftiz ayinin hazırlık aşamaları, ana ayin ve bitiş aşamalarıdır. Bu eylemlerin her birisi kendi içerisinde bütündür ve ayinin tamamlanması bunların sırayla uygulanmasıyla mümkündür. Bu sıra içerisinde hazırlık ve bitiş aşamalarında taşınabilen öğeler (kutsal mür yağı, şamdan, beyaz giysiler vb) gerekiyken ana ayinin yapılabilmesi suya daldırma işlemiyle gerçekleştirildiğinden ayin için taşınmaz vaftiz tekne/havuzunu da mecbur kılar. Dolayısıyla bir yerin vaftizhane olarak tanımlanması için söz konusu yerdeki ayırt edici liturjik öge vaftiz havuzudur.

Anadolu'da Eken Hristiyanlık Döneminde inşa edilen vaftizhanelerin bugün için bilinen örneklerine dayanan bu çalışma, yapıları plan ve tipolojik açıdan değerlendirirken iki etkeni göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlardan ilki, mimari tasarımda vaftizhanelerin biçimsel ölçütlerinde neyin gerekli olduğu; ikincisi, bu gerekliliğin dışında tasarıma dahil edilen mekanların vaftizhane planlarında ne derece yer aldığıdır. Vaftiz litürjisinde her biri farklı eylemlerden oluşan seremoniyi takip etmek, kimi vaftizhane planlarında net bir şekilde karşımıza çıkar. Yani bir vaftizhane dört ayrı birimden (*vestibulüm*, *exorcisma*, *photisterium* ve *consignatorium*) oluşuyorsa mimari tanımlamada kompleks yapılar grubuna girer. Fakat, bu birimlerden bazıları için kilisenin bölümlerinden, ek mekanlarından bir veya birkaçı kullanılıyorsa o zaman vaftizhanenin mimari tanımlaması farklı yapılmaktadır. Şöyle ki, kiliselerin belirli bölümlerinde ya da ek mekanında vaftiz tekne/havuzu bulunması, o bölümün vaftizhane olarak nitelendirilmesinde etkindir. Bu bölüm vaftiz litürjisinde *photisterium* olarak karşılık bulur ve aynı zamanda *photisterium* bölümünün mimarisi vaftizhanenin planıdır. Bu tür durumlarda litürjinin diğer aşamalarının uygulandığı mekanlar kimi zaman kilisenin nefleri kimi zaman narteksi kimi zamanda bu mekana

bir giriş açıklığıyla bağlanan ek birimleri olabilir. Bu mekanların işlevselliği sadece vaftiz litürjisiyle ilintili olmadığından ve ayin sırasında belirli uygulamalar için kullanıldıklarından, tam anlamıyla vaftizhanenin bir bölümü olarak değerlendirilemezler. Bu durumda vaftizhane olarak tanımlanan yapı, *photisterium*'un mimari planına uygun bir grupta yer alır. Örneğin, bir kilisenin köşe odası, vaftiz tekne/havuzuna sahip olduğunda o oda vaftizhane olarak kabul görür ve köşe odasının mimari tanımlaması vaftizhanenin planı olarak kabul edilir. Burada suya daldırma işlemi yapılır. Ayinin hazırlık ve bitiş aşamaları için kilisenin nef, narkeks ve/veya ek birimleri kullanıyor, bu bölümlerden köşe odasına giriş açıklıklarıyla bir bağlantı sağlanıyorsa vaftiz litürjisinin hazırlık ve bitiş aşamaları *photisterium*'un dışında uygulanmasını zorunlu kılar. Yani vaftizhanenin planı tasvir edilirken köşe odasının mimari planı dikkate alınır ve diğer birimler bu plana dahil edilmez.

Vaftizhanelerin planlarında farklı mimari formların tercih edildiği ve yapıların topoğrafyayla uyum içinde oldukları izlenir. Söz konusu mimari formlar, bir bütün olarak incelendiğinde, bu mimari formların tercih edilişlerinde bir düzen, sıra, birikim vb. olmadığı ortaya çıkar. Plan bakımından vaftizhaneler litürjinin uygulanışına elverişli mimari düzenlemeyi litürjiye uygun farklı mekanlarla sağlayabildiği gibi, tek mekan içerisinde litürjinin uygulanabildiği örnekleri de karşımıza çıkarır. Vaftizhanelerin plan özellikleri incelenirken dikkat edilmesi gereken bir başka husus da yapıların giriş açıklıklarıdır. Çünkü bu açıklıklar litürjinin vurgusunu bizlere kanıtlayan unsurlardandır. Giriş açıklıklarının en az iki tane olması, birisinin doğrudan kilisenin ana nefine, diğerinin de vaftizhaneye dışarıdan, narteksten, yan neften vb. açılması, vaftiz litürjisi için kullanılan mekanların önerilmesi hususunda ipucu verir. Bu giriş açıklıklarından büyük olanı, kilisenin ana mekanına bağlanır²⁶⁶. Ruhban sınıfı büyük olan açıklığı kullanarak ana mekandan vaftizhaneye girer ve vaftiz olmuş kişileri aynı açıklıktan kiliseye sokarak onları kilise cemaatine dahil eder. Diğer açıklığın daha küçük olması aslında hiyerşinin de göstergesidir. Katakumenler, bu açıklıktan girerek vaftiz olabilir sonrasında ruhban sınıfının ardından kiliseye girebilirler.

Vaftizhanelerin kiliseye göre konumları önemlidir. Buna rağmen konum belirlenirken belirli bir düzene uyma zorunluluğu da yoktur ama vaftizhanelerin konumu yapıların sınıflandırılmasında ayırt edici bir unsurdur. Bu durum kilisenin içerisinde yer

²⁶⁶ Bu örnekler katalog ve değerlendirme bölümlerinde ayrıntılı tartışılmıştır.

alan vaftizhanelerin kiliseden ayrı düşünülmesi ve değerlendirilmesi açısından da önemlidir. Nitekim vaftizhane olarak kullanılan mekanlar sadece bu ayin için kullanılır. Diğer zamanlarda bu mekanın kullanımı söz konusu değildir.

6.1.1. Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri

Tez konusu kapsamında incelenen ve kataloğu oluşturulan Kilikia, Pamphylia ve Lykia bölgelerindeki vaftizhaneler plan açısından değerlendirilirken izlenen sıra, bölge vaftizhanelerinin tasviri ve onların birbirleriyle ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde inşa edilen vaftizhanelerle karşılaştırılması suretiyle yapılmıştır.

Kilikia Bölgesi'nde günümüze ulaşan toplam on iki vaftizhane yer alır. Bu yapılar, Alahan Manastırı Vaftizhanesi, Anemurium Merkez III 13C Kilisesi, Anemurium Nekropol Kilisesi, Elaiussa Sebaste Kilisesi, Hacıömerli Kilisesi, Işıkkale Kilisesi, Korykos G Kilisesi, Korykos Mezar Kilisesi, Meryemlik Kubbeli Kilise, Seyranlık Kilisesi, Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi ve Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesidir²⁶⁷.

Konumları itibariyle Kilikia Bölgesi vaftizhanelerinin tasarımında kilise köşe odalarından birinin vaftizhane olarak tercih edildiği ya da vaftizhanelerin kiliseden bağımsız olarak inşa edildiği gözlenmiştir²⁶⁸. Köşe odalarının vaftizhane olarak tasarlanması, iki ara yöndeki (kuzeydoğu ve güneydoğu) köşe odasının birinin vaftizhane olarak kullanıldığı anlamına gelir. Bağımsız vaftizhaneler kiliselerden tamamen ayrı, münferit inşa edilen yapılardır.

Alahan Vaftizhanesi, Kilikia bölgesinde kiliseden bağımsız inşa edilen tek ve en büyük vaftizhanedir²⁶⁹. Yapı, doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İki nefli olarak inşa edilen yapının doğusu içten yarım yuvarlak iki apsisle, dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Yapının kuzey duvarını doğal kaya oluşturur ve vaftizhanenin güneyinde, güney duvar boyunca uzanan bir giriş mekanı bulunur. Vaftizhanenin en az

²⁶⁷ Kilikya Bölgesinde bunların dışında yayınlarda vaftizhane olarak tanıtılan ve günümüze ulaşabilen iki, günümüze ulaşamayan bir, zemin döşemesinde vaftizhane olduğu yazan mozaikli bir yapı olmak üzere toplamda dört vaftizhane (?) daha vardır. Bu yapılara metin içerisinde değinilecektir.

²⁶⁸ Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi ve Alahan Vaftizhanesi dışındaki diğer vaftizhaneler kiliselerin köşe odalarıdır. Alahan Vaftizhanesi bağımsız bir vaftizhane olarak kiliselerden ayrı inşa edilmiştir. Anamerium Nekropol Kilisesi vaftizhanesi kilisenin kuzey nefine paralel inşa edilmiş olan ek mekanın kuzeydoğusunda yer alır.

²⁶⁹ M. Gough (1985). Alahan: an Early Christian And Monastery In Southern Turkey Toronto Pontifical Ins Of Mediaeval Studies. s:76

Alahan Vaftizhanesi için bkz: 69

iki kullanım evresi vardır. İlk evrede vaftizhane dikdörtgen planlı, iki nefli inşa edilmişken, ikinci evrede yapının güneyine 3.00 m. genişliğinde bir giriş mekanı eklenmiştir. Diletasyon izlerinden bu mekanın sonradan yapıya dahil edildiği anlaşılmaktadır. Gough, güneye eklenen bu mekanın güney duvarının yerine zamanında sütun dizisinin bulunabileceğini belirtmiştir.

Gough, ana mekanı iki nefe ayıran sütun dizisinin varlığından söz etmiş fakat, bu ayrımın ne şekilde olduğuna dair kesin ifadelerden kaçınmıştır. Çünkü iki nefin birleşme noktasına çok yakın bir sütun kaidesi yer alır. Bu durumda nef ayrımında kemerli bir sütun dizisi olup olmadığı tartışmalıdır. Sütun dizisinin vaftizhanenin ikinci evresinde yapıya eklendiği görüşü yaygındır. Vaftizhanenin kuzey nefinin doğusu içte yarım yuvarlak, dıştan düz duvarla sınırlandırılmış bir apside sahiptir ve apsisin bir pencere açıklığı vardır. İçte, apsis yarım yuvarlağında basamaklar (synthronon), onun hemen önünde altar (sunak) kalıntıları mevcuttur. Bu düzenlemenin batısında haç planlı vaftiz havuzu bulunur. Kuzeydeki doğal kayaya yerleştirilmiş künklerle gelen suyla vaftiz ayini gerçekleştirilir. Ayin sonrasında suyun tahliyesi için havuz bir drenaj sistemine sahiptir. Kuzey nefin batı duvarında bir pencere açıklığı yer alır. Kuzey nefin zemini büyük boyutlu taş plakalarla döşelidir. Vaftizhanenin güney nefinin doğusu da kuzey nef gibi düzenlenmiştir. Güney nefin apsis yarım yuvarlağında bir pencere açıklığı bulunur. Kuzey nefe oranla daha sade olan güney nefin zemin döşemesi yer yer sökülüştür. Yapının giriş açıklıkları güney nefin batı duvarında ve giriş mekanının güney duvarındadır. Sonradan vaftizhaneye eklenen dikdörtgen planlı giriş mekanı, içte bir duvarla iki dikdörtgen bölüme ayrılmıştır ve bu duvar üzerinde iki mekanı birbirine bağlayan bir giriş açıklığı vardır. Duvarlarda kalan izlerden iç kısmın sıvalı ve sıvanın üzeri mermer taklidinde freskolu olduğu izlenebilir. Yapı topluluğunun 440-442 yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir²⁷⁰.

Alahan Manastırı Vaftizhanesi, Geç Antik Dönemde, hem Kilikia Bölgesi hem de Anadolu'daki yapılar içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İçinde yer aldığı manastır kompleksindeki diğer yapılardan daha sade yapılmış olması, vaftizhanenin bitmemiş bir tasarımın ürünü olduğunu düşündürülebilir. Bunun yanı sıra bağımsız olarak inşa edilmesi ve mimarisinin kiliseyi andırıyor olması Alahan Manastırı vaftizhanesinin vaftiz kilisesi olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur²⁷¹.

²⁷⁰M.Gough, **a.g.k.**, 1985, s:135-136.

²⁷¹ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:17.

Yapının doğusunda ve batısında iki kilise yer alır. Ayinin, vaftizhane ve kilise arasındaki organik bağı düşünüldüğünde, yapının iki kilise arasındaki tasarımı uygulamanın seyrine cevap verir niteliktedir. Yapıya ikinci kullanım evresinde eklenen giriş mekanı olmaksızın yapılan vaftiz seremonisinde, güneyde yer alan açıklığın ruhban sınıfı için, güneybatıdaki giriş açıklığının da *katakümenler* için düzenlendiği düşünülebilir. Ruhban sınıfı yapıya girdikten sonra kuzey nefte bulunan synthronona sıralanarak ayin sırasında gereken duaları okur. *Katakümenler*, güneybatıdaki giriş açıklığından yapıya girerek güney nefin içerisinde vaftiz ayininin hazırlık aşamalarını gerçekleştirir. *Katakümenler*, vaftiz olmak için güney nefin doğusundan batısına doğru yürüyerek vaftiz havuzunun yer aldığı kuzey nefin batısına geçer ve bu yöndeki batı haç kolundan vaftiz havuzuna girer. Bu durumda vaftizi gerçekleştiren din görevlisi vaftiz havuzunun güney haç kolunda durur. Çünkü kuzey haç kolunda vaftiz havuzuna gelen su sistemi bağlantısı vardır. Batı haç kolundan vaftiz havuzuna giren *katakümen*, suya daldıktan sonra doğu haç kolundan çıkar. Bu biçimiyle litürjiye de uygun bir biçimde vaftiz edilen *katakümen*, buradan güney nefe geçer ve *katakümenin* vaftiz sonrası uygulamaları bu nefte yapılır. Ruhban sınıfının arkasında vaftizhaneden çıkan kişi güneybatı giriş açıklığından geçer ve kiliseye doğru ilerler. Ayinin uygulanışı bu biçimiyle düşünüldüğünde vaftizhanenin *photisteriumu* kuzey nef, *consignatorium* ve *exorsizması* güney nef olmalıdır. Yapının güneyine sonradan eklenen giriş mekanı *vestibulum*dür ve bu mekanın vaftiz edilecek kişilerdeki sayının artmasının yanı sıra vaftiz ayini sırasında kullanılan taşınabilir gereçlerin konulmasına hizmet etmiş olması mümkündür.

Kilikia Bölgesinde inşa edilen ve köşe odası olarak isimlendirilen vaftizhaneler, plan itibarıyla benzer özellikler gösterirler²⁷².

Kilikia Bölgesinde bu şekilde inşa edilen vaftizhanelerden birisi Anemurium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesidir²⁷³. Üç nefli, bazilikal planlı olan kilisenin doğusu apsis yarım yuvarlağını içerisine alan, kuzey ve güney neflerin doğusunda köşe odalarının oluşmasını sağlayan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Kilisenin batısında narteks, güneyinde, nef paralel uzanan bir koridor vardır. Yapının

²⁷²Anemurium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Kilisesi Vaftizhanesi, Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi ve Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi kiliselerin güneydoğusunda; Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi, Hacıömerli Kilisesi Vaftizhanesi, Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi, Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi, Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi kiliselerin kuzeydoğusunda yer alır.

²⁷³Anamurium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi için bkz: 75 J. Russel, **a.g.k.**, s.1622-1632.

güneydoğu köşe odası vaftizhane olarak düzenlenmiştir. Bu mekanın plan tasarımı güney nefin doğusundaki duvar, apsis yarım yuvarlağını içine alan doğu duvar ve apsisin güney duvarının birleşimiyle ortaya çıkar. Dolayısıyla vaftizhanenin planı bu üç duvarın arasındaki mekândan oluşur. Köşe odasının ekseninde haç planlı bir vaftiz havuzu bulunur. Vaftizhanenin zemini *opus sectile* döşelidir ve oldukça gösterişli bir bezeme programına sahiptir. Arkeolojik çalışmaların sonuçları ve elde edilen verilerden yola çıkılarak vaftizhane, V. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir²⁷⁴.

Vaftizhaneye giriş açıklıkları, kilisenin güney nefinin doğu duvarında ve apsisin arkasında, kuzeydoğu köşe odayla vaftizhaneyi ayıran duvardadır; başka bir deyişle, kuzeydoğu köşe oda ile vaftizhanenin bağlantısı apsis yarım yuvarlağının doğusundadır. Doğu duvarda bir giriş çıkıntısı bulunmaktadır ve devamı izlendiğinde duvarın apsis duvarına kadar sürmediği ve bir açıklık oluşturduğu görülür. Anemurium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi, mevcut verilerinden anlaşılabildiği kadarıyla güney ve doğu duvarda giriş açıklığına sahip değildir. Dolayısıyla vaftizhanenin dışa açılan bir giriş açıklığı tespit edilememiştir. Kilisenin doğusundaki duvarın, iki köşe odasını ayıran kirişten sonrasının, yani kuzeydoğusunun yıkık olması bu duvarda bir giriş açıklığı olup olmadığının tespitini olanaksızlaştırır. Eğer bu duvarda bir giriş açıklığı varsa kuzeydoğu köşe odanın vaftizhaneye girişten önce bir mekan oluşturduğu ve buradan *katakümen*lerin vaftizhaneye girdikleri varsayılabilir. Bu taktirde vaftizhanenin güney nefin batı duvarındaki giriş açıklığı da ruhban sınıfının vaftizhaneye girdiği açıklık olabilir. Yani vaftizhaneye iki ayrı girişin olması ve birisinin kilisenin dışında bulunması vaftiz litürjisine uygun bir durum yaratabilir.

Vaftiz ayının uygulanışı bu tasarıma göre şöyle olabilir: Ruhban sınıfı güney nefin doğusundaki giriş açıklığından vaftizhaneye girer. *Katakümenler* doğu duvarda yer alan giriş açıklığından kuzeydoğu odaya girer ve bu odada vaftizin hazırlık aşamalarını tamamlarlar. *Katakümenler*, köşe odasını ayıran giriş açıklığından ana mekana geçer. Doğu-batı haç kollarında basamakları olan havuzun batı haç kolundan hazneye iner ve suya dalma işlemini gerçekleştirir. Bu kişiler, doğu haç kolundan çıkar ve ruhban sınıfını takip ederek güney nefin doğusundaki giriş açıklığından kiliseye

²⁷⁴ J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1622-1632; S.Hill., **a.g.k.**, 1996, s.93; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s.1-19.

girer. Bu durumda kuzeydoğu köşe oda *exorsizma* ve/veya *vestibülüm* olarak kullanılabilir. Ana kısım *photisterium*dur ve bu mekanın bir bölümü *consignatorium* işlevine cevap vermiş olabilir.

Anemurium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesinin mevcut verileri vaftiz ayini için bir olasılığı daha gündeme getirir. Kilisenin güney nefine paralel olan dikdörtgen koridor güney nefin yaklaşık ortasına denk gelebilecek bir giriş açıklığına sahiptir. Mevcut verilerin eksikliği koridorun doğusunu tanımlayabilmemizi zorlaştırır. Vaftizhanenin güney, koridorun kuzey ortak duvarında bir giriş açıklığı olup olmadığı bilinmemektedir. Dolayısıyla koridordan vaftizhaneye geçmek için kilisenin güney duvarındaki giriş açıklığından güney nefe, oradan güney nefin doğusundaki açıklıktan vaftizhaneye ulaşmak gerekir. Bu durumda ayin sırasında öncelikle ruhban sınıfı güney nefin doğusundaki giriş açıklığından vaftizhaneye girer. *Katakümenler*, koridorun kuzey duvarındaki açıklıktan güney nefe geçerek doğudaki aynı giriş açıklığından vaftizhaneye ulaşır. Vaftiz havuzunun batı haç kolundaki basamaklardan hazneye iner, suya girer ve doğu haç kolundaki basamakları kullanarak havuzdan çıkar. Adaylar, apsisin doğusundan ilerleyerek kuzeydoğu köşe odaya geçerler, ruhban sınıfının ardısıra ilerleyerek kuzey nefin doğusundan kiliseye girerler. Böylesi bir ayinde, güney koridor vaftizhanenin *exorsizma* ve/veya *vestibülüm* bölümü olabilir. Vaftiz havuzunun olduğu güneydoğu köşe oda *photisterium*dur. Kilisenin kuzeydoğu odası *consignatorium* işlevi için kullanılabilir. Yani güney nefin doğusu, *vestibülüm* ve/veya *exorsizma* ve *photisterium* arasında bağlantı işlevi görmüş olabilir. Mevcut durumda henüz *katakümen* olan kişinin güney koridordan güney nefe geçerek vaftizhaneye ulaşması düşündürücü olabilir çünkü bilindiği üzere vaftiz olmayanlar kilisenin içerisine giremezler. Kilisenin yan neflerinin benzer amaçlar için kullanıldığı örnekler vardır. Bu örneklerde yan nefler ana neften bir sütun/paye dizisiyle ayrılmış ve ana nefe oranla dar inşa edilmiştir. Benzer uygulamalarda yan nefleri ana neften ayıran sütun/paye dizilerinin arası farklı yöntemlerle (korkuluk levhası konulması, belirli yüksekliğe kadar örülmesi, perde, örtü vb. malzemeler kullanılarak) kapatılmış olabilir.

Kilikia Bölgesindeki diğer bir örnek, Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesidir²⁷⁵. Üç nefli, bazilikal planlı, narteksli olan kilisenin doğusu farklı bir düzenlemeye sahiptir. Kilisenin doğusu apsis yarım yuvarlağını içerisine alan iki yan odadan oluşur. Yan

²⁷⁵ Işıkkale Vaftizhanesi için bkz: 91

odaları birbirinden ayıran duvar, apsis penceresinin kuzeyinde yer alır ve diletasyonun işaret ettiği üzere yapıya sonradan eklenmiştir. Bu duvardaki açıklık iki odayı birbirine bağlar. Yan odaların her ikisi de doğuda dışa taşkın içte yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Bu odaların giriş açıklıkları kilisenin yan neflerinin doğusundadır. Kuzeydoğu yan oda kuzey-güney doğrultusunda bir duvarla iki kısma ayrılmıştır ve bu duvarın ortasında bir açıklık mevcuttur. Kilisenin vaftizhanesi, güneydoğu yan odadır. Vaftiz havuzu bu odanın doğusunda bulunan apsis yarım yuvarlağının içerisinde. Güneydoğu yan odanın batısında yer alan giriş açıklığının dışında, vaftizhaneye kuzeydoğu yan odadan da ulaşılır. Ayrıca yapının güneyinde bir sarnıç, güneybatısında üç birimden oluşan bir mekan vardır. Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesinin inşa tarihi için önerilen zaman dilimi V. yüzyıldır²⁷⁶.

Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesinde ayinin uygulanabilmesi için iki farklı yol izlenebilir. Birinci güzergah şöyle olabilir: Ruhban sınıfı güney nefin doğusundaki açıklıktan vaftizhaneye girer. *Katakümen*ler ise kilisenin kuzey duvarında yer alan giriş açıklığından kuzey nefe girerek oradan kuzeydoğu yan odaya, buradan güneydoğu yan odaya geçerler. *Katakümen*ler apsis yarım yuvarlağında yer alan vaftiz havuzuna kuzey haç kolundan girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Vaftiz havuzu doğu duvara çok yakın konumdadır. Dolayısıyla vaftizi yapan din görevlisi batı haç kolunda yer almış olmalıdır. Vaftiz olanlar ruhban sınıfının arkasından, güneydoğu yan odadan çıkarak orta nefe ulaşır. Bu durumda kuzeydoğu yan odanın ilk bölümü *vestibülüm*, ikinci bölümü *exorsizma* ayini için kullanılabilir. Güneydoğu yan oda da vaftiz havuzu bulunduğu için bu bölüm *photisterium*dur. Aynı mekânın batısı *consignatorium* işlevi için kullanılmış olabilir.

Yapıdaki vaftiz ayini için uygulanabilecek ikinci bir güzergah şu biçimde olabilir: Ruhban sınıfı kuzeydoğu yan odadan vaftizhaneye girer. *Katakümen*ler de kilisenin narteksinden güney nefe oradan vaftizhaneye ulaşır. *Katakümen*ler apsis yarım yuvarlağında yer alan vaftiz havuzuna kuzey haç kolundan girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Vaftiz havuzu doğu duvara çok yakın konumdadır. Dolayısıyla vaftizi yapan din görevlisi batı haç kolunda yer almış olmalıdır. Buradan kuzeydoğu yan odaya geçer, ruhban sınıfının arkasından kuzey nef üzerinden kiliseye girerler. Bu durumda narteks, *vestibülüm* işlevi için, güney nef *exorsizma* ayini için

²⁷⁶ S. Westphalen, a.g.k., 2015, s: 535-553.

kullanmış olabilir. Güneydoğu yan oda vaftiz havuzu bulunduğu için *photisterium*dur. Kuzeydoğu yan oda ise *consignatorium* işlevi için kullanılabilir.

Her iki durumda da kilisenin doğusundaki yan odalar vaftiz ayininin belirli aşamalarının uygulandığı bölümler olarak düşünülebilir. Vaftizhanenin güneydoğusunda bulunan sarnıç, ayin için gereken suyun karşılandığı yer olmalıdır. Suyun sarnıçtan vaftizhaneye gelişiyle ilgili bir veriye rastlanılmamış olsa da kilisenin güneydoğusunda bulunan, sarnıca bitişik olan güney yan odanın *photisterium* olarak düzenlemiş olmasında suya kolay erişimin sağlanabilmesidir.

Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi Kilikia Bölgesindeki diğer bir vaftizhanedir²⁷⁷ve İmparator Zeno dönemine (476-491) tarihlenir²⁷⁸. Yapı hakkındaki veriler tartışmaya açıktır. Kilisede kazılar yapan Guyer ve Herzfeld, apsisin doğusunda kalan yan odaların kazısını tam olarak yapmamış, apsisin doğusunda birçok oda olabileceğini, bunların kiliseyle bağlantısının tam olarak çözülemediğini, sadece güneydoğu yan odanın batısında tonozlu bir birim olduğunu, ve bu birimin kilisenin güney nefine, doğuda bir giriş açıklığıyla bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Daha sonraki yıllarda kilisede meydana gelen kaçak kazılar sonucu güneydoğu yan odada eksenden güneye kaymış, monolit mermerden bir vaftiz teknesi bulunmuştur. Bunun üzerine güneydoğu oda kilisenin vaftizhanesi olarak değerlendirilmiştir. Kramer, kaçak kazı sonrası ortaya çıkan güneydoğu odanın çizimini yenilemiştir. H.Hellenkemper de Guyer ve Herzfeld'in bahsettiği güneydoğudaki odanın batısında yer alan tonozlu mekanın tartışmalı olduğunu belirtmiştir. H.Hellenkemper'e göre vaftizhane olarak kullanılan güneydoğu odaya iki giriş açıklıklığı vardır. Bunlar, güney nefin doğusu ve apsisin güneyinde yer alan duvardadır. Bu nedenle, vaftizhane olan güneydoğu odanın kiliseyle bağlantıyı net olarak çözememiştir. Bu durum vaftizhanenin ek mekan mı yoksa yan oda mı olduğu konusunda kararsız kalmamıza sebep olmuş ve vaftiz güzergahının nasıl olması gerektiğini belirleyebilmemizi zorlaştırmıştır. Bu nedenle olası seramoni şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin güney nefinin doğusundaki giriş açıklığından çıkarak güneydoğu odaya giriş yapar. *Katakümenler*, kilisenin kuzeydoğudaki odaya girer. Bu odanın güneybatısındaki açıklıktan apsisin arkasına, oradan apsisin güneyindeki açıklıktan güneydoğu odaya ulaşırlar. Batı haç kolundan

²⁷⁷ Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi için bkz: 106

²⁷⁸ E. Herzfeld - S.Guyer, **a.g.k.**, 1930, s:47-74; F. Hild, vd. **a.g.k.**, 1990, s. 4; S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s: 226-234; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s. 1-19.

vaftiz teknesine girer, suya iner ve yine aynı yöndeki basamaklardan dışarıya çıkarlar. Vaftizi yapan din görevlisi doğuda duruyor olmalıdır. Ruhban sınıfının ardı sıra ilerleyen *katakümen*ler, onların vaftizhaneye girdikleri güzergahı takip ederek kiliseye ulaşırlar. Böylesi bir uygulamada kuzeydoğu yan oda *vestibulüm* ve *exorsizma* işlevi için kullanmış olabilir. Güneydoğu yan oda, vaftiz havuzu burda yer aldığı için *photisterium*dur ve bu oda aynı zamanda *consignatorium* işlevine de cevap vermiş olabilir.

Kilikia Bölgesindeki diğer bir vaftizhane Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesidir²⁷⁹. Yapı, bölgedeki kiliseler arasında farklı plan şemasıyla dikkat çeker. Korykos'un en büyük yapılarından birisi olan kilisenin planı tartışmalıdır. S. Guyer kilisenin aslında bağımsız bir mezar yapısı üzerine geliştiğini, bu sebeple planının her zaman tartışmaya açık olduğunu iddia eder. Kilisenin apsisinde bulunan lahitlerle dayanarak yapıya mezar kilisesi ismini de S. Guyer vermiştir²⁸⁰. Ayrıca S. Guyer'e göre, kilisenin, bağımsız bir mezar yapısının dönüştürülmesiyle inşa edilmiş olması, kentin nekropolünün ortasında olmasıyla da bağlantılıdır. Ana mekandaki "L" biçimli dört payenin çevresinde inşa edilen kilise, doğuda, içte yarım yuvarlak bir apside, bunun kuzey-güneyinde, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı yan odalara, onların da kuzey-güneyinde doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı birimlere sahiptir. Doğudaki bu düzenleme, apsis ve yan odalarda içte yarım yuvarlak dışta düz duvarken, yan birimlerde içte ve dışta düz duvarla sonlanmıştır. Yapının batısında bir narteks, yan neflerin üzerinde galeri katı yer alır. Narteksin güney duvarındaki apsidol içerisinde bir çeşmenin varlığı belirtilir. Araştırmacılar apsisin güneyindeki yan odanın içerisinde kırık halde vaftiz teknesine ait parçalar bulduklarından, güneydoğudaki yan odanın içerisinden apsisin altında yer alan sarnıca inilen bir bağlantı olduğundan ve su künkü kalıntılarını tespit ettiklerinden bahsederek, burayı kilisenin vaftizhanesi olarak nitelendirmişlerdir. Güneydoğu yan odanın kuzey duvarında apside açılan bir, batısında apside ve güney yan nefe açılan iki olmak üzere toplam üç giriş açıklığı mevcuttur. Vaftizhanenin dışa açılan giriş açıklığı olup olmadığı bilinmemektedir. Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi geç V. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir²⁸¹.

²⁷⁹ Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi için bkz: 96

²⁸⁰ S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:131-136

²⁸¹ S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:115-114.

Vaftizhanede uygulanan ayin şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı güneydoğu yan odanın kuzeyindeki giriş açıklığından ana bölüme girer. *Katakümenler* güney nefin güney duvarındaki giriş açıklığından geçerek, güneydoğu yan odanın güneyinde yer alan ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bölüme ulaşır. Bu bölümün batısındaki giriş açıklığından ana bölüme ilerlerler ve vaftiz teknesine girmek koşuluyla vaftiz olurlar. Bu durumda, güneydoğu yan odanın batısında yer alan bölüm *vestibülüm* olarak, güneydoğu yan odanın güneyindeki bölüm *exorsizma* mekanı olarak kullanmış olabilir. *Photisterium* bölümü vaftiz havuzunun bulunduğu kısımdır ve bu kısmın bir bölümü *consignatorium* işlevine cevap verebilir.

Bir başka olasılığa göre *katakümenler* güney nefi hem *vestibülüm* hem de *exorsizma* işlevi için kullanabilir ve ardından güneydoğu yan odanın batı duvarındaki giriş açıklığından *photisterium* bölümüne geçebilir. Bu durumda ruhban sınıfı yine güneydoğu yan odanın kuzey duvarından bu bölüme girmiştir. *Katakümenler* vaftiz teknesine girmek koşuluyla vaftiz olduktan sonra güneydoğu yan odanın güneyindeki dikdörtgen birime geçerek burayı *consignatorium* işlevi için kullanmış ve batıdaki giriş açıklığından ruhban sınıfının arkasında güney nefe oradan da ana nefe geçerek vaftiz ayinini tamamlamış olabilirler. Vaftizhanenin *photisterium* bölümünde, apsisin altındaki sarnıca ulaşabilecek bağlantılar ve su künkleri bulunduğu için ayinde gereken su ihtiyacının buradan temin edilmiş olması ihtimali oldukça yüksektir.

Kilikia Bölgesinde bulunan, Elaiussa Sebaste Vaftizhanesi, Hacıömerli Vaftizhanesi, Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi, Seyranlık Vaftizhanesi, Diokaisareia (Uzuncaburç) Vaftizhanesi ve Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesi kiliselerin kuzeydoğu köşe odaları olarak düzenlenmiştir.

Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğu köşe odasıdır²⁸². Roma agorasının içerisine inşa edilen kilise, bazilikal planlı, üç nefli, narteksli bir düzenlemeye sahiptir. Kilisenin inşa tarihi için kentteki diğer kiliselerle beraber V. yüzyıl önerilir²⁸³. Agoranın büyük boyutlu taşları kilisenin doğu duvarını oluşturur. Apsis yarım yuvarlağı bu duvarın önüne inşa edilmiştir. Apsisin kuzey-güneyinde köşe odaları yer alır. Vaftizhane; agoranın doğu duvarı, apsis yarım yuvarlağının kuzey duvarı ve kilisenin kuzey duvarı arasındaki mekandır. Vaftizhanenin iki giriş açıklığı

²⁸² Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi için bkz: 84

E. E. Schneider, **a.g.k.**, 2000, s.245-254.

²⁸³ E. E. Schneider, **a.g.k.**, 2000, s.245-254

vardır. Bu açıklıklardan birincisi mekanın batı duvarındadır. 1.19 m. olan bu açıklık kuzey nefi vaftizhaneye bağlar. Mekanın ikinci açıklığı 1.35 m'dir ve kilisenin ana nefine açılır. Vaftizhanede uygulanan ayin için ruhban sınıfı kilisenin ana nefine açılan giriş açıklığından ana bölüme girer. *Katakümen*ler narteksten geçerek kuzey nefine ulaşır, ardından kuzeydoğu köşe odanın batı duvarındaki giriş açıklığından ana bölüme geçerler. Vaftiz havuzunun doğu haç kolu agoranın bu yöndeki duvarına bitişik olduğundan *katakümen*ler kuzey haç kolundan vaftiz havuzuna iner, suya girer ve güney haç kolundan dışarıya çıkarlar. Bu durumda vaftizi yapan din görevlisi batı haç kolunda duruyor olmalıdır. Vaftiz olmuş kişiler ruhban sınıfının ardı sıra kilisenin ana nefine geçerler. Bu durumda *katakümen*ler narteksi *vestibülüm*, kuzey nefi *exorsizma* işlevi için kullanabilir. Apsis yarım yuvarlağının güneyden sınırladığı kavisli alanı *consignatorium* işlevi için kullanılmış olabilirler.

Hacıömerli Kilisesi Vaftizhanesi, yapının kuzeydoğu köşe odasıdır²⁸⁴. Yayınlarda çizimi bulunmayan kilisenin bazilikal planlı ve üç nefli olduğu bilinir. Bu kiliseden günümüze sadece apsis yarım yuvarlağı kalmıştır. Apsis, içten yarım yuvarlak dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Apsis penceresi ikizdir ve bodur payelerle ayrılan pencerelerden kuzeydeki yıkıktır. Kilisenin çevresinde çok sayıda sivil mimari kalıntıları yer alır. Vaftiz havuzu kuzeydoğu köşe odasının doğusunda, yapının dışında bulunmuştur. Eldeki mimari veriler ayinin uygulanışında izlenen seremoninin ne şekilde yapıldığını önermek için yeterli değildir²⁸⁵. Hacıömerli Vaftizhanesi, bölgedeki diğer vaftizhaneler gibi V. yüzyıla tarihlenir²⁸⁶.

Korykos G Kilisesi Vaftizhanesinin belirlenmesinde kaçak kazılarla gün yüzüne çıkan monolit vaftiz teknesi etken olmuştur. Kilisenin kuzeydoğusundaki yan odada bulunan vaftiz teknesi bu odanın işlevini de belirlemiştir. Korykos G Kilisesi, kent içerisindeki yapılardan birisidir ve Korykos Mezar Kilisesinin doğusunda yer alır. Kilise bazilikal planlı, üç nefli, narteksli ve atriumludur. Yapının doğusu içte apsis yarım yuvarlağını içerisine alan, kuzey ve güneyde, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen yan odalar oluşturan düzenlemeye sahiptir. Yan odaların arasında kalan kareye yakın dikdörtgen planlı birim, apsisin oluşturduğu kavisli bölümün doğusunun düz duvarla örülmesi

²⁸⁴ Hacıömerli Kilisesi Vaftizhanesi için bkz: 88

S.Hill, **a.g.k.**, 1996, s:172

²⁸⁵ Burada uygulanan vaftiz ayini muhtemelen Kilikia Bölgesinde köşe odası biçiminde düzenlenen diğer vaftizhanelerdeki ayinlerle benzer özellikler sunar.

²⁸⁶ S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:172.

suretiyle oluşturulmuştur. Yan odaların doğusu içte yarım yuvarlak apsisle dışta düz duvarla sınırlandırılmıştır. Güneydoğu yan oda kuzeydoğudakine oranla daha fazla tahrip olmuştur. Vaftizhane olarak kullanılan kuzeydoğu yan odanın kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı bir birim vardır. Batısında yer alan giriş açıklığıyla dışarıya, güneyinde yer alan açıklık ile de vaftizhaneye bağlanan bu küçük mekan, mevcut durumda vaftizhanenin dışarısı ile bir giriş holü niteliğindedir. Aynı zamanda bu birimin batısında dışa açılan bir giriş açıklığı daha mevcuttur. Vaftizhanenin diğer giriş açıklıkları, batı ve güney duvardadır. Yapı, V. yüzyıla tarihlenir²⁸⁷.

Ayin için iki farklı güzergah izlenmiş olabilir. Bu güzergahlardan ilkinde ruhban sınıfı kilisenin kuzey nefinin doğusundaki giriş açıklığından vaftizhaneye girer. *Katakümenler* kilisenin dışından, vaftizhanenin kuzeydoğusundaki giriş holünden mekana ulaşır. Vaftiz teknesi bu odanın apsis yarım yuvarlağının içerisinde yer alır. *Katakümenler* batı haç kolundan vaftiz havuzuna iner, suya girer ve doğu haç kolundan dışarıya çıkar. Bu durumda vaftizi yapan din görevlisi güneyde bulunmak durumundadır çünkü *katakümenler* kuzeyden bu bölümüne giriş yaparlar. Ardından ruhban sınıfını takip ederek kuzeydoğu yan odanın batısındaki giriş açıklığından kiliseye giriş yaparak ayini tamamlarlar. Bu durumda kuzeydoğudaki giriş holü *vestibülüm* işlevine cevap verir. Vaftizhanenin *photisterium*un bir bölümü *exorsizma* işlevi için kullanır. Vaftiz teknesinde suya girme işlemi tamamlanan kişiler, batıya doğru ilerleyerek *photisterium* bölümünün diğer bölümünü de *consignatorium* işlevi için değerlendirir.

Yapıda uygulanan ayin için kullanılmış olması muhtemel ikinci güzergah ise şöyle olabilir. Yukarıda anlatıldığı gibi aynı sırayla ilerleyen ruhban sınıfı ve *katakümenler* *photisterium* bölümünde bir araya gelir. Bu bölümde *katakümenler* batı haç kolundan vaftiz havuzuna iner, suya girer ve doğu haç kolundan dışarıya çıkar. *Photisterium* bölümünün güney duvarındaki giriş açıklığından apsis yarım yuvarlağının doğusunda yer alan kareye yakın dikdörtgen planlı birime geçen kişiler, burayı *consignatorium* işlevi için kullanır. Ruhban sınıfı önderliğinde bu birimden güneydoğu yan odaya, oradan da güney nef üzerinden ana nefe giriş yapar. Böylelikle kilisenin doğusunu yani apsisin arkasını dolaşarak vaftiz ayinini tamamlarlar. Her iki durumda da ruhban sınıfı kilisenin içerisinden vaftizhaneye ulaşırken, *katakümenler* kilisenin dışından ana bölüme girmiş olurlar.

²⁸⁷ S. Hill (1996), s:124-131

Seyranlık Vaftizhanesi, Kilikia bölgesi yapılarından bir diğeridir²⁸⁸. Kilise, üç nefli, bazilikal planlı ve nartekslidir. Yapının doğusu dışta ve köşe odalarda düz duvarla, içte apsis yarım yuvarlağıyla sınırlandırılmıştır. Dikdörtgen planlı köşe odalarının kuzey ve güney neflerle bağlantıları, mekanların batı duvarda yer alan giriş açıklıklarıyla sağlanmıştır. Kuzey köşe odasının güney duvarında, güney köşe odasının kuzey duvarında bemaya açılan birer giriş açıklığı daha mevcuttur. Kilisenin kuzeydoğu köşe odası vaftizhane olarak kullanılmıştır. Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi, V. yüzyıla tarihlenir²⁸⁹.

Yapıda uygulanan ayin için izlenen güzergah şu biçimde olabilir. Ruhban sınıfı kuzeydoğu köşe odanın güneyindeki giriş açıklığını kullanarak bemadan ana bölüme girer. Bu bölüme kilisenin dışından girilebilecek bir açıklık olmadığından *katakümenler*, narteks ve kuzey neften geçerek buraya ulaşır. Kuzey nefin batı duvarında nartekse açılan bir giriş açıklığı mevcuttur. *Katakümenler* nartekse, oradan kuzey nefe ve ana mekana ulaşır. Bu bölümdeki vaftiz havuzu doğu duvara yakındır ve bu duvarda bir su künkü tespit edilmiştir. Dolayısıyla vaftiz adayları kuzey haç kolundan hazneye iner, suya girer ve güney haç kolundan çıkarlar. Bu koşulda vaftizi gerçekleştiren din görevlisi batı haç kolunda durmuş olmalıdır. Bu durumda kilisenin narteksi *vestibülüm*, kuzey nefi *exorsizma* işlevi için kullanmış olabilir. Sırasıyla bu mekanlarda ayinin belirli aşamalarını tamamlayan *katakümenler* kuzeydoğu köşe odanın batısındaki açıklıktan *photisterium* bölümüne geçebilir. Kuzeydoğu köşe oda tonozundaki kemerle üst kademede ikiye bölünmüştür. Havuzdan çıkan kişi batıda yer alan bu kısma gelebilir ve bu kısmı *consignatorium* işlevi için kullanılmış olabilir. Ruhban sınıfının *photisterium*a girdikleri güney duvardaki giriş açıklığı da bu bölüme bağlanır fakat vaftiz olmuş kişilerin bemaya girmeleri mümkün olmadığından *katakümenler* vaftizhanenin batısındaki giriş açıklığından çıkar, ruhban sınıfını izleyerek kuzey nef üzerinden ana nefe ulaşırlar.

Kilikia bölgesindeki bir diğer vaftizhane Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesidir²⁹⁰. Tapınak, sütunların arasının düzgün kesme taşlarla örülmesi suretiyle kiliseye dönüştürülmüştür. Tapınak sütunlarının arasının bölünmesiyle nefler

²⁸⁸ Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi için bkz: 110

A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s:1-19.

²⁸⁹ A. Aydın, **a.g.k.**, 2004, s:217; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s:1-19.

²⁹⁰ Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi için bkz: 114
S.Hill, **a.g.k.**, 1996, s:152.

ve batıda üç bölümlü narteks oluşturulmuştur. Dolayısıyla kilise, bazilikal planlı, üç nefli ve nartekslidir. Doğuda altı tapınak sütunundan ortadaki ikisinin kaldırılmasıyla açılan alana içte yarım yuvarlak, dışta düz duvarla sınırlandırılan bir apsis ve kuzey ve güney köşe odaları eklenmiştir. Köşe odalarının batısı, iki sütun arasında bir birim oluşturacak biçimdedir. Zemini taş plakalarla döşeli bu birimlerin kuzey ve güney duvarları içten yarım yuvarlak, dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Diokaisareia (Uzuncaburç) Vaftizhanesi V. yüzyıla tarihlendirilmektedir²⁹¹.

Yapının kuzeydoğu köşe odası vaftizhane olarak düzenlenmiştir. Zeminde görülebilen giriş açıklıklarına ait izlerden bu bölüme girişin kuzey ve batı duvardan sağlandığı anlaşılır. Ayrıca bemanın kuzeyinden kuzeydoğu köşe odaya giriş açıklığı vardır. Yapının mimari düzenlemesi dikkate alındığında, vaftiz ayini için uygulanacak ritüelde izlenecek güzergah şu şekilde olmalıdır: Ritüele katılacak ve ritüeli yönetecek olan ruhban sınıfı, vaftizhaneye doğrudan bemandan giriş yapar. *Katakümenler*, ana mekanın kuzeyindeki giriş açıklığından buraya ulaşırlar. *Katakümenler* buradaki vaftiz havuzuna kuzey haç kolundan girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlisi batı haç kolunda durmuş olmalıdır çünkü doğu haç kolu apsis duvarına yakındır. Ruhban sınıfının ardı sıra ilerleyen kişiler ana mekanın batısındaki bölüme, oradan kuzey nef üzerinden kilisenin ana nefine ulaşır. Bu düzenlemede vaftiz havuzunun yer aldığı kuzeydoğu köşe oda *photisterium* bölümüdür ve aynı zamanda *vestibülüm* ve *exorsizma* işlevi için kullanır. *Photisterium*'un batısında yer alan kısım ise *consignatorium* işlevine cevap verir.

İkinci alternatif de, ruhban sınıfı ilk seremonide olduğu gibi vaftizhaneye girer. *Katakümenler*, narteksten kuzey nefe, buradan da vaftizhanenin batısındaki birimde ulaşır. *Katakümenler* vaftiz havuzuna kuzey haç kolundan girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlisi batı haç kolunda durmuş olmalıdır çünkü doğu haç kolu apsis duvarına yakındır. Bu biçimiyle düşünüldüğünde narteks ve kuzey nef *vestibülüm*, vaftizhanenin batısındaki birim *exorsizma* ve *consignatorium* işlevi için kullanılır. Ruhban sınıfının ardı sıra kuzey neften ana nefe ulaşan kişilerin vaftiz ayini bitmiş olur. İkinci olasılıkta vaftizhanenin kuzey duvarındaki giriş açıklığının ne amaçla kullanıldığı belirsizdir.

²⁹¹ H. Elton - E.E. Schneider - D.Wannagat, **a.g.k.**, 2007. s:1-8.

Yanıkhan Kuzey Kilise'si bazilikal planlı, üç nefli ve nartekslidir. Kilisenin kuzey duvarı doğal kaya üzerinde yükselir. Yapının naosuna nartekte yer alan üç giriş açıklığıyla ulaşılır ve naos sütun dizileriyle neflere ayrılmıştır. Kilisenin doğusunda yarım yuvarlak bir apsis, kuzey-güney köşe odaları ve bu iki odayı birbirine bağlayan dikdörtgen bir birim yer alır. Yan neflerin doğusunda köşe odalarına geçmeyi sağlayan giriş açıklıkları ve apsis yarım yuvarlağının ekseninde iki pencere bulunur²⁹².

Mimari düzen dikkate alındığında, vaftiz ayini için uygulanacak ritüelde izlenecek güzergah şu şekilde olmalıdır: Ruhban sınıfı güney neften güneydoğu köşe odaya, oradan doğudaki dikdörtgen birimden kuzeydoğu köşe odaya gelir. *Katakümenler* narteksin kuzeydoğusundaki açıklıktan kuzey nefte oradan kuzeydoğu köşe odaya geçer. Burada bir ruhban sınıfıyla bir araya gelen *katakümenler* vaftiz teknesine iner, suya girer ve tekneden çıkar. Ruhban sınıfının ardından apsisin doğusundaki dikdörtgen birime, oradan güneydoğu köşe odaya geçen *katakümenler*, güney neften naosa giriş yapar. Bu durumda narteks *vestibülüm*, kuzey nef *exorsizma* işlevine cevap vermiş olabilir. Vaftiz teknesinin bulunduğu kısım, vaftizhanenin *photisterium* bölümüdür. Güneydoğu köşe oda veya apsisin doğusundaki birim *consignatorium* işlevi için kullanılabilir.

Kilikia bölgesindeki bir diğer yapı Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesidir²⁹³. James Russel'e göre, kilise, farklı zamanlardaki eklemelerle şimdiki planına kavuşmuştur. İlk inşa edildiğinde üç nefli, bazilikal planlı, doğuda dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsise sahip olan kiliseye üçüncü evresinde, naosun batısına narteks, güneydoğusuna bir şapel, kuzeyine köşe odaları ve dikdörtgen planlı bir koridor eklenmiştir. Bu eklemeler sırasında kuzey nefin kuzeyine eklenen koridor doğuda dikdörtgen planlı, dışa taşkın bir oda meydana getirmiştir. Yapıdaki bu düzenlemelerle kuzeydoğuda köşe odayı da içerisine dahil eden "L" planlı bir vaftizhane inşa edilmiştir. Vaftizhanenin zemini mozaik döşelidir. Planında giriş açıklıkları net olarak anlaşılmayan kuzeydoğu köşe odanın içerisinde kare planlı, basit bir vaftiz teknesi vardır. Yapının inşasına IV. yüzyılda başlanmış olsa da V. yüzyılda yenileme ve

²⁹² S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:260-262.

²⁹³ Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi bkz: 80
J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1622-1632

eklemelerle genişletilmiştir. Araştırmalar, vaftizhanenin V. Yüzyılda inşa edildiğini belirtir²⁹⁴.

Yapıdaki mimari düzenlemeye uygun vaftiz seremonisi şu biçimiyle olmalıdır. Ruhban sınıfı kuzey nefin doğusundaki giriş açıklığından kuzeydoğu köşe odaya, oradan da kuzeydoğu uçtaki ana mekana ulaşır. *Katakümen*ler kuzey koridordan yapıya girer ve buradan kuzey nefin doğusundaki giriş açıklığından ana mekana ulaşır. Bu bölümde vaftiz olan *katakümen*ler, kuzeydoğu köşe odaya geçer. Vaftiz olmuş kişiler ruhban sınıfının vaftizhaneye giriş yaptığı kuzey nefin doğusundaki giriş açıklığından onları takip ederek kiliseye girerler. Bu durumda kuzey koridor *vestibülüm* ve *exorsizma* işlevi için kullanılmış olabilir. Vaftiz teknesinin bulunduğu kısım, köşe odasıyla beraber vaftizhanenin *photisterium* bölümüdür. Kuzeydoğu köşe oda aynı zamanda *consignatorium* işlevi için kullanılabilir.

Kilikia bölgesinde inşa edilen ve bilinen vaftizhane örneklerinin hepsi kiliselerin doğusunda yer alır. Kuzeyde veya güneyde konumlanan ve vaftizhane olarak kullanılan örnekler, iki farklı mimari düzenlemeye sahiptir. Bu düzenlemelerden ilki Kilikia bölgesi kiliselerine özgü mimari düzenlemedir. Bu düzenlemeye göre kiliselerin doğusu mimari olarak farklı inşa edilir. Apsisin doğusunda, apsis yarım yuvarlağını içerisine alabilecek biçimde ve kuzey-güney yan odaların oluşturulduğu mimari tercih, aynı zamanda apsisin ve yan odaların doğusunun düz duvarla sınırlandırılması özgünlüğüne sahiptir. Bu biçimiyle, kiliselerin doğusunda, bir anlamda bağımsız sayılabilecek iki yan oda ve bu iki yan odanın ortasında bir birim meydana gelir. Bu tür bir düzenlemede, üç mekan duvarlarla birbirinden ayrılır. Yan (kuzey-güney) odaların ve ortalarında kalan birimin birbirleriyle bağlantıları giriş açıklıklarıyla sağlanır. Bu durum vaftizhane olarak kullanılan yan odanın, diğer yan oda ve orta birimle bağlantısını sağlar ve aynı zamanda yan odanın formu vaftizhanelerin planlarını belirler²⁹⁵. İkinci düzenleme birincisiyle benzer özelliklere sahiptir fakat bu düzenlemede apsisin iki yanındaki mekanlar köşe odası biçimindedir. Apsisin bittiği yer düz duvarla sınırlanır ve iki köşe odayı (kuzey-güney) bağlayan bir ara birim yoktur. Bu durumda vaftizhane hangi köşe odası olursa

²⁹⁴ J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1622-1632; F. Hild/ H. Hellenkemper/ G. Hellenkemper- Salies, **a.g.k.**, 1990, s. 460-496; S. Hill., **a.g.k.**, 1996, s: 94; A. Aydın, **a.g.k.**, 2006, s. 1-19.

²⁹⁵ Bu planda olan Kilikia bölgesi vaftizhaneleri, Işıkkale Vaftizhanesi, Meryemlik Vaftizhanesi, Yanıkhan Vaftizhanesi, Korykos G Kilisesi Vaftizhanesidir.

olursa olsun apsis yarım yuvarlağının eğrisel formundan dolayı bu şekilde oluşturulan vaftizhanelerin planları belirgin bir geometrik şekle uymaz²⁹⁶.

Kilikia Bölgesinde bu şekilde inşa edilen odalar için Krautheimer şöyle demiştir: *“Kanlıdivane’deki birçok kilisenin cephelerindeki yan odalar, yarım kubbenin (apsisin) herhangi bir yanında yer alabilen, şekilsiz denebilecek alanlardan oluşan, Kilikia’ya özgü yerel versiyonlardır”*²⁹⁷.

Kilikia Bölgesinde kilise içinde bu amaçla kullanılan vaftizhaneler, geometrik şekilleri göz önüne alınarak değil, kilisenin bölümlerinden birisi olarak köşe odası şeklinde isimlendirilmiştir.

Vaftizhaneler genel olarak sadece vaftiz ayini için kullanılan yapılardır. Diğer zamanlarda bu alanların kullanımı söz konusu değildir. Buna bağlı olarak vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamaları için belirli mekanlara ihtiyaç duyulabilir. Kilikia Bölgesindeki vaftizhanelerin çoğu köşe odası olarak kiliselerin içerisinde konumlandırılmıştır. Bu odalardaki vaftiz havuzu oranın vaftizhane olarak işlev kazanmasını sağlar.

Vaftizhanelerin bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için ayin için gerekli olan dört ayrı bölüme ihtiyaç vardır. Bu bölümlerin birbirleriyle olan mimari bağlantılarına dikkat edilmelidir. Bütün vaftizhanelerde bu bölümlerin olması beklenir. Ancak bazı yapılar bu kurala uymayabilir. Böylesi bir durumda kilisenin bazı bölümleri, işlevleri ayrı olan vaftizhane bölümlerinin uygulanması için kullanılabilir. Kilikia Bölgesindeki vaftizhanelerde uygulanan vaftiz ayinleri için, *photisterium* bölümüne girilmeden önce bir ön mekan yoksa *photisterium* bölümünün bir giriş açıklığıyla bağlandığı yan nef veya nartekste ayinin diğer aşamaları uygulanmış olabilir. Zira vaftiz olmamış *katakümen*ler kilise içerisinde ana nefin olduğu bölüme giremezler.

Kilikia bölgesinin bağımsız inşa edilen tek vaftizhanesi Alahan Vaftizhanesidir. Bu yapıda gerçekleştirilen vaftiz törenleri kalabalık kitlelere uygulanıyor olmalıdır. Vaftizhane, hem konum hem plan hem de büyüklük itibarıyla fazla insana hizmet verebilecek niteliktedir. Pentikost, paskalya ve kutsal cumartesi günlerinde yapılması daha makbul olan vaftiz ayini için Kilikia bölgesi içerisinde diğerlerine oranla daha büyük, bağımsız ve tören için gereken tüm mekanlara sahip olan Alahan Vaftizhanesi, bölgedeki yapılardan farklıdır. Alahan Manastır kompleksi içerisindeki vaftizhane, iki

²⁹⁶ Bu planda olan Kilikia bölgesi vaftizhaneleri, Diokaisareia (Uzuncaburç) Vaftizhanesi, Anamerium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi ve Elaiussa Sebaste Vaftizhanesidir.

²⁹⁷R. Krautheimer., **a.g.k.**, s:111.

kilisenin ortasında yer alır ve bu biçimiyle de Anadolu coğrafyasında tek örnektir. Ayrıca arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan ve manastır kompleksi içerisinde yer alabilen mutfak, kiler, oda vb. diğer birimlerin Alahan'daki varlığı, yapıya vaftiz için gelen kişilerin burada vaftiz eğitimi alırken barınmalarına da olanak sağlamış olabilir²⁹⁸. Bölgedeki diğer kentlere vaftiz ayinin için gönderilen din görevlilerinin de bunun gibi büyük vaftizhanelerde eğitim alıp, yılın belli zamanlarında yapılan vaftiz törenleri için yakın coğrafyalara seyahat ettiği bilinir²⁹⁹. Sebastian Ristow'a göre Alahan Vaftizhanesi, doğu ve batı kilisenin arasında inşa edilmiş ve bu yapılara ortalama 50.00 metre uzaklıkta olsa da iki nefli inşa edilmesi ve ünik bir örnek olması sebebiyle sadece vaftiz ayininin uygulandığı bir yer olmayıp ökaristi ayininin de yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu durum Alahan Vaftizhanesi'ni diğer tüm örneklerden farklı bir yere koyar³⁰⁰.

Kilikia bölgesinde bulunan Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi, Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi ve Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi bölgedeki vaftizhaneler arasında birbirlerine benzeyen planlarıyla dikkat çekerler. Bu yapıların vaftizhaneleri doğuda kuzey-güney yan odaların herhangi birine vaftiz havuzu yerleştirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Bu üç vaftizhane arasında mimari anlamda küçük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar Korykos Mezar Kilisesinde karşımıza çıkar. Korykos Mezar Kilisesinin doğusu düz duvarla sınırlandırılmıştır ve apsis yarım yuvarlağıyla kuzey-güney yan odalar aynı düzlemde sonlanmıştır. Korykos G Kilisesi ve Meryemlik Kubbeli Kilisede apsis yarım yuvarlağı, kuzey-güney yan odaların batısında kalır. Yani Korykos G Kilisesi ve Meryemlik Kubbeli Kilisede yan odaların bağlantısı apsisin doğusundaki koridordan yapılabilirken, Korykos Mezar Kilisesinde yan odalar direkt apsise açılır. Bu durum vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamaların uygulandığı mekanların Korykos G Kilisesi ve Meryemlik Kubbeli Kilisede aynı, Korykos Mezar Kilisesinden farklı olabileceğini düşündürür.

Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi, Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi, Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi, mimari plan tasarımı bakımından birbirlerine benzer. Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesinin *photisteriumunun* batısında bir birim vardır ve vaftizhaneye bir giriş açıklığıyla

²⁹⁸ M.Gough, **a.g.k.**, s:76.

²⁹⁹ J.G. Davies (1980). Baptisterium. Theologischer Realenzyklopädie IV. s:200

³⁰⁰ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:17.

bağlıdır. Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi ve Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi kuzey neflere giriş açıklığıyla doğrudan bağlanır. Aynı zamanda bu vaftizhanelerden bemaya açılan giriş açıklıkları da mevcuttur. Dolayısıyla üç yapıda da kuzey nef/narteks vaftiz ayinin hazırlık aşamalarında kullanılmış olabilir. Girişlerin iki tane olması ve birisinin direkt bemaya açılması ruhban sınıfının kullanımına ve vaftiz litürjisine uygun düşer.

Anemurium Merkez 13C Kilisesi Vaftizhanesi ve Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi, doğuda apsisi içine alan dikdörtgen bir birimin içerisindeki kuzey ve güney köşe odalarının herhangi birine vaftiz havuzu yerleştirilmesiyle meydana gelmiştir. İki yapının da köşelerini birbirinden ayıran duvar ve duvar izleri mevcuttur. Bu vaftizhanelerin *photisterium* bölümüne hem neften hem de diğer köşe odasından giriş açıklığı vardır. Yapıların ikisi arasındaki fark, Anemurium Merkez 13C Kilisesinin güney nefine paralel uzanan koridorun varlığıdır. Anemurium Merkez 13C Kilisesinin güney nefine paralel olan koridorun vaftiz ayinin hazırlık aşamasında kullanılmış olma ihtimali vardır³⁰¹.

Kilikia Bölgesinde yukarıda anlatılanların dışında yayınlarda vaftizhane olarak tanımlanan dört yapı daha mevcuttur. Günümüze gelebilen bu yapılardan ikisi, Elaiussa Sebaste Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi ve Elaiussa Sebaste Tapınak Kilisesi Vaftizhanesidir. Bu yapıların vaftizhane olarak tanımlanmasında arkeolojik veriler etken olmuştur. Elaiussa Sebaste Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğu köşe odasında yer alan havuz sebebiyle vaftizhane olarak tanımlanmıştır. Bölgedeki kiliselerin köşe odalarında vaftiz havuzu bulunması, bu köşe odasının vaftizhane olarak tanımlanmasında bir etkidir, fakat vaftiz havuzunun planı, derinliği, ölçüleri, içine girmek için gerekli olan basamak sayıları, zemin seviyesinden itibaren yükseklikleri vb. özellikler bu değerlendirmelerde göz önüne alınmalıdır. Elaiussa Sebaste Piskoposluk Sarayı Kilisesindeki havuz yukarıda sayılan nedenler sebebiyle belirsizdir. Havuzun derinliği yaklaşık 1.70 m civarındır ve havuza inmek/havuzdan çıkmak için gereken basamaklar yoktur. Havuzun zeminden yüksekliği yaklaşık 0.80 m'dir ve bu durum bölgedeki diğer vaftiz havuzlarından farklıdır. Kilikia Bölgesindeki vaftiz havuzları zeminle bir ya da ortalama 0.20 m zeminden yukardadır. Ayrıca vaftiz ayinini yapan din görevlisi havuzun bir tarafında dursa da 0.80 m yüksekten, 1.70 m

³⁰¹ Anamerium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi de, kilisenin kuzey nefine paralel uzanan bir koridorun doğu ucunda yer alır ve bu koridorda vaftiz ayinin hazırlık aşamaları yapılmış olabilir.

derinlikte olan birisini vaftiz edebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu sebepler neticesinde hem havuza hem de mekana ihtiyatlı yaklaşılmasında yarar vardır. Ayrıca kentin üç kilisesinde (Elaiussa Sebaste Kilisesi, Elaiussa Sebaste Piskoposluk Sarayı Kilisesi ve Elaiussa Sebaste Tapınak Kilisesi) vaftizhane olması Anadolu’da inşa edilen diğer kentlerde karşılaşılan bir durum değildir. Elaiussa Sebaste Kilisesi ile Elaiussa Sebaste Piskoposluk Sarayı Kilisesinin birbirine çok yakın olması (aralarında sadece küçük bir yol vardır), Anadolu’daki diğer Piskoposluk Sarayı kiliselerinde vaftizhanenin kilise yakınlarında ama ondan bağımsız, aynı zamanda ya bazilikal ya da kompleks planda yapılması, Elaiussa Sebaste Piskoposluk Sarayı Kilisesi kazısının tamamen bitmiş olmaması vb. sebepler söz konusu mekanın vaftizhane olarak tanımlanmasına ihtiyatlı yaklaşmayı gerektirir.

Elaiussa Sebaste Tapınak Kilisesi Vaftizhanesi, tapınağının doğusuna yapılan yarım yuvarlak apsisin devamında inşa edilen küçük kiliseye ait olan yapıdır. Tapınak malzemesinin bir kısmı sökülerek mevcut sütunların arası örülmek suretiyle kilise inşa edilmiştir. Birçok yapı bakiyesinin izlenebildiği, yıkık olan kilisenin kuzeydoğusu köşe odasında tapınak zeminine dört yönden kesme taşlar konularak inşa edilen bir havuz yerleştirilmiştir. Bu havuzun boyutlarının bir insanın içine girebileceğinden küçük olması, kuzeydoğu köşe oda içerisine sığabilecek insan sayısının en fazla iki olması, vaftiz yapacak görevlinin havuz kenarında durabilecek yerinin olmaması köşe odasını vaftizhane olarak değerlendirmeyi zorlaştırır. Aslında hem konumu hem de boyutları itibarıyla araştırmacıların vaftiz havuzu olarak nitelendirdikleri tekniği bir su haznesi olarak kabul etmek mümkündür. Nitekim, aynı kentteki Agora Kilisesinde apsisin her iki yanında da benzer su hazneleri, birbirine bağlantılı su künkleri mevcuttur.

Zemin döşemesinde yazıt bulunan mozaikli yapı, Neronias-Eirenopolis (günümüzde Osmaniye-Düziçi) antik kentinde yer alır. Yapının ölçüsü 16,50 m. x 11,00 m.’dir ve zemin döşemesi *opus tessellatum* tekniğindedir. Mozaikli zemin toplamda 30 m²’lik bir alanı kaplar. Yapının ortasına yakın bir yerde, zeminde on satır halinde Yunanca yazıtta “*Bu hamam (veya vaftizhane) tüm bölümleriyle çok dindar piskoposumuz Prokopios döneminde 14. Indiktionda 500 yılında yaptırıldı*” yazar. Buna istinaden mozaikli yapının vaftizhane olabileceği düşünülmüştür. Bölgede yürütülen kazı çalışmalarının sürmesi ve bu çalışmalarda elde edilen arkeolojik verilerin azlığı göz önüne alındığında, bu yapının da Kilikia bölgesi vaftizhaneleri arasında

değerlendirilmesine ihtiyatla yaklaşmak, ilerleyen yıllardaki arkeolojik verilerle yapıyı tekrar değerlendirmek gerekmektedir³⁰².

Pamphylia Bölgesinden günümüze gelebilen tek vaftizhane, Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesidir³⁰³. Piskoposluk Sarayı Kilisesi, doğu-batı doğrultuda transeptli bazilikal planlıdır ve batısında narteks ve atriumu vardır. Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğusunda yer alır ve kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Yapının planı, üç bölümlü ya da komplekstir. Bu üç bölümün batısı, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir bölüme sahiptir. Bu bölümün kuzey ve güney duvarları içte ve dışta yarım yuvarlak biçimde sonlanır ve kilisenin kuzey transeptinden bu bölüme bağlanan iki giriş açıklığı vardır. Bu bölümün doğu duvarından kuzeydeki ve güneydeki bölümlere geçişi sağlayan giriş açıklıkları yer alır. Kuzey bölüm doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve doğu duvarında apsidal bir niş vardır. Kuzey duvarda dikdörtgen nişleri bulunan bu bölümden ortadaki bölüme güney duvardaki iki giriş açıklığıyla bağlanılır. Orta bölümün batı duvarı yaklaşık 2.00 m. kalınlığında bir duvara sahiptir ve bitişiğindeki bu mekan sarnıç olabilir. Güney bölüm doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve doğu duvarında apsidal bir niş vardır. Güney duvarda dikdörtgen nişleri bulunan bu bölümden ortadaki bölüme kuzey duvardaki iki giriş açıklığıyla bağlanılır. Yapının zemini renkli ve geometrik desenli *opus sectile* döşemeye sahiptir. Ayrıca duvarlar mermer kaplamalı ve örtü sistemi *opus tessellatum* kaplı olmalıdır. Yapı mimari verileriyle V. yüzyılın başına tarihlenir³⁰⁴.

Vaftizhanede uygulanan vaftiz ayini şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı kuzey transept kolundaki giriş açıklıklarından apsise yakın olan güneybatıdakini kullanarak bu bölüme girer. Kilisenin kuzeyindeki neften ilerleyen *katakümen*ler kuzeybatıdaki girişi kullanarak bu bölüme ulaşır. Giriş bölümünün kuzey giriş açıklığından kuzey bölüme geçen *katakümen*ler ruhban sınıfıyla karşılaşır. *Katakümen*ler ortadaki bölüme doğu ilerleyerek vaftiz havuzunun olduğu yere gelir. Batı haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlisi kuzey-güney haç kollarının herhangi birindeki *exedra* içerisinden ayini yürütebilir. Havuzdan çıkan kişiler güney bölüme geçer. Ruhban sınıfının arkasından girişe oradan da güneybatı giriş

³⁰²A. Gerçek – M.N. Yastı (2016). Neronias-Eirenapolis Kurtarma Kazısı: İlk Bulgular. Çukurova Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s:14-31

³⁰³ Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi için bkz. 124

Ş.Yıldırım., a.g.k., 2013.

³⁰⁴ Ş.Yıldırım, a.g.k., 2013. s:131.

açıklığından kilisenin kuzey transept koluna geçen kişilerin vaftiz ayini tamamlanmış olur. Bu durumda üç bölümlü kısmın batısında bulunan giriş *vestibulum* işlevi için kullanılmış olmalıdır. Üç bölümlü kısmın kuzeyde yer alan bölümü *exorsizma*, güneyde yer alan bölümü de *consignatorium* işlevi için kullanılabilir. *Photisterium* bölümü vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu ve üç bölümlü kısmın ortasında yer alan mekandır.

Vaftiz ayini için standart bir plan şemasına sahip olan Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi, aynı zamanda Pamphylia Bölgesinde varlığı bilinen tek vaftizhanedir. Pamphylia Bölgesinde bulunan Lyrbe-Seleukeia kentinde yer alan M Yapısı-Mezarlık Kilisesi'nin ilk evresinde kiliseye bir koridorla bitişik olarak inşa edilen kuzeydoğudaki dikdörtgen mekanın vaftizhane olabileceği öne sürülmüştür. Bu mekanın güneydoğu köşesinde ortaya çıkarılan dikdörtgen bir tekne kalıntısından dolayı mekanın vaftizhane olabileceğini düşünülmüştür. Yapılan ölçümlerde teknenin döşemeden 0.10 m. daha yüksek olduğu, duvarlarının 0.30 m. kalınlığında, moloz taştan yapıldığı ve teknenin derinliğinin ölçülemediği belirtilmiştir. Bu bilgiler ışığında mekan, diğer vaftizhanelere karşılaştırılmış ve mevcut buluntu ve planlardan vaftizhane olarak tanımlamanın mümkün olmadığı öne sürülmüş, mekanın ne amaçla kullanıldığı muğlak kalmıştır. Bu mekan günümüzde yıkık durumdadır ve tekne görülememektedir³⁰⁵.

Lykia Bölgesinde günümüze ulaşabilen toplam on bir vaftizhane vardır. Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi, Ayrkanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi, Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesi, Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi, Idyros Kilisesi Vaftizhanesi, Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi, Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi, Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesi, Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi, Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi Lykia Bölgesi'nin vaftizhaneleridir³⁰⁶.

³⁰⁵ J. İnan (1998). Toroslarda Bir Antik Kent Lyrbe? – Seleukeia?. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s:40-63

³⁰⁶ Likya Bölgesi'nde araştırmacılar tarafından vaftizhane olabileceği önerilen başka yapılarda vardır. Ek mekanlı olan bu yapıların, yakın coğrafi alandaki vaftizhanelere benzemeleri, kilisenin sarnıcına yakın yerde konumlanmış olmaları bu yapılarında vaftizhane olabilme önerisinin ortaya atılmasındaki başlıca sebeplerdir. Ala Kilise, Alacahisar Kilisesi, Kydna Kilisesi, Dereagzi Kilisesi, Dikmen Kilisesi, Devekuyusu Kilisesi bu tür yapılara örneklerdir. Yapılan incelemelerde Likya Bölgesindeki ek mekanlı yapıların kullanım amaçlarının röliker şapeli, vaftizhane, martiryum, şapel vb. olabileceğini gösterir. Bu nedenle kazısı yapılmamış ve içerisinde bir vaftiz havuzu olmayan ek mekanlı yapıların hepsine vaftizhane demek sağlıklı sonuçlar doğurmaz. Ayrıca ek mekanlı yapıların zaman içerisinde kullanımı değişebildiği için –örneğin vaftizhane olarak kullanılan mekandaki vaftiz havuzunun kaldırılıp bu alanın mezar yapısına dönüştürülmesi gibi- bu yapıları vaftizhane olarak kabul etmek doğru olmayacaktır. Bir yapının vaftizhane olarak tanımlanması için içerisinde vaftiz havuzunun olması gerekir. Likya Bölgesindeki vaftizhaneler incelenirken ve vaftizhanelerin katologu yapılırken yukarıda sıralanan nedenler göz önüne alınmıştır.

Lykia Bölgesi'ndeki vaftizhanelerin hepsi kiliselerin ek mekanlarıdır. Konumları itibarıyla Lykia Bölgesi Vaftizhaneleri belli bir düzene sahip değildir. Ek mekanlı olan yapılar kiliselerin kuzeydoğusunda³⁰⁷, kuzeybatısında³⁰⁸, güneydoğusunda³⁰⁹, güneybatısında³¹⁰ ve güneyinde³¹¹ yer alır.

Bu bölgedeki vaftizhaneler plan özellikleri bakımından dikdörtgen³¹², kareye yakın dikdörtgen³¹³, bazilikal³¹⁴, tetrakonkhos³¹⁵ ve L planlı³¹⁶ olarak karşımıza çıkar.

Lykia Bölgesindeki yapılardan bir olan Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğusundaki ek mekandır³¹⁷. Kilise, bazilikal planlı, üç neflidir ve bazı araştırmacılar tarafından V. yüzyılın başına³¹⁸, bazı araştırmacılar tarafından VI. yüzyıla³¹⁹ tarihlenmektedir. Yapının çevresinde başka ek mekanlar vardır. Kuzeydoğudaki mekanlar yan yana doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, doğusu dışa taşkın, yarım yuvarlak apsis/niş biçiminde düzenlenmiş, batısı kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı bir mekanla kiliseye ve kuzeydeki ek mekanlara bağlanan bir düzenlemeye sahiptir. Ek mekanların ikisi de şapel olarak düzenlenmiş, kuzeydoğu ek mekan ikinci evresinde vaftizhaneye dönüştürülmüştür³²⁰. Arkeolojik verilerden anlaşılabildiği kadarıyla vaftizhanenin batı duvarı sonradan yapılmış ve belki de bir giriş bölümü oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapının doğusuna eklenen vaftiz havuzu (?), doğudaki niş oyuntusunun önünde bir hazne oluşturacak biçimde düzenlemiş olsa da, günümüzde bu hazne görülememektedir. Niş yuvarlağıyla aynı hizada, nişin hemen

³⁰⁷ Kuzeydoğuda inşa edilen vaftizhaneler, Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi, Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi, Idyros Kilisesi Vaftizhanesi, Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi ve Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesidir.

³⁰⁸ Kuzeybatıda inşa edilen vaftizhaneler, Ayrkanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi ve Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesidir.

³⁰⁹ Güneydoğuda inşa edilen vaftizhane Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesidir.

³¹⁰ Güneybatıda inşa edilen vaftizhane Karacaören Bazilikası Vaftizhanesidir.

³¹¹ Güneyde inşa edilen vaftizhaneler, Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi ve Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesidir.

³¹² Dikdörtgen planlı olarak inşa edilen vaftizhaneler, Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi, Karabel- Asarcık Sion Kilisesi Vaftizhanesi, Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi, Karacaören Kilisesi Vaftizhanesi ve Ölüdeniz (Suncity) Bazilikası Vaftizhanesidir.

³¹³ Kareye yakın dikdörtgen planlı olan vaftizhaneler, Idyros Kilisesi Vaftizhanesi ve Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesidir.

³¹⁴ Bazilikal planlı olarak inşa edilen vaftizhane, Olympos Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesidir.

³¹⁵ Tetrakonkhos planlı inşa edilen vaftizhane, Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesidir.

³¹⁶ L planlı olarak inşa edilen vaftizhane, Ayrkanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesidir.

³¹⁷ Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi için bkz. 129

³¹⁸ N.Çevik, S.Bulut & E.Akyürek, **a.g.k.**, 2012, s. 69-70.

³¹⁹ R. M. Harrison., **a.g.k.**, s. 148-149.

³²⁰ Vaftizhane olarak kullanılan dikdörtgen planlı yapının önceden kuzeydeki bitişik yapı gibi şapel olduğu ve vaftiz havuzunun ikinci bir evrede eklenerek buranın vaftizhaneye dönüştürüldüğü belirtilmiştir. (N.Çevik, S.Bulut & E.Akyürek, **a.g.k.** 2012, s. 69-70.

önünde, iki masif paye bulunur. Bu payelerle niş arasındaki kuzey-güney açıklıklara nişin içerisine inebilmek için basamaklar yapılmıştır. Dar ve küçük olan bu basamaklara çıkabilmek ve niş içerisine inebilmek oldukça güçtür. Nişin doğu duvarında bir su künkü vardır.

Kilisenin kuzeydoğusundaki bu düzenleme öncesinde şapel olan ek mekanın vaftizhane (?) olarak tanıtılmasına sebep olsa da, Andriake B Kilisesi Vaftizhanesine ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Ayrıca ek mekanın zemininin mozaik döşeli olduğu tarafımızdan bilinmektedir. Bu durum ek mekanın ortasında başka bir vaftiz havuzunun bulunmadığını da gösterir.

Ayrkanda³²¹ Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi³²², üç nefli, bazilikal planlı, narteksli bir kilisenin kuzeybatısında inşa edilmiştir ve V. yüzyıla tarihlenir³²³. Kilise, kentin nekropol alanında kare planlı iki mezar yapısının arasında yer alır. Güney duvarı mezar anıtı, kuzey duvarı doğal kayaya oyulmuş olan vaftizhane L planlıdır. Mezar yapısının ve doğal kayanın arasına inşa edilen vaftizhanenin havuzu kuzey duvara bitişiktir. Mimari verilerden yola çıkıldığında vaftizhanenin güneydoğuda yer alan kiliseyle bağlantısının, yapının doğusundaki giriş açıklığından sağlandığı düşünülebilir. Bu alanın mimari olarak tanımlanması mümkün olmamakla beraber kilisenin narteksi ile bağlantılı bir açıklığa sahip olduğu görülür. Kilisenin kuzeyinde kazı çalışmaları yapılmadığı için bu alanda bir oda ya da kuzey nef boyunca uzanan bir koridorun var olup olmadığı bilinmemektedir.

Vaftizhanede uygulanan vaftiz ayini şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı narteksin kuzey duvarındaki açıklıktan, vaftizhanenin doğusundan içeriye giriş yapar. *Katakümenler* vaftizhanenin güneybatısındaki giriş açıklığını kullanarak vaftizhaneye ulaşırlar. Burada ruhban sınıfıyla bir araya gelen *katakümenler*, tekneye batı haç

³²¹ Ayrkanda Antik Kentinde, Büyük Bazilika olarak tanımlanan kilisenin güneyindeki yapı Cevdet Bayburtluoğlu'nun bir yayınında vaftizhane olarak belirtilmiştir. Yapı dikdörtgen planlıdır. Batısında dikdörtgen planlı iki yapı daha vardır ve bu yapılar birbirleriyle bağlantılıdır. Doğuda yer alan ve vaftizhane olarak tanımlanan yapının yaklaşık ortasına yakın bir yerde dıştan düz içten yarım yuvarlak bir duvar ve bu duvarın önünde bir hazne oluşturacak biçimde örülen bir havuz yer alır. Bu havuzun batısında iki tane kare paye bulunur. Havuzun doğu ve batısında mozaik zemin döşemesi devam eder. Tezin arazi çalışmaları sırasında Ayrkanda Antik Kentinin Kazı Başkanı Doç. Dr. V. Macit Tekinalp'le yapılan görüşmelerde bu yapının yüksek lisans tezi kapsamında bir öğrenciye verildiği anlaşıldığından yapıyla ilgili çalışmalarımız bu seviyede kalmıştır. Bizde yapının vaftizhane olamayacağı, su ile ilintili başka bir mekan olabileceği ve belki de bağlantısının kurulduğu Büyük Bazilikanın öncesinde aynı yerde inşa edilmiş olan tapınakla bağlantılı ve suyun kutsal kullanımına ilişkin bir yapı olabileceği görüşündeyiz.

³²² Ayrkanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi için bkz. 167

C. Bayburtluoğlu, **a.g.k.**, 1982.

³²³ V. M. Tekinalp, **a.g.k.**, 2006.

kolundan girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkarlar. Vaftiz ayinini yapan din görevlisi güney haç kolunda duruyor olmalıdır çünkü vaftiz teknesinin kuzey haç kolu kuzey duvara bitişiktir. Ruhban sınıfının ardından vaftizhanenin doğusundan çıkış yapan *katakümenler*, buradan nartekse ve kilisenin ana nefine ulaşırlar.

Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesi, Lykia bölgesindeki vaftizhaneler içerisinde hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz yapıdır. Bugün izleri görülebilen Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesinin altında daha eski iki evrenin var olduğu anlaşılmaktadır. Farklı evrelere ait bu kiliselerin aynı temelleri ve duvarları kullanmadıkları ve farklı planlarda inşa edildikleri görülmektedir. İlk kilisesi üç nefli, bazilikal planlıdır ve V. yüzyıla tarihlenir³²⁴. Vaftiz havuzu bu kilisenin kuzeydoğu nefinin doğusunda yer alır ve bu alanın 2.70x2.70 m. boyutlarında kare bir mekan olabileceği ileri sürülmüştür³²⁵. Doğusu yarım yuvarlak bir nişle sonlanan bu mekana ait mevcut veriler ve ilk evrede inşa edilen kiliseye ait arkeolojik veriler tanımlama yapabilmek için yeterli değildir. Dolayısıyla vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamalarının uygulandığı yerler ile vaftizhanenin plan özellikleri hakkında önerimiz bulunmamaktadır.

Lykia Bölgesi vaftizhanelerinden bir diğeri, Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesidir. Kilisenin güneyine ek mekan olarak inşa edilen vaftizhane, kiliselerle beraber V.-VI. yüzyıla tarihlenir³²⁶. Yapının kuzey duvarı ana kayanın oyulması suretiyle inşa edilmiştir. Gemiler Ada I Nolu Kilisenin vaftizhanesi, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve doğal kayanın düzleştirilmesi ile yapılmıştır. Yapının doğu duvarları içte ve dışta yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Vaftizhanenin büyük bir kısmı özellikle batısı ve üst örtüsünün tamamı yıkılmıştır. Araştırmacılara göre apsisde çifte pencere açıklığı vardır. Vaftizhanenin güneyinde sarnıç bulunur ve bu sarnıç suyunun vaftizhaneye bağlantısı kuzey duvar üzerindeki kanallarla sağlanmış olmalıdır. Yapının kiliseyle veya başka mekanlarla bağlantısını sağlayan giriş açıklıkları günümüze ulaşamamıştır. Vaftizhanenin ortasında yer alan vaftiz havuzu sebebiyle *photisterium* bölümünün burası olduğu açıktır. Vaftizhanenin bağlı bulunduğu I Nolu Bazilika da günümüze sağlam biçimde ulaşamadığından arkeolojik veriler yapının kiliseyle olan ilişkisinin bilinmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla vaftizhanenin

³²⁴ İ. Özgen, – E. Baughan, **a.g.k.**, 2016.

³²⁵ S.Ç.Arıkan, **a.g.k.**, 2001, s:4.

³²⁶ Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi için bkz. 139 T. Masuda, **a.g.k.**, 1995.

vestibulum, *exorsizma* ve *consignatorium* işlevlerine cevap veren mekanlarının ve bu mekanların vaftizhaneye ve kiliseyle bağlantıları bilinemediği için bu işlevler için kullanılan mekanlar hakkında söylenebilecekler sınırlıdır.

Idyros Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğusuna ek mekan olarak inşa edilmiştir. Kilise, üç nefli, bazilikal planlı, nartekslidir ve vaftizhanesi V.-VI. yüzyıllara tarihlenir³²⁷. Doğusundaki apsis dışı taşkın ve yarım yuvarlaktır. Kilisenin batı, güney ve doğusunda ek mekanlar yer alır. Kuzeydeki ek mekanlar kuzey nef uzunluğundadır ve bir duvarla yaklaşık olarak iki eşit bölüme ayrılmıştır. Bu mekanlardan doğudaki vaftizhanedir. Yapının giriş açıklıkları batı ve güney duvardadır. Vaftizhanenin batısında bulunan kareye yakın dikdörtgen mekan, içte ara duvarlarla bölünmüştür. Aynı zamanda bu bölümün batısında bir mekan daha vardır ve bu mekanın kuzeyinde bir giriş açıklığı bulunur.

Yapıdaki vaftiz ayini için uygulanan seremoni şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin kuzeydoğusundaki giriş açıklığından vaftizhaneye girer. *Katakümenler* kilisenin kuzeybatısındaki bölümün kuzey duvarında yer alan giriş açıklığından ek mekana geçer, bu mekanın güneydoğusundaki giriş açıklığından doğudaki bölüme ilerler. *Katakümenler* ilerlemelerini sürdürerek güneydoğudaki giriş açıklığından doğudaki bölüme ulaşır. *Katakümenler*, bu bölümde ruhban sınıfıyla bir araya gelir ve kuzey haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlisi doğu-batı haç kollarının herhangi birinde bulunarak ayini yürütebilir. Havuzdan çıkan kişiler ruhban sınıfının arkasından kuzeydoğu giriş açıklığını kullanarak kilisenin kuzey nefine, oradan ana nefe ulaşır. Dolayısıyla kilisenin kuzeyinde yer alan ek mekanlar sıra takip edilmek suretiyle *vestibulum* ve *exorsizma* işlevlerine cevap verebilirler. Kuzeydoğudaki ek mekanın da *photisterium* ve *consignatorium* olarak işlev gördüğü düşünülebilir.

Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğusundaki ek mekandır³²⁸. Kilise, üç yapraklı yonca planlı bema, kareye yakın dikdörtgen planlı, üç nefli naos ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir narteksten oluşur. Kilisenin çevresinde yapıyla bitişik, organik bağları bulunan çok sayıda ek mekan

³²⁷ T. Özoral., **a.g.k.**, 1980, s.102-103.

³²⁸ Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi için bkz. 134

bulunur. Bu mekanların giriş açıklıklarından birbirleriyle olan bağlantıları çözümlenebilir. Kilisenin birden çok yapım evresi olduğu bilinir³²⁹.

Vaftizhanede uygulanan ayin seremonisi şu şekilde olabilir. Ruhban sınıfı, kilisenin naosunda, kuzeydoğuda bulunan giriş açıklığından kuzeydoğu ek mekanın batısındaki bölüme, oradan bu mekanın doğusundaki giriş açıklığından vaftizhaneye girer. Kilisenin kuzeyinde yer alan diğer ek mekanlar, birbirlerine birer giriş açıklığıyla bağlanır. Kilisenin içerisinde yer aldığı yapı topluluğuna, avlunun kuzeybatısındaki giriş açıklığından girilir. *Katakümen*ler de bu açıklığı kullanarak kilisenin kuzey nefinin kuzeyine, nartekse ve avluya ulaşabilir. Bu bölümden giriş yapan *katakümen*ler kuzey ek mekanları kullanarak vaftizhaneye doğru ilerler. Güzergahın bu şekilde olduğu kabul edildiğinde, girişin solundan ilerleyen *katakümen*ler avluyu, narteksi geçerek kuzey nefin kuzeyindeki ek mekanlardan ana mekana ulaşmış olurlar. Ruhban sınıfıyla bir araya gelen *katakümen*ler, kuzey haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Bu esnada vaftizi uygulayan din görevlisi doğu haç kolunda yer alabilir. Ruhban sınıfının arkasından kilisenin naosuna, kuzeydoğu giriş açıklığından geçen kişilerin vaftiz seromonisi tamamlanır. Bu durumda vaftizhanenin batısındaki ek mekanlar *vestibülüm* ve *exorsizma* işlevi için kullanılabilir. Vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu ek mekan, *photisterium* olarak işlev görmüştür. Vaftiz havuzundan çıkan kişiler ya aynı mekanın güneybatı bölümünde ya da *exorsizma* işlevi için kullanmış olan batıdaki ek mekanda *consignatorium* işlevini gerçekleştirebilirler.

Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, kilisenin güneybatısına ek mekan olarak inşa edilmiştir. Kilise, bazilikal planlı, üç nefli, nartekli bir yapıdır ve V.-VI. yüzyıla tarihlenir³³⁰. Kilisenin güneyinde dikdörtgen planlı bir şapel, kuzeyinde bir ek mekan yer alır. Bu ek mekanın batısı günümüze ulaşmamıştır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı olan vaftizhanenin doğusunda şapel, kuzeyinde kilisenin güneybatısı ve narteksin güneyi bulunur. Vaftizhanenin giriş açıklıkları doğu ve kuzey duvardadır. Kuzey duvardaki açıklık nartekse, güney duvardaki açıklık şapele bağlanır. Hem narteksten hem de şapelden kilisenin naosuna geçilir. Vaftizhanenin güney ve batı duvarlarında birer olmak üzere iki pencere açıklığı vardır. Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, bazilika ve güney şapeliyle beraber inşa edilmiştir. Şapelin batısında bir

³²⁹ B. İşler., a.g.k., 2009, s: 92

³³⁰ M. Yakajima, a.g.k., 1995, s:93-106.

Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi için bkz. 143

sarnıç vardır. Sarnıçtan vaftizhaneye künklerle su aktarılmıştır. Vaftizhanenin doğu duvarındaki izler ve duvardaki delikler bu durumun göstergesi olabilir.

Yapıda uygulanan vaftiz seremonisi şu şekilde olmuş olmalıdır. Kilisenin güney duvarında bulunan giriş açıklığından şapele geçen ruhban sınıfı şapelin batı duvarında yer alan giriş açıklığından da vaftizhaneye girer. *Katakümenler*, narteksin güneyindeki açıklıktan aynı yere ulaşır. *Katakümenler* vaftiz havuzuna batı haç kolundan girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Bu esnada vaftizi yapan din görevlisi güney haç kolunda duruyor olmalıdır. Ruhban sınıfı vaftizhaneye girdikleri açıklıktan şapele, oradan da kilisenin kuzey nefine geçerken arkalarında vaftiz olmuş kişiler de vardır. Böylece vaftiz seremonisi tamamlanır. Bu durumda narteks hem *vestibulum* işlevi hem de *exorsizma* işlevi için kullanılabilir. Vaftiz havuzunun olduğu bölüm *photisterium* olarak işlev görmüştür. *Photisterium* bölümünün kuzeydoğusunda *consignatorium* işlevini gerçekleştirebilir çünkü vaftiz havuzu güneydoğu köşeye yakın bir yerdedir ve *consignatorium* işlevi için başka bir mekan bulunmamaktadır.

Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi, kilisenin kuzeydoğusunda ek mekan olarak inşa edilmiştir³³¹. Yapının tarihlendirilmesiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Yapı vaftizhaneden çıkan kazı malzemesine göre, IV. yüzyılın ortalarına,³³² başka bir yayında ise V. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir³³³. Kilise bazilikal planlı, üç nefli, narteksli ve atriumludur. Kilisenin kuzey nefi doğu yönünde eklenen mekanlarla genişletilmiş, bu bölümün doğusuna da vaftizhane yapılmıştır. Yapının giriş açıklıkları kuzey ve batıdadır.

Yapıda uygulanan vaftiz seremonisi şu şekilde olmuş olmalıdır. Ruhban sınıfı kilisenin kuzey nefinden kuzeydoğu ek mekana, oradan da vaftizhanenin batısındaki giriş açıklığından yapıya girer. *Katakümenler*, yapının kuzeyinde yer alan dikdörtgen ek mekandan giriş yapar ve yapının kuzeyinde bulunan giriş açıklığından vaftizhaneye girerler. Vaftiz havuzunun haç kollarında basamaklar bulunur ve kuzey-güney haç kollarındaki bu basamakların ortasından geçmek suretiyle, iki dar parapetle dikdörtgen bir kısım oluşturulmuştur. Bu kısım vaftiz havuzunu ikiye bölmüştür. *Katakümenler*, batıdaki haç kolundan havuza girer, suya iner ve aynı yöndeki haç kolundan dışarı çıkar. Vaftiz havuzunu ikiye bölen parapet nedeniyle doğu haç kolundan dışarıya çıkılamaz.

³³¹ J. D. Courtlis, **a.g.k.**, 2001, s: 239-241.

Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi için bkz. 171

³³² P. Armstrong, **a.g.k.**, 2005, s.551.

³³³ J. D. Courtlis, **a.g.k.**, 2003, s. 90.

Vaftiz havuzuna girmek için tersi bir durumda söz konusu olabilir. İki ayrı haç kolunda -hem batı hem doğu- vaftiz olabilen *katakümen*lerin bu düzenleme nedeniyle vaftiz ayininde kadın-erkek ayrımını gözetilmiş olabilir. Havuzdan çıkan kişiler, ruhban sınıfının ardından batıdaki giriş açıklığından ana bölümünün batısındaki ek mekana, oradan da kilisenin içerisine ulaşarak ayini tamamlarlar. Bu durumda ana mekanın batısındaki kısım hem *vestibulum*, hem de *exorsizma* işlevi için kullanılabilir. Tetrakonkhos planlı olan bölüm yapının *photisterium* bölümüdür³³⁴. *Consignatorium* işlevi için *photisterium* bölümünün bir kısmı ya da bu bölümün batısındaki kısım kullanılmış olabilir.

Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesi Lykia Bölgesindeki vaftizhanelerden bir diğeridir ve kilisenin kuzeybatı ek mekanıdır. Piskoposluk Sarayı, transeptli bir kilise, rölik şapeli, peristil, triclinium, piskoposluk konutu ve vaftizhaneden oluşur. Yapı topluluğu V.-VI. yüzyıla tarihlenir³³⁵. Kilise, transept planlı ve nartekslidir. Vaftizhane, bazilikal planlıdır ve batısında dikdörtgen planlı bir girişi mevcuttur. Yapı üç nefli düzenlemeye sahiptir ve bu neflerin ayrımları sütunlarla sağlanmıştır. Doğuda ana nef dışa taşkın yuvarlak bir apsisle biterken, kuzey ve güney yan neflerin doğusu düz duvar ve bu duvardaki giriş açıklıklarıyla sonlanmıştır. Vaftizhane, güney yan nefin doğusundaki giriş açıklığıyla kilisenin kuzey transept koluna, girişin güney duvarındaki açıklıkla kilisenin narteksine bağlanır. Ayrıca kuzey yan nefin doğusundaki giriş açıklığı da ek mekanlara açılır. Yapının zemin döşemesinde kireç taşı kullanılmıştır. Vaftiz havuzunun yer aldığı alanda ise opus-sectile zemin döşemesi, gri, açık yeşil, beyaz ve mavi taşlardan yapılmıştır. Vaftizhanenin duvarlarında fresko tekniğinde yapılan duvar resimleri ve giriş mekanındaki çeşmede tuğla süslemeler vardır.

Vaftizhane, bazilikal planda inşa edilmiştir ve bu özelliğiyle hem bölge hem de Anadolu'da bilinen tek vaftizhanedir³³⁶. Yapıda uygulanan vaftiz seremonisi şu şeklide olmuş olabilir. Ruhban sınıfı kilisenin kuzey transept kolundan geçerek vaftizhanenin güney nefinin doğusundaki giriş açıklığından vaftizhaneye girer. *Katakümen*ler narteks üzerinden aynı nefin batısındaki giriş açıklığından vaftizhanenin batısındaki giriş bölümüne ulaşır. Buradan vaftizhanenin kuzey nefinin batısındaki giriş açıklığından kuzey nefe giren *katakümen*ler, ardından ana nefe geçer. Vaftiz havuzuna doğru

³³⁴ Bu bölüm, orta Bizans döneminde şapel olarak kullanılmıştır. G. Koch. (2007). Erken Hristiyan Sanatı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s:318.

³³⁵ G.K. Öztaşkın., **a.g.k.**, 2013, s:97-101.

³³⁶ Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesi için bkz. 158

ilerleyen *katakümenler*, kuzey haç kolundan havuza girer, suya iner ve güney haç kolundan çıkar. Bu esnada vaftizi yapan din görevlisi doğu haç kolunda duruyor olmalıdır. *Katakümenler* buradan vaftizhanenin güney nefine geçer. Güney nefin doğusundaki giriş açıklığından çıkan ruhban sınıfının arkasından kilisenin kuzey transept koluna geçen *katakümenlerin* vaftiz seremonisi tamamlanır. Bu durumda, vaftizhanenin batısındaki giriş bölümü *vestibulum* işlevi için, kuzey nef *exorsizma* işlevi için ve güney nefte *consignatorium* işlevi için kullanmış olabilir. Ana nefin apsis yarım yuvarlağının önünde bir vaftiz havuzu olduğundan bu nef *photisterium* işlevine cevap vermiştir.

Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesi, Lykia bölgesindeki yapılar içerisinde farklı bir yere sahiptir. Yapının planı, boyutu, zengin bezeme unsurları ve piskoposluk kompleksinde yer alması vaftizhanenin önemini gözler önüne seren özelliklerdir. Yılın belli zamanlarında yapılan vaftiz ayinlerinde böylesine prestijli bir yapıda vaftiz olmak önemli bir ayrıcalık olmalıdır. Bununla beraber, Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinde vaftiz eğitimi verilmiş olabilir çünkü yapı topluluğu vaftiz eğitiminin verilebileceği ve gelenlerin konaklayabileceği ek mekanlara sahiptir. Eğer böylesi bir işleve ev sahipliği yapmışsa, burada aynı zamanda din görevlisi yetiştirip, vaftiz ayini için kırsala gönderilmesini organize eden bir merkez de olabilir. Bu nitelendirmeler olasılık dahilindedir ve öneridir.

Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi, Lykia Bölgesindeki vaftizhanelerden bir diğeridir ve kilisenin güneyine ek mekan olarak inşa edilmiştir. Yapı VI. yüzyıla tarihlenir³³⁷. Kilise, bazilikal planlı, üç nefli ve narteksli bir plan şemasına sahiptir. Yapının doğusu dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsisle sonlanır. Kilisenin güneydoğusunda dikdörtgen planlı bir şapel, güneyinde de dikdörtgen planlı vaftizhane (öncesinde şapel olduğu düşünülen), narteksin batısında bir sarnıç yer alır. Vaftiz ayini sırasında gereken suyun bu sarnıçtan sağlandığı düşünülür. Vaftizhanenin tek giriş açıklığı batı duvar üzerindedir.

Yapıda uygulanan vaftiz seremonisi şu şeklide olabilir. Ruban sınıfı güney nefin batısındaki giriş açıklığından narkekse, buradan güney duvarındaki açıklıktan vaftizhanenin batısına ulaşarak içeriye girer. *Katakümenler* narteksin güneybatısında

³³⁷ İ. Malkoç ve S. Tsuji, **a.g.k.**, 2005. s: 12-13.
Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi için bkz. 147

bulunan açıklıktan geçerek vaftizhanenin batısındaki giriş açıklığından girerler. Bu alanda ruhban sınıfıyla bir araya gelen *katakümen*ler batı haç kolundan havuza girer, suya iner ve doğu aç kolundan çıkarlar. *Katakümen*ler, vaftizhanenin batısındaki giriş açıklığından ruhban sınıfının arkasından çıkarak kilisenin narteksine, oradan ana nefe ulaşırlar. Bu durumda kilisenin narteksi *vestibulum* ve *exorsizma* işlevi için kullanılır. Yapının *photisterium* bölümü doğusunda vaftiz havuzu yer alan ek mekandır ve *consignatorium* işlevine bu mekanın batısı ya da narteks cevap verebilir. Yapının tek giriş açıklığının bulunması, vaftiz seremonisinin uygulanmasında aynı giriş açıklığını kullanmak zorunda kalan ruhban sınıfı ve *katakümen*ler için alışılmadık bir durumdur.

Lykia Bölgesindeki vaftizhanelerden bir diğeri Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesidir ve kilisenin güneydoğusuna ek mekan olarak inşa edilmiştir. Yapı, V. yüzyıla tarihlenir³³⁸. Kilisenin planından anlaşılabilirdiği kadarıyla yapı, bazilikal planlı, üç nefli ve nartekslidir. İçen yarım yuvarlak planlı apsis dışı taşkın ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Apsisin doğusunda bir sarnıç bulunur. Kilisenin kuzey-güneyinde ek mekanlar vardır ve bu mekanlar apsisin doğusuna yayılmış durumdadır. Vaftizhane, kilisenin güneydoğusunda, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapının batı duvarında bir giriş açıklığı bulunur. Kiliseye ait mimari veriler kısıtlı olduğundan, yapının planından ek mekanların kiliseyle bağlantıları net olarak anlaşılamamakta, kilisenin giriş açıklıkları bilinmemektedir. Vaftiz seremonisinin ne şekilde uygulandığı net olarak anlaşılamasa da (giriş açıklıkları, ek mekan bağlantıları vb. çözülemediğinden) bölgede yer alan ve benzer plan özellikleri gösteren vaftizhanelerle aynı uygulamaların yapılabildiği söylenebilir. Dolayısıyla bu durumdan hareketle, ruhban sınıfı güney nefin doğusundaki açıklıktan vaftizhanenin batısındaki ek mekana, oradan da vaftizhaneye girer. *Katakümen*ler kilisenin güney nefinden ya da güney nefe bitişik ek mekanların birinden yapıya ulaşır. Vaftizhanenin batısındaki giriş açıklığından ana bölüme giriş yapan *katakümen*ler burada ruhban sınıfıyla karşılaşır. *Katakümen*ler kuzey haç kolundan havuza girer, hazneye iner ve güney aç kolundan çıkar. Ruhban sınıfının arkasından vaftizhanenin batısındaki giriş açıklığından çıkarak kilisenin güney nefinden ana nefe geçerler. Bu biçimiyle güney nefi/ek mekan *vestibulum*, vaftizhanenin batısındaki ek mekan *exorsizma* işlevi için kullanabilir.

³³⁸ R. M. Harrison, **a.g.k.**, 2001, s:29-30.
Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi için bkz. 155

Yapının *photisterium* bölümü vaftiz havuzunun bulunduğu kısımdır. Aynı alanın güneybatısı ya da *exorsizma* işlevi için kullanılmış olan batı ek mekan *consignatorium* işlevine cevap verebilir.

Lykia Bölgesi vaftizhaneleri kiliselerin ek mekanları olarak karşımıza çıkar. Bu yapılar arasında Choma (Hacımusalar) Kilisesi Vaftizhanesi kilisenin ek mekanı değil köşe odasıdır. Kare planlı olabileceği düşünülen yapı için arkeolojik verilerin yetersiz kaldığı söylenmelidir. Çünkü vaftizhanenin inşa edildiği erken dönem bazilikasının üzerine daha sonradan iki kilise daha yapılmış ve bu nedenle kiliselerin yapı bakiyeleri tam olarak çözümlenememiştir. Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesinin bir kısmı doğal kayaya oyulmuştur. Yapının bazilikayla bağlantısının ne şekilde olduğu günümüzdeki mimari verilerden anlaşılamamaktadır. Dolayısıyla vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamalarının nerede gerçekleştiği belirsizdir. Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi bölgedeki diğer yapılardan farklı plan şemasına sahiptir. Nekropol Kilisesi de iki mezar anıtının arasına inşa edilen bir yapıdır ve kilisenin kuzeyinde kazı çalışması yapılmamıştır. Vaftizhane kuzeybatıda yer alır ve batıdaki mezar anıtı yapının güney cephesini, ana kaya da kuzey cephesini oluşturur. Her durumda sıkıştırılmış olan vaftizhanenin teknesi bir platform üzerine yerleştirilmiştir. Giriş açıklıkları net olmayan yapı hakkında önerilebilecekler sınırlıdır.

Andriake B Kilisesi ve Ölüdeniz Kilisesi Vaftizhanesi, önceden şapel olan yapıların yeniden kullanımıyla oluşturulmuş vaftizhanelerdir. İkisinin de dışarıyla bağlantısı bir giriş açıklığı üzerinden sağlanır. Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu (?) tartışmalı planı ve ölçüleriyle, niş içerisindeki su künkünün çeşme(?) gibi sürekli akan düzenlemeye sahip olmasıyla tartışmaya açık bir yerdedir. Ayrıca niş önündeki masif iki paye, Arykanda Antik Kentinde, “Büyük Bazilika” olarak tanımlanan kilisenin güneyinde yer alan yapıdaki havuzun önündeki payelerle benzer özelliktedir. Bu yapı vaftizhane olarak literatüre girmiştir. Ancak yapı hakkında derinlemesine sürdürülen çalışmalar buranın vaftizhane olmadığı (su kültü, çeşme (?) vb.), su ilişkili farklı bir kullanıma tabi olabileceği alternatifini düşündürmüştür.

Idyros Kilisesi Vaftizhanesinin doğu duvarının köşesinde, güneye yakın yerinde dışa taşkın bir niş yer alır ve bu nişin önünde bir hazne vardır. Kuzey-güney yönden basamaklarla inilen haznenin vaftiz havuzu olduğu belirtilmiştir. Havuzdaki mimari düzenleme daha anlaşılır biçimde ve kullanıma uygun ölçülere sahiptir. Buna rağmen vaftizhanenin ortasında haç planlı bir başka vaftiz havuzunun yer alması, niş duvarında

su künkünün bulunması ve akan bir su düzenlemesine sahip olması, Idyros Kilisesi Vaftizhanesindeki bu düzenleme üzerine düşünmeyi gerekli kılar. Anadolu’da aynı vaftizhane içerisinde iki vaftiz havuzu bulunan tek örnek Idyros Kilisesi Vaftizhanesidir. Yapının ortasında haç planlı bir vaftiz havuzu mevcutken ikinci bir havuza neden gereksinim duyulmuştur? Erken dönem vaftizhanelerinde aynı yapı içerisinde iki havuz uygulaması Balkanlar ve Kuzey Avrupa örneklerinde karşımıza çıkar. Bu vaftizhanelerdeki büyük vaftiz havuzunun dışındaki ikinci havuzun kullanımının ayak yıkama, bebek vaftizi, ana havuza su ilavesi yapılan yedek havuz ya da vaftiz havuzunun suyunun döküldüğü yer olarak açıklanmıştır³³⁹.

Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin de *vestibülüm* bölümünün batı duvarında beş nişli bir çeşme düzenlemesi vardır. Vaftizhanenin *photisterium* bölümündeki vaftiz havuzunun dışında yapının girişinde bir çeşmenin bulunması dikkat çekicidir. Aynı zamanda kompleksin içerisinde, peristylde bir çeşme daha mevcuttur. Bütün bu özellikler kentin ve piskoposluk sarayının niteliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Yakın tarihlerde, diğer coğrafyalarda inşa edilen ve özellikli gruplar arasında olan piskoposluk sarayları zengin imkanlara sahiptir. Bu nedenle suyun kullanımıyla ilişkili farklı mimari unsurlar piskoposluk saraylarında karşımıza çıkabilir.

Lykia Bölgesindeki vaftizhaneler ek mekan olarak inşa edilmiş ve genellikle apsis yarım yuvarlağıyla vurgulanmıştır. Tek nefli olan vaftizhanelerin batılarında giriş mekanları yer alır ve bu mekanlar narteksle bağlantılıdır. Yapıların kiliseye olan konumları belli bir düzen sergilemez. Vaftizhane olarak düzenlenen yapıların yakınlarında genellikle sarnıç bulunur.

Lykia Bölgesi’nde araştırmacılar tarafından vaftizhane olabileceği önerilen başka yapılarda vardır. Ek mekanlı olan bu yapıların, yakın coğrafi alanlardaki yapılarla benzer mimari nitelikleri, ölçülerinin birbirlerine yakın olması, kilisenin sarnıcına göre konumlandıkları yerler vb. bu yapılarında vaftizhane olarak yorumlanmasının başlıca sebepleridir. Ala Kilise, Alacahisar Kilisesi, Kydna Kilisesi, Dereagzı Kilisesi, Dikmen Kilisesi, Devekuyusu Kilisesi bu tür yapılara örnektir. Bunların yanı sıra Patara, Tlos, Letoon³⁴⁰ kiliselerinin ek mekanlarının da vaftizhane olması mümkündür.

³³⁹ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:90.

³⁴⁰ Letoon’daki kilisenin güneydoğusundaki trikonch planlı ek mekanın güneyindeki yarım yuvarlağın içerisinde bir vaftiz havuzu olduğu konusunda öneriler ve yayımlanan küçük bir fotoğraf vardır. Yine de eldeki verilere rağmen trikonch planlı ek mekanın şapel mi vaftizhane mi olduğu konusuna ihtiyatla yaklaşmıştır. J. Greenhalgh (2002). The church at Letoon, Bilkent University Department of Archaeology Newsletter I, s. 26-27.

Lykia Bölgesindeki ek mekanlı yapılar, röliker şapeli, vaftizhane, martiryum, şapel vb. işlevindedir. Bu nedenle kazısı yapılmamış ve içerisinde bir vaftiz havuzu olmayan ek mekanlı yapıların vaftizhane olarak nitelendirilmeleri sağlıklı sonuç vermez. Aynı ek mekanın zaman içerisindeki kullanımı değişebildiğinden -örneğin vaftizhane olarak kullanılan mekandaki vaftiz havuzunun kaldırılıp mezar yapısına dönüştürülmesi gibi- bu yapıların kesin olarak vaftizhane olduğu söylenemez.

Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri vaftizhaneleri kendi içerisindeki benzerlik ve farklılıklarıyla vaftizhane mimarisi ve litürjisinde bir bütünlük teşkil eder. Vaftizhanelerin belirli bir plan şeması sergiledikleri, bu plan şemasında bölge unsurlarının ve erken dönem kilise mimarisinin etkin olduğu aşıkardır. Vaftiz litürjisinin bu mimarideki yeri her zaman tartışmaya açık olsa da tercih edilen kilise planının, bölgedeki uygulamalarında kendine her zaman bir yer bulmuştur. Kilikia bölgesinde köşe odaları ve/veya yan odalar vaftizhane olarak kullanılırken, Lykia bölgesinde vaftizhanelerin ek mekan olarak düzenlendiği ve kiliseleriyle kurdukları organik bağın litürjide bir karşılık bulduğu görülmüştür.

Bu üç bölgede yapıların mimarisi, tasarımı, bezeme özellikleri, su sistemleri birbirinden farklıdır. Kilikia'da Alahan, Pamphylia'da Side, Lykia'da Olympos inşa edildikleri bölgenin bugüne ulaşan en önemli vaftizhaneleridir ve bu yapıların boyutları diğer vaftizhanelere nazaran oldukça büyüktür. Alahan Vaftizhanesi bir manastır kompleksi içerisinde yer alırken, Side ve Olympos Vaftizhaneleri piskoposluk sarayı içerisinde konumlanmıştır. Ziyarete açık bu yerlerin paskalya, pentikost ve kutsal cumartesi günlerinde diğer vaftizhanelere oranla sayıca fazla insan ağırladıkları düşünülmektedir. Vaftiz ayini için kutsal sayılan bu günlerde Alahan, Side ve Olympos vaftizhanelerinin doluluğu artabilir. Bu yapıların inşa edildikleri kompleksler, yani manastır ve piskoposluk sarayı içerisindeki konumları, vaftizhanelerde hem tercih edilen plan özelliklerini hem de boyutlarını anlamlı kılar. Çevrelerindeki yapı bakiyeleri ayine çoğulcu katılımın yanı sıra ayin öncesinde bu yapılarda *katakümen*lerin eğitim alabilecekleri ihtimalini de doğurur. Çünkü vaftizhanelerin fiziksel koşulları diğerlerine oranla böylesi bir uygulamaya daha uygundur.

Son yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda sunulan sözlü bildiride, ek mekanın vaftizhane olarak kullanıldığı bildiri başlığında belirtilmiş olsa da sunum sırasında konunun geçtiği ek mekana değinilmemiştir. Tarafımdan ilgili kişiyle yapılan görüşmelerde bu konunun yayına hazırlandığı için ayrıntılı anlatılmadığı, sadece duyurulduğu ve bilgilerin paylaşılacağı ifade edildiğinden mevzunun bu seviyede bırakılması tarafımızdan uygun görülmüştür.

6.1.2. Anadolu'daki Diğer Vaftizhaneler

Anadolu'da yer alan diğer vaftizhaneler de inşa edildikleri bölgelere göre değerlendirildiğinde konum, plan özellikleri ve malzeme-teknik özellikleri bakımından farklılık ve benzerlik gösterirler.

Karia Bölgesinde yer alan, Sedir Adası (Kedreai) Vaftizhanesi, Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesi, Bodrum-Kissebükü Alakışla Kilise Vaftizhanesi, Bodrum-Göltürbükü Vaftizhanesi, Alabanda Vaftizhanesidir³⁴¹.

Sedir Adası (Kedreai) Vaftizhanesi, V.-VI. yüzyıllar arasına tarihlenir³⁴². Bağımsız inşa edilen yapı, tek neflidir ve doğusunda dışa taşkın yarım yuvarlak apsisi vardır. Vaftizhane 13.76 m. uzunlukta ve 7.85 m. genişliktedir. Yapının günümüze güney ve kuzey duvarlarının bir bölümü ulaşabilmiştir. Apsis, 4.65 m. genişliğinde, 2.30 m. derinliğinde ve 0.85 m. kalınlığındadır. Yapının güneybatı duvarında yaklaşık 1.00 m. genişliğinde giriş açıklığı yer alır. Vaftizhanenin kilisesi günümüze ulaşamamıştır ya da toprak altında olabilir³⁴³.

Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesi, bugün İçmeler Beldesindeki Martı Resort Otel'in bahçesinde bulunur. Üç nefli, bazilikal planlı kilisenin batısında yer alan tetrakhonkos planlı vaftizhane ek mekandır ve vaftizhanenin boyutları, 8.75x7.45 m'dir. Vaftizhane VI. yüzyılın başına tarihlenir³⁴⁴. Vaftizhanenin doğu khonkosu bir giriş açıklığıyla kilisenin batısına bağlanır (Çizim:25, Resim:99-100).

Bodrum-Kissebükü Alakışla Kilise Vaftizhanesi, üç nefli, bazilikal planlı kilisenin batısında yer alır ve bağımsız bir yapıdır. Kilisenin narteks duvarıyla arasında 6.5 m. uzaklık bulunur. Dıştan yaklaşık kare, içten tetrakhonkos planlı olan vaftizhanenin dış

³⁴¹ Bu vaftizhanelerin dışında Akyaka Çatalçam Bazilikasının kuzey nefinde bir vaftiz havuzu bulunmuştur. Yapıya metin içerisinde değinilecektir.

Sebastian Ristow çalışmasında, Didim A Kilisesi ve Didim B Kilisesinde vaftizhane olduğunu belirtmiştir fakat yerinde yapılan incelemelerde kiliselerin kalıntılarına bile rastlanılmamıştır. Bunun dışında A. Khatchatrian, Didim A Kilisesi vaftiz teknesinin güneyde yer alan bir nişin içerisinde olduğunu, kare planlı olan teknenin basit bir biçimde yapıldığını ileri sürmüştür.

³⁴² H.Özyurt Özcan a.g.k., 2012, s:453-492

³⁴³ Araştırmacılar bu yapı için iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden ilki, yapının vaftizhane olabileceği, ikincisi hem kilise hem de vaftizhane olabileceğidir (A. Diler vd. (2010). *Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kissebükü, Mylasa, Damlıboğaz, Pilavtepe ve Sedir Adası Yüzey Araştırmaları 2009*. 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Diler, A. - H.Özyurt Özcan (2012). Byzantine Period In Kedreai (Sedir Island): Churches, OLBA XX, s:453-492.)

Anadolu'da bağımsız inşa edilen vaftizhanelerin hepsinin yakınlarında bir kilise bulunur çünkü vaftiz ayininin tamamlanmasının ardından vaftiz edilenler kiliseye kabul edilir ve ökaristi ayinine başlanılır. Vaftizhanenin Sedir Adasındaki diğer kiliselere uzaklığı düşünüldüğünde yapının yakınlarında bir kilisenin olması gerekmektedir.

³⁴⁴ H.Özyurt Özcan (2016). Marmaris'in İçmeler Mevkiinde Yer Alan Bir Bazilika Ve Vaftizhane Üzerine İncelemeler. OLBA XXIV, s:479-503

ölçüleri 7.84 X 7.34 m.'dir. Kare planlı olan yapıyı dıştan bir ambulatorium çevreler ve kare mekanın örtüsü kubbe, ambulatoriumun örtüsü tonozdur. Kare mekanın kuzey ve doğu duvarında iki giriş açıklığı vardır ve bu açıklıkların ölçüleri yaklaşık 1.18 m. civarındadır. Ambulatoriumunda iki giriş açıklığı bulunur. Bunlardan ilki kuzey duvardadır ve ölçüsü 1.18 m.'dir. Güneydoğu duvarda yer alan giriş açıklığı 2.30 m'lik bir genişliğe sahiptir ve kemerlidir. Ambulatorium, kare mekanı çevrelerken kuzeyde diğerlerine oranla daha geniş inşa edilmiştir. Bu plan tipinin yaygın olduğu diğer örneklerde vaftizin hazırlık ve bitiş aşamalarının ana mekanı çevreleyen koridorda gerçekleşmiş olduğu görüşü yaygındır³⁴⁵. Yapının bu kısmı sonradan eklenmiş olabilir çünkü kare mekandan farklı bir duvar tekniğine sahip olduğu gibi tonoz örtünün statik durumu da bunu kanıtlar niteliktedir³⁴⁶ (Çizim:26).

Bodrum-Gölkümbükü Vaftizhanesi bölgedeki yapılar arasında tartışmalı bir vaftizhanedir. Yapının yakınında kilise kalıntılarının bulunması ve mimari özellikleri bu yapının vaftizhane olabileceği konusunu gündeme getirmiştir. Günümüze kilisenin güney duvarının bir kısmı ve apsis duvarı ulaşabilmiştir. Yapılan incelemeler kilisenin üç nefli, üç apsisli olduğunu ortaya koyar. Çevrede çok sayıda bulunan sütun parçaları neflerin ayrımında bu sütunların kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Vaftizhanenin kiliseyle olan organik bağı bilinmemektedir. Merkezi plan özelliğine sahip olan yapının planı dıştan kare, içten altı nişlidir ve kubbe örtülüdür.³⁴⁷

Günümüzde Aydın ili Çine ilçesinin 7 km batısında yer alan Alabanda Vaftizhanesi, Apollon Istomitos Tapınağı'nın içerisinde inşa edilen kiliseye aittir³⁴⁸. Yaklaşık kare planlı olan yapı, 7.92x7.50 m. ölçüsündedir. Vaftizhanenin içerisinde her kenara, bir kenarı duvara bitişik olmak koşuluyla iki sütun kaidesi yerleştirilmiştir. Kare planlı olan yapıda toplam sekiz sütun kaidesi mevcuttur. Mimari veriler kuzeyde iki giriş açıklığı bulunan yapının kiliseyle olan bağlantısını ve mevcut plan özelliklerinin tam anlamıyla saptanmasını güçleştirmektedir³⁴⁹ (Resim:101-102).

³⁴⁵ A. Mailis, **a.g.k.**, 2011.

³⁴⁶ R.Vincenzo (2003). Il golfo di Keramos: dal terdo- antico al medioevo bizantino, Rubbettino, s:168-174

³⁴⁷ R.Vincenzo, **a.g.k.**, 2005, s:138-143.

³⁴⁸ Edhem Bey (1905). Fouilles D'Alabanda En Caire, Rapport Sommaire Sur La Première Campagne

³⁴⁹ Bağdatlı, Fatma. (2001). Alabanda Apollan Isotimos Tapınağı. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın; Akkurnaz, Sedat. (2017). Antik Dönem Sonrası Alabanda, Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 22-25 Ekim 2014, Efeler Belediyesi Kültür Yayınları 3, s:1-15, Aydın

Bu vaftizhanelerin dışında Akyaka Çatalçam Bazilikasının kuzey nefinde bir vaftiz havuzu bulunmuştur³⁵⁰. Kilise, üç nefli, bazilikal planlıdır. Kilisenin doğusu içte ve dışta yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Mevcut arkeolojik verilerden anlaşılabildiği kadarıyla vaftiz havuzunun yer aldığı kuzey nefin diğer bölümlerle bağlantısı sadece batı duvardaki açıklıktan sağlanır. Vaftizhanenin ana nefe doğrudan bağlantısı yoktur ve dışarıdan da kuzey nefe açılan bir kapı açıklığı bulunmaz. Ayrıca kuzey nefin doğusundaki havuzun vaftiz havuzu olup olmadığı da tartışmalıdır. Bölgedeki diğer vaftizhaneler göz önüne alındığında bu kilisenin kuzey nefinin vaftizhane olarak kullanılmış olabileceği konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir (Resim:103-104).

Karia bölgesindeki vaftizhaneler bağımsız ve ek mekan olarak düzenlenmiştir. Yapıların plan özellikleri farklılık gösterirken tek nefli vaftizhaneler sadece bu bölgede karşımıza çıkar.

Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesi ve Bodrum-Kissebükü Alakışla Kilise Vaftizhanesi benzer plan özelliklerine sahiptir. İki yapı arasındaki fark, Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesinde tetrakhonkos planının hem içten hem dıştan, Bodrum-Kissebükü Alakışla Kilise Vaftizhanesinin ise tetrakhonkos planının sadece içten algılanmasıdır.

Bodrum-Kissebükü Alakışla Kilise Vaftizhanesinde uygulanan ayinin seramonisi şu biçimiyle olabilir: Kilisenin narteksinden çıkan ruhban sınıfı güneybatıda bulunan giriş açıklığından yapının ambulatoriumuna, oradan kare mekanın batısındaki açıklıktan ana mekana ulaşır. *Katakümen*ler yapının dışındaki kuzey giriş açıklığını kullanarak yapının ambulatoriumuna, oradan kare mekanın kuzeyindeki açıklıktan ana mekana geçer. Burada ruhban sınıfıyla bir araya gelen *katakümen*ler vaftiz havuzuna girerek vaftiz olur ve ruhban sınıfının ardı sıra yürüyerek onların yapıya girdikleri güneybatı açıklıktan kiliseye ulaşırlar. Bu durumda yapının ambulatoriumu *vestibulum*, *exorsizma* ve *consignatorium* işlevi için kullanılabilir. Vaftizhanenin ambulatoriumu, kuzeyde daha geniş tutulmuştur çünkü vaftizin hazırlık aşamaları bu girişte yapılmaktadır.

Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesinde uygulanan ayinin seramonisi şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin içerisinden nartekse, oradan tetrakhonkos planlı mekana girer. *Katakümen*ler, güney nefin güney duvarından kiliseye, oradan da narteksten tetrakhonkos planlı mekana ulaşırlar. *Katakümen*ler batı haç kolundan vaftiz

³⁵⁰H. Özyurt Özcan (2013). A New Basilical Church Uncovered at Akyaka in Caria, *Orientalia Christiana Periodica*, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum Piazza S. Maria Maggiore, 7, Roma, s: 113-137

havuzuna girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlisi bu esnada güney ya da kuzey haç kolunda durabilir. Ruhban sınıfının arkasından narteksten kiliseye giren kişilerin ayini tamamlanmış olur. Eğer seremoni bu şekilde uygulanmışsa güney nef *vestibulum* işlevi, narteks *exorsizma* ve *consignatorium* işlevi için kullanmış olabilir. Vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu tetrakhonkos planlı birim *photisterium*dur.

Bölgedeki diğer yapıların kiliseyle olan organik bağları, mevcut olan arkeolojik veriler üzerinden anlaşılamadığından vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamalarının gerçekleşmiş olabileceği yer/ler hakkında bir öneri ileri sürülememektedir.

Pisidia bölgesindeki vaftizhanlerden birisi, Gölhisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesidir³⁵¹. Yapı, erken Bizans dönemine tarihlenir³⁵². Kilise, Burdur ili, Gölhisar ilçesi, Yusufça Beldesi, Freng alanı mevkiinde bulunur. Doğu-batı doğrultusunda bazilikal planlı olan yapının nef ayrımları payelerle sağlanmıştır. Kilisenin ölçüleri 23.20 m X 15.60 m.'dir. Orta nef yan neflere oranla geniştir. Kilisenin doğusundaki dışa taşkın apsis içten yarım yuvarlak dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Yapının batısında dikdörtgen planlı bir narteks bulunur. Vaftizhane kilisenin batısında dikdörtgen planlı olarak inşa edilen bir ek mekandır ve vaftizhanenin ölçüleri 5.60x3.90 m.'dir. Yapı, kuzeydoğusunda yer alan bir açıklıkla nartekse bağlanır. Ayrıca kilisenin narteksine kuzeybatı ve batı duvardan iki açıklıkla ulaşılır. Zengin bezeme programına sahip olan iç mekanın duvar resimleri, zeminin de renkli tesseralarla *opus tessellatum* tekniğinde mozaik kaplı olduğu bilinir. (Çizim: 28, Resim:105-106-107).

Pisidia Bölgesindeki vaftizhanlerden bir diğeri Kapıkaya yerleşiminde bulunan vaftizhanedir³⁵³. Vaftizhane, Beyşehir Gölü'nün batısında, Eğridir Gölü'nün güneyinde, Aksu Çayı ve Köprü Irmağı batısında, dağlık bir alanda bulunur. Kapıkayanın denizden yüksekliği 1750 m.'dir ve Eğridir'in 26 km. güneyinde yer alır. Burada yer alan yerleşimde birçok yapı bakiyesi izlenebilmektedir. Dağınık halde bulunan bu bakiyeler arasında, yaklaşık olarak kent merkezine yakın bir yerde dört yapraklı yonca planlı bir vaftizhane vardır. Kuzey-güney iç ölçüleri 4.80 m. olan yapının giriş açıklığı batıdandır.

³⁵¹ H. A. Ekinci (2005a). Burdur Müzesi Çalışmaları 2004: Gölhisar, Yusufça Erken Bizans Dönemi Kurtarma Kazısı. AKMED; Özudoğru, Şükrü (2018). Geç Antik Çağ'da Kibyra, Cıbyra In Late Antiquity. *CEDRUS* VI, 13-64, s:52-53

³⁵² H. A. Ekinci (2005b). 2004 Yılı Gölhisar/Yusufça Erken Bizans Dönemine Ait Kilise Kurtarma Kazısı. 14. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. s:125-133. 30 Nisan-2 Mayıs 2004 Ürgüp/Nevşehir

³⁵³ N. Mersich (1938). Einige Festungen Im Pisidisch-Pamphylishen Grenzgebiet, *Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik* 36, s:192-200, Wien

Görülebildiği kadarıyla vaftizhanenin doğusunda, uzak olmayan bir mesafede bir kilise vardır. Kilise yaklaşık 18.00 m. x 12.00 m. ölçüsündedir. Apsisi çokgen olan yapının batısında narteksi vardır. Dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir ve duvar kalınlığı 94 cm'dir. Bu yapının kuzeyi Helenistik döneme ait daha eski bir duvar bakiyesi üzerindedir. Kentteki ikinci kilise yerleşimin güneydoğusundadır.

Göhlisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesinde uygulanan vaftiz seremonisi şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı narteksten vaftizhaneye girer. *Katakümen*ler ya kuzeybatı ya da batı duvardaki giriş açıklığından nartekse, oradan da ana bölüme giriş yaparlar. Bu bölümde vaftiz havuzuna giren *katakümen*ler, ruhban sınıfının ardından nartekse, oradan kiliseye girerek ayini tamamlarlar. Eğer seremoni bu şekilde uygulanmışsa narteks *vestibulum*, *exorsizma* ve *consignatorium* işlevleri için kullanılabilir çünkü vaftizhanenin tespit edilebilen tek giriş açıklığı vardır. Vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu ana bölüm *photisterium* bölümüdür.

Kapıkaya yerleşiminde bulunan vaftizhanenin kiliseyle olan organik bağı, mevcut olan arkeolojik veriler üzerinden anlaşılamadığından vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamalarının gerçekleşmiş olabileceği yer/ler hakkında bir öneri ileri sürülememektedir.

Phrygia bölgesinde yer alan vaftizhaneler, Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi, Han- Başara Güney Kilise Vaftizhanesi, Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi, Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi ve Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesidir.

Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi, Afyon İli, Emirdağ ilçesi, Hisarköy'de yer alır. Kentteki vaftizhane, Aşağı Şehirde, A Bazilikasının kuzeybatısındadır ve ek mekandır³⁵⁴. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi V. yüzyılın sonu VI. yüzyılın başına tarihlenir. Üç nefli, bazilikal planlı, narteksli olan kilisenin doğusunda dışa taşkın üç cepheli apsis vardır. Yapının vaftizhanesi haç planlıdır ve doğusunda dışa taşkın yarım yuvarlak apsisi mevcuttur. Yapının giriş açıklığı batıdadır ve bu açıklık, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olan giriş bölümüne bağlanır. Bu bölümün güneyindeki giriş açıklığı bazilikal planlı kilisenin iç narteksine açılmakta, kilise ve vaftizhanenin bağlantısı bu biçimde mümkün olmaktadır. Vaftizhanenin üç kullanım evresi vardır. İlk evrede vaftizhane olarak kullanılan yapının ikinci evresinde vaftiz havuzunun mermerleri sökülerek içi kapatılmış ve vaftizhanenin zemini kilisenin zemini gibi *opus*

³⁵⁴ M. Harisson (1988). Doğu Phrygia'da Amorium (Hisarköy) Yüzey Araştırması, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs, Ankara, s:191-201

sectile tekniğinde tekrar döşenmiştir. Üçüncü evrede vaftizhanenin kuzeyine bir, narteksine iki mezar açılmış ve mezar yapısı olarak kullanılmıştır³⁵⁵(Çizim:29, Resim:108-109).

Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi, Eskişehir İli Han İlçesi, Başara Köyü yakınlarındadır. Üç nefli, bazilikal planlı, narteksli inşa edilen kilise iki evrelidir. İlk evresi erken Bizans dönemine tarihlenir. İkinci evresi orta Bizans dönemine tarihlenen kilise, kapalı yunan haçı planlıdır. Yapının giriş açıklığı batı duvarın ekseninde yer alır ve nartekse açılır. Kilisenin güneyinde yer alan vaftizhane yapının ilk evresine aittir ve kiliseden bağımsız inşa edilmiştir. Sekizgen planlı olan vaftizhanenin ölçüleri, dıştan 5.90 m x 5.90 m, içten 4.43 m'dir ve duvarları yaklaşık 0.90 m. civarında korunarak günümüze ulaşmıştır. Yapının zemini taş plaka döşelidir³⁵⁶. Kazısı yapılmadığından vaftizhanenin giriş açıklığının belirlenememiştir. Kilise ile vaftizhanenin bağlantısı mevcut arkeolojik verilerden anlaşılamamaktadır. Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi V. yüzyılın başında inşa edilmiştir (Çizim:30, Resim:110-111).

Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi, Kütahya ili, Aslanapa ilçesi, Tokul Köyü, Dinekçayırı mevkiinde yer alır. Üç nefli, bazilikal planlı, narteksli inşa edilen kilisenin apsisi içte ve dışta yarım yuvarlaktır. Yapı, VI.-VII. yüzyıllara tarihlenir³⁵⁷. Kilisenin kuzeydoğusuna yapılan vaftizhane ek mekandır ve trikonch planlıdır³⁵⁸. Kuzeydeki konchun yarıçapı, diğer iki yöndeki konchlardan büyüktür³⁵⁹. Dış duvarlarının kazısı yapılmayan vaftizhanenin planı içten görülebilmektedir. Vaftizhanenin tek giriş açıklığı kilisenin kuzey nefine açılır. Günümüzde vaftiz teknesi, kuzeydoğu ek mekanın içerisinden çıkartılarak, nartekse konulmuştur. Kırık olan teknenin trikonch planlı mekandan çıkartılıp nartekse taşınması ve vaftiz teknesinin yerine mezarlar yapılması, ek

³⁵⁵ C. Lightfoot - O. Koçyiğit- H. Yaman (2006). Amorium Kazısı, 2005, 28. Kazı Araştırmaları Toplantısı, Cilt I, 29 Mayıs – 2 Haziran, Çanakkale. s: 271-295

³⁵⁶ A.O. Alp. - G. Işık (2011). Başara “Kuzey Kilise” Mimari ve Liturjik Elemanları, XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Eskişehir. s:23-37; A.O. Alp. – D. Çağlar. (2008). Eskişehir-Han İlçesi ve Başara Köyü Kazıları (2004-2007). 30. Kazı Araştırmaları Toplantısı, Cilt I. 26-30 Mayıs, Ankara. s. 189-200.

³⁵⁷ M. Türktüzün vd. (2014) Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması, Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı, Sayı:1, s:47-83, Dönmez Ofset Kütahya

³⁵⁸ Tarafımızdan yapılan incelemede, kilisenin doğu duvarının apsis yarım yuvarlağını içerisine alacak biçimde devam ettirilerek vaftizhanenin doğu duvarıyla birleştirildiği dilatasyon izlerinden anlaşılmaktadır. Vaftizhanenin iç ölçüsü 5.20 m'dir ve bu yapı kurtarma kazısını yapan ekip tarafından dua odası-şapel olarak tanımlanmıştır (M. Türktüzün – R. Karaca. (2013). 2012 Yılı Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması, 22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 14-17 Kasım, Adana. s:107-113)

³⁵⁹ M. Türktüzün – R. Karaca, **a.g.k.**, 2013, s:59.

mekanın mezar yapısı olarak yorumlanmasına neden olmuştur³⁶⁰. Amorium'daki gibi vaftizhanelerin sonraki kullanım evrelerinde mezar yapısına çevrilmeleri yaygın görülen bir uygulamadır³⁶¹(Resim:112-113-114).

Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi, Denizli'de, Laodikeia Antik Kentinde yer alır. Kilise, Roma döneminde yapılan büyük bir insulanın üzerine inşa edilmiştir. Arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan kilisenin planına benzer özellikler gösteren başka bir erken dönem yapısı tespit edilememiştir. Yapının giriş mekanında çeşmeler, bemasında su sistemi kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Aynı yapıda suyun kullanımının bu derece yoğun olması; suyun, birbirine yakın ve benzer kullanım amaçları; kilisenin öncesindeki insulayla ne derecede örtüştüğünü birkez daha düşünmemizi gerektirebilir. Bu yapıyla aynı ya da benzer plan şemasında inşa edilen ve yakın tarih aralığına denk gelen ikinci bir kilise yoktur. Farklı plan şemasına sahip olan kilisenin vaftizhanesi kuzeydoğuda yer alır ve köşe odasıdır. Vaftizhanenin ölçüleri 5.50 m. X 5.50 m'dir ve yapının güneyinde 2.20 m. derinliğinde, 2.90 m. yarıçapındaki yarım yuvarlak bir apsis bulunur. Yapının zemini opus-sectile, duvarları mermer kaplama döşelidir. Vaftizhanenin iki giriş açıklığı vardır. Güney nişten diakonikona bağlanan giriş açıklığı sonraki bir dönemde örülerek kapatılmıştır. Diğer giriş açıklığı naosun kuzeyinde yer alan koridora vaftizhaneyi bağlar ve yapının batı duvarında bulunur. Kuzey koridor, kilisenin kuzey duvarı boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanır ve vaftizhanenin batısında dikdörtgen planlı bir birim oluşturacak şekilde kuzey-güney yönde atılan bir duvara sahiptir. Bu birim duvar resimleri ve opus-sectile döşemeyle bezelidir. Birimin batı duvarında vaftizhanenin giriş açıklığıyla aynı aksta ve koridora açılan bir giriş açıklığı bulunur. Aynı zamanda bu birim, güneyinde yer alan giriş açıklığıyla naosa bağlanır³⁶² (Çizim:31, Resim:115-116-117).

Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi, üç nefli, bazilikal planlı kilisenin doğusunda dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsis, batısında dikdörtgen bir narteks bulunur. Narteksin batısında üç yönden, portikolu bir atrium yer alır. Kilisenin güneybatısında ek mekan olarak bulunan vaftizhane, orijinalde dikdörtgen planlıdır. Dışa taşkın apsisi olan yapı sütun sıralarıyla üç nefi ayrılmıştır. Yapının giriş açıklığı kuzey duvardadır ve

³⁶⁰ M. Türktüzün – R. Karaca, **a.g.k.**, 2013, s:59.

³⁶¹ Bkz. Amorium A Bazilikası, üçüncü evresi

³⁶² C. Şimşek (2015). Laodikeia Kiliseleri. Çağrı Serigrafi Etiket İnşaat Organizasyon Tekstil San. Tic. Ltd. Şti. Denizli, s:56-58; C. Şimşek (2011). 2010 Yılı Laodikeia Kazıları, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 4, s.569-601).

nartekse açılır. Sonraki kullanım evrelerinde yapının planında değişiklik olmuştur. Apsisin yaklaşık yarısını içine alacak biçimde güneybatı köşeye bir birim eklenmiştir. Orijinalinde dışa taşkın apsinin açıldığı ana nef ve onun iki yanındaki yan neflerden oluşan yapının yönü diğer vaftizhanelerden farklı olarak güneye bakar. Kilisenin VI. yüzyılda inşa edildiği ilri sürülür. Vaftizhane, kiliseden daha önce var olan yapının bir bölümünün kullanılmasıyla oluşturulmuş olabilir. Bunu destekleyen iki durum vardır. Bu durumlardan ilki, vaftizhane zemininin kilise, narteks ve atrium zemininden 15 cm.-30 cm. arasında daha aşağıda olması, ikincisi, vaftizhaneyi neflere ayıran sütun dizilerinin kilisenin narteks ve batı duvarıyla aynı ekseninde bulunmayıp bu alanda diletasyon izlerinin görünmesidir. Büyük bir ihtimalle kuzey-güney doğrultusunda, apsisli ve üç nefli bir yapının, bir bölümü ondan sonra inşa edilen kilisenin güney duvarıyla dik olarak bölünmüş ve kuzey kısmı kilisenin altında kalmıştır. Bu sebeple yapının apsisi güneye bakar. VII.-VIII. yüzyıllarda bölgede depremler olmuş, kilise zarar görmüş ve vaftizhane kilise olarak kullanılmıştır. Bu evrede ana nefin içerisine daha küçük bir birim eklenerek doğusu değiştirilmiştir. Vaftizhane X.-XI. yüzyıllarda konut olarak kullanılmış olabilir. Yapıda meydana gelen bütün bu değişim ve dönüşümler yapının planında farklılıklara yol açmıştır³⁶³ (Resim:118-119).

Phrygia bölgesindeki vaftizhaneler, bağımsız, ek mekan ve köşe odası şeklinde inşa edilmiş, farklı plan özelliklerine sahip yapılar olarak karşımıza çıkar.

Amorium A Bazilikası Vaftizhanesinde vaftiz ayini şu şekilde düzenleniyor olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin kuzey nefinden iç nartekse oradan da vaftizhanenin giriş bölümüne ulaşarak ana mekana girer. *Katakümen*ler dış narteksten ana mekanın giriş bölümüne geçerler. Buradan ana mekana ulaşan *katakümen*ler batı haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlileri kuzey-güney haç kollarının herhangi birinde durabilirler. Havuzdan çıkan kişiler ruhban sınıfının ardından iç narteksten kilisenin kuzey nefine oradan da ana nefe ulaşır. Bu durumda narteks *vestibülüm*, giriş mekanı *exorsizma* ve *consignatorium* işlevi için kullanılabilir. *Photisterium* bölümü vaftiz havuzunun içerisinde yer aldığı bölümdür.

³⁶³ F. D'andria - M. P. Caggia. (2003). Hierapolis Di Frigia I, Le attività delle campagne di scavo e restauro 2000-2003, MAIER; Francesco D'andria. (2003). Hierapolis (Pamukkale), Arkeoloji Rehberi, Ege Yayınları, s:129-130; P. Arthur, (2003). Bizans ve Türk Döneminde Hierapolis, Ege Yayınları, İstanbul, s:138-142;

Han-Başara Köyü Güney Kilise Vaftizhanesi bağımsız bir yapıdır ve kiliseyle organik bağı çözölememiştir. Arkeolojik verilere göre *photisterium* bölümünün giriş açıklığı da anlaşılmamaktadır. Mevcut veriler ışığında vaftiz ayini için uygulanabilir seremonide, *photisterium* bölümü *vestibülüm*, *exorsizma* ve *consignatorium* işlevlerine cevap verebilir. Bunun yanısıra kilisenin narteksi *vestibülüm*, *exorsizma* işlevleri için kullanılabilir ve buradan *photisterium* bölümüne geçilerek aynı bölümde ya da yine nartekste *consignatorium* işlevi yapılabilir. Bu durumda vaftizhaneye narteks arasında bir bağlantının bulunması gerekir.

Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi kuzey nefe açılan tek giriş açıklığına sahiptir. Kuzey nef, kuzey-güney atımlı duvarlarla oluşturulan birimlere ayrılmıştır. Bu birimlerden kuzeydoğuda olanı kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır ve vaftizhanenin giriş bölümü burası olabilir. Kuzey nefin güneybatısından nartekse bağlanan bir giriş açıklığı, güneydoğusundan ana nefe bağlanan iki giriş açıklığı vardır. Yapıda uygulanan vaftiz ayini şu şekilde düzenleniyor olabilir: Ruhban sınıfı ana nefin kuzeydoğusundaki giriş açıklığından kuzey nefe, oradan vaftizhanenin giriş mekanına ve vaftizhaneye ulaşır. *Katakümenler* narteksten kuzey nefe, girişe ve ardından ana bölüme geçer. *Katakümenler* vaftiz teknesine girmek koşuluyla ayinin ana aşamasını yerine getirir. Ruhban sınıfının ardından ilerleyen kişiler kilisenin ana nefine girer. Böylesi bir durumda narteks *vestibülüm*, kuzey nefin doğusunda yer alan vaftizhanenin giriş bölümü *exorsizma* ve *consignatorium* işlevi için kullanılmış olabilir. Yapının *photisterium* bölümü trikonch planlı bölümdür.

Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi, kuzey koridora açılan giriş açıklığıyla koridora bağlanır. Bu koridordaki dikdörtgen planlı birimlerden doğuda olanı, güney duvardaki giriş açıklığıyla kiliseye açılır. Yapıda uygulanan vaftiz ayini şu şekilde düzenlenmiş olabilir: Ruhban sınıfı bu giriş açıklığını kullanarak kiliseden vaftizhanenin giriş bölümüne, oradan da ana mekana geçer. *Katakümenler*, kuzey koridorun batısındaki giriş açıklığından içeriye girerek doğuya doğru ilerleyip, giriş bölümüne oradan da ana mekana girerler. Ruhban sınıfıyla burada karşılaşan *katakümenler*, batı haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Bu esnada vaftizi gerçekleştiren din görevlisi kuzey-güney haç kollarından birisinde durabilir. Ruhban sınıfının arkasından ilerleyen kişiler vaftizhanenin giriş bölümüne oradan da kiliseye ulaşır. Böylesi bir uygulamada kuzey koridor *vestibülüm*, giriş bölümü *exorsizma* ve

consignatorium işlevi için kullanılabilir. Yapının *photisterium* bölümü vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu doğudaki birimdir.

Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi, ek mekandır ve kilisenin narteksine açılan bir giriş açıklığına sahiptir. Yapıda uygulanan vaftiz seremonisi şu şekilde olabilir: Ruhban sınıfı narteksten vaftizhaneye girer. *Katakümen*lerde narteksten ana mekana giriş yaparak burada ruhban sınıfıyla karşılaşır. Vaftiz havuzuna girip çıkan kişiler ruhban sınıfının arkasından kiliseye giriş yapar. Böyle bir seremonide narteks, *vestibülüm* ve *exsorsizma* işlevine cevap verir. Vaftiz havuzunun bulunduğu bölüm ise *photisterium* ve *consignatorium* işlevi için kullanılmış olabilir.

İonia Bölgesinde yer alan ve günümüze ulaşan vaftizhaneler Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesi, Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi, Priene Vaftizhanesi, Güzelbahçe (Urla) Vaftizhanesi ve Aziz Michael Kilisesi Vaftizhanesidir³⁶⁴.

Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesi, İzmir İli, Selçuk ilçesinde yer alır. Haç planlı kilisenin kuzeybatısında yer alan vaftizhane, üç bölümlü/kompleks planlıdır ve 734m²'lik bir alanı kaplar. Vaftizhane, kilisenin ilk evresinde inşa edilmiştir ve bu evrede yapı kiliseden bağımsızdır. İkinci evrede genişletilen kuzey haç kolu ile vaftizhane arasında bir koridor oluşmuş, yapı kilise ile ortak duvarı paylaşmıştır. Vaftizhanenin planı, doğu ve batıda dikdörtgen birimler ve ortasındaki kareye yakın bölümün birleşmesinden oluşur. Kare mekan, merkezinde sekizgen planlı birim, onun çevreleyen bir ambulatorium ve köşelerinde üçgen planlı odalardan oluşan bir kurulumla sahiptir. Vaftiz havuzunun yer aldığı sekizgen planlı merkezi mekanın içi, dördü ana eksenlerde koridora açılan kapı girişleri ve diğer dördü köşe exedralarla genişletilmiştir. Exedraların başlangıçlarına kubbeyi taşıyan sütunların oturduğu postamentler yerleştirilmiştir. Kubbenin içinin cam mozaikle kaplı olduğu kazılar sırasında bulunan tesseralardan anlaşılmıştır. Sekizgen iç mekanın duvarları içte mermer plakalarla kaplıdır. Ambulatorium, köşelerde üçgen odalara sahiptir. Ana mekanın batı ve doğusunda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen birimler bulunur. Bu mekanlar doğuda yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Vaftizhanenin giriş açıklıkları kuzey-güney duvarda yer alır. Aynı zamanda yapıda, güneydeki dikdörtgen mekandan kuzey haç koluna, kuzey nefe ve skeuophylakiona açılan birer giriş açıklığı bulunur. Bu giriş açıklıkları muhtemelen ikinci

³⁶⁴ Bu yapıların dışında, Bergama Asklepion, Bergama Kızılavlu ve Milet Gabriel Kilisesi Piskoposluk Sarayı yapılarında da vaftizhane olabileceğini ileri süren çalışmalar vardır (S. Ristow., **a.g.k.**, 1999. s:241-252).

evrede yapılmıştır. Vaftizhane, V. yüzyıla tarihlenir ve Jüstinyanus öncesinde yapılan ahşap örtülü bazilikayla aynı dönemde inşa edilmiştir. Vaftizhanenin kuzey açıklığının doğusunda bir çeşme vardır ve bu yapı vaftizhaneden daha geç bir tarih olan VI. yüzyıla tarihlenir³⁶⁵ (Çizim:32).

Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi, kilise atriumunun kuzeybatısındadır ve IV. yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir³⁶⁶. Yapı, dıştan kareye yakın dikdörtgen, içten sekizgen planlı ve ambülatoriumludur. İç kısımdaki sekizgen, ana yönlerde geniş açıklıklarla ambülatoriuma açılır. Ara yönlerdeki duvarlar içten exedra oluşturacak biçimdedir. Vaftizhanenin giriş açıklıkları kuzeyde ve batıda yan odalara, güneyde kilisenin portikolu atriumuna bağlanır. Yapının mozaikle kaplı olan zemin döşemesinde kenarlarda bordür, şerit, iç kısımda sedef ve yonca yaprağı motifi kullanılmıştır. Mavi, kırmızı, siyah ve beyazın hakim olduğu zemin mozağinde bordürlerin dış tarafında gamalı haç bezemeleri dikkat çeker. Ana mekanın batısında ve kuzeyinde dikdörtgen planlı odalar vardır. Batıdaki dikdörtgen planlı oda, içte bir duvarla iki bölüme ayrılmıştır ve bu duvarda bir giriş açıklığı yer alır. Kuzeydeki oda güney duvardaki giriş açıklığıyla ana mekana, batıdaki giriş açıklığıyla da batıdaki odaya bağlanır³⁶⁷ (Çizim:33, Resim:120-121).

Priene Antik kentinde yer alan kilise, üç nefli, bazilikal planlı ve nartekslidir. Yapının doğusunda içte ve dışta yarım yuvarlak apsis yer alır. Kilise V. yüzyıla tarihlenir ve yapının vaftizhanesi kuzeybatıdadır. Köşe odası olan mekan, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Mekanın batısında nartekse, güneyinde ana nefe girişi sağlayan iki açıklığı vardır³⁶⁸ (Çizim:34, Resim:122-123).

Gülbahçe (Urla) Kilisesi Vaftizhanesi, günümüze ulaşamamıştır fakat araştırmacılar tarafından incelenmiş ve planı yayınlanmıştır. Kilise, İzmir ili Urla ilçesi, Güzelbahçe koyu mevkiindedir. Yapı, üç nefli, bazilikal planlı, narteksli ve atriumludur ve VI.-VII. yüzyılla tarihlendirilir. Kilise, 42.80 m. x 14.80 m. ölçüsündedir. Doğusunda içten yarım yuvarlak dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsisi, batısında kuzey-güney

³⁶⁵ M. Büyükkolancı (1982). Zwei neugefundene Bauten der Johannes-Kirche von Ephesos: Baptisterium und Skeuphylakion, İstanbuller Mitt; Volonakis, J. E. (1999). Die Baptisterien Von Ephesos Und Die Spendung Der Taufe In Frühchristlicher Zeit, 100 Jahre Österreichische Forschungen In Ephesos, Archäologische Forschungen Bant I, s: 350-351, Wien; Volonakis, J. E., a.g.k., 1999, s: 351-352.

³⁶⁶ A. Khatchatrian, a.g.k., 1982, s:86.

³⁶⁷ V. Scheibelreiter (2008). Ephesische Kirchenmosaiken: eine Sprache der Bilder? Mitteilungen Zur Christlichen Archäologie, 14, s:90, Wien

³⁶⁸ W. Theodor. (1904). Priene Und Umgebung In Christlicher Zeit. Königliche Museen zu Berlin. s: 480-482

yönde dışa taşkın exedralarıyla dikdörtgen narteksi ve onun batısında kareye yakın dikdörtgen atriumu vardır. Kilisenin güneyinde, doğusu yıkık dikdörtgen planlı bir koridor, kuzeybatısında dikdörtgen planlı bir vaftizhane yer alır. Kilisenin atriumu ekseninde 2.20 m genişliğinde giriş açıklığına sahiptir. Atriumun batı duvarına bitişik bir çeşme bulunur. Atriumun batı duvarında iki açıklıktan nartekse geçilir. Narteksin güney apsidolünün içerisinde rotond planlı ayazma yer alır. Narteksin kuzey apsidolü vaftizhaneye giriş açıklığına sahiptir. Narteksin naosa bağlanması üç giriş açıklığıyla sağlanır. İki sütun dizisiyle üç nef ayrılan naosta orta nef 6 m., yan nefler 3m. genişliğindedir. Apsis 5.35 m. genişliğindedir ve güneyindeki pataforium hücreleri iki bölümlüdür. Kilisenin kuzeybatısında yer alan vaftizhane iki bölümlüdür. Vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu ana bölüm kuzeyde yer alır ve bu bölümün ölçüleri 11.60 m. x 11.40 m'dir. Bu bölümün batısında bulunan ve duvarlarla birbirinden ayrılan üç bölümlü mekanın doğu duvarında vaftizhaneye girişi sağlayan açıklıkları vardır. Bu açıklıklar dışında vaftizhaneye narteksin kuzey nişinden ve ana mekanın kuzeydoğusunda yer alan açıklıktan ulaşılır. Kilise de zemin döşemelerinde yazıtlar bulunmuştur. Bu yazıtların birinde; "...*Dindar Diakon Rutinus kendi çocuklarının kurtuluşu için bu yapıyı adadı...*" yazar. Kilisenin ve vaftizhanenin zemini mozaik döşelidir. Siyah, beyaz ve kırmızının hakim olduğu mozaik döşemelerde geometrik desenlerden daire, kare ve eşkenar dörtgen motifler dikkat çeker. Bunun yanı sıra yuvarlak meander ve kıvrık dalların oluşturduğu bezemelerde zeminde izlenebilir³⁶⁹(Çizim:35).

Milet Aziz Mikael Kilisesi Vaftizhanesi, Aydın ili Söke ilçesine yaklaşık 40 km uzaklıktaki Miletos (Milet) Antik Kentinde yer alır. Kentin içerisindeki Aziz Mikael Kilisesi kentin piskoposluk kilisesidir ve V. yüzyıla tarihlenir. Üç nefli, bazilikal planlı, narteksli olan kilisenin güneyindeki mekanlarla arasında bir koridor vardır. Vaftizhane kilisenin güneyinde ve ek mekan olarak düzenlenmiştir. Dikdörtgen planlı olan vaftizhane üç bölümlüdür. Güney koridorun güneyine doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak yerleştirilen ve eşit olmayan üç bölüme ayrılan mekanın ortasında yer alan kısımda vaftiz havuzu vardır. Bu mekanın doğu ve batı duvarlarında giriş açıklıkları bulunur³⁷⁰(Çizim:27, Resim:124-125-126-127).

³⁶⁹ G. Weber, (1901). Basilika Und Baptisterium In Gül-Bagtsche (Bei Vurla), Byzantinische Zeitschrift, s: 568-573

³⁷⁰ J. P. Sodini (1989). Les Groupes Épiscopaux De Turquie Actes Du XI Congrès International D'Archéologie Chrétienne, Volume I, s:405-426, Rome

İonia bölgesindeki vaftizhaneler kiliselerin ek mekanı ve köşe odası olarak düzenlenmiştir.

Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesinde uygulanan ayin seremonisi şu biçimde olabilir: Ruhban sınıfı ayini yönetmek için kilisenin kuzey nefinden vaftizhanenin sekizgen bölümüne girer. *Katakümenler*, atriumdan giriş yaparak vaftizhaneye kuzey nef arasındaki bölüme ulaşır, buradan ana mekanın batısındaki bölüme girerler. Daha sonra sekizgen bölüme geçerek ruhban sınıfının olduğu yere giriş yaparlar. *Katakümenler* bu bölümde bulunan vaftiz havuzuna batı haç kolundan girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Ayini yürüten din görevlisi kuzey ya da güneyde duruyor olmalıdır. Doğü haç kolundan çıkan *katakümenler* ana mekanın doğusundaki bölüme geçer. Ruhban sınıfının arkasından kuzey transept kolundan kiliseye girerler. Bu biçimde uygulanan seremonide vaftizhaneye kuzey nef arasındaki bölüm, *vestibulum* işlevi için, sekizgen mekanın batısındaki bölüm *exsorsizma*, doğusundaki bölüm de *consignatorium* işlevinde kullanılmış olabilir. Vaftiz havuzunun olduğu sekizgen bölüm ise *photisterium*dur.

Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi'nde uygulanan ayinin seremonisi şu şekilde olmuş olabilir: Ruhban sınıfı atriuma açılan portikolu girişin açıklığından vaftizhaneye girer. *Katakümenler*, atriuma açılan diğer giriş açıklığını kullanarak ana mekanın batısındaki bölüme, bu bölümün doğusundaki açıklıktan ana mekana girmiş olmalıdır. Ruhban sınıfıyla burada karşılaşan *katakümenler* vaftiz havuzuna batı haç kolundan iner, suya girer ve doğu haç kolundan çıkar. Bu esnada ruhban sınıfı kuzey-güney haç kolunda duruyor olmalıdır. Havuzdan çıkan kişiler yapının kuzeyindeki mekana³⁷¹ geçer. Ardından ruhban sınıfının ardından, güneydeki giriş açıklığından, atriuma çıkar ve kiliseye girerler. Bu biçimiyle uygulanan ayinde ana mekanın batısındaki mekanlar, *vestibulum* ve *exsorsizma* işlevi için kullanılabilir. Kuzeydeki mekan *consignatorium* işlevi için vaftiz havuzunun olduğu ana bölüm *photisterium* işlevi için tercih edilebilir.

Gölbahçe (Urla) Kilisesi Vaftizhanesi'nde uygulanan vaftiz ayini şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı vaftizhanenin ana mekanının kuzeydoğusundaki açıklıktan kiliseye girer. *Katakümenler*, atriumun kuzeyinden ana mekanın batısındaki üç bölümlü kısmın güneyine, oradan da ana mekana giriş yapar. Bu bölümde ruhban sınıfıyla

³⁷¹ J. E. Volonakis., a.g.k., 1999, s: 351-352.

Bu mekanda vaftiz ayinin bitiş aşamalarının uygulandığı belirtilmiştir.

karşılaştan *katakümenler* vaftiz havuzuna iner, suya girer ve havuzdan çıkar. Ruhban sınıfının arkasından batıdaki üç bölümlü kısmın orta bölümünde giren kişiler, buradan narteksin kuzey nişinde bulunan açıklıktan nartekse ve ardından kiliseye giriş yapar. Böylesi bir seremonide ana mekanın batısındaki üç bölümlü kısım *vestibülüm*, *exsorsizma* ve *consignatorium* işlevi için kullanılmış olmalıdır. Vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu bölüm *photisterium*dur.

Priene Antik kentinde yer alan kilisenin vaftizhanesinde uygulanan ayinin seremonisi şu şekilde olmuş olabilir: Ruhban sınıfı ana nefin kuzeybatısındaki giriş açıklığından köşe odaya girer. *Katakümenler*, narteksin köşe odayla bağlantısının olduğu batıdaki giriş açıklığından ruhban sınıfının olduğu odaya ulaşır ve burada vaftiz olduktan sonra ruhban sınıfının arkasından ana nefin kuzeybatısındaki giriş açıklığından ana nefe girer. Bu biçimiyle uygulanan ayinde narteks, *vestibulum* ve *exsorsizma*, ana mekan da *photisterium* ve *consignatorium* işlevine cevap verebilir.

Milet Aziz Mikael Kilisesi Vaftizhanesinde uygulanan ayinin seramonisi şu biçimiyle olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin içerisinden güney koridora açılan giriş açıklığını kullanarak, batı duvardaki giriş açıklığından ana mekana girer. *Katakümenler* ana mekanın doğusunda bulunan kısmın, doğu duvarındaki açıklıktan önce bu kısma, ordadan da ana mekanın kuzeydoğusundaki giriş açıklığından ana mekana ulaşırlar. Burada ruhban sınıfıyla karşılaştan *katakümenler*, doğu haç kolundan vaftiz havuzuna iner, suya girer ve btı haç kolundan çıkar. Ruhban sınıfının arkasından güneydoğu duvardaki açıklığı kullanarak ana mekanın doğusundaki kısma, ardından bu kısmın kuzey duvarındaki açıklıktan kuzey koridor üzerinden kiliseye giriş yaparlar. Bir başka ihtimale göre *katakümenler*, ruhban sınıfının ana mekana giriş yaptığı açıklığı kullanıp, ana mekanın batısındaki kısma, oradan kiliseye de ulaşmış olabilirler. Eğer seremoni bu şekilde uygulanmışsa ana mekanın doğusundaki bölüm *vestibulum* ve *exsorsizma* işlevi için kullanılabilir. *Photisterium* bölümü vaftiz havuzunun içerisinde bulunduğu bölümdür. *Photisterium* bölümünün doğusundaki bölüm aynı zamanda *consignatorium* işlevine de cevap vermiş olabilir ya da *photisterium* bölümünün batısındaki bölüm *consignatorium* işlevi için kullanılabilir.

İonia bölgesindeki yapılardan özellikle Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesi ve Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi benzer plan özellikleriyle dikkat çeker. Bu yapılar hem bölgenin hem de Anadolu vaftizhaneleri içerisinde farklı bir yer sahiptir. Yapıların büyüklükleri, ana mekanın sekizgen planlı oluşu, üç bölümlü/kompleks planda inşa

edilmiş olmaları bu yapıların önde gelen özelliklerindendir. İki vaftizhanenin de *photisterium* bölümünde yer alan nişler hem alanda derinlik oluşturmaları hem de kubbenin taşınmasında ve iki yapının benzeşmesinde ön plana çıkar. Bu nişlerin içerisinde büyük ihtimalle ayin sırasında duaları okuyan din görevlileri sıralanmaktaydı. Ayrıca *photisterium* bölümünün ambulatoriumla çevrili olması bu yapıların, ayin sırasında geniş kitlelere ev sahipliği yapabildiğini de kanıtlar niteliktedir. Çünkü delizlerde vaftiz ayini için sıra bekleyen ve ayini izleyen *katakümen*ler beklemiş olabilir. İki vaftizhanenin aynı kentte yer alması ve konumları incelendiğinde yapıların vaftiz eğitimi için kullanılmış olabileceğini de bizlere düşündürür. Bu durum Efes'in Hristiyanlık tarihi açısından önemini bir kez daha vurgular. Hac merkezi olan şehrin iki büyük kilisesinde de vaftizhanelerin bu denli büyük, gösterişli ve aynı plan özelliğine göre yapılmaları ve bu yapıların piskoposluk kiliseleri olmaları, Efes'e gelip vaftiz olmak isteyen insan kalabalıklarını anlatır niteliktedir.

Güzelbahçe (Urla) Vaftizhanesi'nin planı hem bölge hem de Anadolu'daki vaftizhane planlarından bir yönüyle ayrılır ve bu durum ona özgünlük katar. Vaftizhanelerde dışta kare ya da kareye yakın dikdörtgen, içte çokgen plan uygulaması Ayasofya Vaftizhanesinden başlamak üzere doğu vaftizhanelerinde görülen bir durum olmasına rağmen, Güzelbahçe (Urla) Vaftizhanesi'nin planında dışta kareye yakın dikdörtgen, içte kare plan uygulaması karşımıza çıkar. Bu durumda ortadaki kare bölümün kubbeyle, yan bölümlerin tonozla örtülü olabileceği öngörülür ve Güzelbahçe (Urla) Vaftizhanesi bu planda Anadolu'da inşa edilen tek örnek olması bakımından diğerlerinden farklıdır.

Konstantinopolis'teki günümüze sağlam ve kalıntı olarak ulaşabilen vaftizhaneler³⁷², Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi, Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Vaftizhanesi, Thetokos Khalkoprateia Kilisesi Vaftizhanesi (Acem Ağa Mescidi), Ayvansaray Atik Mustafa Paşa Cami Vaftizhanesi (Petros ve Markos Kilisesi Vaftizhanesi?) ve Hodegetria Kilisesi Vaftizhanesidir (Gülhane'deki Nişli Yapı)³⁷³.

³⁷² Konstantinopolis'te erken Bizans dönemine tarihlenmeyen vaftizhanelerde vardır. Mecidiye Köşkü Altındaki Vaftizhane ve Georgios Kilisesi Vaftizhanesi bunlardan ikisidir. Bu vaftizhaneler benzer plan tipindedir ve duvar malzeme-teknik özellikleri itibarıyla orta Bizans dönemine tarihlenmiştir. (H. Tezcan. (1989). Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu, İstanbul, s:109-110)

³⁷³ Konstantinopolis'te bu yapıların dışında vaftizhane olarak önerilen yapılarda vardır. Bu yapılar, Hagios Polyeuktos Kilisesi Vaftizhanesi, Azize Euphemia Kilisesi Vaftizhanesi ve Balaban Ağa Mescidi'dir. Hagios Polyeuktos Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin kuzeybatısında, kiliseden bağımsız olarak yer alır. Yapının kareye yakın dikdörtgen planında doğuda dışa taşkın yarım yuvarlak bir apsis bulunmaktadır.

Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi, kilisenin güneybatısında yer alan bağımsız bir yapıdır. Dıştan kare planlı olan yapı, içten köşelerdeki dört eksedrayla sekizgen bir plan şemasına sahiptir. Kubbe ile örtülü olan vaftizhanenin, doğusu içte ve dışta yarım yuvarlak apsisle sonlanır. Sekizgen planın her bir köşesi bir kademe oluşturacak biçimde dikdörtgendir ve kuzeydoğu exedra tam yarım yuvarlak değil, köşelidir. Yapının giriş açıklığı batıda yer alır. Bir diğer giriş açıklığının kuzey duvarda bulunduğu ve bu açıklığın örülerek kapatıldığı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Vaftizhanenin batısı dikdörtgen planlı, üç bölümlü girişe açılır. Bu giriş (*vestibulum*), Ayasofya Kilisesinin güneybatı girişinin açıldığı avluya açılmaktadır. Fakat günümüzde bu kısım kısmen kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür. Kiliseyle vaftizhane arasındaki avlunun çevresi de kapatılarak yapıların bağlantısı kesilmiştir. Bu avluya ulaşmak için iki yapı arasındaki dehlizden geçmek gerekir. Vaftizhanenin kuzeyinde bulunan ve günümüzde kapatılan giriş açıklığının önü, kalan izlerden anlaşılabildiği kadarıyla portikoludur. Kiliseyle vaftizhanenin organik bağı, kuzeydeki açıklık ve onun önündeki portikolu bölümün kullanılmasıyla mümkün olmuştur³⁷⁴ (Çizim:36, Resim:128-129-130-131-132-133-134).

Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Vaftizhanesi, Topkapı Sarayı Hazine Dairesi'nin ikinci odasının bodrumunda, Konstantinopolis Akropolünün doğusunda yer alır. Yapının bulunduğu yer de birçok yerleşim üst üste konumlanmıştır. Vaftizhane, dıştan kare içten tetrakonch planlıdır ve üzeri kubbemsi tonoz örtüdür³⁷⁵. On bir basamakla inilen yapının giriş açıklığı dikdörtgendir ve vaftiz teknesi günümüzde yerinde yoktur. Yerinden sökülerek taşınan teknenin zemindeki boşluğu tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Yapı, benzer örneklerinden yola çıkılarak V.-VI. yüzyıla tarihlenir³⁷⁶ (Resim:135).

Hodegetria Kilisesi Vaftizhanesi, Topkapı Sarayı surlarının iç kısmında, İncili Köşk'ün güneybatısında yer alır. W. Müller-Wiener yapıyı Gülhane'deki Nişli Yapı olarak isimlendirir. Bizans Döneminde Mangana Bölgesi olarak anılan yerde "Theotokos

Karmaşık ve iç içe geçmiş bir plan şemasına sahip olan yapı bazı yayınlarda vaftizhane olarak önerilmiştir. Yapının içerisinde bir vaftiz tekne/havuzuna rastlanılmamış, kilise kalıntıları arasında da bulunamamıştır. (Arif Mufid Bey. (1933). The Excavation of the Balaban Agha Mesdjidi in Istanbul, The Art Bulletin, Vol. 15, No. 3, s:210-229)

³⁷⁴ S. Eyice. (1983). Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa Ve İbrahim'in Türbesi Olan Yapı, Atatürk Konferansları VIII, s:139-162; Eyice, Semavi (1984). Ayasofya I, Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri, İstanbul, s:16; S. Eyice, (1978) Le Baptistère d'Saint Sophie d'Istanbul In: ACA, s:163-174; M. Restle (1990) Constantinople, RbK IV s: 447

³⁷⁵ Vaftizhane, içten yapıların genişliği 2.20 m. derinliği 1.35 m. olarak ölçülmüştür. Yapının yüksekliği, 2.65 m'dir (H.Tezcan., a.g.k., 1989, s:104-106)

³⁷⁶ H.Tezcan., a.g.k., 1989, s: 106-107.

ton Hodegon Manastırı”nın olduğu düşünülmektedir. Vaftizhane olarak nitelendirilen yapının bu manastıra ait olduğu düşünülse de araştırmacılar konuya ihtiyatla yaklaşmışlardır³⁷⁷. Altıgen planlı yapının duvarları yarım yuvarlak birer niş oluşturur ve bu nişlerden batıdaki giriş açıklığı şeklinde düzenlenmiştir³⁷⁸. Yapının bu yönünde yarım yuvarlak bir girişi bulunur ve bu giriş sütunludur. Yapının kuzeybatı niş haricindeki diğer nişlerinden yuvarlak ve altıgen odalara geçiş sağlanır³⁷⁹.

Theotokos Khalkoprateia Kilisesi Vaftizhanesi (Acem Ağa Mescidi), Ayasofya Kilisesi’nin batısındadır. Günümüze kalıntıları ulaşan kilisenin üç nefli, bazilikal planlı, narteksli ve atriumlu olduğu bilinir. Kilisenin kuzeybatısında yer alan, bağımsız yapının vaftizhane olarak kullanıldığı görüşü yaygındır³⁸⁰. Kilise 457-474 yılları arasında inşa edilmiş ve farklı zamanda kiliseye eklentiler yapılmıştır. Üç bölümlü/kompleks planlı olan yapının ana bölümü dıştan kare, içten sekizgendir. Bu bölümün batı ve doğusunda kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı mekanlar bulunur. Sekizgen ana mekanı, doğusu ve batısındaki mekanları, kuzey ve güneyde birbiriyle bağlantılı kareye yakın dikdörtgen planlı yan yana inşa edilen odalar çevreler. Sekizgen bölüm içte köşelerde yarım eksedrarlarla genişletilmiş, doğu ve batıda bir giriş açıklığıyla yan mekanlara bağlanmıştır. Bu bölüm içten 7.5 m. çapında, batıdaki dikdörtgen planlı mekan 8.65 m. x 3.75 m. ölçüsündedir³⁸¹(Resim:136).

Konstantinopolis’te inşa edilmiş olan erken dönem kiliselerinin vaftizhaneleri çokgen planlı özellikleriyle karşımıza çıkar. Bazı yapılarda dıştan kare ya da kareye yakın ve içten çokgen planlı uygulamaların yanı sıra, içten ve dıştan çokgen planlı vaftizhaneler de inşa edilmiştir. Bu yapıların bir diğer ortak özelliği, çokgen birimlerin kubbeye, yan birimlerin tonoz ya da kırma çatıyla örtülü olmasıdır.

Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi, önemli bir yapının, Başkent’in ve Bizans dünyasının, gözdesi olan İmparatorluk kilisenin vaftizhanesi olduğundan, diğer

³⁷⁷ Bu yapının vaftizhane olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Yapıda incelemelerde bulunan araştırmacılar farklı görüşler ortaya sürer. A.M. Schneider, yapının bir özel hamam olduğunu öne sürerken, W. Müller-Wiener de yapının Hodegetria Kilisesine ait vaftizhane olması fikrine kuşkuyla yaklaşır ve yapının Büyük Saray’a ait bir kalıntı olabileceği görüşünü ortaya atar. Yapı hakkındaki bir başka görüş, ünlü bir kişiye ait konut olarak inşa edilmiş olabileceği yönündedir. W. Müller-Wiener (2001). İstanbul’un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s:42; S.Curcic. (2010). Architecture In The Balkans From Diocletian To Süleyman The Magnificent, s:89 New Haven)

³⁷⁸ Yapının kuzeybatı yöndeki kenarı hariç diğer yönlerdeki kenarları 6 m. derinliğinde nişlerle genişletilmiştir

³⁷⁹ W.Müller-Wiener, **a.g.k.**, 2001, s: 42-43.

³⁸⁰ T.F.Mathews. (1990). The Early Churches Of Constantinople: Architecture and Liturgy. The Pennsylvania State University Press. s.30

³⁸¹ W.Müller-Wiener, **a.g.k.**, 2001, s: 78.

vaftizhaneler arasında ayrıcalıklıdır. Yapının tarihlenmesi hakkında farklı görüşlerin olması, Osmanlı döneminde türbeye dönüştürülmesi, plan özelliklerinde meydana gelen farklılığın arkeolojik olarak izlenememiş olması, vaftiz teknesinin boyutları, kuzey cephedeki portikonun kalıntılarının oldukça büyük ve gösterişli olması vaftizhane hakkında pek çok farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayasofya Vaftizhanesi, değişen çevresi nedeniyle vaftiz ayinin nasıl düzenlemiş olabileceği konusunda oldukça az veriler sunar. Yapı, Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesi ve Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi ile karşılaştırabilir. Bilindiği üzere her iki yapı da kompleks/üç bölümlü plan özelliğine sahiptir. Yani vaftizhanelerin *photisterium* bölümlerinin dışında bu bölümle bağlantılı *vestibulum*, *exorsizma* ve *consignatorium* işlevleri için kullanılabilecek mekanları da vardır. Dolayısıyla vaftiz ayini hazırlık ve bitiş aşamalarının yapıldığı bu mekanlar ana ayinin uygulandığı bölümden ayrıdır. Ayasofya vaftizhanesi için bilinebilenler ana mekanın (teknenin bulunduğu *photisterium* bölümü) kuzey ve güneyinde birer mekan aranmasını ayinsel olarak gerekli kılar. Vaftizhanenin kuzeydeki giriş açıklığının sonradan örülerek kapatıldığı, onun önünün portikolu bir girişe sahip olduğu ve bu bölümden kilisenin güneybatısından avluya bağlanıldığı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Aynı zamanda yapının batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir girişte bulunmaktadır. Bilinebilen mevcut veriler üzerinden düşünüldüğünde kuzey ve batı duvardaki giriş açıklıklarından ana mekana ulaşıldığı durumda, ayinin uygulanışı şu şekilde olabilir. Ruhban sınıfı kilisenin güneybatısındaki açıklıktan avluya, oradan portikolu girişi olan kuzey cephedeki giriş açıklığına ve ardından ana mekana ulaşır. *Katakümen*ler ana mekanın batısında bulunan giriş bölümünden geçerek ana mekanda ruhban sınıfıyla bir araya gelir. *Katakümen*ler mekanın ortasında yer alan ve basamakları doğu-batı doğrultusunda olan vaftiz teknesine batıdan girer, suya iner ve doğudan çıkar. Bu durumda ruhban sınıfı kuzey ya da güneyde bulunabilir. Ruhban sınıfının ardından güneybatıdan kiliseye giren kişilerin vaftiz ayinleri tamamlamış olur. Böylesi bir seremonide vaftiz ayini gerçekleştirildiğinde kuzeydeki giriş bölümü hem *vestibulum* hem de *exorsizma* işlevi için kullanılabilir. Portikolu bölümde *consignatorium* işlevlerini gerçekleştirebilirler.

Ayasofya vaftizhanesinin üç bölümlü-kompleks planda inşa edilmiş olduğu var sayılırsa burada uygulanan ayin seramonisi şu şekilde düzenlenmiş olabilir: Ruhban sınıfı güneybatı giriş açıklığını kullanarak kiliseden çıkar ve oradan ana mekana girer. Vaftizhanenin kuzeyinde yer alan giriş açıklığı gibi güneyinde de bir giriş açıklığı

olduğu kabul edildiğinde *katakümen*ler buradan ana mekana ulaşır ve ruhban sınıfıyla bir araya gelir. Böylesi bir durumda vaftizhanenin kuzeyinde yer alan portikolu girişin benzerini güneyde de aramak gerekir. Benzer örneklerden yola çıkarak ana mekanın güneyinde bir giriş açıklığı olduğu düşünülebilir. Ana mekanın kuzey, güney ve batısının çevrelendiği böylesi bir durumda vaftizhanenin planı, Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesi ve Side Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesiyle benzer bir özellik sergiler. Vaftizhanenin farklı kullanım evreleri ve günümüzdeki hali güneyinde olması muhtemel mekanın izlerinin bulunmasını zorlaştırır. İmparatorluğun en görkemli kilisesinde yapılan vaftiz törenlerinde vaftiz ayinin tüm aşamalarına uygun mekanların gözetilmesi beklenen bir durumdur. Aynı zamanda kalabalık kitlelerin vaftiz ihtiyacının karşılanabilmesi için ek mekanların bulunması bir tür kolaylıkta doğurur.

Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Vaftizhanesi ve Hodegetria Kilisesi Vaftizhanesinin ait oldukları kiliselerle ilgili bilgimiz yoktur. Bu yapıların bulundukları yerdeki yapı bakiyeleri üst üste ve düzensiz olduğu için vaftiz ayininin ne şekilde yapıldığı bilinmemektedir.

Theotokos Khalkoprateia Kilisesi Vaftizhanesinde uygulanan ayinde, üç bölümlü/kompleks planlı yapının batı ve doğusundaki mekanlarda *vestibulum*, *exzorsizma* ve *consignatorium* işlevleri gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ana mekanda yapının *photisterium* bölümüdür.

Konstantinopolis'te inşa edilmiş ve varlığı bilinen vaftizhanelerin kiliseyle organik bağlarını çözebilmek her zaman mümkün olmamaktadır. Araştırmacıların, Hagios Polyuktos Kilisesi Vaftizhanesi, Azize Euphemia Kilisesi Vaftizhanesi ve Balaban Ağa Mescidi gibi merkezi planlı yapıların ya vaftizhane ya da martyrion olabilecekleri konusunda fikir birlikleri vardır. Bu yapıların erken dönem Bizans mimarisinde sıklıkla görülen merkezi plan şemasından yola çıkılarak, işlevleri üzerine öneriler yapılmıştır. Konstantinopolis'in erken dönem yapılarındaki arkeolojik verilerin azlığı ve mevcut bölgede üst üste konumlanan yapı bakiyeleri bu yapıların tanımlanmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca Konstantinopolis'in vaftiz tekne/havuzları sonraki dönemlerde yerlerinden sökülerek çoğunlukla çeşme teknesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu yapılar tartışmaya her zaman açıktır.

Mysia Bölgesinde bilinen vaftizhaneler, Assos Ayazma Kilisesi Vaftizhanesi ve Balıkesir'in Erdek ilçesinde yer alan Zeytinliada Meryemana Manastırı Kilisesi Vaftizhanesidir (Resim:141-142).

Bithynia Bölgesinin bilinen tek vaftizhanesi Mudanya Vaftizhanesidir. Bursa ili Mudanya ilçe merkezine 1.5 km uzaklıktadır³⁸². Çokgen (sekizgen) planlı olan vaftizhane rekonstrüksiyon çizimlerine göre üç ana yönden pencere, bir yönden giriş açıklığına sahiptir³⁸³. Vaftizhanenin hamam yapısından dönüştürüldüğüne ait görüşler mevcuttur. Dolayısıyla mevcut verileri tartışmalı olan vaftizhanede uygulanan ayin için söylenebilecekler sınırlıdır (Resim:143).

Assos Ayazma Kilisesi Vaftizhanesi, Batı şehir kapısının yaklaşık 350 m. kuzeybatısındaki alçak bir tepede yer alır. Kilise “ayazma” olarak adlandırılır ve inşa edildiği alanda havuz ve kuyular vardır. Yapı, V.-VI. yüzyıllara tarihlenir ve nekropol alanında bulunur. Kilisenin bir bölümü mezar yapısı üzerine kurulmuştur. Üç nefli, bazilikal planlı, narteksli ve atriumlu olan yapının doğusundaki apsisi yarım yuvarlak ve dışa taşkındır. Yapının zemini mozaik kaplıdır. Vaftizhane, kilisenin güneydoğusunda ek mekan olarak düzenlenmiştir. Farklı dönem kullanımlarıyla dikkat çeken vaftizhanenin doğusunda dışa taşkın apsisi vardır. Yapı güney nefle bağlantılı olmalıdır. Vaftizhane için söylenebilecekler sınırlı olsa da, yapıda uygulanan vaftiz seramonisinde, *katakümenler* için narteks ve güney nefin vaftiz *vestibulum* ve *exzorsizma* işlevleri için, havuzun bulunduğu alanın da *photisterium* ve *consignatorium* için kullanıldığı söylenebilir³⁸⁴.

Kapıdağ çevresindeki adalar arasında bulunan Zeytinliada, Erdek ilçesine en yakın olan adadır. Meryemana Kilisesi, manastır kompleksinin güneydoğusunda yer alır. Üç nefli, bazilikal planlı olan kilisenin ana beden duvarlarının bir kısmı ve ana kayaya oyulan bölümleri günümüze gelebilmiştir. Vaftizhane, kilisenin kuzeydoğusundadır ve yapının ölçüleri 5.40 m. X 5.40 m.’dir. İçten-dıştan sekizgen planlıdır. Vaftizhanenin batısında ve kuzeyinde giriş açıklıkları vardır. Batı giriş açıklığı sonradan örülerek

³⁸² Yapıyla ilgili yapılan araştırmalar ve kalıntılar yapının vaftizhane olduğunu belirtir ama vaftizhanenin bir hamam yapısının içerisinde yer alması, bağımsız bir vaftizhane olsa da kilisesi hakkında bilgi olmaması, mimari olarak bölgedeki ve Anadolu’daki en büyük sekizgen vaftizhane olarak nitelendirilmesi bu yapıya ihtiyatlı yaklaşma gereğini doğurur. Bunun yanı sıra, yapı hakkındaki müze kayıtları, yapının Roma Hamamı olabileceğini söyler. Yapının ortasında yer alan ve haç planlı olan vaftiz havuzu mekanın vaftizhane olarak nitelenmesinde önemli bir unsurdur ve hamamların frigidarium bölümlerinin, sonraki kullanım evrelerinde vaftizhane olarak değerlendirildiği bilinir. Eldeki tüm verileri değerlendirdiğimizde, yapı hakkında kesin bir yargıya varmanın mümkün olmadığı görülmüştür.

³⁸³ Yapı, plan seviyesindedir ve duvarlar zeminden yaklaşık 1 m yüksekliktedir. (H,Çetinkaya., a.g.k., 2013, s:53-65).

³⁸⁴ B. Börflendorf-Arslan. (2017). (ed.Philipp Niewöher). The Archaeology of Byzantine Anatolia, Oxford University Press, s:217-226

kapatılmıştır³⁸⁵. Mevcut mimari veriler, kilisenin üzerini kapatan koruma amaçlı ahşap çatı ve ayakları yapının tanımlanmasını güçleştirmektedir. Zeytinliada'da yer alan yapıda, vaftiz ayininin nasıl düzenlendiği konusunda bir öneri yapabilmek için gereken mimari veriler sınırlıdır. Yapının iki giriş açıklığının bulunması ayin sırasında belirli litürjik kurallara uyulduğunu gösterse de, *vestibulum*, *exorsizma* ve *consignatorium* işlevleri için mekan önerisinde bulunmak güçtür. Sadece vaftizhanenin batısındaki mekanın bu işlevler için kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

Kapadokia Bölgesinde bilinen tek vaftizhane Tyana (Kemerhisar) Kilisesi Vaftizhanesidir. Yapı, Niğde ili, Bor ilçesi, Kemerhisar beldesinde yer alır. Tyana antik kenti bölge içerisinde önemli bir yer sahiptir. Günümüzde Kemerhisar beldesindeki yerleşimin altında eski yerleşim bulunmaktadır. Kentin Bizans dönemiyle örtüşen kilisenin IV. yüzyılın sonu, V. yüzyılın başında inşa edildiği, VII. ve IX. yüzyıllarda yenilendiği bilinir. Yapıda bulunan yazıtta “... Patrikios ve ... Paulos...” isimleri okunabilmiştir. Yapı, üç nefli, bazilikal planlıdır. Apsisi, dışa taşkın ve beş cephelidir. Kiliseden bağımsız inşa edilen vaftizhane kompleks planlıdır ve yapı, kilisenin ilk evresine tarihlenir. Vaftizhane yan yana üç bölüm ve bu bölümleri batıda kuşatan kuzey-güney doğrultulu dikgörtgen bir giriş bölümüne sahiptir. Vaftiz havuzunun bulunduğu orta bölüm doğuda dışa taşkın beş cepheli bir apsisle sonlanır. Yapının zemini zengin dekoratif bezemeleriyle dikkat çeker³⁸⁶.

Tur Abdin bölgesinde inşa edilen ve günümüzde bilinebilen bir vaftizhane ve vaftizhane olabileceği öne sürülen, ikinci bir yapı mevcuttur. Vaftizhane, Mardin ili, Nusaybin ilçesinde yer alan Mor Yakup Kilisesindedir. Zeynel Abidin Sokak'ta yer alan ve araştırmacıların belirttiğine göre kilise olarak kullanılan bu yapı, aslında Mor Yakup Kilise kompleksinin vaftizhanesidir. Arkeolojik çalışmalarla günümüzde kilise olarak bilinen, fakat vaftizhane olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulan yapının, kuzeybatısındaki Mor Yakup Kilisesi, beş nefli, bazilikal planlıdır ve doğuda dışa taşkın yarım yuvarlak apsisi vardır. Bu kilisenin güneydoğusunda, kiliseden bağımsız olarak inşa edilen yapı vaftizhanedir ve üç bölümlü/kompleks planlıdır. Araştırmacılar vaftizhane için üç ayrı evre önerir. Yapı ilk evrede dikdörtgen planlıdır, yapının kuzey-

³⁸⁵ N.Öztürk,- B.Kavaz. (2012). Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı, Bandırma, Banman Matbaacılık ve Ambalaj San. Tic. A.Ş, s:22-28

³⁸⁶ G.Rosada- M.T. Lachin (2012). Excavations At Tyana/Kemerhisar, 2010 Archbishop Patrikios Church. 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3.Cilt, s:77-97, Ankara.

güney cephelerinde dörder giriş açıklığı yer alır ve alt katında mezar odası bulunur³⁸⁷. İkinci evrede yapının kuzey ve güneyine iki ayrı mekan eklenerek üç bölümlü/kompleks plan şemasına dönüştürülmüştür. Bu dönemde yapıya bir yazıt eklenmiş ve M.S. 359’da vaftizhane olarak yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde üç mekanın da doğusuna dıştan düz, içten yarım yuvarlak apsis eklenmiş ve orta mekan bezenmiştir. Bu mekanın altında yer alan mezar odası/sarnıca (?) inilebilmekte ve kuzeydeki mekana yer altından geçilebilmektedir. Vaftizhanenin üçüncü evresi depremle yıkılan yapıların yerine, vaftizhanenin kuzey bölümüne, inşa edilen kilise olmuştur. Bu tarihten itibaren orijinali beş nefli bazilikal planlı olan ve olasılıkla depremle yıkılan kilisenin yerine, ikinci dönem vaftizhanesi kullanılmıştır³⁸⁸ (Resim:144).

Araştırmacıların vaftizhane olduğuna şüpheyle yaklaştıkları yapı, Mor Gabriel Manastırı içerisinde yer alan ve “Theodora Kubbesi” diye adlandırılan sekizgen planlı yapıdır. Bu yapı, batısında yer alan giriş açıklığıyla dikdörtgen bir mekana bağlanır. Günümüzde dikdörtgen mekanın mutfak, sekizgen yapının da yemek salonu olarak kullanıldığı belirtilse de, yapı için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Araştırmacılar önceleri sekizgen yapının bir anıt mezar olabileceğini iddia etmişler ancak çok yakında bulunan anıt mezarın varlığı bu savın geçerliliğini azaltmaktadır. Sekizgen yapının büyüklüğü araştırmacıların özellikle üzerinde durduğu bir konudur. Araştırmacılar sekizgen planlı yapının batısında yer alan dikdörtgen mekanla beraber bir vaftizhane olabileceğini ve erken Bizans döneminde inşa edildiğini öne sürer³⁸⁹. Bu konuda erken dönem litürjisini örnek gösterip sekizgen yapının vaftizhane, batısındaki dikdörtgen birimin giriş için kullanılan bir mekan olduğunu belirtirler ve bu yapıların manastırdaki V.-VI. yüzyılda inşa edilen diğer yapılarla çağdaş olduğunu ileri sürerler. Bunun yanı sıra yapının kubbe özellikleri dikkate alınarak XIII. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini söyleyen araştırmacılar da vardır³⁹⁰.

6.1.3. Anadolu Dışı Vaftizhane Planları

Anadolu’ya yakın coğrafi bölgelerdeki vaftizhaneleri incelemek için bölgesel ayrım yapmak gerekir. Bu nedenle, Anadolu’nun dışında ve ona yakın coğrafyalardaki yapıları,

³⁸⁷ Bu dönemde yapı 14x7 m. ölçüsündedir.

³⁸⁸ E. Keser-Kayaalp- N.Erdoğan (2013). The Cathedral Complex At Nisibis, Anatolian Studies 63: 137-154

³⁸⁹ A. Palmer. (1990). Monk And Mason On The Tigris Frontier. The Early History Of Tur’Abdin. Cambridge University Press, London. s:148

³⁹⁰ G. Bell. (1982). The Churches And Monasteries Of The Tur’Abdin. The Pinda Press, London, s:10

imparatorluğun kuzeybatısındaki vaftizhaneler Balkanlar (Yunanistan, Makedonya, Bulgaristan), batısındaki vaftizhaneler İtalya (Roma, Floransa, Milano) ve güneyindeki vaftizhaneler Suriye, Kuzey Afrika (Tunus, Mısır, Cezayir) olarak coğrafi gruplara ayrılmıştır. Sıralanan bölgelerdeki yapıların incelenmesi, bölgelere özgü vaftiz litüjilerinin yanı sıra vaftizhanelerin gelişim sürecini, benzerlik-farklılıklarını ve diğer bölgelerdeki yapılarla etkileşimini anlamamız açısından önemlidir.

6.1.3.1.Balkanlar

İmparatorluğun kuzeybatısında, Erken Hristiyanlık döneminde inşa edilen vaftizhaneler, kiliseye göre konumları itibariyle on bir grupta incelenir. Bu guruplar; kiliseden bağımsız olarak inşa edilen yapılar³⁹¹, kilisenin batısındaki ek mekanlar³⁹², kilisenin kuzeyindeki ek mekanlar³⁹³, kilisenin güneyindeki ek mekanlar³⁹⁴, kilisenin doğusundaki ek mekanlar³⁹⁵, atriumun kuzeyindeki ek mekanlar³⁹⁶, atriumun güneyindeki ek mekanlar³⁹⁷, atriumun batısındaki ek mekanlar³⁹⁸, narteksin kuzeyindeki

³⁹¹ Bazilika B, Nikopolis Vaftizhanesi (EpirusVetus Bölgesindedir), Selanik Hagia Sophia Bazilika A Vaftizhanesi (Selanik'tedir ve Ayasofya'nın altındaki yapıdır), Bazilika C, Nea Anchialos (Piskopos Peter Bazilikası) Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir), Bazilika Martyr Leonides, Lechaion Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir) ve Metropolis of Gortys Vaftizhanesidir.

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011. s:32,75, 88-90, 108.

³⁹²Phinike Bazilikası Vaftizhanesi (EpirusVetus Bölgesindedir), Bazilika B, Herclea Lyncestis Bitolji Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir- Günümüzde Makedonya'da yer alır), PodochoriPangaiou Bazilikası Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir), Aliki, Thasos- Kuzey Bazilika Vaftizhanesi (MacedoniaPrima Bölgesindedir) ve Kenchraiai Bazilikası Vaftizhanesidir (Achaia Bölgesindedir).

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011, s: 30, 42-43, 53, 58, 90.

³⁹³Mikrevo Bazilikası Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir), Nemea Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir), Epidauros Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir), Bazilika A Aspis Vaftizhanesidir (Achaia Bölgesindedir).

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011, s: 44, 94, 95, 96.

³⁹⁴Hagia Triada, Milea Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir), Paliokklesi Azorou Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir),Aigosthena Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir),Brauron Bazilikası Vaftizhanesi, (Achaia Bölgesindedir), Akrokorinthos Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir),Sikyon Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir), Bazilika B, Philippi Vaftizhanesidir (MacedoniaPrima Bölgesindedir).

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011, s: 72, 84, 86, 92, 93, 55.

³⁹⁵Stamata Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir), Mallia Bazilikası Vaftizhanesi (Girit Bölgesindedir)

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011, s: 85, 109

³⁹⁶Bazilika A, Nea Anchiales, (AgiosDetrios) Vaftizhanesidir. (Thessalia Bölgesindedir)

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011, s: 74

³⁹⁷Bazilika D, Sandaski Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir), Hagia Aikaterini, Arkitsa/Dafnousion Loknon Bazilikası Vaftizhanesidir (Achaia Bölgesindedir).

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011 (2011). s: 43, 82

³⁹⁸Bazilika B, Dion Vaftizhanesi (Mcedonia Prima Bölgesindedir. Günümüzde Makedonya'da yer alır) ve Bazilika B, Nea Anchialos Vaftizhanesidir (Thessalia Bölgesindedir).

Mailis, A., **a.g.k.**, 2011. s: 44, 75

ek mekanlar³⁹⁹, narteksin güneyindeki ek mekanlar⁴⁰⁰ ve kiliseyle birleşik (kilisenin içerisinde) olan vaftizhanelerdir⁴⁰¹ ve bu yapılar plan bakımından kare⁴⁰², dikdörtgen⁴⁰³, çokgen⁴⁰⁴, dairese⁴⁰⁵ ve üç bölümlüdür⁴⁰⁶ (Bu yapıların bazılarına ait görseller levhaların içerisinde; Çizim: 37 ile 52 arasında ve Resim: 145-165 arasında verilmiştir).

Vaftizhanelerin mimarisi üzerine yapılan araştırmalar, genel olarak tipolojik sınıflandırmalara odaklıdır. Çünkü vaftizhaneler, ana kilisenin statüsü ile ilişkili bir işleve sahiptir. Kilisenin kırsalda ya da kentte oluşu ve belirgin coğrafi bölgedeki yerel

³⁹⁹Bazilika B, Verghina Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir), Dion Kubbeli Bazilika Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir. Günümüzde Makedonya'da yer alır), Evraiokastro Bazilika Vaftizhanesi (Thasos Bölgesindedir), Zarkos Bazilika Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir), Bazilika A, Demetrias Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir), Bazilika C, Nea Anchialos (Piskopos Elpidos Bazilikası) Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir), Kraneion Bazilika Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir), Eleusis Bazilikası Vaftizhanesidir (Achaia Bölgesindedir).

A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s: 45, 46, 57, 73, 74, 91, 88

⁴⁰⁰Bazilika B, Kephalos Vaftizhanesi (EpirusVetus Bölgesindedir), Bjagoudi Epanomis Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir), Suvodol Bazilikası Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir. Günümüzde Makedonya'da yer alır), Sophronius (Nikiti/Chalkidike) Bazilikası Vaftizhanesi (Macedonia Prima Bölgesindedir), PaliokklessiAzoros Vaftizhanesi (Thessalia Bölgesindedir), Aigileia Bazilikası Vaftizhanesi (Achaia Bölgesindedir), Skoutela Bazilikası Vaftizhanesidir (Achaia Bölgesindedir).

A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s: 36, 50, 43, 51,72, 87, 90

⁴⁰¹ Kiliseyle birleşik (kilisenin içerisinde bir bölümde) olan vaftizhaneler; Palaiokastro Bazilikası Vaftizhanesi (AchaiaBölgesindedir), Panormos Bazilikası Vaftizhanesi (Girit Bölgesindedir).

A. Mailis., **a.g.k.**, 2011. s: 106

⁴⁰²Podochori Pangaiou Bazilikası Vaftizhanesi (5. yüzyılın sonu), Nemea Bazilikası Vaftizhanesi (420-450 arasına tarihlenir ve yapı içten amblatoriumludur), HagiaAikaterini, Arkitsa/DafnousionLoknon Bazilikası Vaftizhanesi (5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başına tarihlenir ve yapı amblatoryumludur),), Bazilika A, Demetrias Vaftizhanesi (tarihi bilinmemektedir) ve Skoutela Bazilikası Vaftizhanesidir (5. yüzyılın başına tarihlenir).

⁴⁰³Bazilika B, Nikopolis Vaftizhanesi (tarihi bilinmemektedir), Bazilika C, Nea Anchialos (Piskopos Peter Bazilikası) Vaftizhanesi (4. Yüzyıl), Phoinike Bazilikası Vaftizhanesi (6 yüzyılın sonu 7. yüzyılın başı), Bazilika B, HercleaLyncestisBitolji Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Aliki, Thasos- Kuzey Bazilika Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Kenchraiai Bazilikası Vaftizhanesi (5. yüzyıl sonu 6.yüzyıl başı), Mikrevo Bazilikası Vaftizhanesi (5. yüzyılın ortasına tarihlenir), HagiaTriadaMilea Vaftizhanesi (5. yüzyıl), PaliokklessiAzorou Vaftizhanesi (kilisenin ikinci yapım/onarım döneminde kiliseye eklenmiştir), Aigosthena Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Sikyon Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl başı), Bazilika B, Philippoi Vaftizhanesi (6.yüzyılın ortası), Stamata Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Mallia Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl ortası), Bazilika A, Nea Anchiales, (AgiosDetrios) Vaftizhanesi (5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başı), Bazilika B, Nea Anchialos Vaftizhanesi (5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı), Bazilika B, Verghina Vaftizhanesi (5. yüzyılın başı), Dion Kubbeli Bazilika Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Zarkos Bazilika Vaftizhanesi (5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı), Bazilika C, Nea Anchialos (Piskopos Elpidos Bazilikası) Vaftizhanesi (5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı), Eleusis Bazilikası Vaftizhanesi (5.yüzyıl), Bazilika B, Kephalos Vaftizhanesi (6. yüzyıl), BjagoudiEpanomis Vaftizhanesi (5-6 yüzyıl), Suvodol Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Sophronius (Nikiti/Chalkidike) Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl), PaliokklessiAzoros Vaftizhanesi (5-6. yüzyıl), Aigileia Bazilikası Vaftizhanesi (5. yüzyıl)

⁴⁰⁴Selanik Hagia Sophia Bazilika A Vaftizhanesi (4. yüzyıl), Bazilika Martyr Leonides, Lechaion Vaftizhanesidir (5. yüzyıl sonu)

⁴⁰⁵Metropolis of Gortys Vaftizhanesi (5.yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı), Bazilika A Aspis Vaftizhanesi (6.yüzyıl), Brauron Bazilikası Vaftizhanesi (6. yüzyıl başı), Bazilika D, Sandaski Vaftizhanesi (4-5 yüzyıl), Evraiokastro Bazilika Vaftizhanesidir (5. yüzyıl).

⁴⁰⁶Bazilika MartyrLeonidesLechaion Vaftizhanesi (5. yüzyıl), Epidauros Bazilikası Vaftizhanesi (4. yüzyılın sonu), Bazilika B Dion Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Kraneion Bazilika Vaftizhanesidir (498-522).

ritüellerden etkilenmesi gibi durumlar, yapıların özelliklerini belirlemektedir. Vaftizhanelerin bağımsız yapılar olarak ele alınması, kilisenin mimari ve işlevsel bir birimi olarak kiliseden ayrılarak değerlendirilmesi vaftizhanelerden çıkan sonuçlara yenilerini eklemeyi sağlayacaktır.

Vaftizhanelerin kiliselere göre konumları ve vaftizhane yapıları incelendiğinde genel itibariyle şu sonuçlara ulaşılır:⁴⁰⁷

Metropollerde ana kiliseyle bağlantılı ya da tamamen bağımsız konumlanmış vaftizhaneler, genellikle katedrallerin ya da önemli haç merkezlerindeki kiliselerin yakınına inşa edilmiştir. Bazilikaların batısında eksende ya da merkezden uzakta yer alan vaftizhaneler oldukça nadirdir (5 örnek) ve bu uygulama en çok Makedonya Prima Bölgesinde gözlemlenir. Atriuma bitişik ya da hemen yanında yer alan vaftizhane örnekler de nispeten azdır (6 örnek) ve bu uygulama en çok Makedonya Prima ve Thessalia (Teselya) Bölgesinde gözlemlenir. Girit'te inşa edilen vaftizhanelerinin çoğu narteksin yanında (17 örnek) ya da ana kilise yakınlarında (10 örnek) yer almaktadır. Vaftizhanelerin kilisenin doğusunda inşa edilen örnekler, genellikle ikinci inşa dönemi/tadilat sonucunda yapılmıştır. Bu uygulamanın sıkça görüldüğü yerler Ege Adalarıdır. Vaftizhane ve ana kilise arasındaki konum ilişkisi vaftiz ayini için kullanılan alanın, ökaristi ayini için kullanılan alandan ayrılması geleneğini ortaya koymaktadır. Genellikle Girit ve Taşoz Adalarında görünen ve ana karada rastlanmayan “bema”- kutsal yönü belirleyen apsisin önünde yer alan, yalnızca ruhban sınıfının kullanabildiği kutsal mekanın tamamlayıcı odalarına (köşe odaları) yapılmış bir vaftiz havuzu, Ege Adalarında ayin geleneklerin ana karadaki standart mimari ve düzenlemelere baskın geldiğini göstermektedir. Erken Hristiyanlık dönemi merkezi planlı vaftizhaneleri, muazzam ölçüleri ve özellikleriyle katedral ya da ana hac kiliselerinin bağımsız yapılarıdır. Bu yapıların mimari prototipleri Geç Antik Döneme uzanır. Vaftiz ritüeli küçük farklılıklarla benzerlik göstermektedir. Metropolis of Gortys Vaftizhanesindeki konçlar vaftiz için soyunan yeni katılımcılara giyinme odası olarak hizmet verirken Korinth, Lechaion Vaftizhanesinde aynı işlev için kullanılan giyinme odası giriş mekanından ayrı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Vaftiz, merkezdeki ana alanda gerçekleşir ve ayin, yeni vaftiz olmuş kişinin vaftizhaneden ana kiliseye ilk komünnyona katılmak üzere törensel geçişini içermektedir. Bu ritüelin erken Hristiyanlık döneminde ana eklesiyastik merkezlerdeki

⁴⁰⁷ A. Mailis., a.g.k., 2011, s:116-128

geçişini yansıttığı düşünülmektedir. Üç bölümlü ek mekan ya da bağımsız olarak inşa edilen vaftizhaneler IV. yüzyıla tarihlenirler ve bu yapıların düzenlemeleri Geç Antik Dönemdeki büyük şehirlerdeki katedrallerle ilişkilidir. Vaftizhanelerin üç bölümlü tasarımları vaftiz ayinin öncesi-sonrası ile ilgilidir. Ortada yer alan merkez mekan vaftiz havuzunun bulunduğu ve vaftiz ritüelinin gerçekleştiği yerdir. Yan mekanlar ise vaftizin hazırlık ve bitiş aşamalarındaki seremoniler için kullanılır. Ambulatoryumlu inşa edilen vaftizhaneler V. yüzyılın ortası ve VI. yüzyılın başına tarihlenen yapılardır. Bu vaftizhaneler de ayin sırasında takip edilen yolun önemini sembolik olarak vurgulayan doğu-batı eksenli üç parçalı mekan düzenlemesi karakteristiktir. Vaftiz öncesi ve sonrası ayinler, yan kanatlarda gerçekleşirken, esas ayin merkez odada olmaktadır. Ana kilisenin batısında ek mekan olarak inşa edilen vaftizhaneler kendi içerisinde çeşitlilik gösterir ve basit düzenlemeleriyle dikkat çeker. Bu vaftizhanelerde ana mekanın önünde bir veya daha fazla giriş mekanı olabildiği gibi vaftiz havuzunun içerisinde olduğu tek mekanlı uygulamalarda vardır. Giriş mekanlarının işlevi yine vaftiz ayinin hazırlık ve bitiş aşamalarındaki ritüeller içindir. Eğer bu vaftizhanelerde giriş mekanları bulunmuyorsa bütün ritüeller ana mekan içerisinde ya da ana mekanın açıldığı narteks, atrium veya neflerde yapılmış olmalıdır. Ana kilisenin doğusuna ek mekan olarak inşa edilen vaftizhaneler genellikle daha sonraki yapı dönemlerinde kiliseye eklenmiştir. Bu vaftizhaneler içerisinde değerlendirilen Philippi'deki B Bazilikası vaftizhanesi bir istisnadır. Bazilikanın kuzey doğusunda yer alan vaftizhane orijinal mimari planda yer almaktadır yani sonradan inşa edilmemiştir⁴⁰⁸. Ana kilisenin içerisine bir alana yerleştirilen vaftizhaneler ayinde muhtemelen basitleştirmelere ve ökaristi ile vaftiz ayininin yapılacağı alanların bağlantısına işaret etmektedir. Girit, Thasos (Illyricum Orientale) Bölgesindeki birleştirilmiş vaftizhaneler ve onların Ege, Mısır ve Suriye'deki benzerleri arasında yapısal benzerlikler uygulamanın ortak özelliklerini göstermektedir. Yine de bu benzerliklerin doğu eksenli ayinsel etkilerden mi yoksa basit mimari ihtiyaçlara sunulan pratik çözümlerden mi kaynaklandığını söylemek zordur.

Sonuç olarak, Erken Hıristiyanlık döneminde (IV. yüzyıl-VI. yüzyılın başı) Balkanlarda metropoldeki katedrale yarı bağlı ya da tamamen bağımsız inşa edilen vaftizhaneler ortaya çıkmıştır. Bu durumun tek istisnası Korinth, Lechaion vaftizhanesidir ve bu yapı, bir katedrale değil önemli bir hac kilisesine bağlıdır. Bu

⁴⁰⁸ A. Mailis., a.g.k., 2011, s:116-128

grubun mimari planlaması genellikle merkezi ya da dairesel vaftizhaneleri içerir, fakat sayısı az da olsa bölgesel istisnalar mevcuttur. Bu grubun yaygın özelliği abartılı dekorasyon ve döşemedir (kitlesel vaftiz uygulamalarını işaret eden büyük vaftiz havuzları gibi). Bu özellik mimari/işlevsel bir birlikteliği ortaya koymaktadır. Kilisenin, paganları Hristiyanlaştırmak konusundaki yoğun çabası bu yapı gruplarında karşımıza çıkan bir sonuç olmalıdır. Vaftiz ayininin piskopos yetkisinden aşamalı kurtuluşu V. yüzyıl sonrasında papazın idare bölgesine geçmesiyle ve ek mekanların vaftizhane olarak kullanılmaya başlamasıyla olmuştur. Bu vaftiz uygulamasındaki yaygınlaşma, uygulamada standardizasyonu da beraberinde getirmiştir. Ayinin piskoposluk özelliğinden arındırılması, bebek vaftizinin başlamasıyla ve Hristiyanlığın yaygın kabulüyle olmuştur. Vaftiz ayinin uygulandığı mekanlar için sıkı düzenlemeler oluşmamıştır. Fakat yine de çok sayıda giriş mekanı olan vaftizhaneler inşa edilmiştir. Buna rağmen vaftizhanelerin biçimi genellikle ana kilisenin statüsüne bağlı kalmıştır. Kentteki ve kırsaldaki vaftizhaneler mimari açıdan farklılıklar göstermiştir⁴⁰⁹.

6.1.3.2.Suriye

İmparatorluğun güneyinde özellikle Suriye’de, Erken Hristiyanlık döneminde inşa edilen yapılar, kiliseye göre konumları itibariyle kiliseden bağımsız ve kiliseye bitişik yapılar olarak ikiye ayrılır. Plan bakımından vaftizhaneler, kare⁴¹⁰, kareye yakın dikdörtgen⁴¹¹, dikdörtgen⁴¹², dıştan kare içten çokgen⁴¹³, çokgen⁴¹⁴ ve kompleks (üç

⁴⁰⁹ A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s:116-122

⁴¹⁰Bamugga Vaftizhanesi (6-7. yüzyıl), Herbet Hatib Vaftizhanesi (532), Fidreh Vaftizhanesi (532), Dehes Vaftizhanesi (6.yüzyıl), Sarfud Vaftizhanesi (7.yüzyıl), Bāsh Mishlī Vaftizhanesi (7. yüzyıl), Deir es Solaib Vaftizhanesi (6.yüzyıl), Khirbet el-Khatib Vaftizhanesi (6. yüzyıl), Bākirhā Vaftizhanesidir.

(H.C. Butler., (1929). Early Churches of Syria: fourth to seventh centuries. Published For The Department Of Art And Archaeology Of Princeton Universty, New Jersey: Princeton Universty; B. Dufay. (1989). À Propos Du Baptême: L’évêque, La Ville Et La Campagne Le Cas La Syrie. Actes Du XI Congrès International D’Archéologie Chrétienne, Vol:1, Collection De L’école Française De Rome, s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988. s: 234-241.

⁴¹¹Herbet Sarqiyeh Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Seih Sleiman Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), (B. Dufay, **a.g.k.**, 1989. s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988. s: 234-241)

⁴¹²Batutta Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Dar Kita Vaftizhanesi (VI.yüzyıl), Qirkbize Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Taqle Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Halabiyya Katedral Kilisesi Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Halabiyya N Kilisesi Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Dura Europos (III. yüzyıl), Refasa A Bazilikası Vaftizhanesi (VII. yüzyıl), Qalaat Al Madiq Vaftizhanesi, (VII. yüzyıl), Bā’Ūdā Vaftizhanesi (VII. yüzyıl), (B. Dufay, **a.g.k.**, 1989. s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988. s: 234-241)

⁴¹³Qal’at Sem’an Kilisesi Vaftizhanesi, (G. Tchalenko (1953). Villages Antiques De La Syrie Du Nord, Le Massif Du Bélus Al’époque Romaine II. Paris: Geuthner)

⁴¹⁴ Deir Seta Vaftizhanesi (V. yüzyıl), Deir Semaan (Simeon Stylitis I. Evre, V. yüzyıl) (H. C Butler., **a.g.k.**, 1929, s:155.

bölümlü)⁴¹⁵dür (Bu yapıların bazılarına ait görseller levhaların içerisinde; Çizim: 53 ile 66 arasında ve Resim: 166 verilmiştir).

Suriye vaftizhaneleri kiliselere göre olan konumları, planları ve malzeme-teknik özellikleri incelendiğinde genel itibariyle şu sonuçlara ulaşılır.

Araştırmacılar tarafından Kuzey Suriye vaftizhaneleri, güneyde inşa edilenlere oranla ayrıntılı incelenmiştir. Bu nedenle Kuzey Suriye'deki yapıların tanımlanması, çeşitlerinin bilinmesi güneyde inşa edilenlere oranla anlaşılır sonuçlar verir. Güney Suriye'de on yedi vaftizhane tespit edilmiştir ve bunlar içerisinde en iyi konumda olanı Geresa, St. Theodora Vaftizhanesidir. Kuzey Suriye vaftizhaneleri genelde tek mekanlı olarak inşa edilmiştirler. Bu yapılar çoğu zaman iki ya da üç kişinin içerisine sığabileceği boyuttadır. Vaftizhanelerin bazılarında küçük bir apsis bulunur ve cephelerinde genellikle gösterişli taş işçilikleri mevcuttur. Kesme taştan inşa edilen yapılarda derz aralıkları neredeyse görünmez. Suriye vaftizhanelerinde kent ve kırsal ölçekte inşa edilen yapılar için farklılıklar söz konusudur. En erken tarihli vaftizhaneler, büyük kentlerde özellikle piskoposluk merkezinde konumlanmışlardır. Büyük kentlerdeki vaftizhanelerin sayısı kentin artan nüfusuyla doğru orantılıdır. Kırsalda yer alan vaftizhanelerin M.S. V. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ortaya çıktığı bilinir. Oysaki kırsalda inşa edilen kiliseler vaftizhanelere göre daha eski tarihlidir. Bu durum ilerleyen zamana bağlı olarak kırsalın sosyo-ekonomik durumu ve nüfus artışına paralellik göstermektedir. IV. yüzyılın sonunda Suriye kiliselerinde sadece yetişkin vaftizine ait bilgiler bilinmektedir çünkü bu yüzyılda bebeklerin vaftiz edilmesi konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Yetişkin vaftizinin ne zaman yapılacağı, kilise kurallarına göre bir esneklik gösterse de bebek vaftizi her zaman tartışma konusu olmuştur. Suriye'de erken Hristiyanlık döneminde yetişkinlerin çok fazla günahla ölmek için yaşlılıklarında vaftiz edilmeleri söz konusuyken V. yüzyıla gelindiğinde bu durumun tamamen değiştiği görülmektedir. Aynı zamanda V. yüzyılda kırsalın Hristiyanlaşma süreci de neredeyse tamamlanmıştır. Bu tarihlerden itibaren yeni doğanlar doğar doğmaz vaftiz etmeye başlanmış ve genellikle kırsal kiliselerin vaftizhaneleri bebek vaftizi için kullanılmıştır. Bu nedenle kırsalda seri bir şekilde bebeklerin vaftiz edilmeleri yerel kiliseler tarafından yapılmıştır. Bu nedenle inşa edilen vaftizhaneler, kübik küçük boyutludur ve vaftiz havuzları derin yapılmamıştır. Bebek vaftiz ayini daha mütevazı binalarda tek odalı ya da çok küçük mekanların

⁴¹⁵Anthioche Kaousse Bybilas Vaftizhanesi (419), Gerasa St. Theodora Vaftizhanesi (J. Lassus., **a.g.k.**, 1947, s:220 ; G. Tchalenko., **a.g.k.**, 1953)

içerisinde uygulanmıştır. Vaftizi yöneten kişinin kim olduğu konusunda farklı bir görüşler vardır. Yeni doğan her bebeğin vaftizini piskopos yapamayacağı için onun atadığı din görevlileri bu küçük mekanlarda vaftiz ayini uygulamışlardır. Eğer bir yetişkinin bu yapılarda vaftiz edilmesi gerekirse tamamen suya girmesi gerekmemiş, su içerisinde eğilerek de vaftiz olabilmesi yeterli olmuştur. Yine de yetişkin vaftizlerinin büyük kentlerde yapılması geleneği devam etmiştir. Özellikle VI. yüzyılın başına gelindiğinde artan nüfusa birlikte büyük kentlerdeki vaftizhanelere ek, ikinci vaftizhaneler inşa edilmiştir. Bu yapılara örnek olarak Zenobia, Gerasa ve Qalat Seman vaftizhaneleri verilebilir. Suriye'deki vaftizhanelerde farklı mezheplere mensup bireylerin nasıl ve hangi şartlar dahilinde vaftiz edildiklerine dair tartışmalar mevcuttur. Örneğin Nesturi erkeklerin vaftiz edilmek için kırk gün, kadınların seksen gün beklemesi gerekmektedir. Mezheplere göre farklı vaftizhanelerin inşa edildiğine yönelik bir veri yoktur ama bazı vaftizhanelerin yılın belirli günlerinde açılması bu yapıların, çeşitli mezheplere mensup insanların vaftizi için kullanılıp kullanılmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. 513 yılında monofizit Antakya Patriği Sevefos bu konuda, bazı vaftizhanelerin bazı mezheplere göre yılda sadece bir kez açık olduğunu ifade etmiştir. Tarihçi Sokrates, Selanik'teki vaftizhanenin de yılda sadece bir kez açık olduğunu söylemiştir. Sonuç itibarıyla, Kuzey Suriye'nin kent ve kırsalında sayısal olarak daha fazla karşımıza çıkan vaftizhaneler, Suriye litürjisini gözler önüne serer. Kırsaldaki vaftizhanelerin benzer özellikler göstermesi, kent vaftizhanelerinin birden çok olması ve bunların kullanımı farklı mezhep gruplarının vaftizini ön plana çıkarır⁴¹⁶.

6.1.3.3. Kuzey Afrika

Kuzey Afrika'da erken Hıristiyanlık dönemine tarihlenen vaftizhaneler konumları itibarıyla kiliseden bağımsız⁴¹⁷, kilisenin ek mekanı⁴¹⁸ ve kilisede köşe odası⁴¹⁹ biçiminde düzenlenmiştir. Bu vaftizhanelerin planları dikdörtgen⁴²⁰, kareye yakın dikdörtgen (üç

⁴¹⁶ B. Dufay, **a.g.k.**, 1989, s: 641-650.

⁴¹⁷ Kartaca Bir Ftouha Bazilikası Vaftizhanesi (VI. yüzyıl)

⁴¹⁸ Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi (V. yüzyıl), Mısır Hermapolis Magna Ramses Tapınak Kilisesi Vaftizhanesi, Mısır Abu Mina Kilisesi Vaftizhanesi, Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftizhanesi, Kartaca Dermech I Bazilikası Vaftizhanesi, Tipasa Katedral Kilisesi Vaftizhanesi ⁴¹⁹Cezayir Hippo Regius Kilisesi Vaftizhanesi, Sufe tula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi, Timgad Thamugadi Caecilianist Kilisesi Vaftizhanesi, Timgad Thamugadi Donastik Kilisesi Vaftizhanesi, Tebessa St. Crispina Kilisesi Vaftizhanesi, Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi, Tipasa Katedrali Vaftizhanesi, Uppenna Henchir Chigarnia Kilisesi Vaftizhanesi, Shenute Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi, Bulla Regia İkiz Kilise Vaftizhanesi.

⁴²⁰Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi Vaftizhanesi, Filistin Garizm Dağı Thetokos Kilisesi Vaftizhanesi, Tunus Henchir Sokrine Vaftizhanesi, Tunus Hergla (Horraca Caelia) Vaftizhanesi, Kartaca Damaus-el Carthage Bazilikası Vaftizhanesi

nefli)⁴²¹, kare⁴²², ambulatoriumlu⁴²³, sekizgen⁴²⁴, dıştan kare içten sekizgen⁴²⁵dir⁴²⁶ (Bu yapıların bazılarına ait görseller levhaların içerisinde; Çizim: 67 ile 82 arasında ve Resim: 167-186 arasında verilmiştir).

Kuzey Afrika'daki vaftizhanelerin inşasında vaftiz litürjisi ön plandadır. Kuzey Afrikalı teologlar kilisenin varlığını “anne” sıfatıyla özdeşleştirmişler ve diğer erken dönem Hristiyanları gibi bu metaforu litürjiye dahil etmişlerdir. Vaftiz havuz/teknelerini ana rahmiyle bir tutmuşlar ve vaftiz sonrası bunlardan çıktıklarında yeniden doğduklarına inanmışlardır. Yeni hayata dirilmenin sembolizmine din görevlisi tarafından kutsanmış olmayı, kutsal yağlanmayı, vaftiz sonrasında beyaz elbise giymeyi eklemişlerdir. Bu anlamsal bütünlük vaftiz öncesi ve vaftiz sonrasındaki uygulamaların yapılabilmesi için uygun ortamların sağlanmasına, aynı zamanda bu ritüelin sembolizminin de oluşturmaya olanak sağlamıştır. Kuzey Afrika'da IV. yüzyıl öncesine tarihlenebilen vaftizhanelerin sayısı oldukça azdır. Bunun yanı sıra IV.-VI. yüzyıllar arasında çok sayıda vaftizhane kiliselerle bağlantılı bir biçimde, farklı plan tipinde inşa edilmiştir. Bu yapılardan elliden fazlası günümüzde Tunus'ta, yirmi beşten fazlası da Cezayir'de yer alır. Vaftizhanelerin çoğu farklı kullanım evrelerinde yenilenmiştir. Kuzey Afrika'da kullanım evrelerine göre yerleri değişen, yenilenen veya yeniden inşa edilen vaftizhaneler de vardır. Örneğin, Tunus Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası'ndaki vaftizhane sonraki bir dönemde martiryona dönüştürülmüş, apsis yarım kubbesinin arkasına yerleştirilen vaftiz teknesiyle yeni vaftizhane inşa edilmiştir. Kuzey Afrika vaftizhaneleri için genelleme yapmak zor olsa da, yapıların bazı ortak özellikleri bulunabilir. Hristiyan cemaatlerin tek bir kilisesi ve buna ait tek bir vaftizhanesi vardır. Örneğin, kiliseye ait alanda vaftizhanenin görülmesi bu yapının önceki dönemlerde din görevlilerinin katedrali olarak kullanıldığına işaret eder. Bu kanı vaftiz ritüelinde edilecek duaların din görevlilerinin mensubu oldukları cemaatin kilisesinde gerçekleştirilebileceği anlamına

⁴²¹ Hippos (Sosita-İsrail) Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi, Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi

⁴²² Tunus Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi, Thamugadi (Timgad) Donastik Kilisesi Vaftizhanesi, Belais Maior Bazilikası Vaftizhanesi, Bulla Regia İkiz Kilise vaftizhanesi, Kartaca Dermech I Bazilikası Vaftizhanesi, Tipasa Katedral Kilisesi Vaftizhanesi

⁴²³ Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Vaftizhanesi, Mısır Abu Mina Kilisesi Vaftizhanesi, Mısır Hermapolis Magna Ramses Tapınak Kilisesi Vaftizhanesi, Kartaca Bir Ftouha Bazilikası Vaftizhanesi,

⁴²⁴ Shenute Manastırı Kilisesi,

⁴²⁵ Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftizhanesi

⁴²⁶ Patout, B. J - M. R. Jensen. (2014). Christianity In Roman Africa, The Development Of Its Practices And Beliefs, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids Michigan/Cambridge, U.K ; J.A. Wharton (1992), The Baptistery of the Holy Sepulcher in Jerusalem and the Politics of Sacred Landscape, *Dumbarton Oaks Papers, Homo Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, Vol. 46, 313-325

gelebilir. Vaftizhaneler genellikle V.-VI. yüzyıllarda Hristiyan kiliselerine çevrilen Pagan tapınaklarının cella kısımlarına yapılmışlardır. Bu örneklerin çoğunda tapınakların sütunlu ön avluları kiliselerin ana salonları ile birleştirilmiştir. Örneğin, Sufetula'daki Servus Bazilikası Vaftizhanesi, Thuburbo Maius'taki Tanit Tapınağındaki kilisenin vaftizhanesi ve Djebel Oust'taki Asclepius Tapınağındaki bazilikanın vaftizhanesi bu duruma örnektir⁴²⁷.

Kuzey Afrika'daki birçok şehirde ve büyük yerleşimlerde birden fazla vaftizhanenin varlığına işaret eden kanıtlar, bunların eş zamanlı yapıldığına işaret eder. Örneğin; Kartaca, Belalis Maior, Sufetula ve Timgat'ta birden fazla vaftizhane bulunmaktadır ve aynı dönemlerde inşa edilmiştir. Bu durum cemaatin artması ve dolayısıyla yeni ve daha büyük vaftizhanelere gereksinim duyulmasından kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla mevcuttaki eski vaftizhaneler yeni vaftizhanelerin inşasıyla terk edilmiş ya da başka bir yapıya dönüştürülmüştür. Sufetula'daki vaftizhaneler bu duruma örnektir. Kartaca'da bağımsız bölümlere ayrılmış vaftizhane örneklerine rastlanır ki; bu durum bağımsız bölümlerde farklı etnik yapıya sahip vaftiz adaylarının vaftiz edildiği ihtimalini doğurur. İlaveten, küçük kiliselerde büyük vaftiz tekne/havuzunun bulunabilmesi hacı adaylarının katedraller yerine bir şehidin gömüldüğü yer olabilen küçük kiliselerde vaftiz olmak istedikleri ile açıklanabilir. Bir Messaouda ve Bir Ftouha vaftizhaneleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

V. yüzyıl sonrası Kuzey Afrika'da, vaftiz ayiniyle ilgili değişiklikler olsa da, bu durum vaftizhanelere planlarına ve vaftiz tekne/havuz formlarına pek yansımamıştır. Genel itibariyle bölgesel farklılıklar arkeolojik verilerle kanıtlanabilir özellikte değildir. Bu nedenle Kuzey Afrika'da Donatistler, Ceacilianistler ve Vandalların vaftiz ayinlerindeki ayırt edici özellikleri net olarak söyleyebilmek zordur. Yine de bir yerleşim yerinde birden fazla vaftizhanenin bulunması birbirleriyle yarış halinde olan Hristiyan cemaatleri ve/veya bu cemaatlere mensup din görevlilerini akla getirir. Örneğin Timgat'ta birkaç vaftizhane bulunması bu durumla açıklanabilir. Bu vaftizhanelerden biri açıkça Optatus'a bağlı olan Donatistlerin yoğun yaşadığı bir cemaate aittir. Bir diğeri de muhtemelen, Caecilianistlere hizmet etmiştir⁴²⁸.

Kanıtlar, Bizans döneminde Kuzey Afrika'daki birçok kilisenin ve vaftizhanenin yenilendiğini, restore edildiğini ve bazı vaftizhanelerin yönlerinin değiştirildiğini

⁴²⁷ Patout, B. J - M. R. Jensen., **a.g.k.**, 2014. s.103-105.

⁴²⁸ Patout, B. J - M. R. Jensen., **a.g.k.**, 2014, s.103-105.

gösterir. Vaftiz tekne/havuzlarının kiboriumlu inşa edilmeleri bu dönemin belirgin özelliğidir.

Erken Hristiyanlık dönemine ait vaftizhaneler içerisinde en zengin dekoratif unsurlar Kuzey Afrika yapılarında karşımıza çıkar. Kuzey Afrika kiliseleri gibi vaftizhaneleri ve vaftiz tekne/havuzları bezeme bakımından oldukça zengindir. Özenli mozaik işçiliği renkli desenlerle hem vaftizhane zeminlerinde hem de vaftiz tekne/havuzlarında izlenebilir. Bu yapılardaki zengin içerik korunabilmek amacıyla müzelere taşınmıştır. Dekorasyonlar farklı kompozisyonlardan oluşur. Kullanılan öğelerin başında kuşlar, meyve ağaçları, balıklar, deniz kabuğu, mumlar, çiçek ve vazolar, geometrik desenlerdir. Bizans'ın egemenliği vaftizhanelerin ilk ve sonrasındaki kullanım evrelerinde dekorasyonun değişen örneklerini gözler önüne serer. Zemin döşemesinde görülebilen zengin dekoratif unsurlar, Kuzey Afrika vaftizhanelerinin belirgin özellikleri arasındadır. Bunun yanı sıra vaftizhanelerin ve vaftiz tekne/havuzlarının mozaik yazıtlarla imgelendiği örneklerde oldukça çoktur. Bunlardan bazıları ithaf, bazıları da dini anlamlara sahip ve/veya vaftiz ritüelinin teolojik önemini belirtmeye yönelik yazıtlardır⁴²⁹.

6.1.3.4. İtalya

İtalya'daki vaftizhaneler kare⁴³⁰, dikdörtgen⁴³¹, dairesel⁴³², sekizgen⁴³³, onikigen⁴³⁴ ve yonca⁴³⁵ planlıdır (Bu yapıların bazılarında ait görseller levhaların içerisinde; Çizim: 83 ile 88 arasında ve Resim:188-191 arasında verilmiştir).

İtalya'daki ilk vaftizhaneler merkezi mekanlı olarak inşa edilmiştir. Genellikle kiliseden bağımsız inşa edilen yapılar, erken dönem vaftizhaneleri arasında farklı bir yere sahiptir. Bu durum, İtalya yapılarının genel karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkar ve batı kilisesinin erken dönem vaftiz litürjisinin vaftizhanelere yansması olarak yorumlanabilir. Katakümenlerin hiçbir koşulda kilisenin yakınında ya da belirli

⁴²⁹ Patout, B. J - M. R. Jensen., **a.g.k.**, 2014. s.108-111.

⁴³⁰ Luccai S.Giovanni Reparada Vaftizhanesi (500)

⁴³¹ Aosta Vaftizhanesi (I. Evre), Trieste Vaftizhanesi (450), Siracusa Vaftizhanesi, Roma S. Cecilia Vaftizhanesi (I. Evre), Roma S. Crisogono Vaftizhanesi, Roma S. Marcello Vaftizhanesi, Roma S. Lorenzo Vaftizhanesi, Riva Ligure Vaftizhanesi, Pontenove do Bedizzole Vaftizhanesi (512), Isernia Vaftizhanesi (550), Aquileia Vaftizhanesi (425)

⁴³² Santa Severina Vaftizhanesi (650), Nocera Superiore Vaftizhanesi (550), Padovetere Vaftizhanesi (550), Torcello Vaftizhanesi (650), Cittanova Vaftizhanesi (675), Feltre Vaftizhanesi(500),

⁴³³ Roma Vaftizhanesi (437), Cureggio Vaftizhanesi (500), Castelseprio Vaftizhanesi (450), Florenz Vaftizhanesi, Riva San Vitale Vaftizhanesi (500) Pisa Vaftizhanesi (550), Ravenna S.Giovanni Vaftizhanesi (II. Evre) (460), Aquileia Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi (450), Grado Vaftizhanesi

⁴³⁴ Canosa di Puglia Vaftizhanesi (525)

⁴³⁵ Concordia Sagittaria Vaftizhanesi (550), Invillino Vaftizhanesi (425), Gravedona Vaftizhanesi (587)

bölümlerinde olmaması, Hristiyan olmadan kiliseyle bağlantı kurmaması düşünülmüş olabilir. Böylesi bir durum da batı kilisenin erken vaftiz lütürjisine uygun olarak kiliseden bağımsız, büyük ve dekoratif vaftizhanelerin İtalya’da karşımıza çıkmış olması imkan dahilindedir.

Bilinen en erken tarihli vaftizhane IV. yüzyılda inşa edilen Roma, Lateran Vaftizhanesidir. Bağımsız olarak inşa edilen yapı, imparatorluğun batı yarısında bilinen ilk vaftizhanedir. Lateran Sarayı kompleksi içerisinde yer alır. 312 yılında I. Konstantin tarafından inşa ettirilmiştir. Vaftizhane, Lateran Bazilikasının 50 metre kuzeybatısındadır ve bir hamamın temelleri üstünde yer alır. Vaftiz havuzunda kullanılan suyun bu hamamın alt yapısından sağlanmış olabileceği düşünülür. Yapı, sekizgen planlı ve ambulatoriumludur. Vaftiz havuzu sekizgen formlu ve sütunlarla çevrelenerek baldekenli inşa edilmiştir. Baldekenin üzeri sekizgen kubbeye, ambulatoriumun üzeri beşik tonozla örtülüdür. *Liber Potificalis*’e göre, Konstantin, vaftiz havuzunun porfirden inşa edilerek, içten ve dıştan gümüşle kaplanmasını emretmiştir. Havuzun ortasında yer alan sütun, altından yapılmış bir kaseyi destekler ki bu kasede, paskalya zamanında, kutsal yağ yakılmıştır. Altın bir kuzu ve yedi gümüş geyik heykelinin ağızlarından havuza su verilir ve havuzda, İsa ve Vaftizci Yahya’nın neredeyse gerçek boyutlarda gümüşten heykellerinin bulunduğu bilinir. Papa Sixsus döneminde vaftizhanenin örtü sisteminde değişiklik yapılmıştır⁴³⁶.

Ravenna San Giovanni in Fonte Ortodoks Vaftizhanesi, Piskopos Orso tarafından V. yüzyılın ilk yarısında inşa ettirilmiştir. Sekizgen planlı ve bağımsız olarak inşa edilen yapının, merkezi kare, köşelerde exedra ve dört niş bulunur. Vaftiz teknesi mermerden ve sekizgen formda inşa edilmiştir. Her köşesi dekoratif levhalarla bezelidir. Sonradan eklendiği düşünülen ambon, vaftiz teknesinin bir yanında durmaktadır. Hem vaftizhane hem de vaftiz teknesi zengin işçiliğe sahiptir. Teolojik simgelerin işlendiği mozaiklerde vazolar, monogramlar ve portreler yer alır⁴³⁷.

İmparator Konstantin zamanında inşa edilen Santa Constanza’nın, vaftizhane mi, yoksa martyrion mu olduğu kesin olarak bilinmemektedir. St. Agnese Bazilikasının güneyine inşa edilen yapı 353 yılına tarihlenir. Santa Constanza, rotond planlıdır ve kubbeye örtülüdür. Yapıda, vaftiz havuzunun izine rastlanmamakla beraber içerisinde

⁴³⁶ D. Tyler (2012). The Lateran Baptistery: Memory, Space, and Baptism. Master's Thesis, University of Tennessee. Knoxville ; M.R. Jensen, **a.g.k.**, 2011, s.184-185; R. Krautheimer, **a.g.k.**, 1986, s: 176-177; W. Smith – S. Cheetham, **a.g.k.**, 2005, s:173-178 .

⁴³⁷ M.R. Jensen, **a.g.k.**, 2011, s.198-204.

imparatorluk ailesinin bir ya da daha fazla üyesinin mezar odası yer alır. Bir başka örnek, Santa Maria Maggiore Kilisesi'nin güneybatısında inşa edilen vaftizhanedir. Dairesel planlı olan yapı V-VI. yüzyılla tarihlenir. Bu yapının plan özellikleri Santa Constanza'yla benzerdir⁴³⁸.

Genel itibariyle zengin dekoratif unsurlarıyla ön plana çıkan bu yapılar, adeta kiliseler gibi tek başlarına değerlendirilebilecek kadar hacimli yapılardır. Bu özellik İtalya'daki vaftizhanelerin çoğunda gözlenebilir.

İtalya vaftizhanelerinin bazıları katakomp içerisinde yapılmıştır ki, bu durum da İtalya vaftizhanelerine özgüdür. San Ponziano Katakombundaki vaftiz teknesi V.-VIII. yüzyıl arasında tarihlenmiştir. 2.00 m x 1.50 m. ölçülerinde olan vaftiz teknesi 1.00 m. derinliğinde ve basamaklıdır ve vaftiz olmak isteyen *katakümen* ve bir din görevlisinin içerisine sığabileceği büyüklüktedir. Tekne, kumtaşından inşa edilmiştir. Büyük ihtimalle vaftizhane, St. Pontianus mezarlık kilisesiyle ilintilidir. Teknede duvar resimleri vardır ve konu olarak Vaftizci Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmesi sahnesi işlenmiştir. Bunun yanı sıra Priscilla Katakombunda bir vaftiz teknesi olduğu ileri sürülür⁴³⁹.

6.2.Vaftiz Tekne/Havuz Formları

Erken Hristiyanlık döneminin, Anadolu vaftizhanelerindeki tekne/havuzlar farklı plan tipleriyle karşımıza çıkar. Bu plan tiplerinin ortaya çıkmasında belirli bir geleneğin devamı izlenemese de sembolize edilen bir takım öğelerin varlığı vaftiz tekne/havuzlarının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında tercih sebebidir. Vaftiz tekne/havuzlarında sembolik unsurların varlığı tartışmaya her zaman açık olmuştur. Bu unsurlar Hristiyanlığın temsiliyetini vurgulayabildiği gibi Antik Çağın geleneklerini bünyesinde taşıyabilir. Onikigen, sekizgen, altıgen ve haç biçimindeki merkezi mekanlı vaftizhaneler veya tekne/havuzlarının ortaya çıkmasında bu sürekliliği izlemek mümkündür. Örneğin on iki sayısının Antik Çağda Herakles'in on iki görevini nitelemesi, Hristiyanlıkta İsa'nın on iki havarisinin bulunması, sekizin Pisagor'a göre adaleti, gökyüzünün uyumunu ve dolu vücudu temsil eden rakam olarak betimlemesi, Mitrâs'ın mitolojisinde kültür hiyerarşisindeki yükselişin yedi derece üzerinden sekiz ile bağlantısının bulunması, Musevilikte sünnet ve topluma kabulün doğumun sekizinci

⁴³⁸ W. Smith – S. Cheetham, **a.g.k.**, 2005, s:173-178.

⁴³⁹ M.R. Jensen, **a.g.k.**, 2011, s.189-190.

gününde yapılması, “Büyük Tufan”dan sonra Nuh’un gemisinden sekiz kişinin sağ kurtulması, sekiz sayısının yaşamı yenileyen simge olması Hristiyanlıkta İsa’nın havarilerine sekizinci günde görülmesi, dört sayısının (kare ve dikdörtgen) köşelerinin dört İncil yazarını, dairesel vaftizhanelerin evrenin şeklini nitelemesi sayılabilir⁴⁴⁰.

Ayrıca sayısal sembolizm sadece vaftizhanelerin plan özellikleri ve vaftiz tekne/havuzlarında görülmez. Bunun yanı sıra vaftiz tekne/havuzlarının basamak sayılarında da görülebilir. Örneğin basamak sayısı üç iniş ve üç çıkış olan vaftiz tekne/havuzunun haznesi de yedinci basamak olarak kabul edilebilir. Haç biçim, vaftizhanelerin planlarında özelliklerinde tercih edilse de vaftiz tekne/havuzlarında daha fazla karşımıza çıkar. Bu durumda etkili olan simgesellik doğrudan Hristiyanlığın temsiliyle uyum içerisindedir. İsa’nın havarilerinden olan Pavlus’un başlattığı ve Kudüslü Kyrillos, Ambrosius ve Khrystostomos’un söylevlerinde vurgulayarak devam ettiği üzere haçın içine dalmak, bu durumun ortaya çıkış nedenidir. Bunun yanı sıra haç, vaftiz tekne/havuzlarının ortalarına işlenip, vaftiz suyunun altından görülebilmesi suretiyle de kullanılabilir⁴⁴¹.

Vaftiz tekne/havuzlarının birbirinden ayıt edilebilmesi için malzeme-teknik açıdan değerlendirilmeleri gerekir. Vaftiz teknesi, monolit malzemenin iç kısmının oyularak bir hazne oluşturulması suretiyle yapılırken, vaftiz havuzu, vaftizhanenin içerisinde *photisterium* bölümüne bu ögenin yerleştirileceği yerin belirlenmesinden sonra tercih edilen malzemenin harç kullanılarak örülmesiyle meydana gelir. Erken Hristiyanlık döneminde vaftiz ayininin ana unsuru olan suya dalma-sudan çıkma eylemlerinin yapılabilmesi için gerekli olan vaftiz tekne/havuzları, aynı zamanda bir mekanın vaftizhane olarak tanımlanabilmesinde de önemli bir yer tutar. Hristiyanlığın ilk yıllarında yeni dine girmek isteyen insanlar için vaftiz tekne/havuzları büyük boyutlarda yapılmıştır. Bunun yanı sıra erken dönem Kilise Babalarının vaftiz ayini için suya tamamen gömülmenin ölümü, sudan tamamen çıkmanın da dirilmeyi temsil eden açıklamaları, vaftiz tekne/havuzlarının boyutları hakkında ipucu verir. Şekil itibarıyla farklı plan özelliklerine sahip olan bu mimari ögeler, üretildikleri coğrafyanın etkin inanç tarzını, göstermesi açısından önemlidir.

⁴⁴⁰ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998, s:77-81; G. Ferguson (1954). *Sings&Symbols In Christian Art*. Oxford University Press. New York. s:15-109

⁴⁴¹ S. Ristow, **a.g.k.**, 1998. s:77-81.

6.2.1. Kilikia, Pamphylia ve Lykia Bölgeleri

Alahan Vaftizhanesinin havuzu haç planlıdır ve 2.60 m.x2.64 m. ölçüsündedir ve havuzun zeminden yüksekliği 0.20 m.'dir. Haç kollarının üstten genişliği 0.94 m.'dir ve hazneye inildiğinde bu genişlik 0.84 m. olur. Bu durum haç kollarının üst kısma doğru genişlediğini gösterir ve her biri yarım yuvarlak bir girintiyle son bulur. Vaftiz havuzunun haznesi 0.48 m.x0.49 m. ölçüsünde ve kare planlıdır. Vaftiz havuzunun derinliği 1.26 m.'dir. Haç kollarından üçer basamakla havuza inilir ve bu basamakların genişlikleri 0.25-0.35 m. arasında, yükseklikleri 0.22-0.26 m. arasında değişir⁴⁴². Vaftiz havuzunun çevresinde kırık ve düzensiz halde bulunan sütunlardan ve havuzun dört köşesindeki izlerden anlaşıldığı üzere vaftiz havuzunun üzeri kiboriumludur.

Anemorium Merkez III 13C Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz havuzu⁴⁴³ haç planlıdır ve haznesi, vaftizhanenin zemininden daha derindedir. Havuzun yaklaşık 0.50 cm'ye kadar olan kısmı vaftizhanenin zemininden yüksektedir. Havuzun, doğu-batı doğrultusunda üçer basamağı mevcuttur. Haç planlı vaftiz havuzunun haç kollarının yanlarında in situ halinde bulunan iki sütun kaidesinden anlaşılabildiği kadarıyla vaftiz havuzu kiboriumludur. Yapı hakkında yapılan araştırmalarda kiboriumun üzerinin kubbeye örtülü olduğu belirtilmiştir⁴⁴⁴.

Anemurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz havuzu⁴⁴⁵ dikdörtgen planlıdır. Zemine gömülü olduğu anlaşılan vaftiz havuzu hakkında daha detaylı bir bilgiye sahip değiliz⁴⁴⁶.

Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz havuzu haç planlıdır⁴⁴⁷ ve 2.20x2.24 m. ölçüsündedir. Haç kollarının uzunluğu birbirine eşit olan havuzun kalınlığı 0.38 m.'dir ve zeminden 0.70 m. yüksekte konumlanmıştır. Vaftiz havuzunun doğu haç kolu, kilisenin -aynı zamanda agoranın- doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Havuzun batı, kuzey ve güney haç kollarında ikişer basamak mevcuttur. Basamakların genişliği 0.35 m.-0.38 m. arasında değişirken, yükseklikleri 0.40 m.-0.43 m. arasında değişmektedir. Havuzun haç kolları içten birleşim yerleri 0.17 m. genişliğinde

⁴⁴² Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızdan alınmıştır.

⁴⁴³ Anemurium Merkez III 13C Kilisesi Vaftizhanesinin havuzu günümüzde görülememektedir. Havuzun içi toprakla doldurularak kapatılmıştır.

⁴⁴⁴ J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1622-1632; S. Hill **a.g.k.**, 1996, s.93.

⁴⁴⁵ Anemurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz havuzu günümüzde görülememektedir.

⁴⁴⁶ J. Russel, **a.g.k.**, 1989, s.1628.

⁴⁴⁷ E. E. Schneider, **a.g.k.**, 2000, s.245-254; E. E. Schneider – M. Oral, **a.g.k.**, 2005, s:100-110.

pahlanmıştır. Vaftiz haznesi 0.69 m. çapında dairesel formludur. Vaftiz havuzunun derinliği 1.10 m.'dir⁴⁴⁸.

Hacıömerli Kilisesi Vaftizhanesi monolit vaftiz teknesi dıştan haç, içten yonca planlıdır. Teknenin derinliği 0,57 m., haznesi kare planlı ve 51 m.X51 m. ölçüsündedir. Haznenin ekseninde bulunan ve suyun tahliyesi için kullanılan yuvarlak su deliğinin çapı 0,03 m.'dir. Teknenin haç kolları bir basamağa sahiptir ve teknenin ölçüsü, dıştan 1,33 m., içten 1,05 m.'dir⁴⁴⁹.

Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz havuzu⁴⁵⁰, haç planlıdır ve haznesi iç içe kademeli olarak kare planlı inşa edilmiştir. Vaftiz havuzunun haç kollarından bir basamakla hazneye inilir⁴⁵¹.

Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi⁴⁵² olasılıkla dikdörtgen planlıdır ve monolittir. İçerisinde suyun tahliyesi için bir oyuk ve delik yer alır. Kırık parçalardan anlaşılabildiği kadarıyla vaftiz teknesi doğu-batı doğrultusunda iki basamaklıdır.

Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi⁴⁵³ kırık parçalarına dayanılarak teknenin üç/dört (?) yapraklı yonca planlı olabileceği ileri sürülmüştür⁴⁵⁴.

Meryemlik Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi⁴⁵⁵ dört yapraklı yonca planlı ve tek haç kolunda iki basamaklıdır. Bu basamaklardan üstteki yarım yuvarlak olarak yonca planının orijinal şekline uygun yapılmışken, alttaki basamak dikdörtgendir ve oturma amacıyla kullanılmış olabilir. Dolayısıyla vaftiz haznesi diğer üç yönden düz bir zemine sahiptir. Vaftiz teknesi uzunluğu 1.36 m. derinliği 0.84 m. ve kalınlığı 0.10 m.-0.13 m. boyutlarındadır⁴⁵⁶.

Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi⁴⁵⁷ haç planlıdır⁴⁵⁸. Vaftiz teknesi hakkında ayrıntılı bilgi yoktur.

⁴⁴⁸ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızdan alınmıştır.

⁴⁴⁹ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızdan alınmıştır.

⁴⁵⁰ Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesinin, vaftiz havuzu günümüze görülememektedir.

⁴⁵¹ S. Westphalen, **a.g.k.**, 2015, s: 535-553.

⁴⁵² Kaçak kazıyla gün yüzüne çıkan teknenin yaklaşık yarısı yıkıktır. Bölgeye daha sonraki yıllarda (2018) yılında yapılan inceleme gezisi sırasında yıkık olarak tespiti yapılan mermer parçaların da yerinden sökülerek alındığı görülmüştür.

⁴⁵³ Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz teknesi günümüzde görülememektedir.

⁴⁵⁴ S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:115-144.

⁴⁵⁵ Meryemlik Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz teknesi günümüzde kırık parçalar halinde dağınık olarak görülebilir.

⁴⁵⁶ S. Hill, **a.g.k.**, 1996, s:132-133.

⁴⁵⁷ Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz teknesi günümüzde görülememektedir.

⁴⁵⁸ A. Aydın, **a.g.k.**, 2004, s:220

Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu haç planlıdır. Vaftizhanenin doğu duvarındaki apsis önüne doğu haç kolu denk gelecek biçimde inşa edilen vaftiz havuzunun haznesi daire planlıdır. Dört yöndeki haç kollarından üçer basamakla hazneye inilir⁴⁵⁹.

Kilikia Bölgesinde yer alan vaftizhanelerin vaftiz tekne/havuzları genel olarak haç planlıdır. Anemorium Nekropol Kilisesi, Korykos Mezar Kilisesi ve Meryemlik Kilisesi dışındaki tüm vaftizhanelerin tekne/havuzları haç planlıdır. Anemurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu dikdörtgen, Korykos Mezar Kilisesi vaftiz teknesi üç/dört(?) yapraklı yonca planlı, Meryemlik Kilisesi vaftiz teknesi dört yapraklı yonca planlıdır. Bölgedeki yapıların içerisinde, Hacıömerli Kilisesi Vaftizhanesi, Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi, Meryemlik Kilisesi ve Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi monolit teknelere sahiptir. Diğer yapılar ise vaftiz havuzlarına sahiptir.

Pamphylia bölgesinin bilinen tek vaftizhanesi olan Side Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin havuzu haç planlıdır⁴⁶⁰. Doğu-batı haç kollarında yer alan üç basamakla inilen haznesi karedir. Kuzey-güneyinde yarım yuvarlak, derinliği az, küçük havuzcuklar vardır ve bunların içi yeşil mermer levhalarla kaplıdır. Vaftiz havuzunun dört köşesinde sütun kaidelerine rastlanılmıştır. Bu sütun kaideleri Korinth başlıklara sahip ve 3.60 m. uzunluğunda sütunlar taşımaktaydı. Kazı sırasında ele geçen mermer parçaları sütunların, kemerlerle birbirine bağlandığı ve üzerinin kubbeyle örtülü olduğunu göstermiştir. Buluntulardan ve kalan izlerden yola çıkarak vaftiz havuzunun kiboriumlu olduğu ileri sürülmüştür⁴⁶¹. Side’de sonraki yıllarda yürütülen çalışmalarda vaftizhanenin örtü problemi üzerine farklı görüşler ortaya atılmış ve arkeolojik verilerden yola çıkılarak havuzun dört yönde manastır tonozuyla örtülü olduğu, havuzun kenarındaki sütunların taşıdığı kubbenin merkezi örten ana kubbe olabileceği ileri sürülmüştür⁴⁶².

Lykia bölgesinde yer alan vaftizhanelerin vaftiz tekne/havuzları haç planlıdır. Bu bölgenin vaftiz tekne/havuzlarında benzerlik ön plandadır.

Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu yapının doğusunda yer alan yarım yuvarlak nişin önüne yapılmıştır. Nişin başladığı her iki yönde iki masif ayağın

⁴⁵⁹ Arazi çalışmaları sırasında vaftiz havuzunun üzeri ahşap kalas ve saca kapatılmış olduğu için ölçüleri alınamamıştır.

⁴⁶⁰ Günümüzde vaftiz havuzu görülememektedir.

⁴⁶¹ A.F. Mansel., **a.g.k.**, 1978, s:272.

⁴⁶² Ş.Yıldırım., **a.g.k.**, 2013, s:123.

kullanılmasıyla bir havuz yapılmıştır. Arkeolojik veriler bu havuza kuzey-güney yönden dar basamaklara sahip olsa da mevcut veriler havuzun şeklinin anlaşılması açısından yeterli değildir⁴⁶³.

Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesinde, vaftiz teknesi haç planlıdır, Batı haç kolunun tamamına yakını, kuzey haç kolunun bir bölümü kırılmıştır. Vaftiz teknesinin doğu-batı haç kolları, kuzey-güney haç kollarından daha geniştir ve hazneye inmek için basamak yoktur. Doğu haç kolu 0.80 m., kuzey haç kolu 0.52 m., güney haç kolu 0.65 m. uzunluğundadır. Derinliği 0.61 m. olan vaftiz teknesinin kalınlığı 0.20 m.'dir⁴⁶⁴.

Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu haç planlıdır. Güney ve batı haç kolu Geç Bizans dönemi kilisesinin duvarlarının altında kaldığından ölçüleri diğer iki haç kolundan alınmıştır. Vaftiz havuzu kuzey-güney haç kolları arası 1.20 m. doğu-batı haç kolları arası 0.80 m.'dir⁴⁶⁵.

Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi, vaftiz havuzu, haç planlıdır ve vaftizhanenin merkezinde 3 m²'lik alanı kaplamaktadır. Doğu haç kolu 1.23 m., batı haç kolu 0.81 m. ölçüsünde ve haç kolları 0.70 m.-0.83 m. genişliğindedir. Kuzey- güney haç kollarının her birinde bir basamak bulunduğu dair izler mevcuttur. Basamakların yüksekliği 0.20 m.'dir⁴⁶⁶. Havuzun içi 0.02 m. kalınlığında mermer levha ve tuğla ile kaplıdır.

Idyros Kilisesi Vaftizhanesinde iki vaftiz havuzu vardır. Bu özelliğiyle Anadolu'da tek olan vaftizhane tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Vaftizhanenin içerisindeki vaftiz havuzu yaklaşık olarak orta ekseninde yer alır ve haç planlıdır⁴⁶⁷. Kuzey-güney haç kollarında vaftiz haznesine inilen basamaklar bulunur. Kuzey haç kolunda dört basamak, güney haç kolunda iki basamak bulunur. Yayınlarda vaftiz haznesine inmek için üç basamağın bulunduğu söylenmiştir. Vaftizhanenin ikinci havuzu doğudaki yarım yuvarlak nişin önündedir⁴⁶⁸. Bu vaftiz havuzu kuzey-güney yönde üç basamağa sahiptir. Vaftiz haznesi 0.60 m. basamak yükseklikleri de 0.23 m.-

⁴⁶³ N. Çevik, S. Bulut, & E. Akyürek., , **a.g.k.**, 2012, s. 69-70.

⁴⁶⁴ Bu ölçüler arazi çalışmaları sırasında tarafımızdan alınmıştır.

⁴⁶⁵ S.Ç Arıkan., **a.g.k.**, 2001, s:23.

⁴⁶⁶ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

⁴⁶⁷ Idyros Kilisesi Vaftizhanesinde, orta ekseninde yer alan bu havuz günümüzde görülememektedir

⁴⁶⁸ Idyros Kilisesi kazısını 1976 yılında yapan ve bir yıl sonra kilisenin çizimini yayınlayan Tanju Özoral'a göre vaftiz havuzlarından ilki doğu nişin önüne yapılandır. Ortada yer alan haç planlı vaftiz havuzu ikinci kullanım evresinde vaftizhaneye eklenmiştir (T.Özoral., **a.g.k.**, 1980, s:201.

0.29 m. arasında değişen ölçölere sahiptir. Üst kısmı 1.40 m. genişliğinde olan vaftiz havuzunun nişı içerisine alacak biçimdeki genişliği de 0.97 m.'dir⁴⁶⁹.

Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz teknesi haç planlıdır⁴⁷⁰. Teknenin iki haç kolundan dörder basamakla hazneye ulaşılır ve hazne 0.96 m.x0.58 m ölçüsündedir. Basamak yükseklikleri 0.20 m., genişlikleri 0.18 m.'dir. Vaftiz tekesinin dış yüzünde haç motifi, bu motifin iki yanında bir bölümü okunabilen yazıtlar yer alır⁴⁷¹.

Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, vaftiz havuzu haç planlıdır ve 0.25 m. yüksekliğinde dairesel bir platform üzerindedir. Doğu-batı haç kollarında 0.25 m. genişlikte, 0.25 m. yükseklikte üçer basamakla hazneye ulaşılır. Kuzey haç kolunda diğerlerinden daha yüksek yapılmış bir basamak yer alır. Vaftiz havuzunun yaklaşık 1 m derinlikte olduğu tahmin edilir. Vaftiz teknesinin batı haç kolunda su tahliyesi için bir delik bulunur. Ayrıca teknenin kuzeybatısında 0.45 m.'lik bir sütun kaidesi yer alır. Bu durum vaftiz teknesinin üzerinin kiboriumlu olabileceğini düşündürmektedir⁴⁷².

Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesinin, vaftiz havuzu haç planlıdır⁴⁷³. Vaftiz havuzunda kuzey-güney haç kolu içten ve dıştan yarım daire; doğu-batı haç kolu dar bir girintiyle içten-dıştan düz sonlanmıştır. Havuzun haç kollarından hazneye inmek için ikişer basamak bulunur. Vaftiz havuzunun ortasında derinliği belirli bir noktaya kadar çıkabilen doğu-batı doğrultulu bir duvar yer alır. Vaftiz havuzunun haznesi bu duvar nedeniyle iki kısma ayrılmıştır.⁴⁷⁴

Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin vaftiz havuzu haç planlıdır⁴⁷⁵. Vaftiz havuzu içten içe 2 m.x2 m. boyutundadır ve haç kolları farklı biçimde sonlanır. Kuzey-güney haç kolları içten ve dıştan dikdörtgen planlı, batı haç kolu içten yarım yuvarlak dıştan dikdörtgen ve doğu haç kolu içten ve dıştan yarım yuvarlak biçimindedir. Vaftiz havuzunun kuzey-güney haç kollarından beşer, batı haç kolundan bir basamakla hazneye ulaşılır. Hazne, doğu-batı yönünde eliptiktir. Batı haç kolu zemininde suyun tahliyesi için kullanılan kanal bulunur⁴⁷⁶.

⁴⁶⁹ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

⁴⁷⁰ Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesinin vaftiz teknesi günümüzde görülmemektedir.

⁴⁷¹ M. Harrison, **a.g.k.**, 1960, s. 134.

⁴⁷² M. Yakajima, **a.g.k.**, 1995, s:93-96.

⁴⁷³ Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesinin vaftiz teknesinin içerisi toprakla doldurulduğu için günümüzde görülmemektedir.

⁴⁷⁴ J. Des Courtlis, **a.g.k.**, 2001, s.318.

⁴⁷⁵ Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin vaftiz teknesinin içerisi toprakla doldurulduğu için günümüzde görülmemektedir.

⁴⁷⁶ G.K Öztaşkın., **a.g.k.**, 2013, s:100.

Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi vaftiz havuzu haç planlıdır. Haç kollarının genişliği 0.63 m., uzunluğu 0.40 m.'dir. Doğu-batı haç kollarındaki üçer basamakla hazneye ulaşılır ve haznenin boyutları 0.50 m.x0.50 m.'dir. Basamakların genişlik ve derinlikleri 0.17 m.-0.20 m. arasında değişir. Batı, güney ve kuzey haç kolu kısmen yıkılmıştır. Zeminini taştan örülerek yapılan vaftiz havuzu mermer kaplıdır⁴⁷⁷.

Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz havuzu haç planlıdır. Kuzey-güney haç kollarından üçer basamakla hazneye ulaşılır⁴⁷⁸.

Lykia bölgesinde yer alan vaftizhanelerin vaftiz tekne/havuzları haç planlı olarak karşımıza çıkar. Bunlardan Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi ve Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz teknesine sahipken, diğer yapıların vaftiz havuzuna sahip oldukları görülür. Vaftiz tekne/havuzlarının iki haç kollarında karşılıklı basamaklarla hazneye inilir. Sadece Arykanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesinde basamak bulunmaz. Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesinin vaftiz havuzunda, batı haç kolunda yer alan tek basamak (kademe) oturma yeri olarak yapılmış olabilir. Andriake B Kilisesi vaftiz havuzu ve Iydros Kilisesi'nin niş önündeki vaftiz havuzu benzer özellikler gösterirler. Buna rağmen Iydros Kilisesinde orta ekseninde haç planlı ikinci bir vaftiz havuzu görülürken, Andriake B Kilisesinde ikinci bir vaftiz havuzu tespit edilememiştir⁴⁷⁹.

6.2.2. Anadolu'daki Diğer Vaftiz Tekne/Havuzları

Anadolu'da Kilikia, Pamphylia ve Lykia bölgeleri dışında yer alan bölgelerdeki vaftiz tekne/havuzları plan özellikleri bakımından farklılık gösterirler. Ayrıca bu bölgelerde dağınık vaftiz tekne/havuzları bulunmaktadır. Vaftiz tekne/havuzlarının ait oldukları yapılar hakkında yayınlardan bilgi sahibi olunmuş ve bazılarının günümüze ulaşmayan vaftizhanelere ait olduğu belirlenmiştir.

Karia bölgesindeki Marmaris-İçmeler vaftizhanesinin havuzu haç planlıdır. Vaftiz haznesi kare planlı olan havuzun haç kolları günümüzde tahrip olmuştur. Zeminden itibaren tek sıra taş dizisi halinde olan haç kolları algılanabilmekte, fakat haç kolunda kaç basamak olduğu, zeminden ne kadar yüksekte yapıldığı anlaşılamamaktadır (Resim:100).

⁴⁷⁷ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

⁴⁷⁸ R. M. Harrison, **a.g.k.**, 2001, s:30. Arazi çalışması sırasında vaftiz havuzu yerinde görülemedi.

⁴⁷⁹ Bu bilgi, kilisenin kazısını yapan bilim insanlarından birisi olan Özgü Çömezoğlu'ndan sözlü olarak alınmıştır.

Sedir Adası (Kedreai) Vaftizhanesinin havuzu sekizgendir ve havuzun malzemesi daha önce kullanılmış olmalıdır. Vaftiz havuzu 0.90 m. derinliğindedir ve vaftizhanenin apsisi aksında yer alır. Vaftiz havuzu apsis yarım yuvarlağından 3.40 m. uzaktadır ve çapı 1.30 m.'dir⁴⁸⁰.

Bodrum-Kissebükü Ala Kilise Vaftizhanesi vaftiz havuzu kiboriumludur. Doğu-batı doğrultuda iki basamağa sahip olan havuz, bu yönlerden düz, kuzey-güney yönlerden yarım yuvarlak bir planda yapılmıştır⁴⁸¹.

Alabanda antik şehrinde Apollon Istomitos Tapınağı'nın içerisinde yer alan vaftiz havuzu kare planlıdır. Zemini kalın bir harç tabakasıyla kaplı olan havuzun kuzeydoğusunda suyun boşaltılması için yapılmış bir kanal bulunmuştur. Mermer blok taşlardan inşa edilen havuz 3.00 m.x2.75 m. ölçülerindedir⁴⁸². Mevcut hali nedeniyle vaftiz havuzu tartışmaya açıktır. Çünkü havuzda kullanılan taşlar ya yerinden kaldırılmış ya da değişikliğe uğramıştır (Resim:102).

Didim'de bulunan A Bazilikasına ait olduğu yayınlarda belirtilen vaftiz tekne/havuzu bazilikanın güney nefinde yer almaktadır ve kare planlı basit bir düzene sahiptir⁴⁸³.

Kuşadası Ambartepe Boyalık mevkiinde bulunan vaftiz teknesi dıştan dikdörtgen, içten haç biçimindedir. 1.95x1.59 m. ölçüsünde olan teknenin haç kollarının ikisi yarım yuvarlak, diğer ikisi köşelidir. Köşeli biçimde sonlanan haç kollarında iki basamak yer alır. Günümüzde vaftiz teknesi Selçuk Müzesindedir⁴⁸⁴.

Pisidya bölgesindeki Gölhisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesinin, vaftiz havuzu haç planlıdır⁴⁸⁵. Güney duvara bitişik yapılan vaftiz havuzunun doğu haç kolundaki iki basamakla havuz haznesine ulaşılır⁴⁸⁶ (Resim: 107).

Phrygia bölgesindeki Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi, vaftiz havuzu haç planlıdır. Vaftizhanenin ortasına zemin oyularak yapılan havuzda doğu-batı haç kollarında dört, kuzey-güney haç kollarında iki basamak vardır ve bu basamaklardan inilmek suretiyle hazneye ulaşılır. Vaftiz havuzunun köşelerinde in situ halinde bulunan sütun kaidelerinden havuzun kiboriumlu olabileceği düşünülmüştür. Vaftizhane ikinci

⁴⁸⁰ A. Diler – H. Özyurt Özcan., **a.g.k.**, 2012, s:461-462.

⁴⁸¹ V. Ruggieri.,**a.g.k.**, 2003, s:168

⁴⁸² F. Bağdatlı., **a.g.k.**, 2001. s:14-15; S. Akkurnaz., **a.g.k.**, 2017, s:8.

⁴⁸³ A. Khatchatrian. , **a.g.k.**, 1982. s:124.

⁴⁸⁴ S. Ristow. , **a.g.k.**, 1999., s:248.

⁴⁸⁵Gölhisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesinin üzeri toprakla kapalı olduğundan vaftiz teknesi günümüzde görülmemektedir.

⁴⁸⁶ H.A. Ekinci **a.g.k.**, 2005. s:160.

kullanım evresinde değişikliğe uğramış, yeni mimari elemanlar vaftizhaneye konulmuştur. Bu esnada havuzun içi doldurulmuş, mermer kaplamaları sökülmüş, vaftizhanenin zemini kilisedeki gibi opus sectile döşenmiştir⁴⁸⁷ İkinci kullanım evresinde vaftiz havuzuyla ilgili arkeolojik veriye rastlanılmamıştır⁴⁸⁸ (Resim: 109).

Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi, vaftiz teknesi dıştan haç, içten dört yapraklı yonca planlı ve 1.80 m x 1.40 m boyutlarındadır. Doğu-batı haç kollarındaki ikişer basamak yardımıyla vaftiz haznesine ulaşılır⁴⁸⁹ (Resim: 111).

Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi kırıktır. Tekne, dıştan haç, içten dört yapraklı yonca planlıdır. Haç kolları birbirine eşit değildir⁴⁹⁰. Uzun olan iki haç kolu 0.88 m. kısa olan haç kolları 0.78 m.'dir. Kısa haç kollarında karşılıklı birer basamağı bulunan teknenin haznesi ovaldir. Basamakları yarım yuvarlak olan teknenin derinliği 0.73 m.'dir⁴⁹¹ (Resim: 114).

Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu, haç planlıdır ve doğu-batı doğrultusunda 3.60 m. kuzey-güney doğrultusunda 3.20 m. ölçülerindedir. Havuzun iç çapı 1.45 m.'dir. Kuzey-güney haç kolları dıştan 'U' biçimli dikdörtgen bir oyuğa (cep) sahiptir. Derinliği 1 m.'yi bulan vaftiz havuzunun doğu-batı haç kolundaki üçer basamakla hazneye inilir. Basamakların yüksekliği 0.30 m.'dir⁴⁹². Havuzun güney haç kolunda su künkü vardır (Resim: 116-117).

Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu yuvarlak planlıdır. Mermer levhalarla kaplı olan havuzun iki yanında hazneye inmek için basamakları bulunur⁴⁹³.

Efes Aziz Ioannes Bazilikası Vaftizhanesi, vaftiz havuzu yuvarlak planlıdır ve zemine gömülüdür. Havuzun doğusu ve batısından üçer basamakla haznesine inilir. Mermer plakalarla kaplı havuzun kuzey, güneyinde derinliği daha az, kare havuzlar yer alır. Aynı zamanda kuzeydoğusunda bu havuzlardan daha küçük üçüncü bir havuzcuk ta vardır ki, bu havuzcuk içerisinde bulunan künkler, ana havuzun vaftiz suyunun temin

⁴⁸⁷ C. Lightfoot - O. Koçyiğit- H. Yaman, **a.g.k.**, 2006. s: 282.

⁴⁸⁸ Amorium A Bazilikasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında yapının güney nefinde kireçtaştan yapılmış vaftiz teknesinin bir bölümü ele geçirilmiştir (C. Lightfoot ve Y. Mergen. (1998). 1996 Yılı Amorium Kazısı, 19. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, s. 348)

⁴⁸⁹ A. O. Alp (2010). Eskişehir Başara Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Kiliseleri, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Sakarya. s:25

⁴⁹⁰ Vaftiz teknesi nartekste bulunduğu için haç kollarının yönleri verilememektedir.

⁴⁹¹ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

⁴⁹² C. Şimşek, **a.g.e.**, 2011, s.582-583.

⁴⁹³ F. D'andria, **a.g.k.**, 2003, s:130.

edildiği anlamına gelir. Havuza gelen suyun vaftizhanenin kuzeyinden, yüksek bir noktadan buraya taşındığı düşünülmektedir⁴⁹⁴.

Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi vaftiz havuzu zemine gömülü haldedir. Havuz, doğu-batı doğrultusunda köşeli, kuzey-güney doğrultusunda yarım yuvarlak olarak inşa edilmiştir. Doğu-batı yönünde havuza inmeyi sağlayan 0.60 m. genişliğinde dörder basamak bulunur. Vaftiz havuzu 2.15 m. çapında, 1.15 m. derinliğindedir. Yer yer mermer plakaların izlenebildiği vaftiz havuzunun tuğladan inşa edilmiş ve mermerle kaplanmıştır. Efes Meryemana Kilisesinin diakonikonunda bir süreliğine vaftizhaneye dönüştürüldüğü bilinmektedir. Günümüze ulaşmayan tekne 1.08 m. çapında, 0.60 m. derinlikte ve on iki köşelidir. Kenarları birbirine eşit olmayan tekne de karşılıklı iki köşede yer alan basamaklardan inilir. Bu teknenin en belirgin özelliği suyun boşaltıldığı zemindeki delikten 0.035 m. çapında kurşun bir boru, suyun tahliyesinde kullanılmıştır⁴⁹⁵ (Resim: 121).

Güzelbahçe (Urla) Vaftizhanesi, vaftiz havuzu kare planlıdır ve üç basamakla vaftiz haznesine ulaşılır. Günümüze ulaşamayan havuzun yayınlardan ulaşılan bilgilerine göre kuzey duvarına yakın yerde, zeminde suyu boşaltma deliği ve devamında bir su borusu bulunur. Ayrıca vaftiz havuzunun güneybatı köşesinde temiz suyun temini için bir su borusu daha mevcuttur⁴⁹⁶.

Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi hem boyutları hem de şekli itibarıyla farklıdır. Teknenin genişliği 2.5 m., uzunluğu 3.20 m., yüksekliği 1.54 m., iç derinliği 1.16 m.'dir. Zeminden sökülerek bahçeye taşınan vaftiz teknesinin zeminde yaklaşık 0.88 m. kadarı bir blok biçimindedir. Karşılıklı iki köşesi oval, diğer iki köşesi düz olan teknenin kuzey sol üst köşesinin ucu ve güney sağ alt köşesi zeminde yaklaşık 0.90 m.'ye kadar kırılmıştır. Köşesi düz olan kısımlarda hafifçe haç kolu oluşturulan teknenin bu yönlerinden hazneye inilen üçer basamağı vardır. Bu basamaklar iniş yönüne doğru genişler ve birinci basamaklar, 0.23 m.X 1.28 m., ikinci basamaklar, 0.24 m.X1.60 m., ve üçüncü basamaklar 0.24 m.x1.80 m. ölçülerindedir. Haznenin tabanında basamakların olduğu kısımlarda karşılıklı iki kenar düz, diğer iki kenar ovaldir⁴⁹⁷(Resim: 132-133-134).

⁴⁹⁴ M. Büyükkolancı, **a.g.e.**, 1982, s:238

⁴⁹⁵ E. Reisch- F.Knoll-J.Keil (1932). Die Marienkirche in Ephesos, Forschungen in Ephesos, IV-I Vienna s:43-44-56

⁴⁹⁶ Bu yapı günümüze ulaşmamıştır ve yayınlardaki bilgiler kısıtlıdır.

⁴⁹⁷ S. Eyice, **a.g.k.**, 1983, s:139-162.

Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi yonca planlıdır. Topkapı Sarayının dördüncü avlusunda, Bağdat Köşkünün karşısında yer alır. Zemine gömülü olan vaftiz havuzunun uzunluğu 1.42 m., genişliği 1.30 m., derinliği 0.75 m.'dir. Tekne dört yapraklı yonca planlıdır ve karşılıklı eksenlerdeki iki yonca yaprağı 0.43 m., diğer eksenlerdeki iki yonca yaprağı 0.48 m. genişliğindedir. Geniş olan yonca yaprağı içerisinde tek taraflı olarak yerleştirilen iki basamakla teknenin haznesine inilir. Haznede suyu boşaltmak için bir delik yer alır⁴⁹⁸ (Resim: 135).

Theotokos Khalkoprateia Kilisesi'nin vaftizhanesine ait olduğu yayınlarda tartışılan ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde 2256 envanter numarasıyla kayıtlı olan tekne oval biçimindedir⁴⁹⁹. Teknenin derinliği 1.00 m., uzunluğu 2.52 m., genişliği 1.86 m.'dir. Dıştan dört yapraklı yonca, içten karşılıklı iki yaprağı elips diğer iki yaprağı dikdörtgen biçimde sonlanır. Dikdörtgen olan yaprak kısmında hazneye inmek için 0.22 m.X0.60 m ölçüsünde iki basamak yer alır. Bu basamakların karşıdaki yaprakta da simetrik olarak bulunduğu ancak teknenin ikinci kullanımında oyularak yerinden kaldırıldığı düşünülmektedir. Basamakların bitiği yerden itibaren teknenin haznesini 0.15 m. çapında bir silme çevrelemiştir. Bu silmenin de basamaklara denk gelen kısmı basamaklarla beraber oyularak yerinden çıkartılmıştır. Haznenin ortasında üç su deliği yer alır. Bunlardan birisinin orijinal olduğu, diğer ikisinin ikinci kullanım evresinde açıldığı düşünülmüştür. Teknede bir tanesi diğerlerinden büyük olmak koşuluyla altı tane haç motifi vardır. Bunların içlerinde kurşun kalıntılarına rastlanılması haçların metal levhalarla kaplı olabileceğini düşündürür. Teknenin vaftizhaneden sökülerek iki kez farklı kullanım alanlarında değerlendirildiği ve bu nedenle çeşitli uygulamalara tabi kaldığı söylenebilir. Bunlardan ilki teknenin çeşme olarak kullanılmasıdır. Bu kullanım sırasında basamakların simetriğindeki alanda dış cephede oval olan kısım düzleştirilerek elde edilen düz cepheye sivri kemerli bir niş oyulmuştur. Nişin alt kısmına musluk deliği açılmıştır. Bu deliğin iki tarafında bulunan ve sonradan çimentoyla kapatılan iki delik daha vardır ve bu delikler teknenin çeşme olarak kullanıldığı zamanda açılmıştır. İkinci kullanım da tekne şadırvana dönüştürülmüştür. Teknenin şadırvan olarak kullanımında tüm yüzlere musluk delikleri açılmıştır. Theotokos Khalkoprateia Kilisesi'nin

⁴⁹⁸ H. Tezcan, **a.g.k.**, 1989, s.11.

⁴⁹⁹ İstanbul Arkeoloji Müzelerinde yer alan vaftiz teknelerinin incelenmesi ve fotoğraflarının çekilmesi için tarafımızdan İstanbul Arkeoloji Müzelerine resmi başvuruda bulunulmuş fakat teknelerin yer aldığı bölümün tadilatı olması sebebiyle bu talebimiz reddedilmiştir. Buna rağmen müze yetkilileri teknelere ait envanter fişlerinin incelenmesi, mevcut durumları hakkında bilgi verilmesi konusunda bize yardımcı olmuşlardır. Göstermiş oldukları nezaketten müze çalışanlarına teşekkür ederim.

vaftizhanesine ait olan bu teknenin birbirine yakın inşa edilen Acem Ağa Mescidi ve Zeynep Sultan Camisinde kullanıldığı ve sonraki kullanım evrelerinde göre değişikliğe uğradığı söylenebilir. Acem Ağa Mescidi Theotokos Khalkoprateia Kilisesinin apsisi içerisine inşa edilmiştir⁵⁰⁰ (Resim:136).

Ayvansaray Atik Mustafa Paşa Cami (Havari Petros ve Markos Kilisesi?)⁵⁰¹ vaftiz teknesi, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde 3898 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Uzunluğu 1.86 m., genişliği 1.73 m., ve derinliği 1.21 m. olan teknenin planı, dıştan elips şeklindedir ve bir tarafı köşeli olarak dışa çıkıntılıdır. Eliptik olan bölüm içten üç yapraklı yonca planlıdır. Köşeli yapılan bölümden hazneye inmek için kullanılan üç basamak yer alır ve bu basamaklar 0.18 m.X0.79 m. ölçüsündedir. Haznenin içerisinde suyu boşaltmak için bir delik açılmıştır. İkinci kullanım evresinde teknenin muhtelif yerlerinde irili ufaklı delikler açılmıştır. Bu deliklerin teknenin çeşme olarak kullanıldığı dönemlerde açıldığı ve bazılarının kurşunla kapatıldığı anlaşılmaktadır⁵⁰² (Resim:137).

Hodegetria Kilisesi Vaftizhanesi (Theotokos ton Hodegon Manastırı) vaftiz havuzu, dıştan onikigendir. Mermerden yapılan vaftiz havuzunun boyu 5.5 m.'dir. Kiboriumlu olduğu üzerindeki izlerden anlaşılan vaftiz havuzu üç basamaklıdır. Bu basamaklar onikigen olan havuzun her köşesine açılan nişlerin içerisine simetrik olarak karşılıklı yerleştirilmiştir. Yapı içerisinde giriş açıklıklarına denk gelecek nişlerin içerisinde basamak bulunmaz.

İstanbul'da bunların dışında vaftiz tekneleri vardır. Bu vaftiz teknelerinden bazıları müzelerde yer alır ve hangi yapılara ait olduğu bilinmemektedir. Ayasofya Müzesi bahçesinde yer alan ve 325 envanter numarasıyla kayıtlı olan tekne, 1955 tarihinde Kalenderhane Camii civarından buraya nakledilmiştir. Uzunluğu 0.80 m., genişliği 0.75 m., yüksekliği 0.77 m. ölçülerinde olan bu tekne karedir ve bir sütun başlığının oyulmasıyla oluşturulmuştur. Vaftiz teknesine dönüştürülürken oyulan sütun başlığının iki yüzü işlenmiş, diğer iki yüzü özgün haliyle bırakılmıştır. İşlenen yüzlerde

⁵⁰⁰ S. Eyice (1958). Acem Ağa Mescidi Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi I, s.179; R.M. Dawkins (1912-1913). Curiform Fonts In The Aegean Area, The Annual Of The British School At Athens XIX, London, s:125-127

⁵⁰¹ Ayvansaray Atik Mustafa Paşa Camisinin orijinal ismi konusunda tartışmalar mevcuttur. Yapının Havari Petros ve Markos Kilisesi olabileceğini ileri süren yayınlar mevcut olsa da bu konuda yanlış değerlendirilme yapıldığını belirten yayınlar da vardır. Semavi Eyice bu konu üzerine yaptığı çalışmada yapıya ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini savunarak yapının orijinal ismi hakkında kesin bir yargıdan kaçınır.

⁵⁰² S. Eyice (1960). Atik Mustafa Paşa Camisi Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi III, s.1297; A.V. Millingen (1912). Byzantine Churches In Constantinople, London, s:194; R.M. Dawkins, a.g.k., 1912-1913, s:127.

kompozisyon aynıdır. Dört sıra iç içe yivlerle çerçeve yapılan yüzün ortasında bir madalyon, bu madalyonun içerisinde bir haç yer alır. Yayınlarda teknenin bebek vaftizi için kullanılmış olabileceği ileri sürülmüş bu durum teknenin İstanbul'da ki diğer teknelerle karşılaştırıldığında boyutlarındaki farklılıktan kaynaklandığı savına dayandırılmıştır⁵⁰³. Teknenin müzeye getirildiği yerde önceden Aya Akataleptos Kilisesinin yer aldığını da unutmamak gerekir⁵⁰⁴ (Resim:138).

Süleymaniye Camisi avlusunda yer alan vaftiz teknesi 1.96 m. uzunluğunda, 1.62 m. genişliğinde ve 1.12 m. yüksekliğindedir. Haç planlı olan teknenin nerden geldiği konusunda bilgi yoktur. Teknenin haç kolları birbirine eşit değildir ve dıştan zemine yakın yerde birleştirilmek suretiyle oyularak düzenlenmiş, içte pahlanmıştır. Cephelerinde düzgün işçilik görülen teknenin zemine gömülü olmama ihtimali vardır. Kısa haç kollarında 0.21 m. X 0.57 m. ölçülerinde birer basamağı mevcuttur. Bu basamakların altında ikinci bir basamak izi görülür. Zeminde, kısa haç kolunda kare bir oyuk, eksenindeki haç kolundaysa bir delik yer alır. Teknenin ikinci kullanım evresinde çeşme olarak kullanıldığı haç kollarına açılan ve muhtemelen musluk delikleri olarak kullanılan oyuklardan ve fazla su alabilmesi için oyulan basamaklardan anlaşılabilmektedir⁵⁰⁵ (Resim: 139-140).

Zetiniada Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi, vaftiz teknesi, haç planlıdır. Oldukça farklı olan vaftiz teknesinin haç kollarından karşılıklı ikisi dıştan düz içten yarım yuvarlak, diğer ikisi içten ve dıştan yarım yuvarlak biçiminde sonlanır. İki yönden de yarım yuvarlakla sonlanan haç kolları diğerinden daha uzundur. Teknenin ölçüleri 2.31 m. X 1.35 m. X 1.18 m.'dir. Vaftiz teknesinin dört köşesinde 0.22 m. çapında dört sütun kaidesi vardır. Bu kaideler teknenin kiboriumlu olabileceğini düşündürür. Dört haç kolundan birer basamakla 0.76 m. çapındaki dairesel hazneye inilir. Basamaklar 0.34 m. X 0.46 m. X 0.31 m. ölçüsündedir⁵⁰⁶ (Resim: 142).

Anadolu'nun diğer bölgelerinde yer alan vaftizhanelere ait olan vaftiz tekne/havuzları farklı formda karşımıza çıkar. Belirli bir standardizasyonu olmayan bu mimari elemanlar aynı bölge içerisinde benzer plan ve teknik özelliklere sahip olabilirler. Tekne ve havuzların ölçüleri, inşa edildikleri kilisenin önemine göre

⁵⁰³ L. Akın (1961). Ayasofya'da Bir Vaftiz Teknesi, Ayasofya Müzesi Yıllığı, s:32-34

⁵⁰⁴ S. Eyice (1988). Kalendarhane Camii Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt:24, s:251-252

⁵⁰⁵ T. Şener. (1980). Bizans Sanatında Vaftiz Tekneleri, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bizans Sanatı Kürsüsü, Basılmamış Lisans Tezi, s:53-55

⁵⁰⁶ N. Öztürk-B. Kavaz a.g.k., 2012, s:22-25.

değişmektedir. Büyük ölçüde yapılan tekne ve havuzlar, piskoposluk sarayı kiliseleri, imparatorluk kilisesinde inşa edilmiştir. Görünen odur ki, bu yapıların vaftiz tekne/havuzları konumları itibariyle prestijli yapılarda, kalabalık kitlelere vaftizin uygulanmasında tercih edilmiştir. Özellikle piskoposluk sarayı kiliseleri eğitim kurumları olarak işlev görmüş, vaftiz olmaya gelen kitleleri burada ağırlayabilmiştir. Aynı zamanda başkentin vaftiz teknelerinin büyüklükleri ve nitelikleri diğer bölgelerdeki vaftiz teknelerinden oldukça farklıdır. Üzerlerinde yer alan bezemeler, bunların sonraki kullanım evrelerinde eklenmiştir.

6.2.3. Anadolu Dışındaki Vaftiz Tekne/Havuzları

6.2.3.1. *Balkanlar*

Balkanlarda inşa edilen erken dönem vaftizhanelerindeki vaftiz tekne/havuzlarının planları, haç⁵⁰⁷, dıştan haç içten dairesel⁵⁰⁸, dıştan sekizgen içten dairesel⁵⁰⁹, dıştan sekizgen içten haç⁵¹⁰, altıgen⁵¹¹, dıştan altıgen içten dairesel⁵¹², dikdörtgen⁵¹³, dıştan dikdörtgen içten haç⁵¹⁴, dıştan kare içten dairesel⁵¹⁵, dıştan kare içten dört yapraklı yonca⁵¹⁶, dairesel⁵¹⁷, oval⁵¹⁸, dıştan dairesel içten dört yapraklı yonca⁵¹⁹, dıştan dairesel içten kare⁵²⁰ ve at nalı⁵²¹ planları görülür⁵²². Vaftiz havuzların çoğu harçla sıvanmıştır ve

⁵⁰⁷Bazilika B, Kephalos Vaftizhanesi, Hagia Triada Milea Vaftizhanesi, Paliokklessi Azorou Vaftizhanesi, Bazilika B, Nea Anchialos Vaftizhanesi, Eleusis Bazilikası Vaftizhanesi, Skoutela Bazilikası Vaftizhanesi ve Martyr LeonidesLechaion Vaftizhanesi, Brauron Bazilikası Vaftizhanesi.

⁵⁰⁸PhinikePhoinike Bazilikası Vaftizhanesi

⁵⁰⁹Bazilika D, Sandaski Vaftizhanesi, Bazilika A, Nea Anchialos Vaftizhanesi

⁵¹⁰Bazilika B, Dion Vaftizhanesi

⁵¹¹Bazilika B, Verghina Vaftizhanesi

⁵¹²Bazilika A, Demetrias Vaftizhanesi, Bazilika B, HercleaLyncestis, Bitolji Vaftizhanesi

⁵¹³Kraneion Bazilika Vaftizhanesi, Bazilika B, Philippi Vaftizhanesi, Sophronius (Nikiti/Chalkidike) Bazilikası Vaftizhanesi, Paliokklessi Azoros Vaftizhanesi

⁵¹⁴Bjagoudi Epanomis Vaftizhanesi

⁵¹⁵Epidauros Bazilikası Vaftizhanesi

⁵¹⁶Bazilika C, Nea Anchialos (Piskopos Peter Bazilikası) Vaftizhanesi

⁵¹⁷Bazilika A Aspis Vaftizhanesi, Palaiokastro Bazilikası Vaftizhanesi, Nemea Bazilikası Vaftizhanesi, Sikyon Bazilikası Vaftizhanesi, Aigileia Bazilikası Vaftizhanesi, Alik, Thasos- Kuzey Bazilika vaftizhanesi, Bazilika A, HagiaSophia/ Aya Sofya, Bazilika A, Bitolji Vaftizhanesi

⁵¹⁸HagiaAikaterini, Arkitsa/Dafnousion Loknon Bazilikası Vaftizhanesi

⁵¹⁹Mikrevo Bazilikası Vaftizhanesi, Metropolis of Gortys Vaftizhanesi

⁵²⁰Stamata Bazilikası Vaftizhanesi

⁵²¹Mallia Bazilikası Vaftizhanesi, Dion Kubbeli Bazilika Vaftizhanesi, Palaiokastro Bazilikası Vaftizhanesi, Bazilika A, Demetrias Vaftizhanesi, Lechaion Vaftizhanesidir

⁵²² Bütün havuzların plan özellikleri için bkz. A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s:118.

sadece birkaç tanesi mermerle kaplanmıştır. Vaftiz havuzlarının çoğu zemin seviyesinin altına yapılmış ve havuzlar basamaklıdır⁵²³.

Vaftiz havuzlarındaki ölçüler ve teknik farklılıklar, vaftizhanelerin gruplanması ve değerlendirilmesinde karşımıza çıkan en önemli unsurdur. Vaftiz havuzlarının ölçülerine ve işlevsel düzenlemeleri açısından yedi grup karşımıza çıkar. Birinci grup, merkezde yer alan ve büyük çaplı havuzu olan vaftizhanedir⁵²⁴. Bu ölçüler kitlesel vaftizleri işaret etmektedir (Muhtemelen yetişkin ve bebek vaftizi aynı anda yapılyordu). Bu durum Kudüs gibi önemli dini merkezlerdeki kutlamaları hatırlatmaktadır. Bu gruptaki havuzlar IV. yüzyıl ile VI. yüzyıl başları arasına tarihlendirilmektedir ve genel olarak metropollerdeki katedral vaftizhanelerinde ve piskoposluk merkezlerinde karşımıza çıkar. İkinci ve en yaygın uygulamanın görüldüğü gruptaki vaftiz havuzları, zemine örülerek yapılmıştır⁵²⁵. Bu grupta inşa edilen yapılar da IV.-VI. yüzyıl arasına tarihlenir ve geniş coğrafyalara yayılmıştır. Gruba dahil edilen havuzların tekniği, yetişkin vaftizini, vaftizin kısmen batırılma ve üçlü serpme şeklinde uygulandığını göstermektedir. Üçüncü grup vaftiz havuzları at nalı biçimlidir⁵²⁶. Bu havuzlar VI. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlamıştır ve sonradan yapılan tadilatlarla eklenmişlerdir. VI. yüzyılda bebek vaftizlerinin yaygınlaşması havuzların hem yetişkin hem de bebek vaftizi için kullanılmış olabileceğini düşündürür. Dördüncü grup vaftiz havuzları ölçüleri itibariyle muhtemelen VI. yüzyılda bebek vaftizi için sonradan vaftizhanelere eklenen vaftiz havuzlarının oluşturduğu gruptur⁵²⁷. Ana vaftiz havuzuyla aynı anda yapıların içerisinde konumlanmaları, yetişkinlerin ve bebeklerin vaftiz

⁵²³ Makedonya Prima Bölgesinde havuz derinlikleri 0,10 ile 1,00m arasında; Selanik'te 0,35-0,97 m; Achaia'da 0,22-1,20 m ve Girit'te 0,40-0,50 m arasında değişmektedir. Minimum derinlik 0,10 m ile Mikrevo Bazilikası Vaftizhanesindeki ilk yapı döneminden kalan havuzda görülürken; maksimum derinlik 1,20 m ile Arkitsa'daki Hagia Aikaterini Bazilikası Vaftizhanesinin vaftiz havuzundadır. A. Mailis (2011), s:116-122

⁵²⁴ Bazilika D, Sandanski Vaftizhanesinin havuz çapı 2.30 m., Hagia Sophia'nın altındaki Bazilika A ve B Vaftizhanesinin havuz çapı 7,42 m., Bazilika C Nea Anchialos Vaftizhanesinin havuz çapı 3.0 m., Metropolis of Gortys Vaftizhanesinin havuz çapı 4,50 m'dir. A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s:116-122.

⁵²⁵Phoinike Bazilika B Vaftizhanesi, Kephalos Vaftizhanesi, Mikrevo Bazilikası Vaftizhanesi, Verghina Bazilikası Vaftizhanesi, Bazilika B, Dion Vaftizhanesi, Bazilika A Bitolji Vaftizhanesi, Philippi B Vaftizhanesi,Evraiokastros Bazilikası Vaftizhanesi,Aliki Kuzey Bazilika Vaftizhanesi,PalioklessiAzorou Vaftizhanesi, Bazilika A Demetrias Bazilikası Vaftizhanesi, Bazilika A Nea Anchialos Vaftizhanesi, Bazilika B Nea Anchialos Vaftizhanesi, Hagia Aikaterini Arkitsa Vaftizhanesi, Aigosthena Vaftizhanesi,Stamata Bazilikası Vaftizhanesi, Brauron Vaftizhanesi, Aigileia Vaftizhanesi, Eleusis Bazilikası Vaftizhanesi, LechaioVaftizhanesi, KenchraiaiVaftizhanesi, Skoutela Vaftizhanesi, Kraneion Vaftizhanesi, Akrokorinthos Vaftizhanesi, Sikyon Vaftizhanesi, Nemea Vaftizhanesi, Epidauros Vaftizhanesi, Palaiokastros Vaftizhanesi ve Aspis Bazilikası Vaftizhanesidir. A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s:118

⁵²⁶Extra Muros Dion Bazilikası Vaftizhanesi ve Bazilika C, Philippi Vaftizhanesi

⁵²⁷Bjagoudi Epanomis Vaftizhanesi; Hagia Triada Milea Vaftizhanesi ve Zarkos Vaftizhanesi, Bazilika A, Demetrias Vaftizhanesi ve Lechaion Vaftizhanesidir. A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s:120.

ayinlerinin aynı anda gerçekleştirildiği bir geçiş dönemine ait olmalıdır. Beşinci grup iki basamaklı, yekpare taştan yapılmış vaftiz teknelerinden oluşur. Bu gruptaki vaftiz tekneleri monolit taş teknelerin ortaya çıktığı ilk örneklerdir⁵²⁸. Bu vaftiz tekneleri bir dönem yetişkin vaftiziyle başlayıp sonrasında bebek vaftizi için kullanılan ritüelde yeniliğe işaret ediyor olabilir.

Vaftiz havuzlarının boyutları, bazı yapılarda birden çok olmaları, vaftiz uygulamasının kısmen batırıp üçlü dalma-çıkma şeklinde yapıldığını ve vaftiz havuzlarının yetişkin vaftizinden bebek vaftizine geçişin izlenebilmesine imkan sağladığı düşünülmektedir. Vaftiz esnasında kullanılan suyun kaynağı ve tahliyesi hakkındaki bilgi oldukça azdır. Su kaynağı, tahliye sistemleri, atık su tahliye boruları görülebilen yapılardan Yunanistan'daki vaftizhanelere (özellikle taşra vaftizhanelerine) suyun taşınmış olduğunu düşündürür.

Balkanlarda inşa edilen vaftizhanelerin, vaftiz havuzlarının kapsamlı incelenmesi genel itibariyle şu sonuçlara ulaşmamızı sağlar.

Vaftiz litürjisinin gelişimi sosyal ve dogmatik koşullardan etkilenen uzun soluklu bir süreçtir. Erken Hristiyanlık döneminde vaftiz litürjisi bölgenin başpiskoposu tarafından yapılan kitlesel vaftiz ayini biçiminde olmuştur. Bu uygulama kilise tarafından pagan nüfusu Hristiyanlaştırmak için yapılan organize çabanın ürünüdür ve çok sayıda insanı yeni dine üye yapabilmenin ve kilisenin nüfusunu arttırabilmenin bir başka yoludur. İlerleyen zaman ve değişen koşullar yeni din yaygınlaştıkça litürji daha mütevazi olmuştur.

VI. yüzyılla birlikte bebek vaftizinin yaygınlaşması monolit taş havuzların çoğalmasına sebep olmuştur. Litürjik değişime dayanan değişikliklerin etkilediği vaftiz havuzları genellikle ana kilisenin batısında ya da narteksin ek mekanlarında yer almıştır. Bu durum iki sonuca varmamızı kolaylaştırır. Birincisi, uygulamadaki değişiklik vaftizhanelerin mimari konumlarını değiştirmemiştir; ikincisi vaftiz ayini için kullanılan bölümün, ökaristi ayini için kullanılan bölümden ayrılması yaygın bir şekilde kendini gösterir.

Yetişkin vaftizinde kullanılan vaftizhaneler genellikle kilisenin doğusunda ya da kilisenin içerisinde yer alır. Bu durum bölgesel bir gelenektir.

⁵²⁸Sophronius (Nikiti/Chalkidike) Bazilikası Vaftizhanesi, Suvodol Bazilikası Vaftizhanesi ve Vardia Bazilikası Vaftizhanesidir. A. Mailis., **a.g.k.**, 2011, s:121.

6.2.3.2. Suriye

Suriye erken Hristiyanlık dönemi vaftiz havuzları, dıştan kare içten yuvarlak⁵²⁹, dairesel⁵³⁰, kare⁵³¹, dikdörtgen⁵³², haç⁵³³, dıştan dikdörtgen içten yuvarlak⁵³⁴, dıştan kare içten yuvarlak planlıdır⁵³⁵ ve bunların bazıları kiboriumludur.

Genel olarak vaftiz havuzları doğu duvarda apsis önünde ve/veya içerisinde yer alır. Vaftiz litürjisi açısından oldukça önemli olan bu havuzlar vaftizhanenin ortasında değil, doğu duvar önüne konumlandırılmıştır. Oldukça küçük inşa edilen bu yapıların içerisindeki havuzlar, boyutları itibarıyla küçüktür ve derin değildir. Bu durum vaftiz olacak kişinin tamamen su içerisine gömülemeyeceğinin, çömelmek suretiyle vaftiz edileceğini işaret etmektedir. Tekne/havuzların doğu duvar önüne inşa edilmelerinin ve bu formun tekrar edilmesinin sebeplerinden birisi de Dura Europos vaftiz havuzudur. Bilinen en eski vaftizhane olan ve duvara bitişik yapılan bu havuz, Suriye vaftiz havuz/teknelerinin prototipi olmuştur. Bu durum sonrasında inşa edilen vaftiz tekne ve havuzlarında tekrar etmiştir⁵³⁶.

Suriye litürjisinde, vaftiz eden kişi elini, vaftiz edilen kişinin başına koyar ve üç kez suya eğilmesini sağlardı. Vaftiz olan kişiye uygulanan işlemde tamamen suya daldırmak gerekli olmayabilirdi. Suriye'deki vaftiz havuzlarının derin olmayıp sığ ve geniş yapılması, kişinin tam anlamıyla suya batması yerine din görevlilerinin yardımıyla vaftiz havuzuna uzanılmak suretiyle yapıldığını düşündürür. Suriye'nin iç bölgelerindeki büyük kentlerdeki vaftizhanelerin vaftiz havuzları bu biçimde inşa edilmiştir⁵³⁷. Suriye'deki vaftizhanelerin vaftiz havuzlarının derinliğin 0,40 m. ile 1,26 m. arasında değiştiği gözlenir⁵³⁸.

⁵²⁹Bamugga Vaftizhanesi (B. Dufay., **a.g.k.**, 1989, s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988, s: 234-241)

⁵³⁰ Deir Seta (VII. yüzyıl), Deir Semaan (Simeon Stylitis I.Evre), Taqle Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Qalaat Al Madiq Vaftizhanesi, (VII. yüzyıl), Huarte Aziz Michael Kilisesi Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Khirbet el-Khatib Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Qirkbize Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Bamuqqa Vaftizhanesi (VI.yüzyıl), Dehes Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Batutta Vaftizhanesi (VI. yüzyıl)

⁵³¹ Bā'Ūdā Vaftizhanesi (VII. yüzyıl)

⁵³²Herbet Sarqiyeh Vaftizhanesi, Sarfud Vaftizhanesi (VII. yüzyıl), Huarte N Kilisesi Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Dura Europos Kilisesi Vaftizhanesi, (B. Dufay., **a.g.k.**, 1989, s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988, s: 234-241)

⁵³³ Halabiyya Katedral Kilisesi Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Deir es Solaib Vaftizhanesi (VI. yüzyıl) (S. Ristow, **a.g.k.**, 1988, s: 234-241)

⁵³⁴Seih Sleiman Vaftizhanesi (kiboriumlu) (B. Dufay., **a.g.k.**, 1989, s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988, s: 234-241)

⁵³⁵Batutta Vaftizhanesi (kiboriumlu), Herbet Hatib Vaftizhanesi, Qirkbize Vaftizhanesi. (B. Dufay., **a.g.k.**, 1989, s:644; S. Ristow, **a.g.k.**, 1988, s: 234-241)

⁵³⁶ O.Brand, **a.g.k.**, 2011, s.1592-1594.

⁵³⁷ B. Dufay, **a.g.k.**, 1989, s: 641-650.

⁵³⁸ S. Ristow, **a.g.k.**, 1988, s: 234-241.

6.2.3.3. Kuzey Afrika

Kuzey Afrika vaftizhanelerindeki vaftiz tekne/havuzlarının formları, haç⁵³⁹, kare⁵⁴⁰, çokgen⁵⁴¹, dıştan kare içten çokgen⁵⁴², dıştan kare içten haç⁵⁴³, dairesel⁵⁴⁴, dıştan dairesel içten çokgen⁵⁴⁵dir.

Günümüze gelebilen vaftiz havuzları V.-VII. yüzyıllar arasına tarihlendirir ve vaftiz tekne/havuzlarının gelişim sürecinde ilk örneklerde kare ya da dikdörtgen formlar ön plana çıkarken bu gelişimin daire, altıgen, haç ve çokgen plan özelliklerine sahip olan vaftiz tekne/havuzları izler. Yine de eldeki arkeolojik verilerden vaftiz havuzlarının kronolojik bir tipolojisini yapmak oldukça güçtür çünkü bu bilgiler vaftiz tekne/havuzlarının gruplandırılmasına imkan vermeyen istisna uygulamalara da sahiptir⁵⁴⁶.

Vaftiz tekne/havuzlarında mermer ve mozaik kaplamalar sıklıkla karşımıza çıkar. Vaftiz tekne/havuzlarının genel özelliklerinden birisi de kiboriumlu oluşlarıdır. Kiboriumlu vaftiz tekne/havuzları dört sütunludur, direkt olarak vaftiz kabının üzerine inşa edilmiştir ve taşandır. Bu uygulama vaftiz tekne/havuzlarına özel bir anlam katmış ve vaftizhanede kutsal alan vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda çoğunda yarık şeklinde derin izler mevcuttur. Vaftiz tekne/havuzlarında dekoratif bezeme kullanımı oldukça yaygındır. Bunların kompozisyonunda balık, kuş, çiçek, vazo, geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra, haç, İsa tasvirleri, akan nehir vb. işlenmiştir. Vaftiz tekne/havuzların özellikle ikinci ve daha sonraki kullanım evrelerinin dekorasyonunda farklı figür ve desenler görmek mümkündür. Bir Ftouha, Sidi Jdidi (Asadi), Lepti Minus, Bennafa ve Qued Ramel vaftiz tekne/havuzları bahsedilen değişikliklerin izlenebildiği yapılar olarak karşımıza çıkar. Sidi Jdidi (Asadi) vaftiz teknesinin ikinci kullanım evresinde mozaik dekorasyonun bir kısmında bir kuzu görünür. Lepti Minus'ta bir haçın

⁵³⁹ Belalis Maior Bazilikası I Vaftiz Havuzu, Belalis Maior Bazilikası II (Katedral?) Vaftiz Havuzu, Bulla Regia İkiz Kilise Vaftiz Havuzu, Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftiz Havuzu, Kartaca Bir Ftouha Bazilikası Vaftiz Havuzu, Clipea (Kelibia) Vaftiz Havuzu, Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Vaftiz Havuzu, Isle of Djerba (Meninx) Vaftiz Havuzu

⁵⁴⁰ Mactaric (Maktar) Hilgedun Bazilikası Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

⁵⁴¹ Timgat Donatist Kilisesi Vaftizhanesi, Theveste (Tebessa) St. Crispina Bazilikası Vaftiz Havuzu

⁵⁴² Kartaca Dermech I Bazilikası Vaftizhanesi

⁵⁴³ Hippo Regius Kilisesi Vaftiz Havuzu, Sufetula (Sbeitla Servus Bazilikası) Vaftiz Havuzu

⁵⁴⁴ Tipasa Katedral Kilisesi Vaftiz Havuzu

⁵⁴⁵ Sidi Jdidi (Asadi) Kilisesi Vaftiz Havuzu

⁵⁴⁶ M.R. Jensen. (1997). Womb, Tomb, and Garden. The Symbolism of the North African Baptismal Fonts. Andover Newton Theological School. American Academy of Religion Annual Meeting

her iki tarafındaki kuzu motifleri izlenebilir. Haçlar, kadehler, gemi ve alçalan güvercin motifi Clipea'daki vaftiz teknesinin belirgin özelliklerindendir. Ayrıca birçok örnekte, vaftiz ayinine su teminini sağlayan çeşmeler genellikle bir alfa ve omegayla çevrilerek vurgulanmıştır.

Vaftiz tekne/havuzlarındaki basamaklar hem vaftiz ayini sırasında tabana inebilmeyi hem de yüklendikleri sembolik anlamlarla bütünü tamamlamaktadır. Tekneler genellikle doğu-batı doğrultuludur. Ancak diğer yönlerde olan istisna örnekler de mevcuttur. Basamak sayısı genellikle üç olan vaftiz tekne/havuzlarında basamaklar karşılıklı yapılabildiği gibi bir bütün olarak ögenin içerisine yerleştirilebilir.

Kuzey Afrika vaftiz tekne/havuzlarında su sistemlerini izleyebilmek ve genel bir kaniya sahip olabilmek mümkündür. Vaftiz tekne/havuzların birçoğunda zeminde boşaltma deliği bulunur. Bunun yanı sıra yapının içerisine suyun taşınabildiği su künkleri, yağmur sularıyla beslenerek dolan sarnıçlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Tapınakların ve/veya özel banyoların vaftizhaneye dönüştürüldüğü örneklerde suyun temini için mevcut sistemin sürdürüldüğü söylenebilir. Djebel Oust, Timgad, Cuicil (Djemila) ve Damous el Karika ve Bir Ftouha vaftizhanelerinde su sistemleri bu şekilde işlemektedir. Su sistemleriyle bağlantısı çözülemeyen vaftiz tekne/havuzlarının su ihtiyacını taşıma usulüyle karşılanıyor olmalıdır⁵⁴⁷.

⁵⁴⁷ Patout, B. J - R. M. Jensen., **a.g.k.**, 2014, s:108-112.

6.2.3.4. İtalya

Erken Hristiyanlık dönemi İtalya vaftizhanelerindeki vaftiz tekne/havuzlarının formları dairesel⁵⁴⁸, dikdörtgen⁵⁴⁹, kare⁵⁵⁰, altıgen⁵⁵¹, yedigen⁵⁵², sekizgen⁵⁵³, dört yapraklı yonca⁵⁵⁴, haç⁵⁵⁵, çokgen⁵⁵⁶dir.

İtalya vaftizhanelerinde kullanılan vaftiz tekne/havuzlarının erken tarihli örneklerinde genel olarak dekoratif unsurların ön planda olması ve büyük boyutlu inşa edilmeleri öne çıkan özelliktir. Büyük boyutta yapılmaları toplu vaftiz ayini için inşa edildiklerine ya da dekoratif unsurların baskın olarak uygulanması, imparatorun özel isteğiyle ve desteğiyle yapılmalarına yorumlanabilir.

Vaftizhanelerin kiliseden bağımsız, merkezi planda yapılmış olmaları, içlerine yerleştirilen vaftiz tekne ve havuzlarının da büyük boyutlu inşa edilmelerine nedeni olabilir. İtalya'nın vaftiz tekne ve havuzlarının bazılarının baldekenli yapılmaları, onları ön plana çıkarır. Bu biçimiyle vaftiz tekne ve havuzları yapı içerisinde bağımsız bir öge olarak karşılık bulur.

İtalya, İspanya, Kuzey Avrupa vaftiz tekne ve havuzlarının yakınlarında derinliği az ve boyutları küçük haznelerin inşa edilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Vaftiz seramonisinin geleneğine uygun olarak konumlandırılan bu hazneler, ayak yıkama ritüelinin uygulanması için kullanılırdı. Örneğin, Liguria Albenia Vaftizhanesinde vaftiz teknesinin kuzeydoğusunda görülen haznenin nedeni ayak yıkama ritüelini içindir.

⁵⁴⁸Siracusa Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (600), Santa Severina Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (650), Altavilla Silentina Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (650), Nocera Superiore Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (550), Cuma Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Lucca Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Aosta Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (387), Ravenna Vaftizhanesi S.Giovanni Vaftiz Havuzu (460), Grado Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (I. Evre) (424), Roma S. Marcello Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu, Roma S. Lorenzo Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu, Isernia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (550)

⁵⁴⁹Egnazia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (400), Cittanova Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

⁵⁵⁰Florenz Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (550), Grado Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (II. Evre) (450)

⁵⁵¹Aquileia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (425), Trieste Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (400), Roma S. Cecilia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (I. Evre), Lenta Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Roma S. Marcello Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (I. Evre)

⁵⁵²Canosa di Pulia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (525)

⁵⁵³Roma Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu(437), Pisa Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (550), Torcello Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (650), Feltre Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Novara Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (450), Gravedona Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (587), Milano S. Stefano Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (386), Castelseprio Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Castelseprio Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu(500), Riva San Vitale Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Riva San ritale Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Montorfano Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Cureggio Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu(500), Cureggio Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500), Villeneuve Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (450), Riva Ligure Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (525), Albenga Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (525)

⁵⁵⁴Metaponto Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500)

⁵⁵⁵Concordia Sagittaria Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (550)

⁵⁵⁶Sabiona Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (600), Cureggio Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu (500)

Vaftiz tekne ve havuzlarındaki basamaklar tüm hazneyi dolaşabildiği gibi doğu-batı doğrultusunda olabilir. Suyun temini yapının inşa edildiği yere göre farklılık gösterebilir. Örneğin, Lateran Vaftizhanesi gibi bir hamam yapısı üzerine inşa edilmişse, vaftiz havuzuna gelen su, daha alt kottaki yapının altyapısı kullanılarak temin edilir. Bunun yanı sıra yapının çevresindeki sarnıçtan su künkleriyle de vaftiz teknesine ve havuzuna su taşınabilir. Küçük yapıların su temini taşıma ile sağlanmış olmalıdır.

6.3. Malzeme Teknik

Anadolu'da erken Hıristiyanlık döneminde inşa edilen vaftizhanelerin yapımlarında kullanılan malzemeler ve bu malzemelerin kullanım teknikleri belirlenmeye çalışırken, yapıların mevcut konumlarının yanı sıra yayınlardaki bilgilerden de yararlanılmıştır. Yapıların çoğu temel seviyesinde günümüze ulaşmış, vaftizhanelerin zemin döşemeleri ve vaftiz havuzları genelde kapatılmıştır. Yapıların, malzeme ve teknik özellikleri, bölgesel benzerlikleri içerisinde barındırır. Malzeme ve teknik tercihinde, yakın coğrafi faktörlerin ve ekonomik koşulların etkili olabileceği unutulmamalıdır. Kullanılan malzemenin yapının inşa edildiği yerin genel özellikleriyle örtüştüğü aşikardır. Malzeme ve teknik kullanımında, aynı bölge yapılarında benzerliklerin görülür.

6.3.1. Kilikia, Pamhfyia ve Lykia Bölgeleri Vaftizhaneleri Malzeme-Tekniği

Kilikia bölgesindeki vaftizhanelerin inşa malzemesi olarak duvarlarda kesme taş, kaba yonu taş ve moloz taş kullanımı görülür. Bunun yanı sıra günümüze gelebilen vaftiz havuzlarının bazılarında yerel taş ve mermer tercih edilmiştir. Bunların kullanımı monolit olabildiği gibi aynı malzeme, vaftiz havuzlarında kaplama ya da zemin döşemesinde plaka biçiminde de kullanılabilir. Küçük boyutlu ince taşların derz aralarında veya harç içerisinde kullanıldığı izlenir.

Kesme taştan örülen duvarlar isodomik duvar örgüsü ile inşa edilmiştir. Duvarda tercih edilen kesme taşların her birisinin boyutları birbirine eşit olmasa da aralarında bir denge unsuru olduğu, bazen bir bloğun üzerine iki blok kesme taşın denk geldiği görülür. Kesme taş blokların büyük boyutlu olanları köşelerde, giriş ve pencere açıklıklarında yer alır. Yapıların bazılarında devşirme malzeme kullanılmıştır⁵⁵⁷. Duvarların kalınlıkları yaklaşık 1.00 m. ile 0.60 m. arasında değişmektedir⁵⁵⁸.

⁵⁵⁷ Alahan Manastırı Vaftizhanesi

⁵⁵⁸ Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızdan alınmıştır ve bölgedeki yapılar için ortalama bir sonuç verilmiştir.

Duvarların inşasında bağlayıcı unsur harçtır. Düzgün kesme taştan inşa edilen yapıların derz aralıklarında neredeyse görülemeyecek kadar ince harç kullanılmıştır. Genel olarak vaftiz havuzlarının inşasında ve kaplamalarında kireç harç tercih edilmiştir. Duvar tekniği olarak sandık duvarın da izlenebildiği örneklerde moloz taş ve kaba yonu taş kullanımı görülür. Araya konulan yapı malzemesinde küçük boyutlu kırık taş parçalar harçla beraber bağlayıcı olarak kullanılır.

Kilikia bölgesindeki yapılar içerisinde Anamur Merkez 13C Kilisesi Vaftizhanesi ve Nekropol Kilisesi Vaftizhanesinde küçük boyutlu moloz taş kullanımı dikkat çeker. Bunun dışında inşa edilen diğer yapılarda kesme taştan düzgün duvar örgüsü ve kaba yonu taştan örülen sandık duvar tekniği görülür.

Pamphylia bölgesinde yer alan ve bilinen tek örnek olan Side Piskoposluk Sarayı vaftizhanesinde inşa malzemesi olarak, moloz taş, kesme taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır. Yapının duvarları örtü sistemine kadar kireç harçlı moloz taş ile inşa edilmiştir. Duvar örgüsünde, aralarda düzensiz tuğla kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğla birlikteliğinden oluşan almaşık teknik yapının, girişlerinin köşe duvarlarıyla eksedra köşelerinde tercih edilmiştir. Almaşık teknikte tuğla sırası 3-5 sıradır⁵⁵⁹.

Lykia bölgesindeki vaftizhanelerin inşa malzemesi olarak duvarlarda, kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, kireç taşı, dere taşı ve tuğla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra taş ve mermerin kaplama ya da monolit olarak kullanıldığı vaftiz havuzları mevcuttur. Tuğla kullanımı genel itibariyle yapıların iç dekorasyonu ve bezeme unsurlarında tercih edilmiştir. Duvar yüzeyleri ve vaftiz havuzları sıva tabakası ile kaplıdır. Zemin döşemlerinde renkli tesseralar, taşlar kullanılmıştır.

Yapılardaki duvar örgüsünde bağlayıcı malzeme olarak kireçtaşı, dere taşı ve kum harç içerisinde yer alır. Özellikle kıyı yerleşimlerinin malzemesi olarak tercih edilen kum ve dere taşı yapılarda farklı ölçülerde, kimi zaman duvar örgüsünde, kimi zaman harç malzemesi olarak değerlendirilmiştir⁵⁶⁰.

Kesme taştan örülen duvarlarda derz aralıkları dardır. Kaba yonu taş, moloz taş, kireç taşı ve dere taşının kullanımın söz konusu olduğu duvarlarda derz aralıkları daha geniştir. Lykia bölgesi yapılarında düzensiz örgüyle oluşturulmuş duvarların yanı sıra

⁵⁵⁹ Ş. Yıldırım (2013).s:31-32

⁵⁶⁰ M.C. Uzun (2015). Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarında Malzeme Ve Teknik, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s:102-108

sandık duvar tekniğinde inşa edilen yapılar vardır. Bu yapılarda ara malzeme olarak harç ve küçük boyutlu kırık taşlar kullanılmıştır.

6.3.2. Anadolu'daki Diğer Vaftizhanelerin Malzeme-Tekniği

Karia bölgesindeki vaftizhanelerin inşa malzemesi olarak moloz taş, kesme taş, kaba yonu taş ve tuğla kullanımının yanı sıra devşirme malzeme kullanılmıştır. Moloz taştan düzensiz duvar örgüsü bu bölge yapılarında sıklıkla karşımıza çıkar. Kesme taş köşe duvarlarda, giriş ve pencere açıklıklarında kullanılmıştır. Tuğla genellikle vaftiz havuzlarında ve nadiren moloz taşla beraber duvar örgüsünde kullanılmıştır. Zeminde taş döşeme, duvarlarda sıva izleri vardır. Karia bölgesindeki vaftizhanelerin çoğunda malzeme ve tekniğin düzensiz kullanım görülür. Bu durum benzer nitelikte yapıların inşa edilmesinin nedenidir⁵⁶¹.

Pisidia bölgesi vaftizhanelerinin inşasında moloz taş, kaba yonu taş, kireç taşı ve tuğla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra mermer lahit kapağı gibi devşirme malzemelerin tercih edildiği örnekler de vardır. Sandık duvar tekniğiyle yapılan duvarlarda içte kullanılan malzeme küçük boyutlu kırık taş, tuğla parçaları ve kireç harcıdır. Zemin döşemesinde renkli tessera kullanımı dikkat çeker⁵⁶².

Frigya bölgesindeki vaftizhanelerin inşasında kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, mermer ve tuğla kullanımı görülür. Duvar örgü sistemlerinde farklı malzemeler kireç harcıyla sandık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Bununla beraber duvar sıralarında bir sıra tuğla kullanımı dikkat çeker. Vaftiz tekne ve havuzlarında tuğla ve taş kullanımı mermer kaplamayla beraber tercih edilmiştir. Zeminde renkli taşlardan, değişik formlarda *opus sectile*, taş plaka vb. farklı döşemeler karşımıza çıkar.

Ionia bölgesindeki vaftizhanelerin inşasında kaba yonu taş, kesme taş, tuğla, mermer kullanılmıştır. Duvarlarda kullanılan farklı malzemeler düz duvar ve sandık duvar tekniğinde örülmüştür. Tuğlanın da kullanıldığı duvarlarda ve vaftiz tekne ve havuzlarında kaplama olarak mermer tercih edilmiştir. Bölgedeki yapıların zemin döşemeleri dikkat çekicidir. Renkli taş kullanımı ve farklı motiflerin tercihiyle ortaya çıkan kompozisyonlarla yapıların zeminleri *opus sectile*, *mozaik* döşemelerle kaplanmıştır. Bunun yanı sıra zemin ve duvarlarda mermer ya da taş plakalar da tercih edilmiştir.

⁵⁶¹ H. Özyurt, Özcan. (2012). s:593

⁵⁶² H.A. Ekinci (2005).s: 159-161; N. Mersich (1938). s:192-200

Konstantinopolis'te inşa edilen vaftizhanelerde moloz taş, kesme taş, kaba yonu taş, mermer ve tuğla kullanılmıştır. Yapıların büyük çoğunluğu günümüze ulaşmasa da, erken dönem yapılarının kullanılan malzeme ve teknik özellikleri birbirine benzer. Konstantinopolis'in bilinen vaftizhanelerinin hepsinde monolit vaftiz tekneleri kullanılmıştır. Bunların hepsi mermerdir ve farklı plan ve büyüklükte inşa edilmiştir. Üzerlerindeki haç bezemeler kazıma veya kabartma tekniğinde yapılmıştır⁵⁶³.

6.3.3. Anadolu Dışındaki Vaftizhanelerin Malzeme-Tekniği

6.3.3.1. Balkanlar

Balkanlarda inşa edilen vaftizhaneler geniş bir coğrafi alana dağılım gösterdiği için yapılarda kullanılan malzeme teknik çeşitlidir. Yapılarda, kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, mermer ve tuğla kullanımı görülür. Vaftiz tekne ve havuzlarında monolit taş ya da mermer tercih edilir. Bu tür yapılan tekne/havuzlar genellikle büyük boyutludur. Yapılarda mermer ve taş kullanımı kaplama olarak da karşımıza çıkar. Kaplamalar, duvar, zemin ve tekne ve havuzlarda kullanılmıştır. Balkanlarda inşa edilen yapılar içerisinde metropollerde yapılanlar, dekoratif açıdan zengindir. Bu vaftizhanelerde mozaik, *opus sectile*, duvar resmi kullanımı oldukça yaygındır. Kırsalda inşa edilen vaftizhaneler, kentlerdeki yapılara oranla daha sade, bezemesiz inşa edilmişlerdir⁵⁶⁴.

6.3.3.2. Suriye

Suriye'de inşa edilen vaftizhanelerin malzeme ve teknik kullanımında ön plana çıkan temel özellik yaygın biçimde kesme taş kullanımıdır. Vaftizhanelerin cephelerinde genellikle gösterişli taş süsleme mevcuttur. Cephelerde, özellikle pencere ve kapı açıklıklarının çevresinde, görülen taş işçiliklerinde içi içe geçmiş girift dallar ve bitkisel, geometrik desenler tercih edilmiştir. Vaftizhanelerin inşasında derz aralıkları neredeyse görünmez. Suriye vaftizhanelerinde kent ve kırsalda inşa edilen yapılar için farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıkların bir bölümü bezemede ve boyutlarda kendini gösterir. Kentlerdeki yapılarda kullanılan malzeme ve teknik kırsala göre daha kaliteli ve özenlidir. Dekoratif unsurların zengin kullanımı kentlerde ön plandadır⁵⁶⁵.

⁵⁶³ T. Şener (1980). s:122

⁵⁶⁴ A. Mailis (2011). s: 116-128

⁵⁶⁵ B. Dufay. (1989), s: 641-650

6.3.3.3.Kuzey Afrika

Kuzey Afrika’da inşa edilen vaftizhanelerde, kaba yonu taş, moloz taş, kesme taş, mermer ve tuğla kullanımı görülür. Yapıların duvarlarında sıva izleri vardır. Erken döneme ait vaftizhaneler içerisinde en zengin dekoratif unsurlar Kuzey Afrika yapılarında karşımıza çıkar. Mermer ve mozaik kaplamalar, hem yapılarda hem de vaftiz tekne ve havuzlarında mevcuttur. Özenle yapılan mozaik işçiliği renkli desenlerle hem vaftizhane zeminlerinde hem de vaftiz tekne ve havuzlarında izlenebilir. Ayrıca vaftizhanelerin ve vaftiz tekne ve havuzlarının mozaik yazıtlarla imlendiği örneklerde oldukça çoktur⁵⁶⁶.

6.3.3.4.İtalya

İtalya’da inşa edilen vaftizhanelerde zengin işçilik ve dekoratif unsurlar ön plandadır. Bu yapıların inşasında mermer, taş, kaba yonu taş, moloz taş ve kesme taş kullanımı görülür. Yapıların içerisi genellikle mermer kaplamadır. Tavanlarda mozaik ya da duvar resmi mevcuttur ve bu tür kullanımlarda zengin işçilik göze çarpar. İtalya’da vaftiz tekne ve havuzları büyük boyutludur ve monolitik, taş ya da mermerdir. İtalya’daki vaftizhanelerin genelde merkezi planlı ve kiliseden bağımsız inşa edilmeleri, hem yapıların hem de vaftiz tekne ve havuzlarının kiliseler gibi gösterişli olmasında etkindir⁵⁶⁷.

⁵⁶⁶ Patout, B. J - M.R Jensen. (2014). s:108-112

⁵⁶⁷ S.Ristow. (1998), s:77-81

SONUÇ

“Anadolu’da Erken Hristiyanlık Dönemi Vaftizhaneleri: Kilikia, Pamhylia, Lykia Örnekleri” isimli doktora tezi, inceleme alanındaki yöntem ve sınırlılıklar dahilinde belirli sonuçlar ortaya koymuştur. Bu sonuçlar;

- Vaftiz ayini, Hristiyanlığa girişin şartlarından birisidir. Bu şartın yerine getirilebilmesi için uygulanan ayinin aşamaları havarilerin, Kilise Babalarının ve teologların yazdıkları dönem kaynaklarından öğrenilir. Kilise Babalarının vaftiz ayini için verdikleri vaazlar, genelde vaftizin ihtivası üzerine olsa da mekansal kurguya dair belirli ip uçları sunar. Eğitim süreciyle beraber uzun bir zamana yayılan vaftiz ayininin son aşaması en az iki saatlik bir süreyi kapsar. Aday ve din görevlisi arasında yaşanan her diyalog, ayin için bir gereklilik olduğu gibi aynı zamanda vaftiz ayininin ihtivasının yeterince anlaşılması için bir tür zorunluluktur.
- Kilise Babalarından, Kudüslü Kyrillos ve Marty Justin, vaftiz ayininin uygulanması için gereken mekanların nasıl olması gerektiğini söyleyen kişilerdir ve onlara göre vaftiz havuzunun bulunduğu ana mekanın dışında vaftizin hazırlık ve bitiş aşamalarının yapılabilmesi için ayrı mekanlara ihtiyaç vardır.
- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgelerinde toplam yirmi dört vaftizhane tespit edilmiştir. Bu bölgeler içerisinde, yayınlarda vaftizhane olduğu belirtilen fakat günümüze gelemeyen iki, ayrıca vaftizhane olabilmesi muhtemel/şüpheli üç yapı mevcuttur.
- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki yapılardan bir tanesi kiliseden bağımsız, on iki tanesi kiliseyle bitişik ek mekan, on bir tanesi köşe oda biçiminde inşa edilmiştir. Köşe oda olarak düzenlenen vaftizhaneler kiliselerin kuzeydoğusu ya da güneydoğusunda yer alır.
- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki vaftizhanelerin planları; kare, kareye yakın dikdörtgen, tetrakonch, iki nefli, kompleks (üç bölümlü) ve bazilikaldır. Bu yapılar içerisinde iki nefli inşa edilen tek yapı Alahan Manastırı Vaftizhanesi, bazilikal planlı inşa edilen tek yapı Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi, kompleks (üç bölümlü) planlı inşa edilen tek yapı, Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesidir.

- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki vaftizhanelerin giriş açıklıkları, bu açıklıkların kiliseyle bağlantıları, boyutları, sayısı; vaftiz litürjisiyle alakalı bir durumdur. Giriş açıklıklarının iki tane olması ve kilisenin ana nefiyle bağlantılı olan açıklığın, diğerine oranla daha geniş yapılması, erken dönem vaftiz litürjisinde aranan bir durumdur ve Hristiyan olanla olmayan arasındaki hiyerarşiyi vurgular. Vaftizhanelerin çoğunda bu durum gözlenmiştir ve yapıların genellikle iki giriş açıklığı vardır. Benzer durum Anadolu'daki diğer vaftizhanelerde de görülür.
- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki vaftizhanelerin örtü sistemleri hakkında arkeolojik veriler oldukça azdır. Yapıların çoğu temel seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Elde olan verilerden ve yayınlardan yola çıkarak, köşe odası ve ek mekan olarak düzenlenen vaftizhanelerde örtünün, kırma ahşap pahlı çatı ya da tonoz olabileceği ön görülmelidir. Komleks (üç bölümlü), dıştan kare içten çokgen planlı yapılarda, ortada yer alan çokgen kısım kubbeyle, yan mekan ve ambulatorium tonoz ya da kırma ahşap çatıyla örtülebilir. Benzer durum Anadolu'daki diğer vaftizhaneler için de geçerlidir.
- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki vaftizhanelerde kullanılan malzeme-teknik, beraber inşa edildiği kiliseyle aynıdır. Kesme taş, moloz taş, kaba yonu taş, tuğla, mermer malzemenin harçla beraber kullanıldığı yapılarda duvarlar, düz ve sandık duvar tekniğinde örülmüştür. Benzer durum Anadolu'daki diğer vaftizhanelerde de mevcuttur.
- Vaftizhanelerin su sistemleri hakkında da arkeolojik veriler oldukça azdır. Yapıların vaftiz tekne ve havuzlarının çoğunda suyun tahliye edilmesi için bir delik bulunur. Mimari verilerde, vaftiz tekne ve havuzlarına suyun temini için kullanılan künkler tespit edilebilmişse de bunlara yakın su kaynaklarının nerede olduğu konusundaki bilgiler sınırlıdır. Buna rağmen Lykia bölgesindeki vaftizhanelerin yakınlarında sarnıç bulunması, yapılara gelen suyun nasıl temin edildiği hakkında ipuçları verir. Alahan Manastır Kilisesi Vaftizhanesinde suyun temini, aynı zamanda vaftizhanenin kuzey duvarı olan doğal kaya üzerinden sağlanır. Bunların dışında çevresinde sarnıç veya su ile ilintili herhangi bir arkeolojik veri bulunmayan vaftizhanelere su temini, taşıma usulü ya da yağmur sularının biriktirilmesiyle sağlanmış olmalıdır. Taşıma usulüyle su temini

sağlayan vaftizhaneler, manastır yapısı, piskoposluk kompleksi ya da hac merkezi dışında inşa edilmiş küçük, kırsal yerleşim vaftizhanelerinde görülür.

- Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki vaftizhanelerin vaftiz tekne ve havuzları genellikle haç planlıdır ve bu durum Anadolu'ya özgüdür. Bu bölgelerde, mermer ve taştan monolit yapılmış teknelerin yanı sıra, taş, tuğla malzemenin harçla örülerek, mermer ya da taşla kaplandığı havuzlarda mevcuttur. Vaftiz tekne ve havuzlarında uygulanan belirli bir standart yoktur ve basamak sayıları, iniş-çıkış yönleri değişiklik gösterir. Benzer durum Anadolu'daki diğer vaftizhanelerde de görülür.
- Anadolu'nun diğer bölgelerinde tespit edilen vaftizhanelerin toplam sayısı yirmi beştir. Yayınlarda vaftizhane olarak önerilen fakat günümüze ulaşmayan beş yapı, vaftizhane olabilmesi muhtemel/şüpheli olan iki yapı vardır. Anadolu'da inşa edilen diğer vaftizhanelerin Kilikia, Pamhylia, Lykia bölgesindeki yapılarla benzer özellikler taşıdığı aşıkardır. Diğer bölgelerdeki yapılar içerisinde plan özelliği bakımından farklı olan dört yapı karşımıza çıkar. Bu yapılar Ayasofya Vaftizhanesi, Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi, Güzelbahçe Vaftizhanesi ve Tokul Köyü Vaftizhanesidir.
- Günümüzde bilinebilen vaftizhaneler, inşa edildikleri bölgelerde sayısal olarak, birbirine yakın ya da eşit dağılım sergilemez. Örneğin Kilikia bölgesinde on iki vaftizhane tespit edilebilmişken, Kapadokia bölgesinde bir vaftizhane tespit edilebilmiştir. Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tespit edilebilen vaftizhane günümüzde yoktur. Bu dağılımın oluşmasında öne çıkan iki durum vardır. Bu durumlardan ilki; vaftizhane tespit edilemeyen bölgelerde yürütülen kazı ve yüzey araştırmalarının azlığı, ikincisi; bu bölgelerin 4.-6. yüzyıl Anadolu'sundaki yönetsel yeridir.
- Vaftizhanelerin planlarının okunmasında dikkat edilmesi gereken husus, yapının kiliseden bağımsız olarak inşa edilmiş olmasıyla, kilisenin içerisinde bir bölümün vaftizhane olarak kullanılması arasındaki ayrımdır. Bağımsız inşa edilen vaftizhanelerin planları okunurken, kullanılan tüm bölümleri göz önünde tutulur. Kilisenin içerisinde bir bölüm olarak kullanılan vaftizhanelerin planları okunurken, vaftiz tekne veya havuzun içerisinde bulunduğu *photisterium* bölümünün mimari formu baz alınır. Oysa ki; kilisenin içerisinde bir bölüm olarak kullanılan vaftizhanelerde, vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamaları için kilisenin

belirli bölümleri kullanılabilir. Bu tür kullanımlarda kilisenin nefleri veya narteks tercih edilir. Vaftiz litürjisine göre bahsedilen mekanların vaftiz ayini sırasında kullanımına olanak sağlar.

- Anadolu’da inşa edilen vaftizhaneler plan özellikleri bakımından bölgesel farklılıklara sahiptir. Örneğin Kilikia bölgesinde yer alan Alahan Manastırı Vaftizhanesi dışındaki tüm yapılar kilisenin köşe odasıdır. Köşe odası olarak düzenlenen yapılar, iki ayrı biçimde inşa edilmiştir. Bu yapıların inşa edilişlerinde Kilikia bölgesinin kendine özgü olan kilise mimarisi göz önüne alınmış ve tasarım buna uygun olarak planlanmış olmalıdır. Lykia bölgesinde Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi dışındaki tüm yapılar ek mekandır ve yakınlarında sarnıç bulunur. Diğer bölgelerde inşa edilen vaftizhaneler, bulundukları bölge içerisinde farklı plan tipleriyle karşımıza çıkar. Bu durum, Anadolu’daki vaftizhanelerin standart bir mimari düzenlemeye göre gelişim göstermediğini kanıtlar.
- Anadolu’da inşa edilen vaftizhaneler arasında benzer plan özellikleri gösteren ya da bulundukları bölge içerisinde diğerlerinden farklı özelliklere sahip olan yapılar mevcuttur. Bu vaftizhanelerin inşa edildikleri yapı toplulukları; manastır (Alahan Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi), piskoposluk sarayı kompleksi (Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi ve Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi Vaftizhanesi) ve hac merkezi (Efes Aziz Ioannes Bazilikası Vaftizhanesi) olması bakımından önemlidir. Bu yapılar, bulundukları bölgelerde tek örnekle temsil edilir. Mimari kurulumları, plan özellikleri ve boyutları diğerlerine göre farklıdır. Bahsi geçen vaftizhaneler, erken dönem vaftiz litürjisi için gereken öğeleri, ayrı mekan çözümlemeleriyle karşılar ve ayine katılan kalabalıkları bu mekanlara sığdırabilirler. Paskalya ve Pentikost zamanında bu yapılarda vaftiz olmak isteyen adaylar ya da önceden kiliseye ismini yazdırarak eğitim alma süreçlerini burada geçirmek isteyen adaylar, vaftizhanelerin de içerisinde bulunduğu yapı komplekslerinde ihtiyaca uygun biçimde barınabilirler. Aynı zamanda bu tür vaftizhanelerde eğitim alan kişiler sadece vaftiz olmak isteyen adaylar olmayabilir. Gezici din görevlileri, özellikle kırsaldaki vaftiz ayinlerini yönetmek için, bu merkezlerde eğitim alıp, daha küçük cemaatlerin olduğu yerlerdeki *katakümenleri* vaftiz etmeye gidebilirler. Bütün özellikler düşünüldüğünde, Anadolu’da inşa edilmiş ve günümüzde bilinmeyen diğer vaftizhaneleri,

manastır kurulumlarında, piskoposluk merkezlerinde, haç kiliselerinde aramak oldukça mantıklıdır.

- Vaftizhanelerin kiliseye göre konumları (yerleri) standart bir düzen içerisinde değildir. Vaftizhanelerin kiliseye göre konumları, vaftiz litürjisi için aranan bir özellik olmadığı gibi, inşa tercihinde de ön plana çıkmaz. Yine de vaftizhane çalışmaları sırasında kullanılan bu özellik, yapıların gruplanmasında tercih edilen bir altlıktır. Anadolu dışındaki vaftizhaneler kilisenin dört bir yayına dağılırken, Anadolu'daki yapılar genellikle kilisenin doğusunda inşa edilmiştir. Eğer vaftizhane, kilise içerisinde bir yere konumlanmışsa, kuzeydoğu ve güneydoğu köşe odalar tercih edilmiştir. Anadolu'daki vaftizhaneler içerisinde kilisenin batısına (narteks ya da atriuma) konumlanan bir yapı örneği yoktur.
- Suyun kutsallığı ve kutsanan suyun kullanımı, tarihin her döneminde canlılığını koruyan bir durumdur. Anadolu'da inşa edilen bazı vaftizhanelerin bağlı bulunduğu yapı topluluğu içerisinde ya da çevresinde, vaftizhanelerin kullanımının dışında su yapıları dikkat çeker. Bu yapılar, vaftizhaneye su temin etmiyorsa varlıklarının bir sebebi olmalıdır. Örneğin, Olympos Piskoposluk Sarayı Kompleksi içerisinde ve biri vaftizhanenin *vestibulum* bölümünde olmak üzere çeşmeler, Efes Aziz Ioannes Bazilikası Vaftizhanesinin, kuzey cephesinde bir çeşme, Korykos Mezar Kilisesi narteksinin güneyinde, niş içerisinde bir çeşme, Güzelbahçe Kilisesi Vaftizhanesi atriumunda bir çeşme ve kuzey nefinde bir ayazma yer alır. İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi avlusunda günümüze ulaşmayan, baldekenli bir çeşme ve onun bir parçası olan phialeden bahseden dönem kaynakları mevcuttur. Araştırmacılar tarafından çoğu zaman karıştırılan ve bazen birbiri yerine kullanıldığı önerilen vaftiz havuzları ve phiaeler, aslında iki ayrı amaca hizmet eder. Phiale, suyun kutsanması, vaftiz havuzu kişinin kutsanması için kullanılır. Suyun kutsanması ritüelleri ilk olarak 4. yüzyılda Antakya'da görülmüştür. Kudüs'teki manastırların *typikon*larında, 6 Ocak Epifani gününde, aydınlık cuma olarak bilinen paskalya haftasının cumasında ve Mid-Pentikost (Paskalya ve Pentikos'un ortasında haftalık kutlanan bir bayram) gününde olmak üzere, üç farklı zamanda, suyun kutsanması ritüeli yapılır. Bu erken yazıtlar, philaenin mimari yapısını detaylı anlatmasa da, erken dönemde yapılan arkeolojik kazılarda vaftiz havuzu dışında başka havuzların, su kaynaklarının, çeşme gibi mimari öğelerin varlığına bir işaret olarak

düşünülebilir. Bu nedenle, vaftizhanelerin bulunduğu yapı komplekslerinde vaftiz havuzlarının dışında, bu tür mimari elemanların bulunması, suyun kutsanma ayını için var olduklarının göstergesi olabilir.

- Anadolu’da Erken Hristiyanlık döneminde inşa edilen ve günümüzde bilinen tüm vaftizhaneler, 4. yüzyıl (300-399) ve 6. yüzyıl (500-599) arasına tarihlenir.
- Anadolu’da inşa edilen en eski vaftizhane Mardin/Nusaybin Mor Yakup Kilisesi Vaftizhanesidir. Yapıda bulunan yazıta göre vaftizhane, M.S. 359 yılında inşa edilmiştir. Dolayısıyla Anadolu’da inşa edilen en eski vaftizhanenin Tur’Abdin bölgesi yapılarından biri olduğu söylenebilir.
- Vaftiz ayininin uygulanışı; bölgesel, mezhepsel ve cinsiyet farklılıklarını içerisinde barındırsa da bu ayinin gerçekleştirildiği yer olan vaftizhaneler, kendi içerisinde bir bütündür.
- Her inanış, kendinden önce gelen inanışlara benzeyen uygulamaları az ya da çok bünyesinde bulundurur. Çağlar boyu suyun kutsal kullanımına ilişkin birbiriyle ilintili uygulamalar olmasının sebebi de budur. İnsanlığın varoluş sürecinin her aşamasında suyun yadsınamayacak gerçekliğine bir de kutsallık eklenince, onun yüklendiği anlamları algılamak biraz daha zorlaşır. Vaftiz ayininde suyun kullanım sebeplerinin detaylı bir şekilde incelendiği bu çalışmada, yeni bir inanışın sakramentlerinden birisi olan vaftizin, suya yüklediği anlamda ortadadır. Öyleyse bu noktada cevabı aranan sorulardan birisi de şu olmalıdır. İnsanlığın büyük bir çoğunluğunun tercih ettiği inanç biçimlerinden olan Hristiyanlık, ortaya çıkış ve yayılım sürecinde vaftiz ayinini nasıl uygulamıştır? Bu ayin yeni dine kabulün ana kurallarından birisidir. Vaftiz olmayan kişi Hristiyan olamaz ve cemaate giremez. Toplumda yayılım gösteren yeni dine mensup olabilmek için vaftiz olmak gerekir ve inanışa göre vaftiz ayini bir kez yapılır. Çok açık biçimde bir kırılma noktası olan sakrament, yeni dine katılımın ön koşuludur. Böylesi keskin çizgilerle belirlenmiş olan vaftiz ayini hangi koşullarda, nasıl yapılmalıdır ki; hem hızlı bir yayılım göstererek kitlelere ulaşsın hem de ritüelin uygulanmasında zamana yayılan koşulları ve mekânsal düzenlemeyi yaratsın! Havarilerin, kilise babalarının, teologların üzerine basa basa, her vaazlarında dillendirdiği ve bu konu hakkında sayfalarca metinler yazdığı vaftiz ayini; onların tanımlamasına göre, Hristiyanlığın ilk zamanlarından M.S. III. yüzyıla kadar; akan bir su kenarı, bir su birikintisi, bir küçük su kaynağı vb. her yerde ve her

daim yapılmışken, sonraları değişen nedir? İşte bu noktada sanat tarihi disiplini içerisinde değerlendirdiğimiz ve mimari bir tercih olarak karşımıza çıkan vaftizhaneler gündeme gelir. Bir mimari tür olarak vaftizhanelerin ortaya çıkışı da ortadan kalkışı da kilisenin himayesinde olmuştur. Kilise, cemaatini oluşturuncaya kadar geçen süreçte yani Hristiyanlığın ilk yıllarında vaftiz ayini için ayrı bir tasarıma ya da kurulumla ihtiyaç duymaksızın, gönülden inanan ve vaftiz olmak isteyen herkesi yakınında bulunan herhangi bir suda vaftiz etmiştir. Bu durum oldukça doğaldır çünkü illegal olan yeni dinin legal olabilmesinin bir koşulu da kitlelere ulaşmasına bağlıdır. Kitlelere ulaşabilmek için çoğunluğun sağlanması yani birçok insanın vaftiz olması gerekir. Bu sebeple erken dönem vaftizhanelerinin ön örnekleri, ev kiliseleri ve ya katakomplarda bulunur. Gizli yürütülen ayinler sayesinde yeni dinin mensupları çoğalmaya, bir anlamda kitle oluşmaya başlar. Vaftizhaneler, ilk siyasal duruşunu bu kurulumlarda gösterir. Devamındaki süreçte kilise babaları, teologlar vaftiz hakkında görüş ve düşüncelerini ortaya koymaya başlamış ve vaftizin ihtivası üzerine derin tartışmalara girmişlerdir. Ana bölüm olan, vaftiz havuzunun bulunduğu kısmın dışında, vaftizin hazırlık ve bitiş aşamalarını gerçekleştirebilmek için ek mekanlara ihtiyaç olduğu açıktır. İşte bu noktada vaftizhanelerin mimari olarak nasıl şekil aldığını anlamak gerekir. Herhangi bir su kenarından yola çıkılarak gelinen yer, vaftiz ritüelinin ilerlemesine paralel olarak mimari tasarımın nasıl olması gerektiğine kadar ilerlemiştir. 4. ve 6. yüzyıllar arasında pek çok çeşitlilikte, büyüklükte, dekoratif donanımlı vaftizhane, dünyanın birçok yerinde inşa edilmiştir.

Görünen odur ki, evrensellik iddialarıyla ortaya çıkan her inanış biçimi, başlangıçta amacına ulaşmak ve herkesi kazanabilmek için bütüncül bir yönelim izler. Bu yolda ilerledikçe kendilerine ait kurumları oluşturmaktan ve bu kurumlar üzerinden kitleleri etkileri altına almaktan çekinmezler. Bu kurumların büyümesi ve kendilerine özgü bir zaman dilimini tamamlaması kaçınılmazdır. Bu zaman diliminde iktidar olan inanış biçimleri, kitleleri istedikleri noktaya kalenize eder. Bu kitleler, belirlenmiş zamanlarda toplanarak belirlenmiş şeyleri yapar. Kilise de kendi kitlesini yarattığında, bu kitleyi istediği gibi şekillendirmiştir. Vaftiz ayini de kilisenin kitlesine sunduğu göreceli kavramlardan biridir. Bu ayin, erken dönem ritüeli içerisinde kendi mekan tasarımını yaratır ve 6. yüzyılın sonunda

yine kendi isteğiyle vaftiz ritüelini farklılaştırmak koşuluyla yarattığı mimari kuruluma son verir. Yani vaftizhaneler, erken Hıristiyanlık döneminde inşa edilen kurulumlarken, 6. yüzyıldan sonra değişen düzen içerisinde kendisine yüklenen misyonu tamamlayarak mimari duruşlarını bitirirler. Bu yüzyıldan sonra azalan sayılarına rağmen tamamen yok olmazlar ama etki alanları gittikçe küçülür. Hıristiyan olabilmek ve cemaate katılabilmek için hala vaftiz olmak şarttır fakat ayinin uygulanması için ayrı bir tasarıma ihtiyaç yoktur. Vaftiz ayini 6. yüzyıldan sonra kiliselerin içerisinde, taşınabilir öğelerle, serpmeye usulüne göre sürdürülen simgesel bir ayine dönüşmüştür.

SÖZLÜK

Apodyterion: Giyinme ve soyunma için kullanılan oda

Büyük Perhiz: Vaftiz olmak isteyen kişinin adaylık sürecinde tuttuğu oruç.

Consignatorium: Vaftiz ayininin son aşaması olan yağlanmanın yapıldığı, temiz ve yeni giysilerin giyildiği bölümdür.

Euchologion: Pazar günü ayini ve bayram ayinleri için hazırlanmış Bizans dua kitabıdır.

Exzorsizma: Vaftizhanelerde vestibulümden sonra gelen bölümdür. Burada katakümenlere şeytan çıkarma ve/veya şeytandan vazgeçme duası okutulur ve vaftiz adayının vücudu yağlanır.

Katakümen: Hristiyan olmayan adaylara verilen isim.

Kolymbethra: Yunanca (κολυμβήθρα) vaftiz havuzuna verilen isimdir ve Latincesi piscina'dır.

Mikve/h: Yahudilerin özel zamanlarda (Yahudiliğe girmeden önce, düğün öncesi, sünnet olmadan önce vb.) içine girip, temizlendiklerini, arındıklarını düşündükleri havuz.

Ökaristi: İsa'nın bedeni ve kanı olduğuna inanılan ekmek ve şarabın kutsandığı ayin.

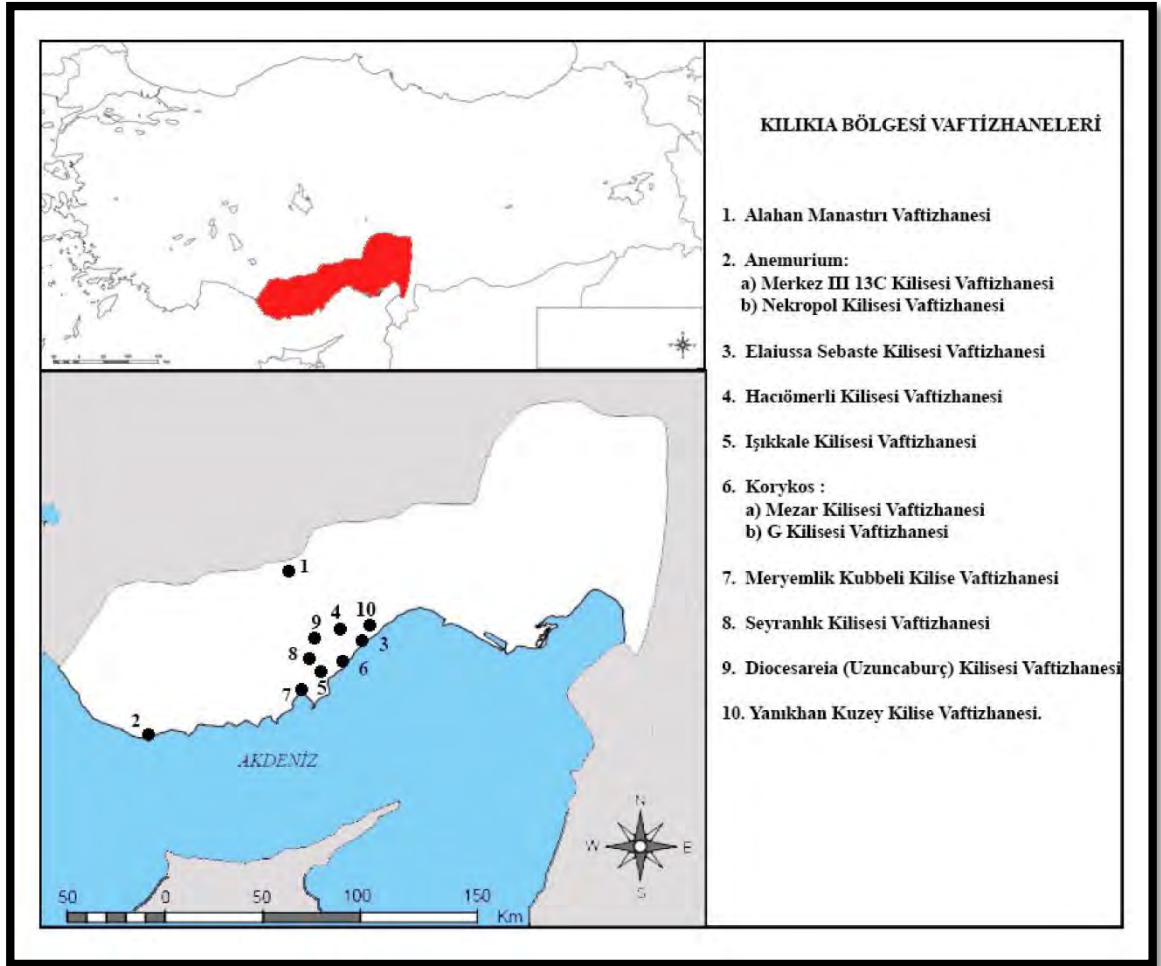
Phiale: Suyun kutsanması için yapılan havuz.

Photisterium: Vaftizhanelerde vaftiz havuzunun içerisinde olduğu bölümdür ve bu bölümde adayın kutsal suya girme işlemi gerçekleştirilir.

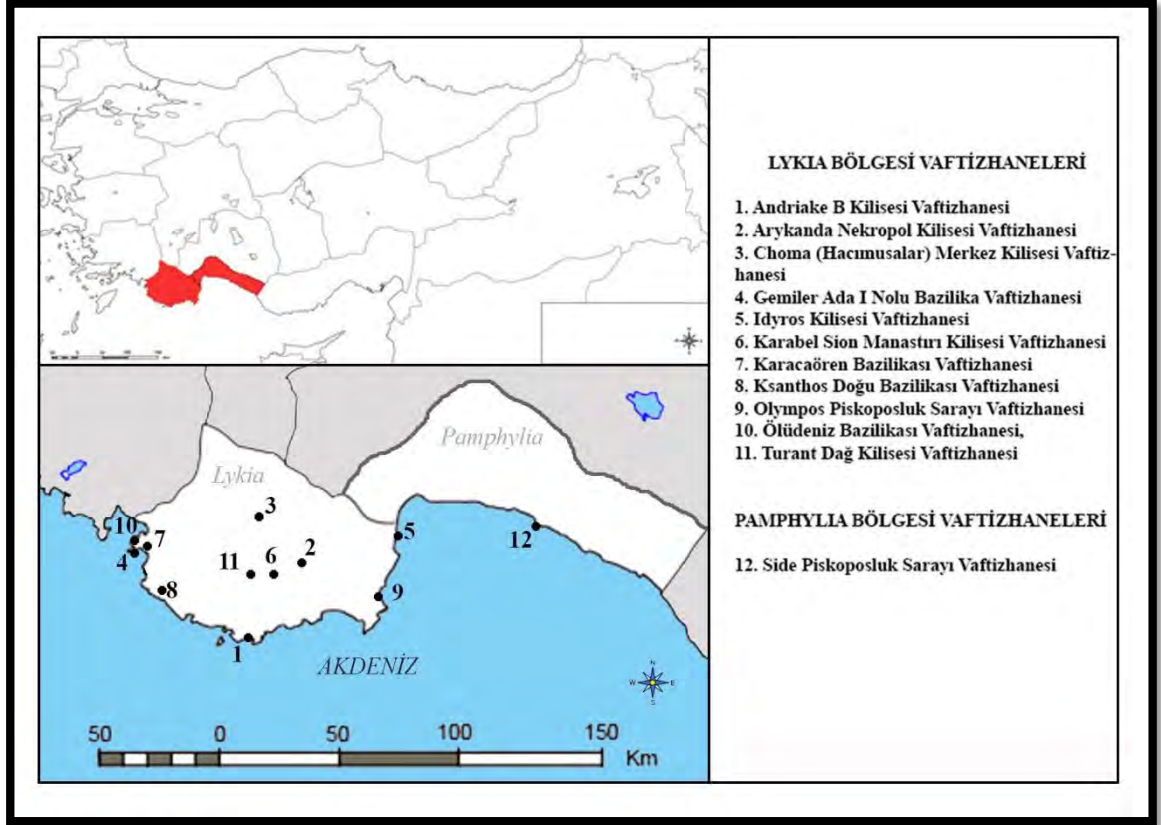
Symbolo: Latince credo olarak bilinen ve vaftiz ayini sırasında şeytanı reddetmek için okunan dua.

Vestibulus: Vaftizhanelerin giriş mekanıdır ve bu bölümde vaftiz ayininin hazırlık aşamaları gerçekleştirilir.

LEVHALAR

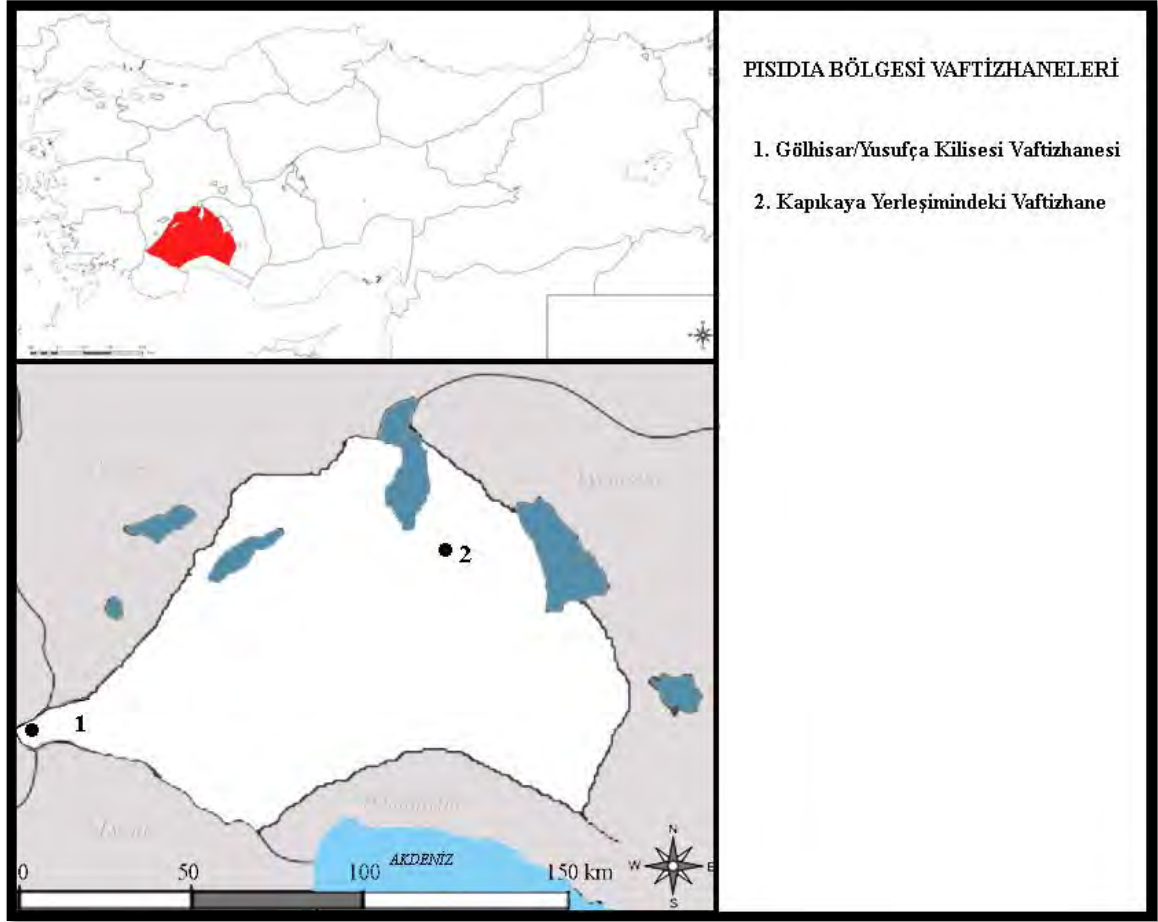
Harita 1. Kilikia Bölgesi Vaftizhaneleri

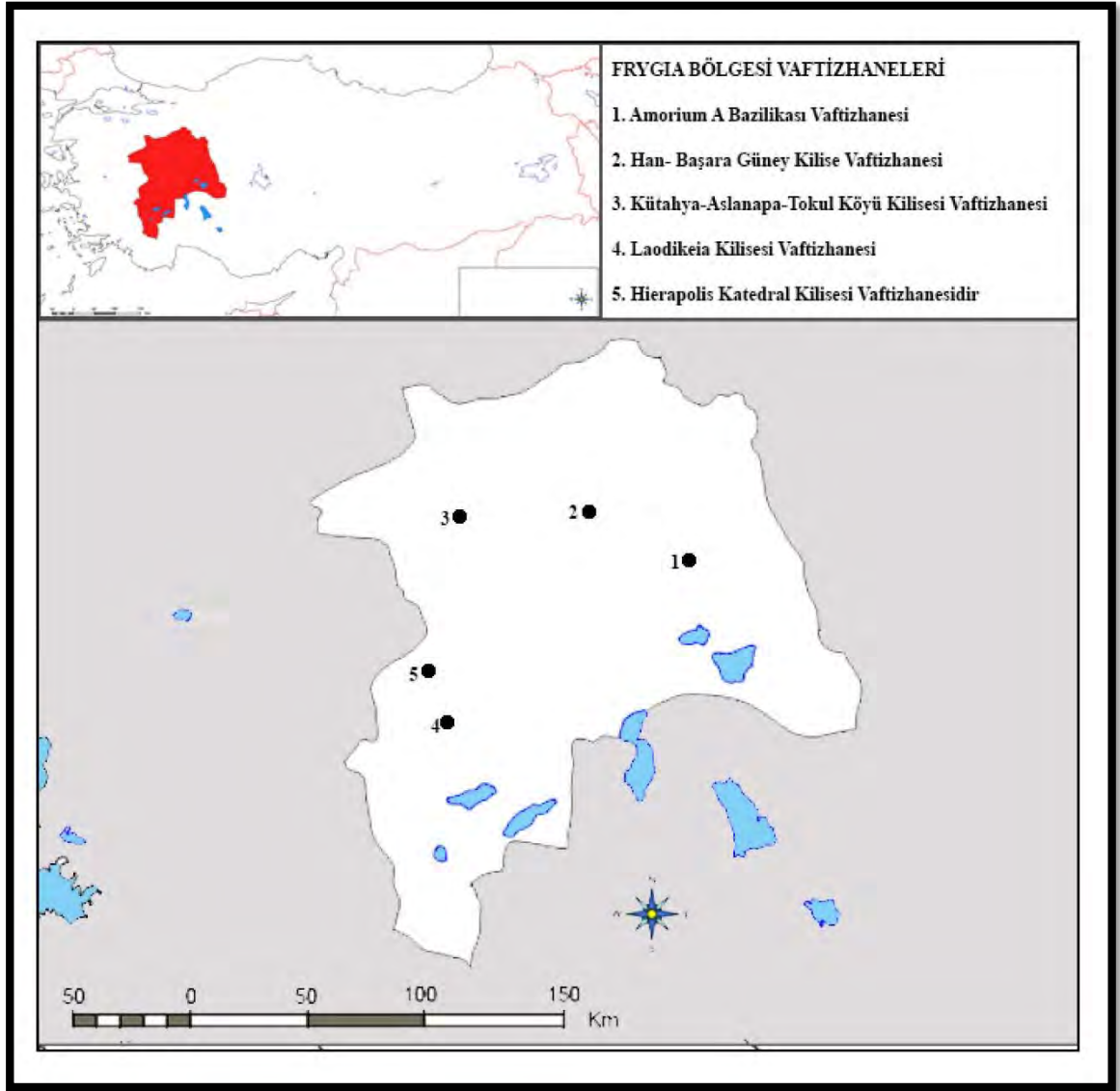
Harita 2. Lykia-Pamphylia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 3. Karia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 4. Pisidia Bölgesi Vaftizhaneleri

Harita 5. Frygia Bölgesi Vaftizhaneleri

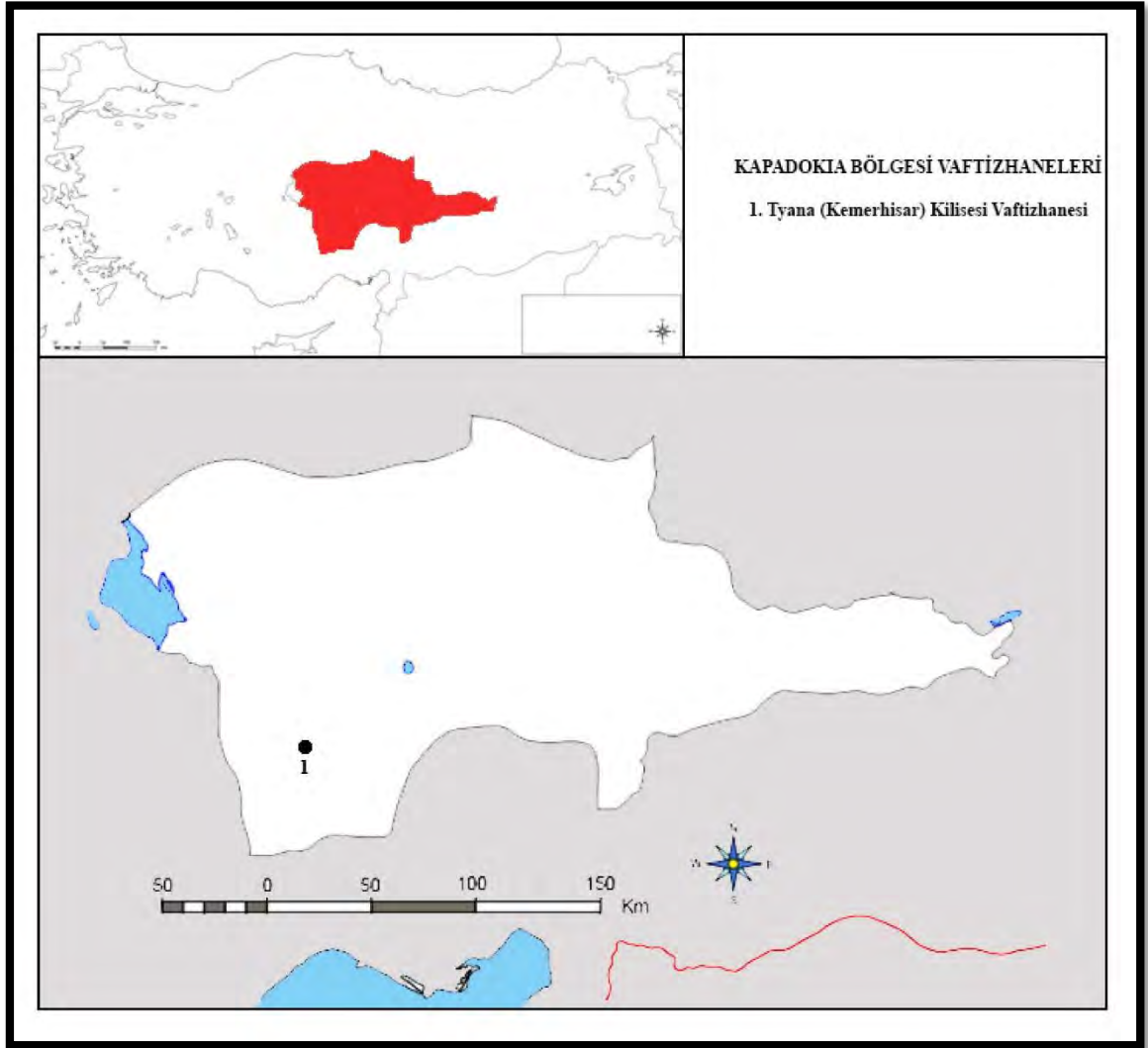
Harita 6. Ionia Bölgesi Vaftizhaneleri

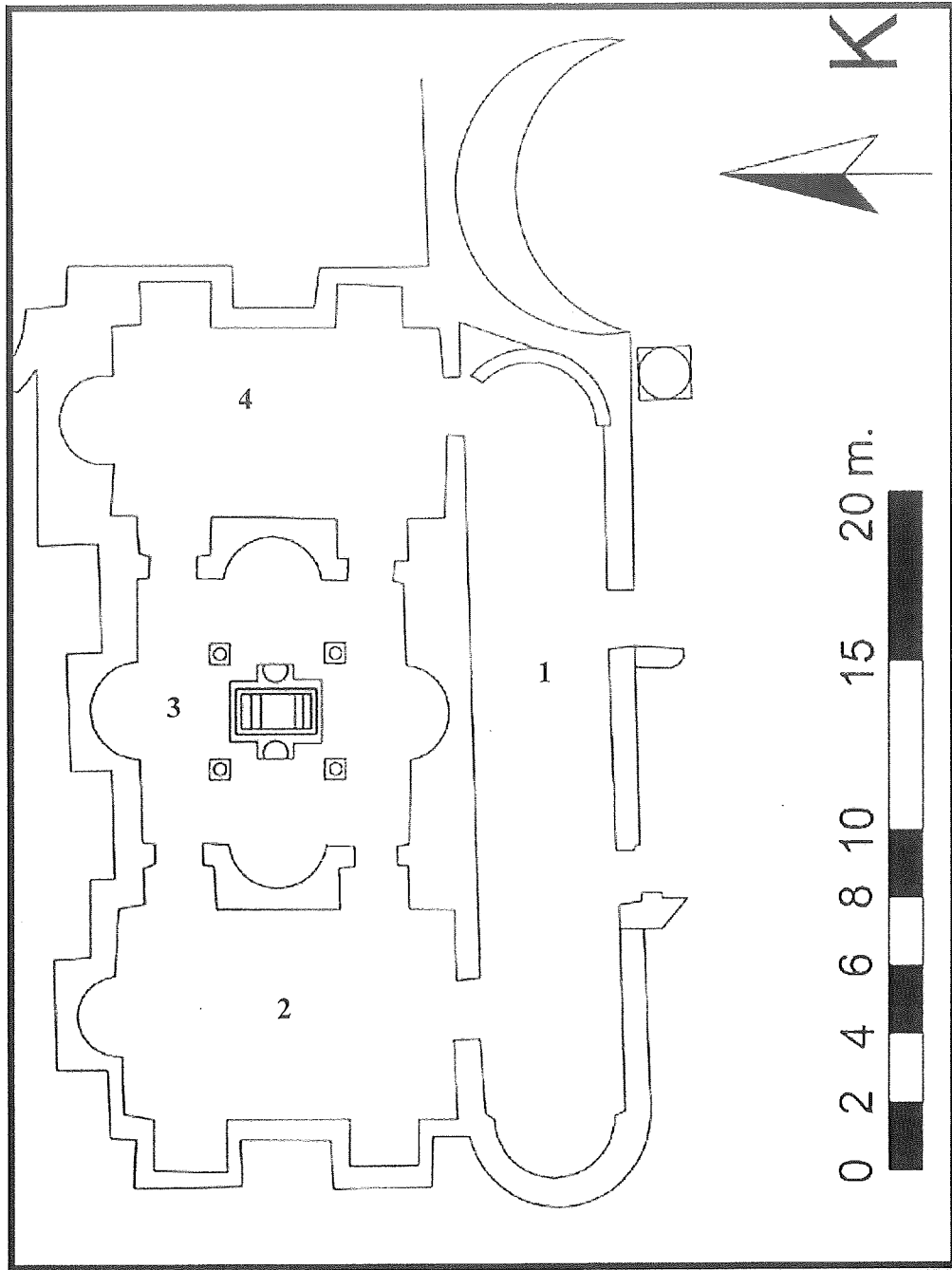
Harita 7. Konstantinopolis Vaftizhaneleri

Harita 8. Mysia Bölgesi Vaftizhaneleri

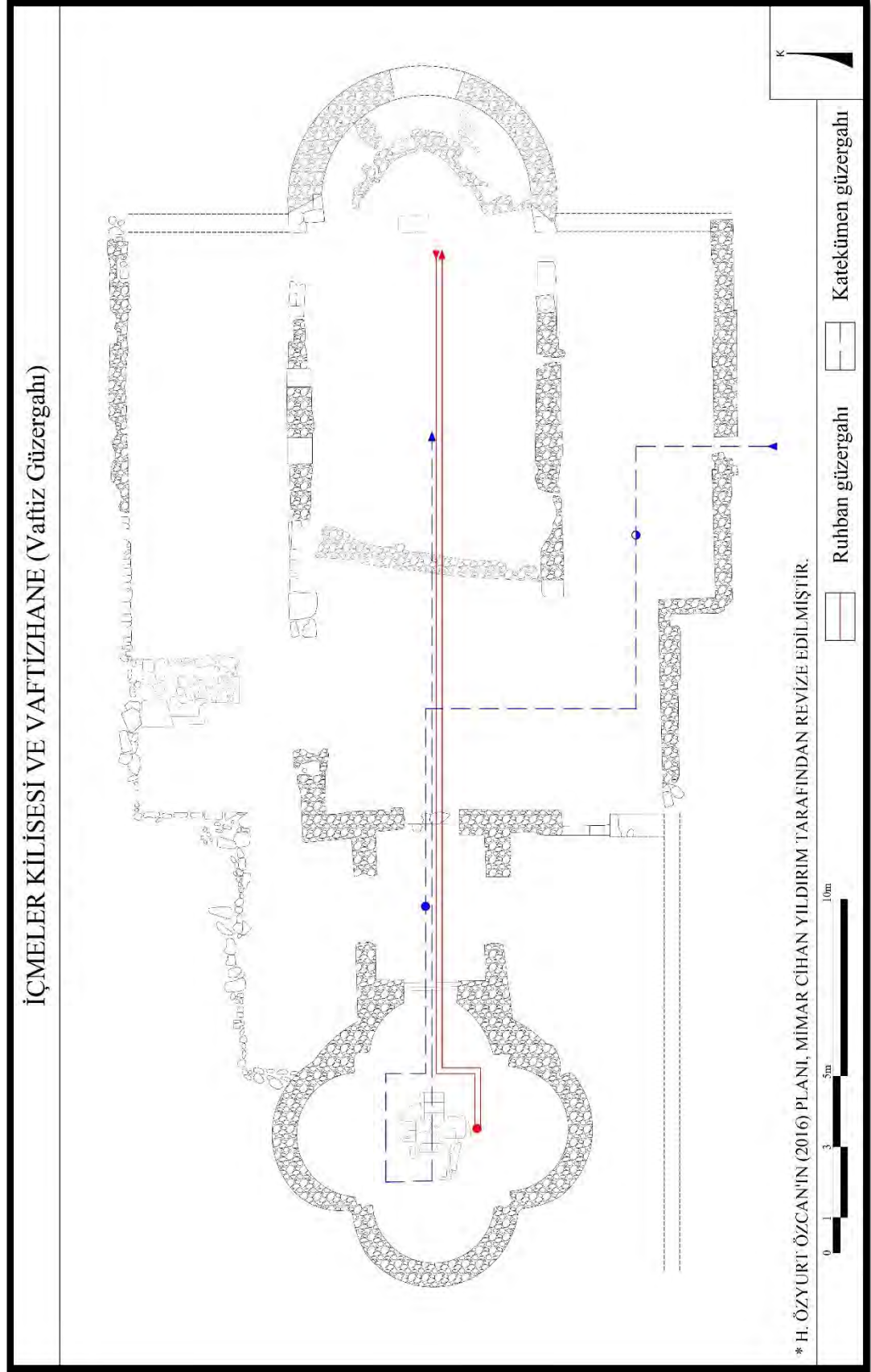

Harita 9. Kapadokia Bölgesi Vaftizhaneleri

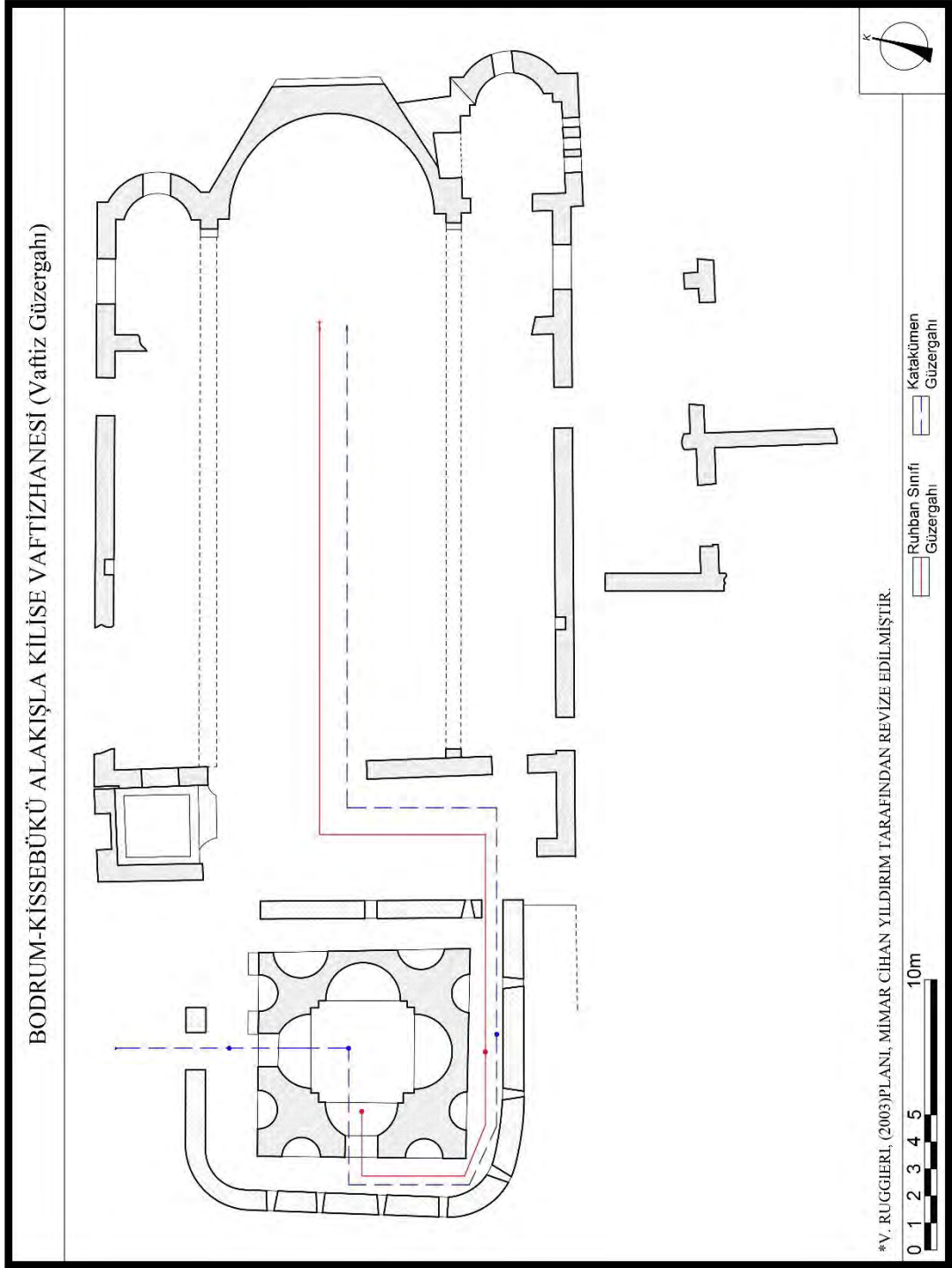

Çizim 24. Vaftizhanenin Bölümleri:

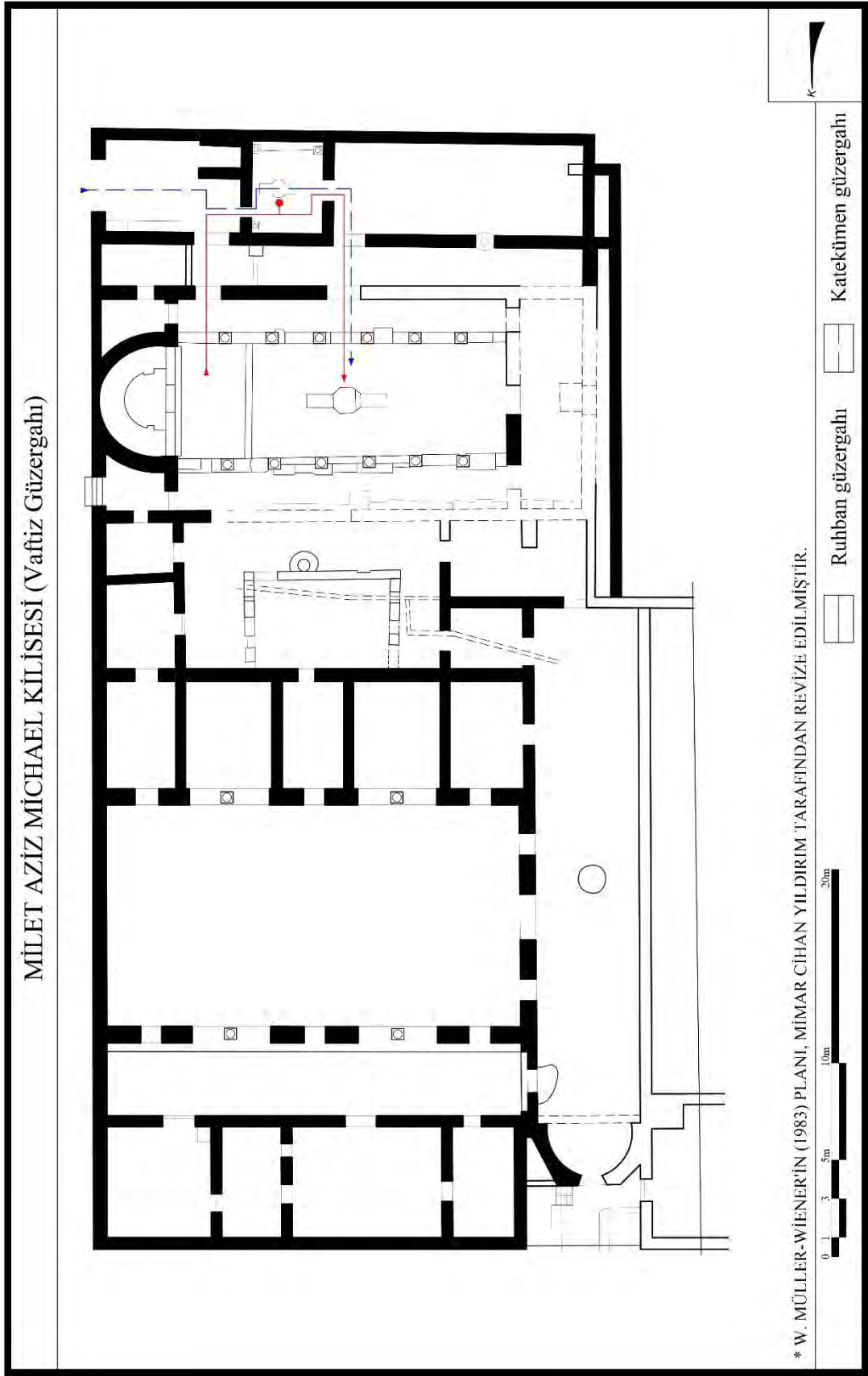
1. Vestibulus (Vestibulum)
2. Exzorsizma
3. Photisterium
4. Consignatorium

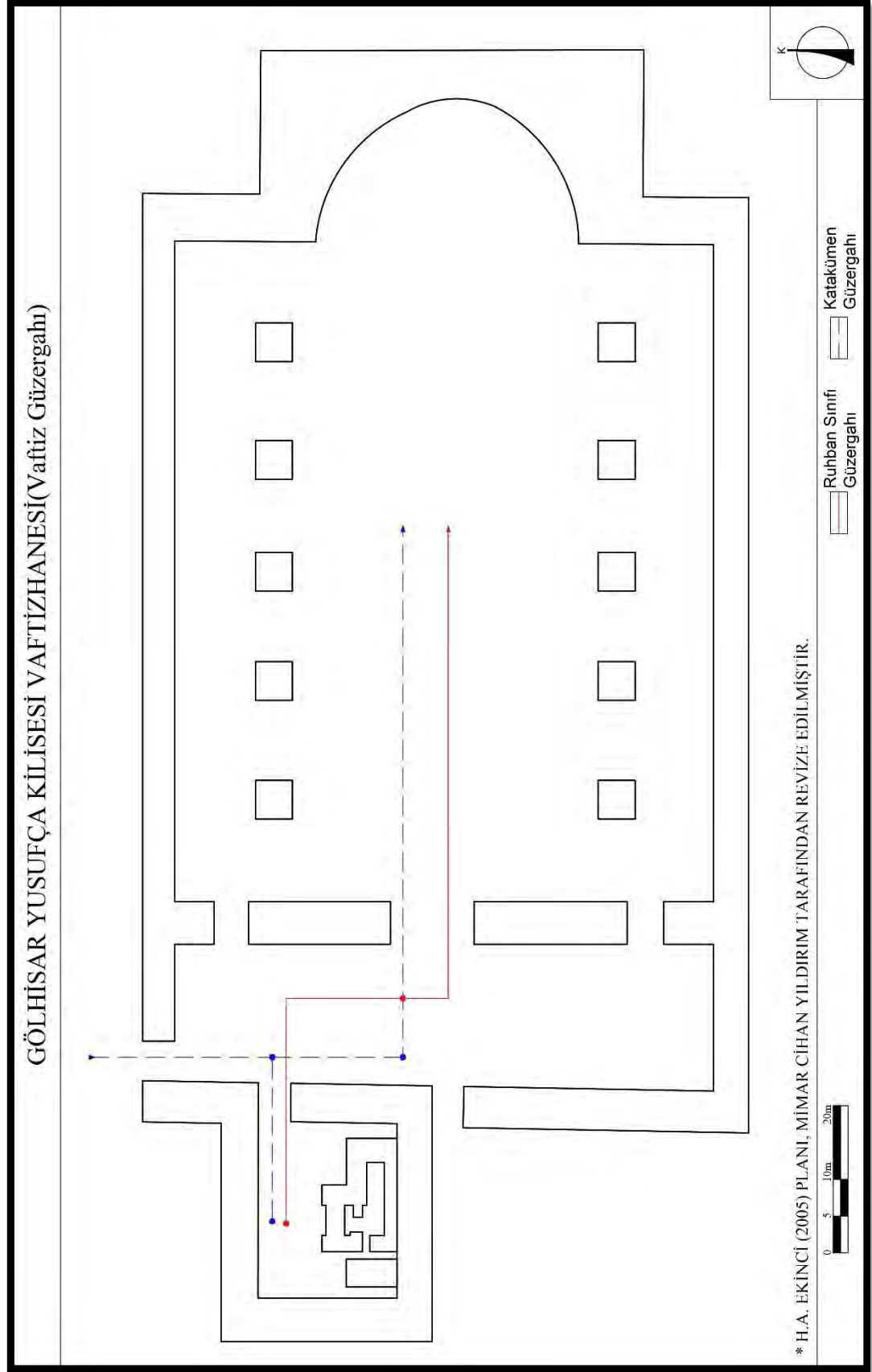
Çizim 25. Marmaris İçmeler Kilisesi

Çizim 26. Bodrum Kissebükü Alakışla Kilisesi Vaftizhanesi

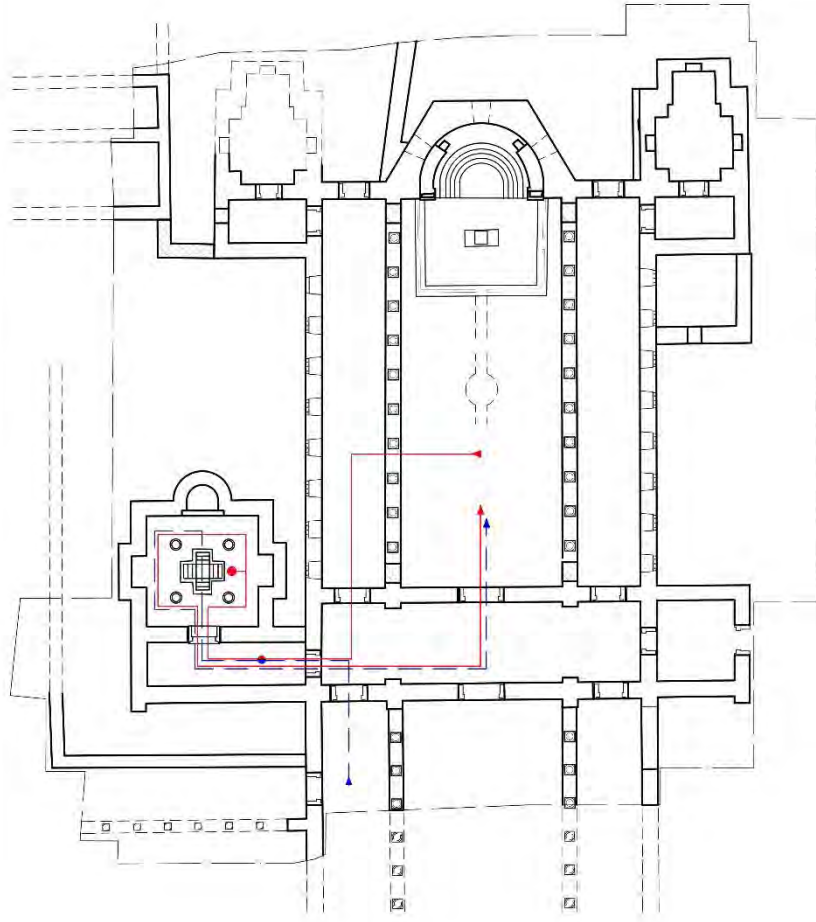

Çizim 27. Milet Aziz Mikael Kilisesi

Çizim 28. Gölhisar Yusufça Kilisesi

AMORIUM KİLİSESİ (Vaftiz Güzergahı)

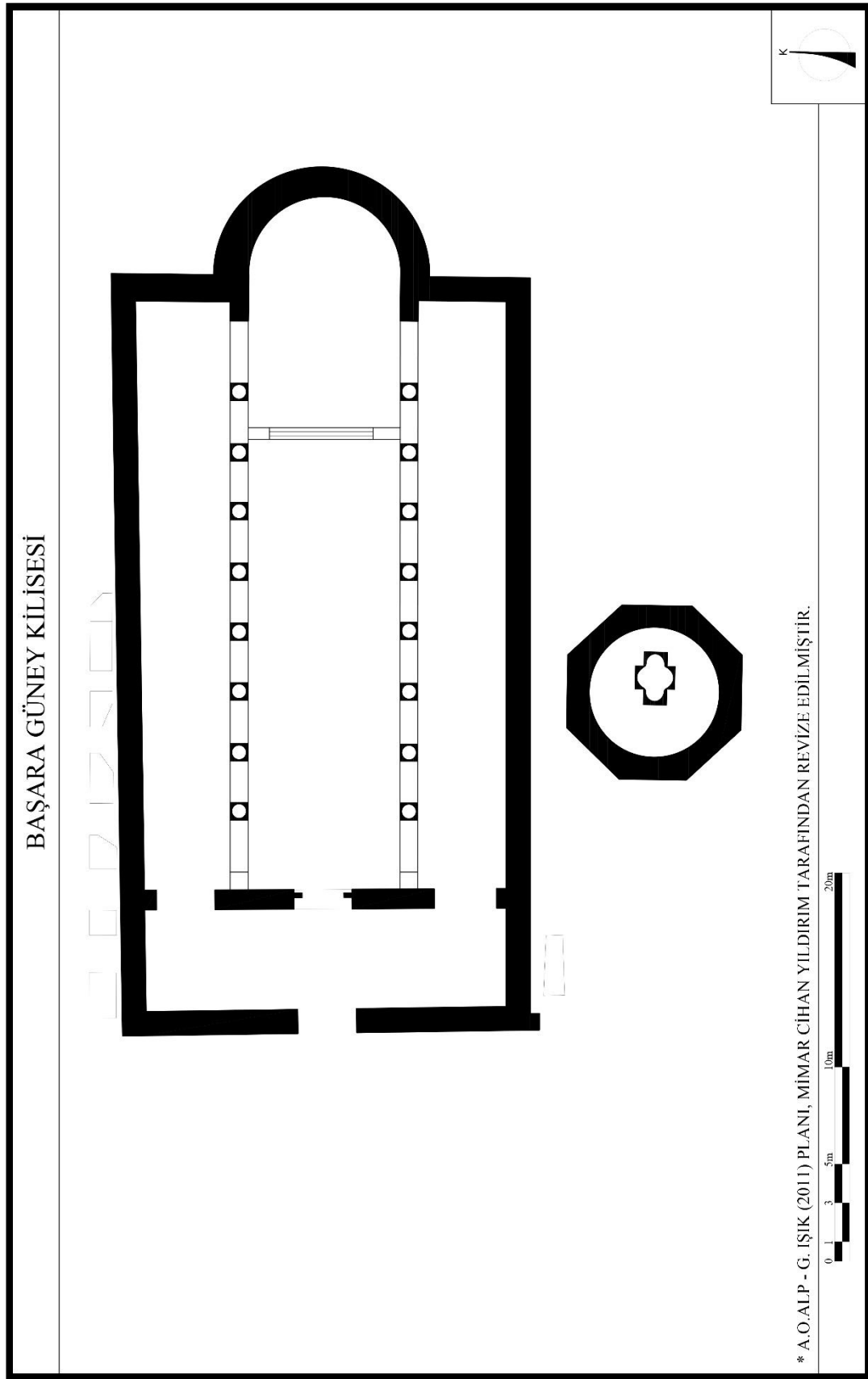
* E. EVİSON ARŞİVİ PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

— — — — —
Ruhban güzergahı

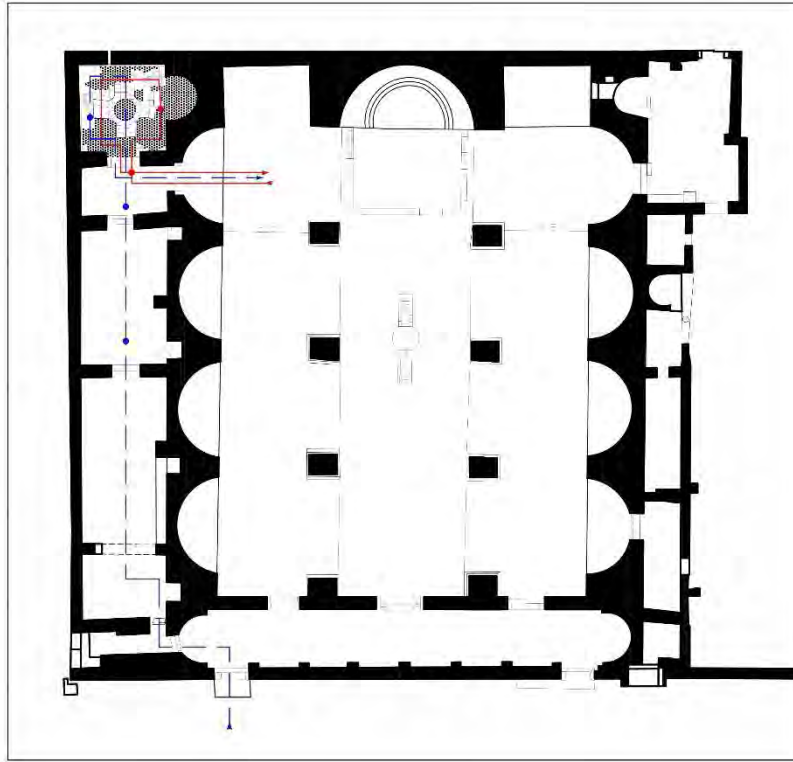
— — — — —
Katekūmen güzergahı

Çizim 29. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi

Çizim 30. Başara Güney Kilisesi Vaftizhanesi

LAODİKİA KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

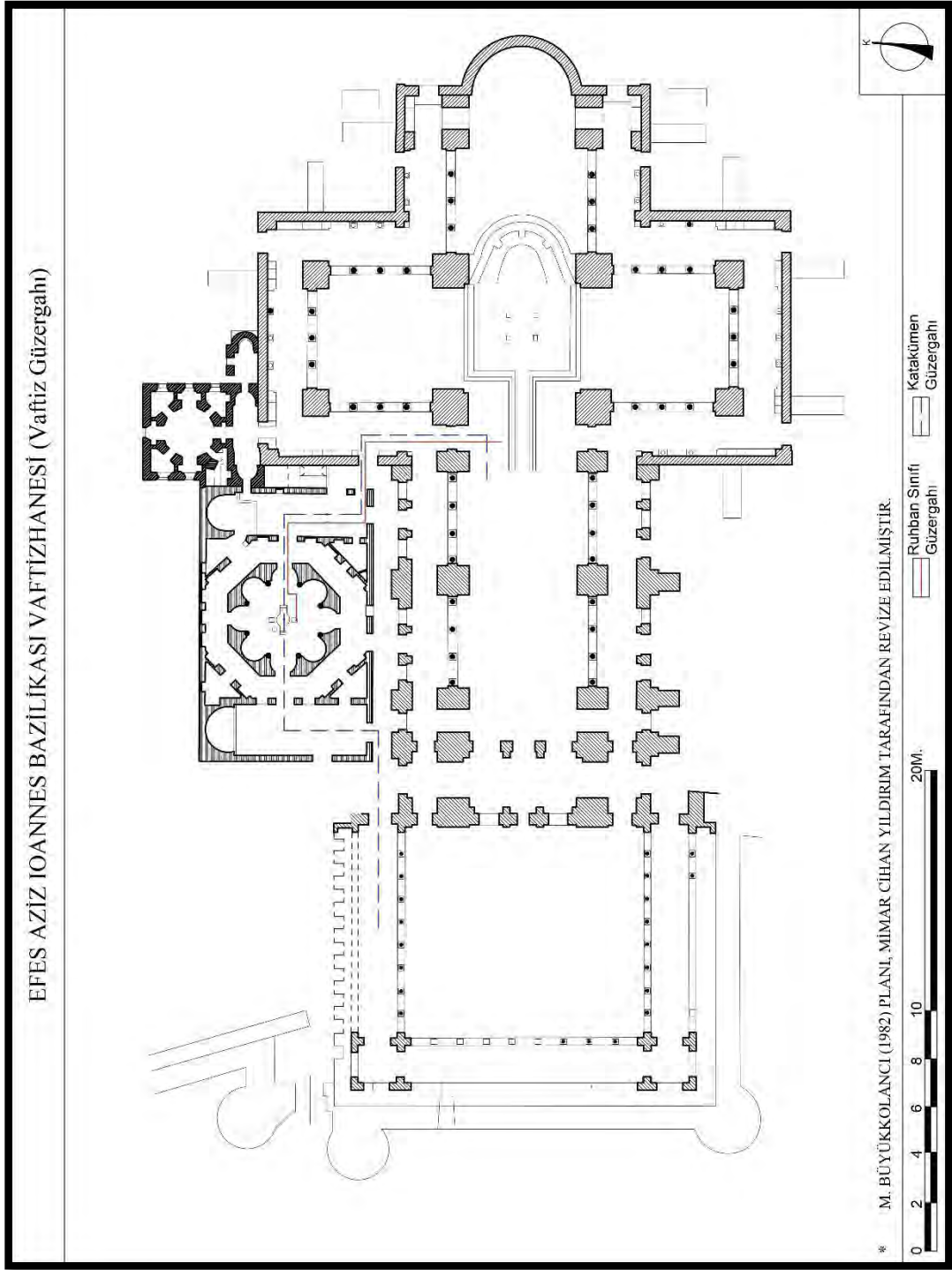

* C. ŞİMŞEK (2015) PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

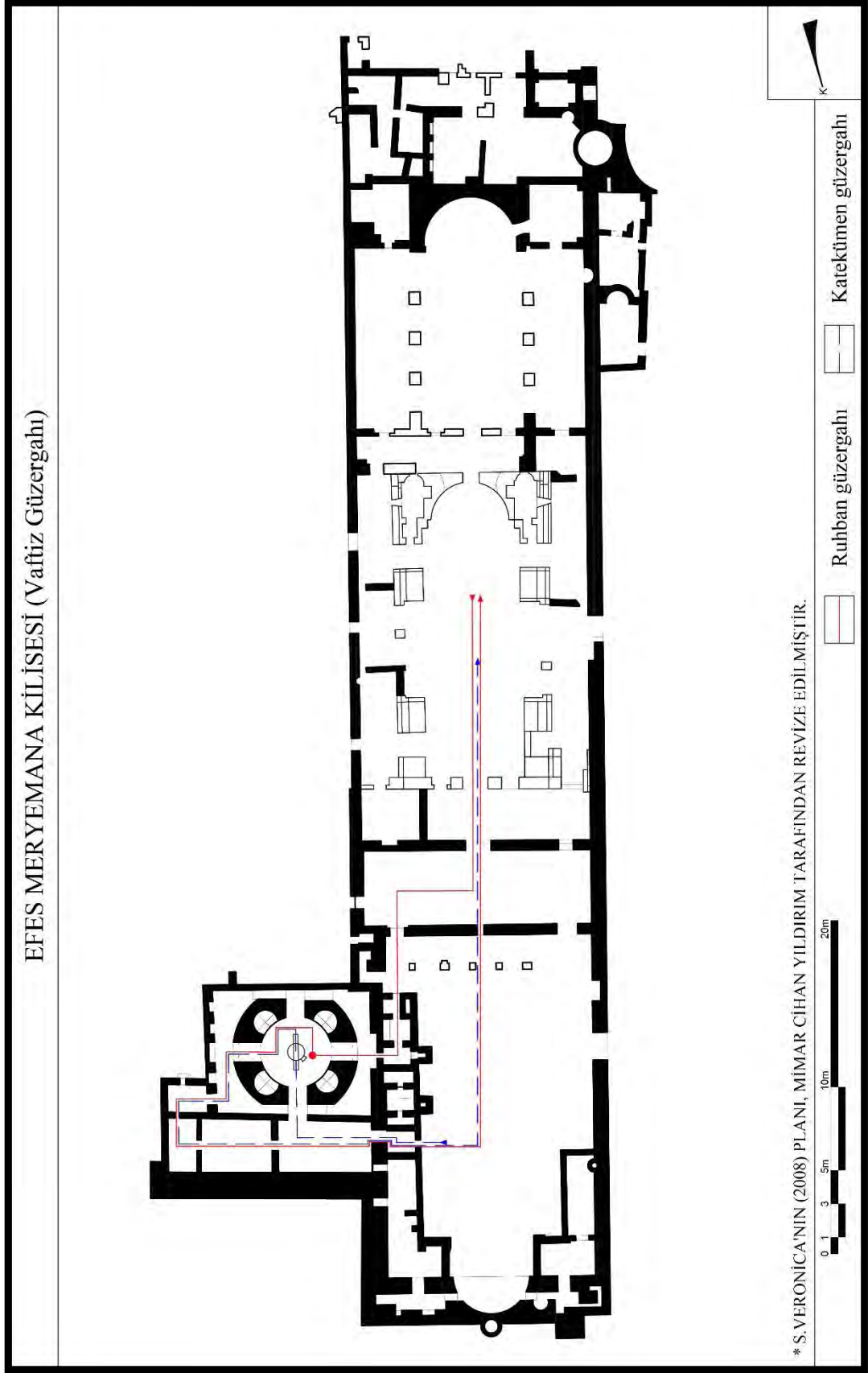

Ruhban Sınıfı
Katakümen Güzergahı

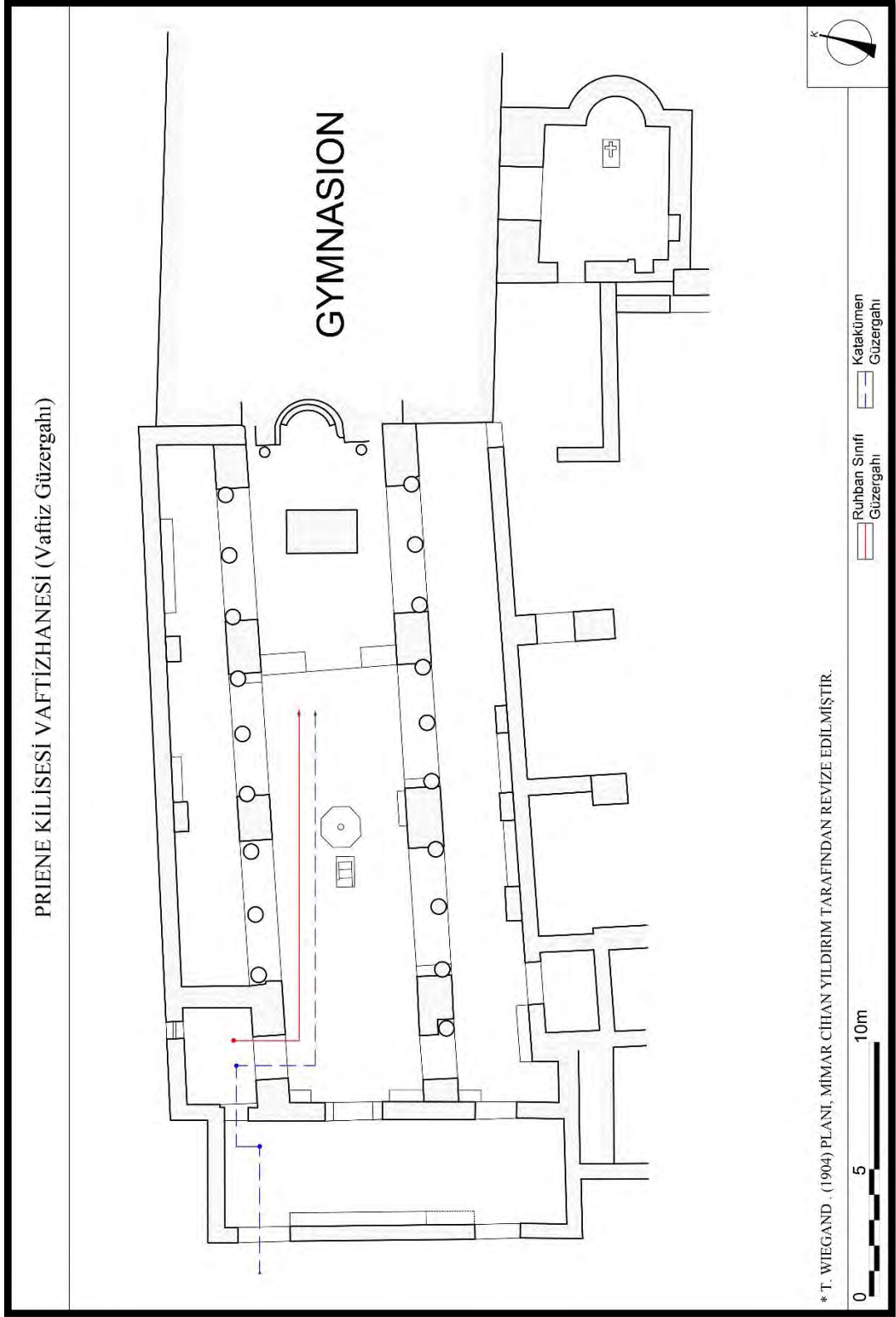
Çizim 31. Laodikia Kilisesi Vaftizhanesi

Çizim 32. Efes Aziz İoannes Bazilikası Vaftizhanesi

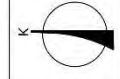
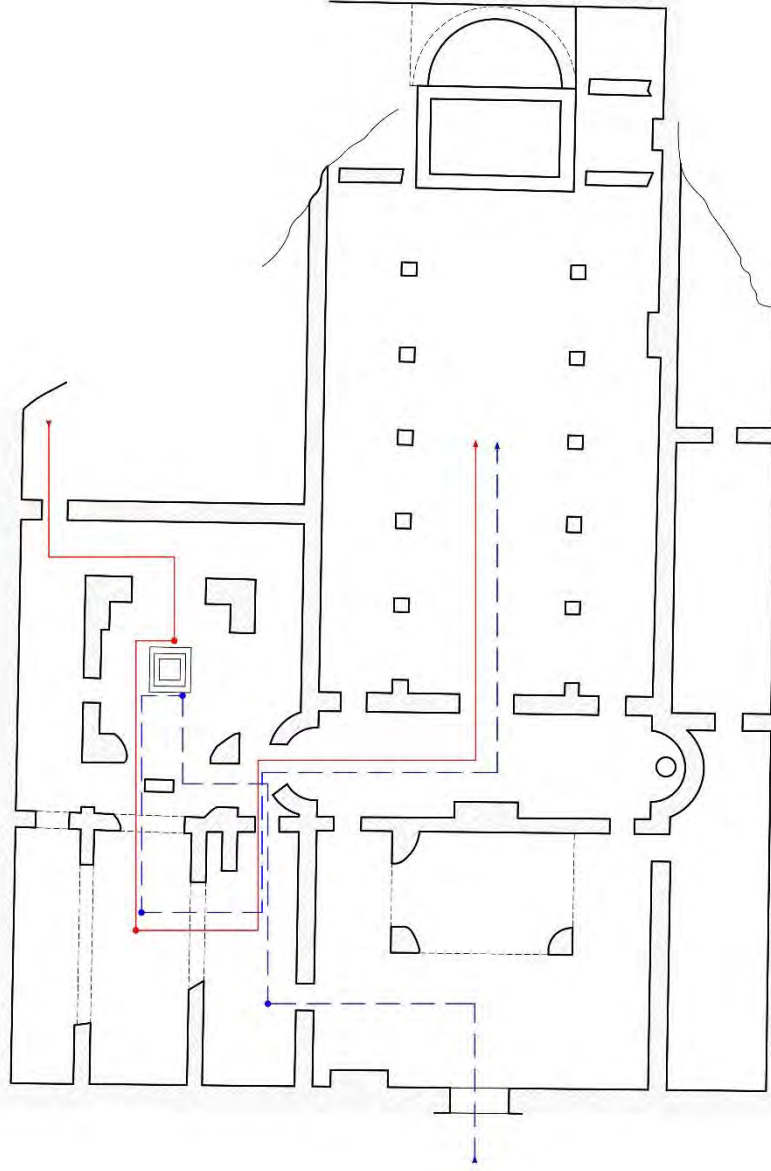

Çizim 33. Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi

Çizim 34. Priene Kilisesi Vaftizhanesi

GÜLBAHÇE KİLİSESİ VAFTİZHANESİ (Vaftiz Güzergahı)

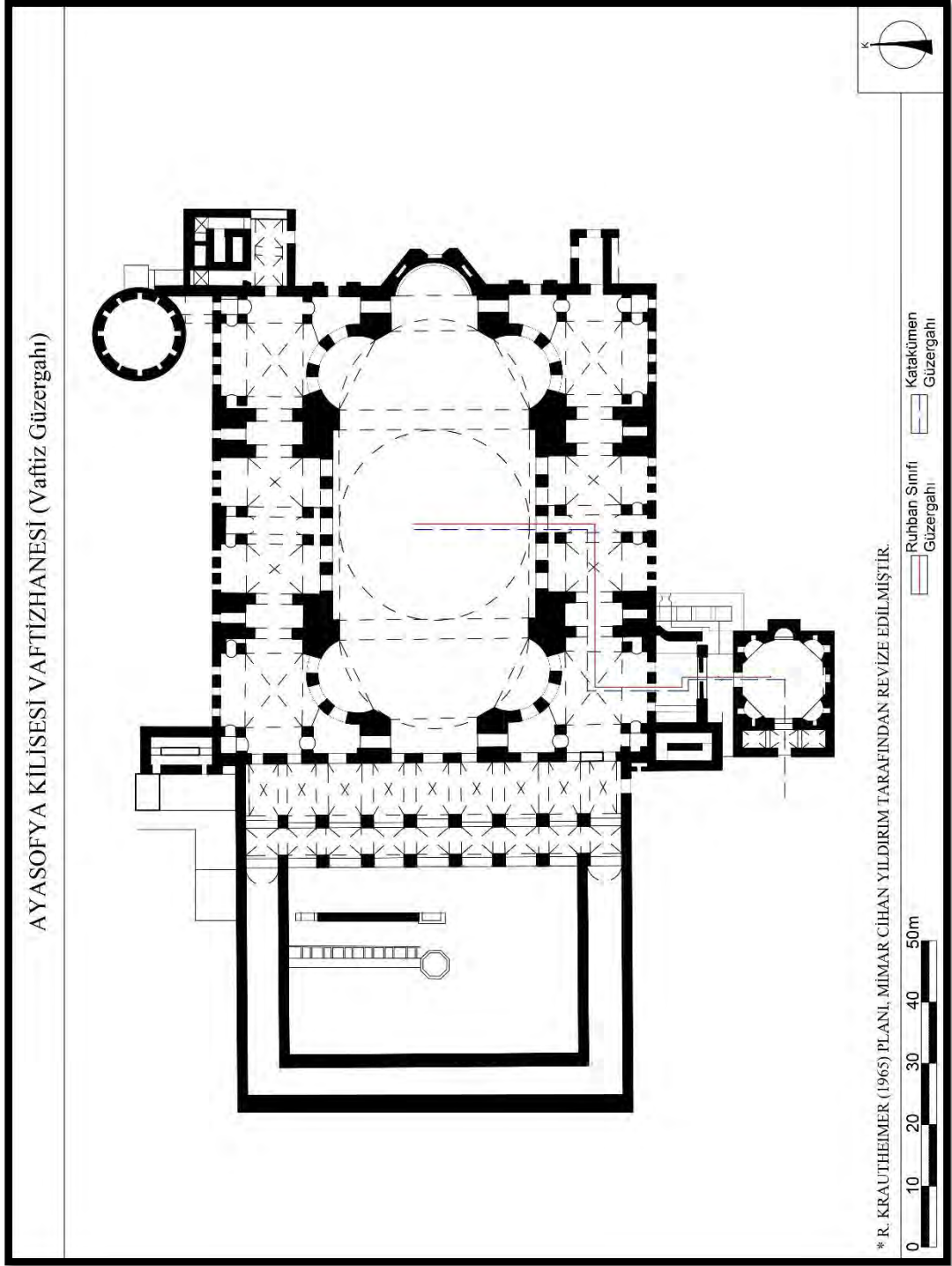
* G. WEBER (1901) PLANI, MİMAR CİHAN YILDIRIM TARAFINDAN REVİZE EDİLMİŞTİR.

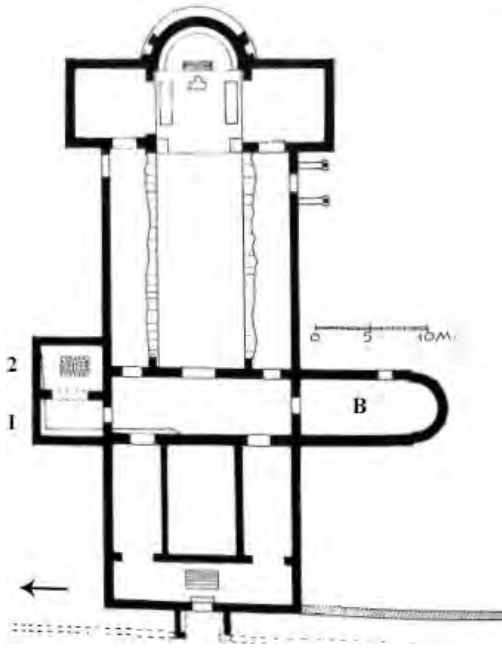
Ruhban Sınıfı
Güzergahı

Katakümen
Güzergahı

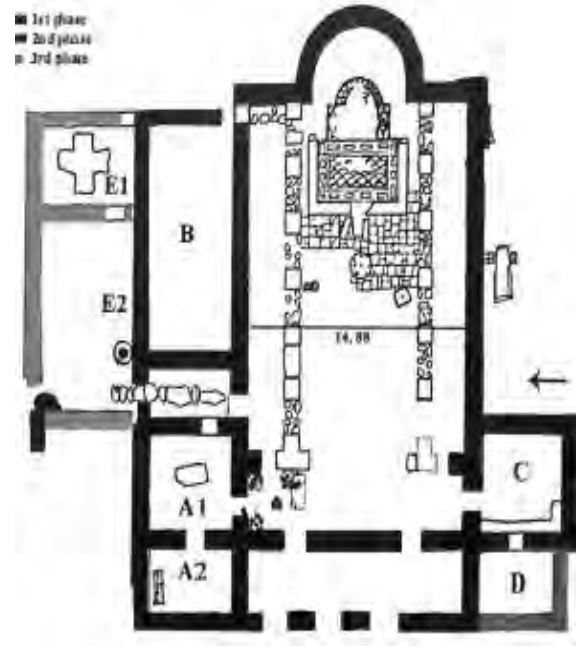
Çizim 35. Gülbahçe Kilisesi Vaftizhanesi

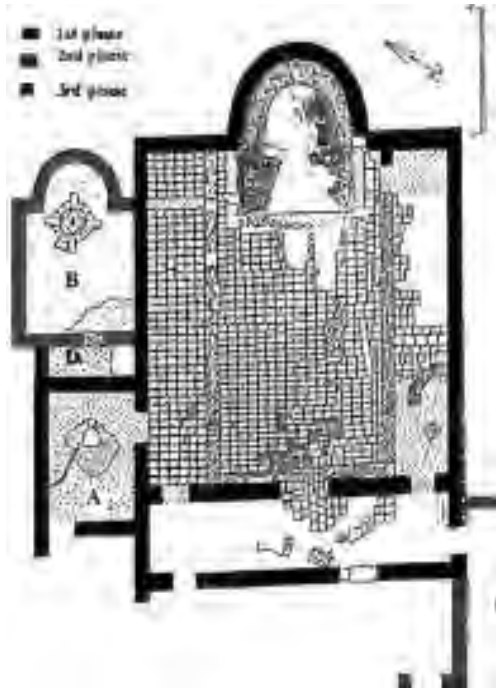
Çizim 36. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi

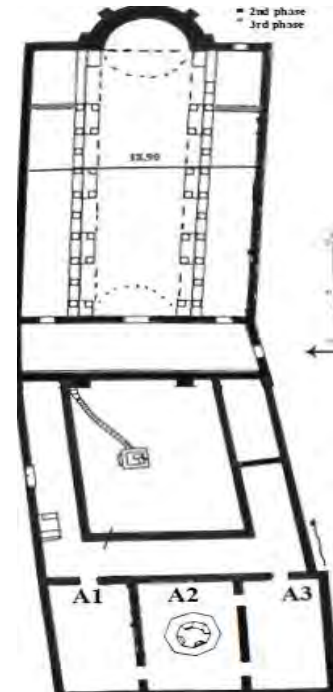
Çizim 37. Nikopolis A Bazilikası

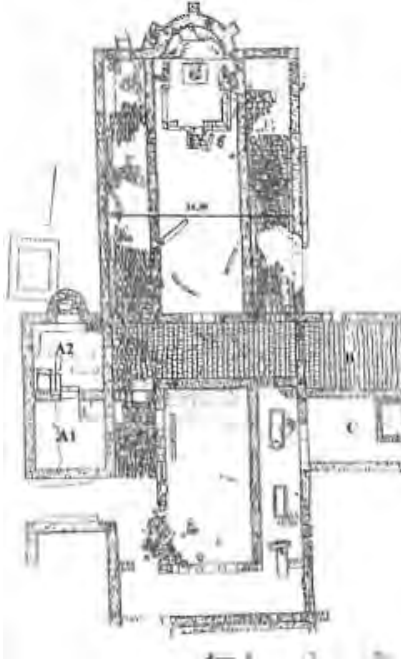
Çizim 38. Sudovol Bazilikası

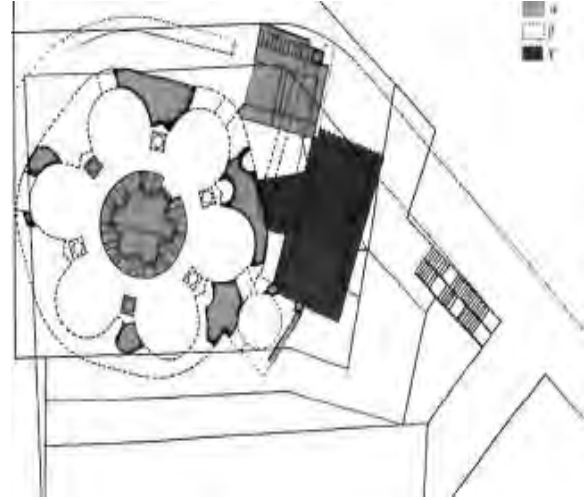
Çizim 39. Mikrevo Bazilikası

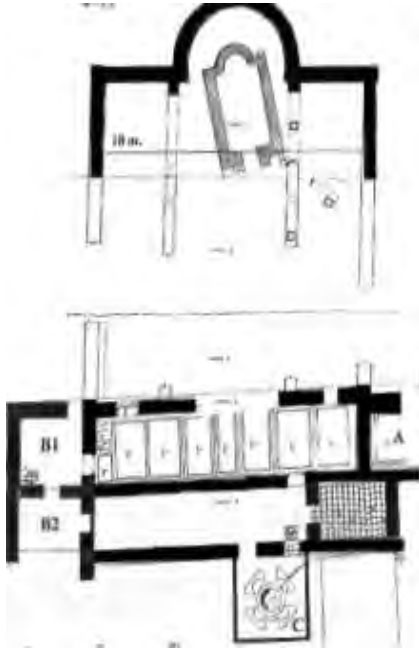
Çizim 40. Dion B Bazilikası

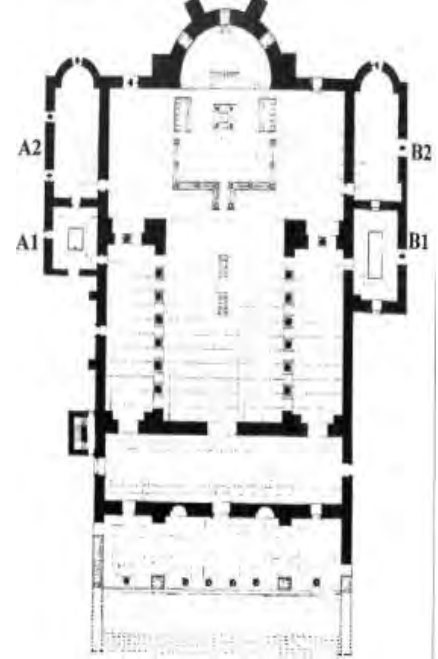
Resim 41. Dion Kubbeli Bazilika

Resim 42. Selanik Ayasofyası Vaftizhanesi

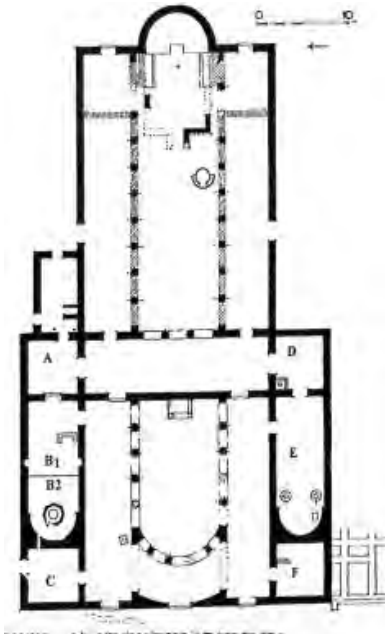
Çizim 43. Podochori Paggaiou Bazilikası

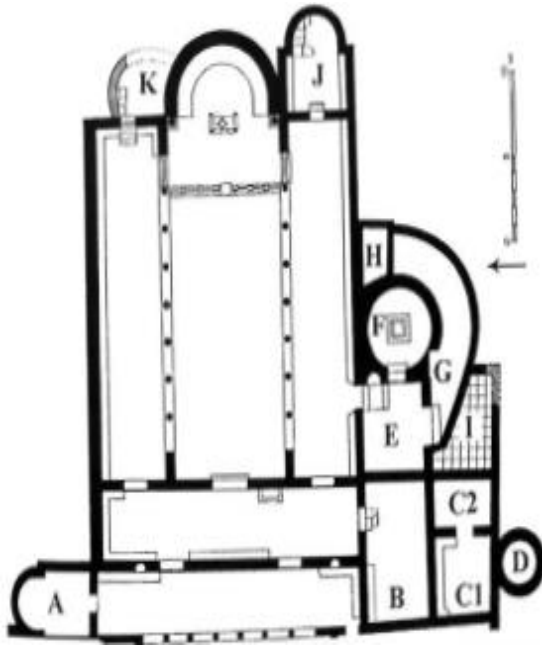
Çizim 44. Philippi B Bazilikası

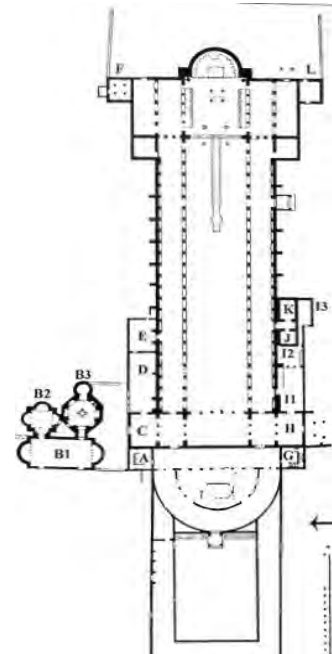
Çizim 45. Thasos, Aliki Kuzey-Güney Kilise

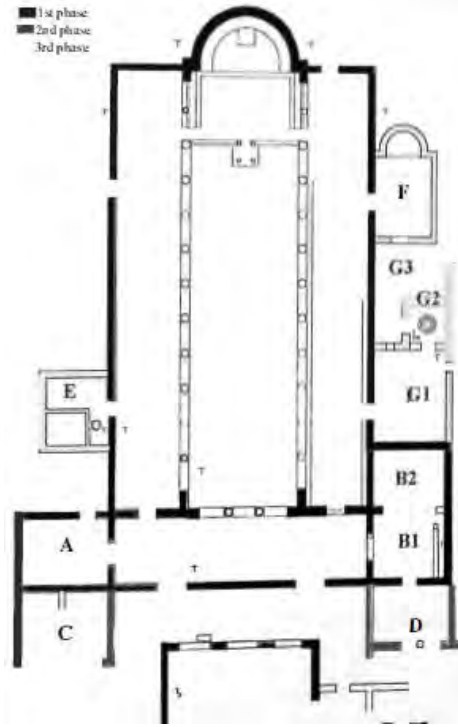
Çizim 46. Nea Anchialos A Bazilikası

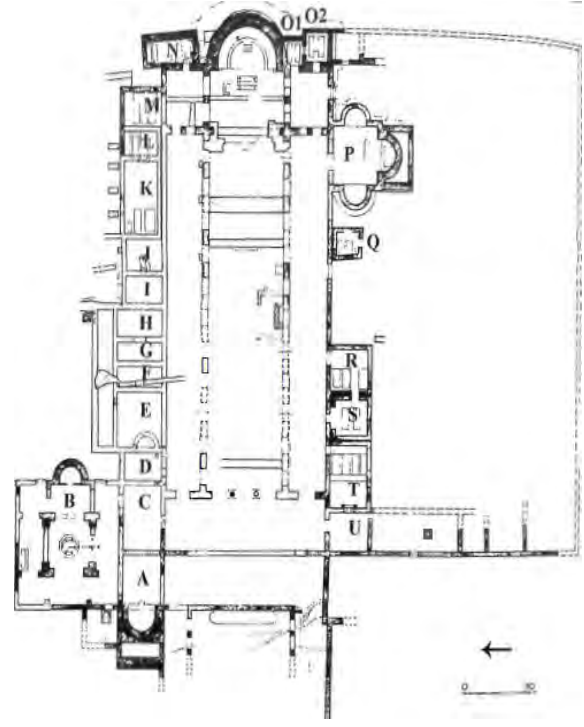
Çizim 47. Brauron Bazilikası

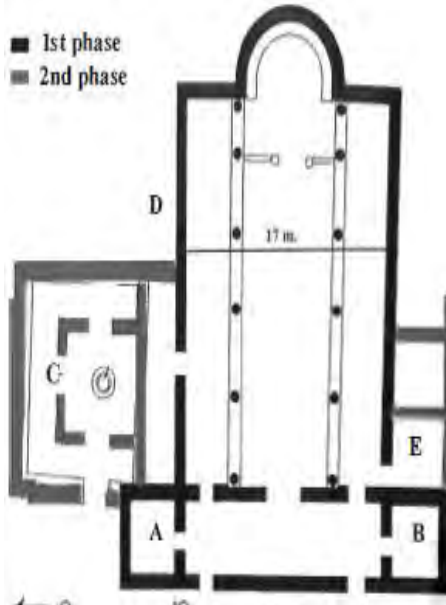
Çizim 48. Lechaion Bazilikası

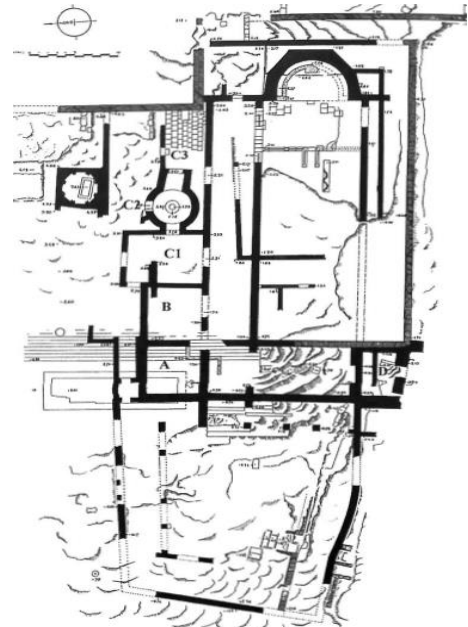
Çizim 49. Sikyon Bazilikası

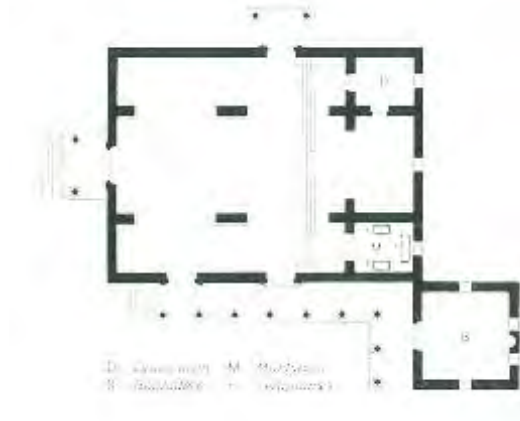
Çizim 50. Kraneione Bazilikası

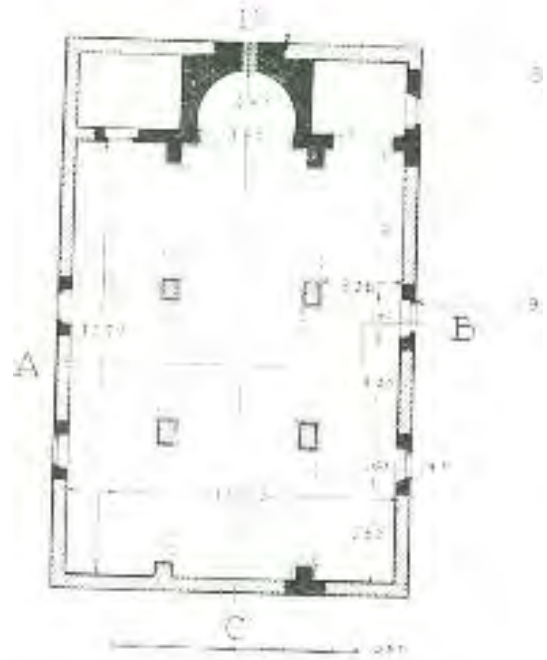
Çizim 51. Nemea Bazilikası

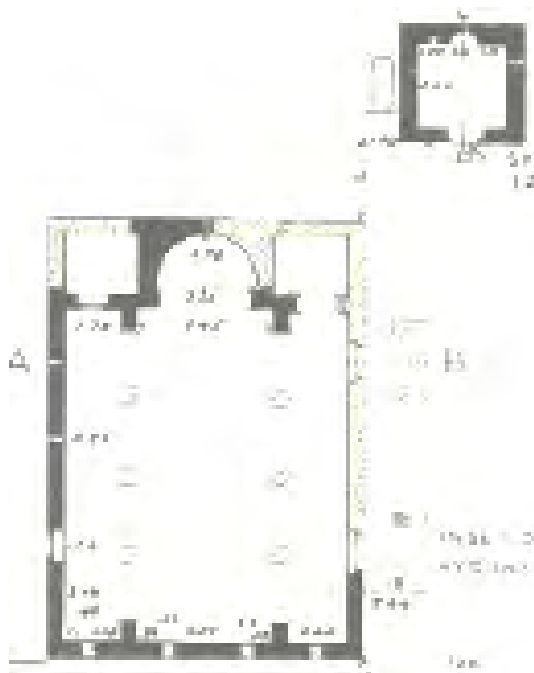
Çizim 52. Aspis Bazilikası

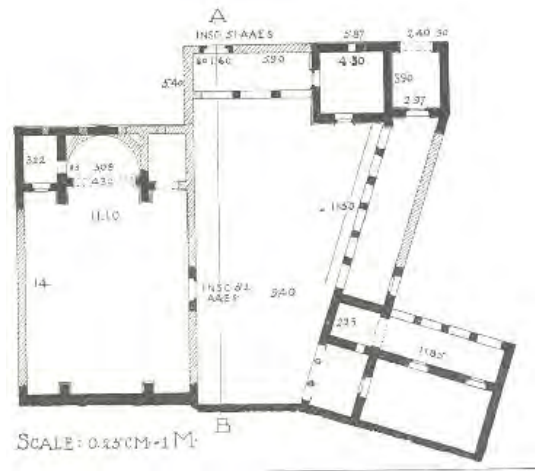
Çizim 53. Bamugga Vaftizhanesi (VI-VII. Yüzyıl), Tchalenko, G. (1953).

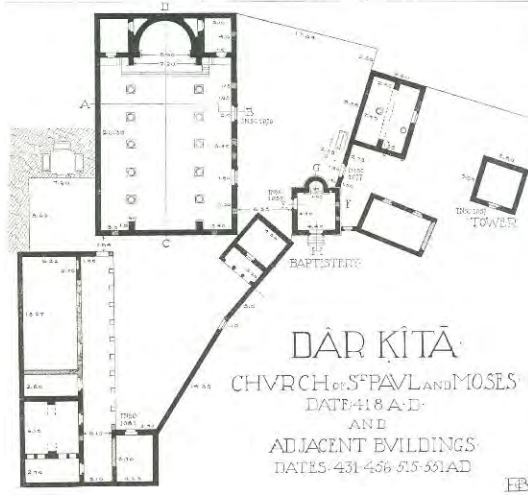
Çizim 54. Fidreh Vaftizhanesi (532), H. C. Butler, (1929).

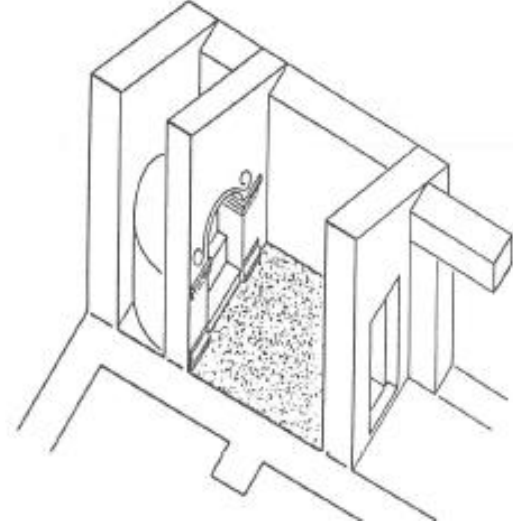
Çizim 55. Khirbet el-Khatib Vaftizhanesi (VI. Yüzyıl), H. C. Butler, (1929).

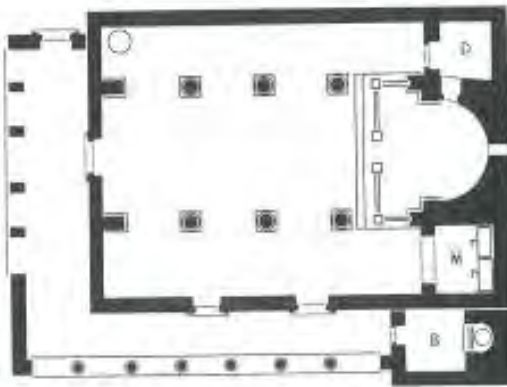
Çizim 56. Bâkirhâ Vaftizhanesi, H. C. Butler, (1929).

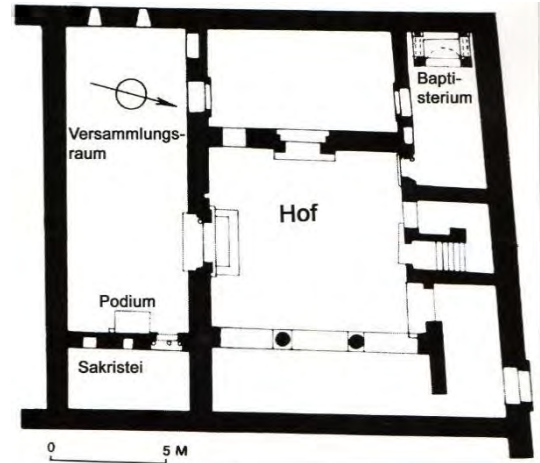
Çizim 57. Dar Kita Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), H. C. Butler, (1929).

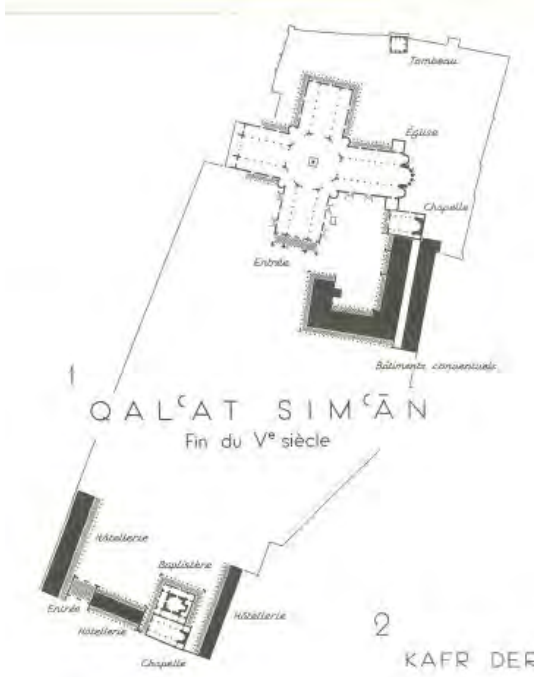
Çizim 58. Taqle Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), B. Dufay (1989).

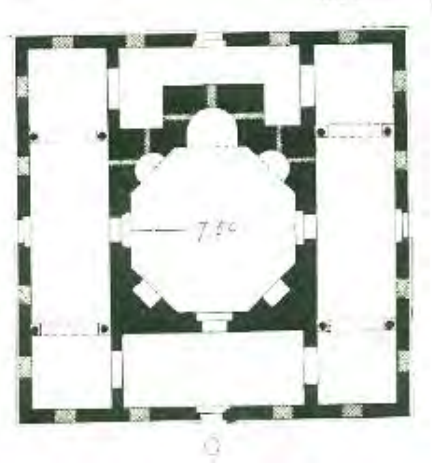
Çizim 59. Taqle Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), B. Dufay (1989).

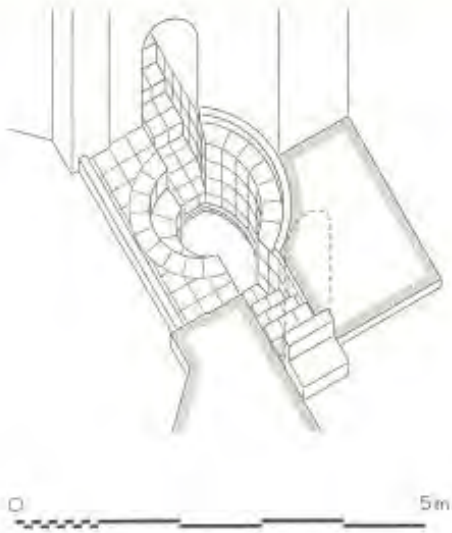
Çizim 60. Dura Europos (III. yüzyıl), Breat Brenk (2003)

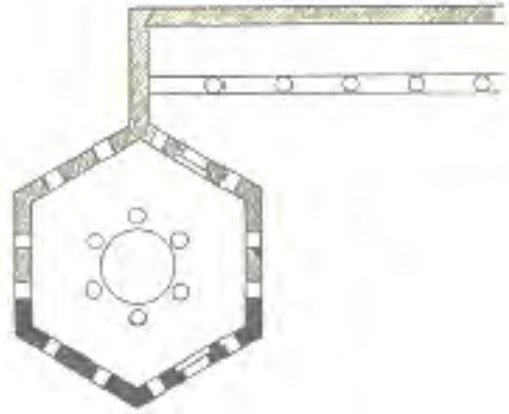
Çizim 61. Qal'at Sem'an Kilisesi Vaftizhanesi, (Tchalenko, G. (1953).

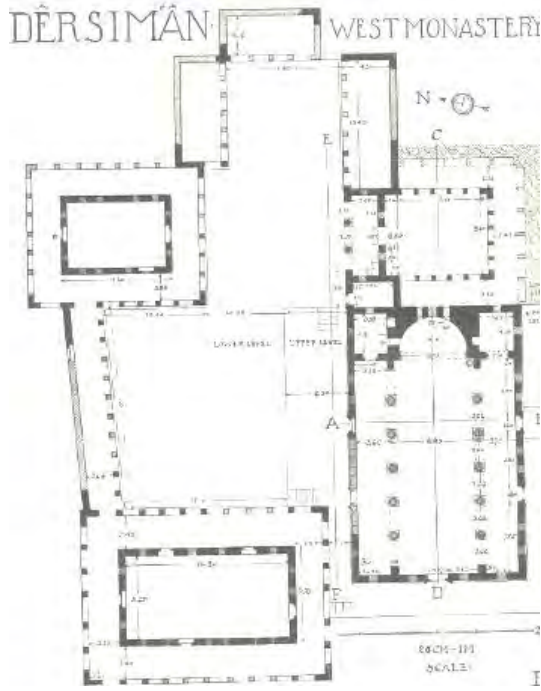
Çizim 62. Qal'at Sem'an Kilisesi Vaftizhanesi, H. C. Butler, (1929).

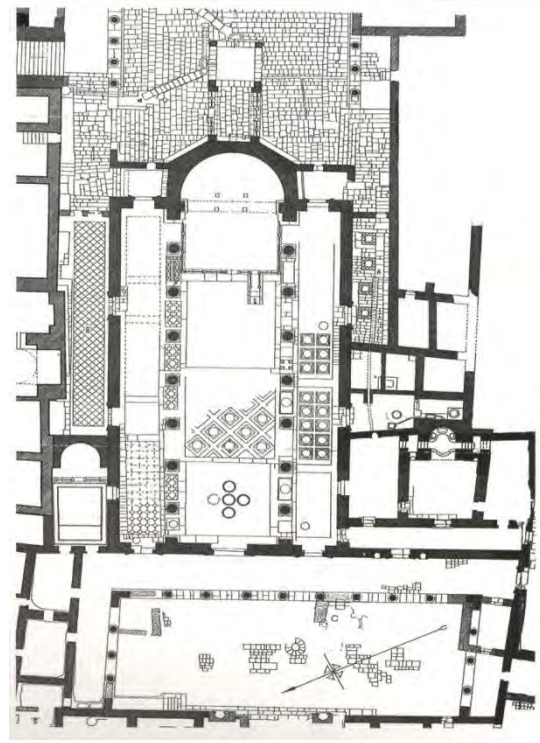
Çizim 63. Qal'at Sem'an Kilisesi Vaftiz Havuzu, (Tchalenko, G. (1953).

Çizim 64. Deir Seta Vaftizhanesi (V. yüzyıl), H. C. Butler, (1929).

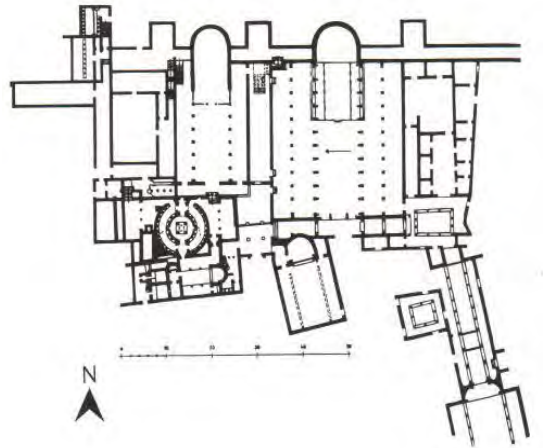
Çizim 65. Deir Semaan (Simeon Stylitis I. Evre, V. yüzyıl), H. C. Butler, (1929).

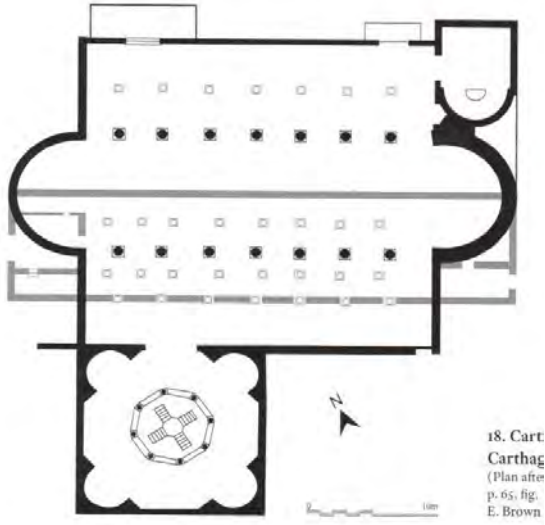
Çizim 66. Gerasa St. Theodora Kilisesi , Breat Brenk (2013).

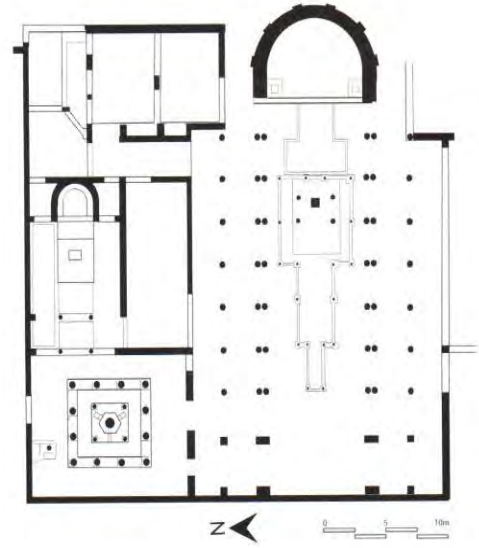
Çizim 67. Kartaca Bir Ftouha Bazilikası Vaftizhanesi (VI. yüzyıl), Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014)

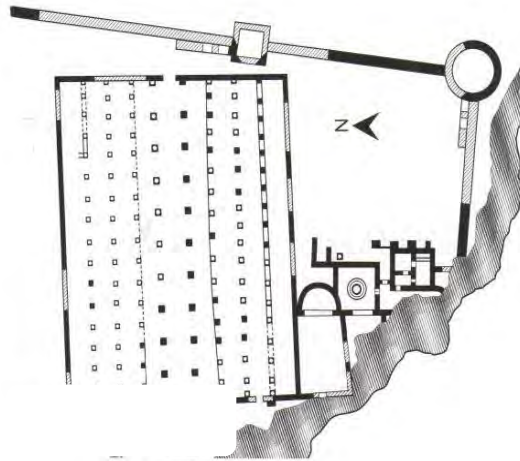
Çizim 68. Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi (V. yüzyıl), Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

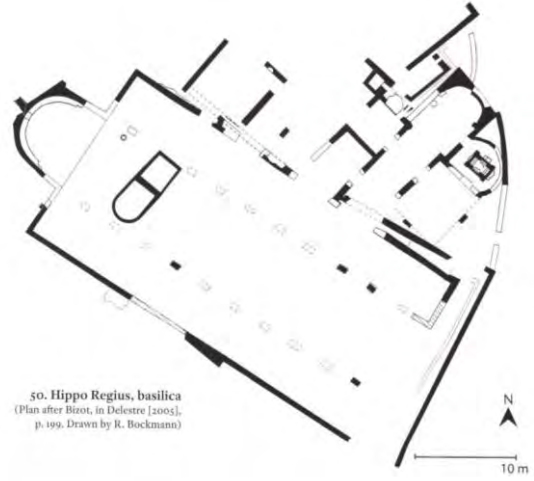
Çizim 69. Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

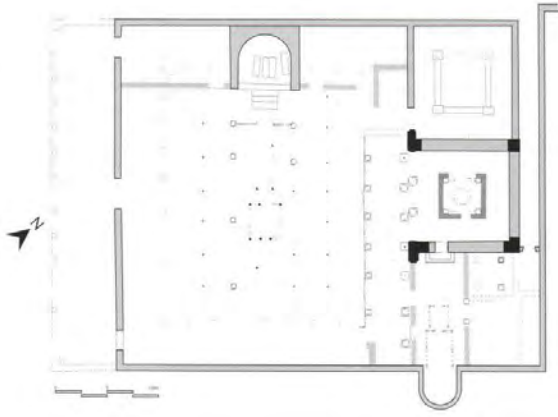
Çizim 70. Kartaca Dermech I Nolu Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

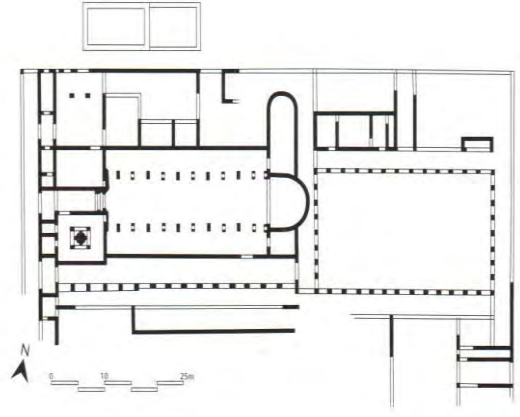
Çizim 71. Tipasa Katedral Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

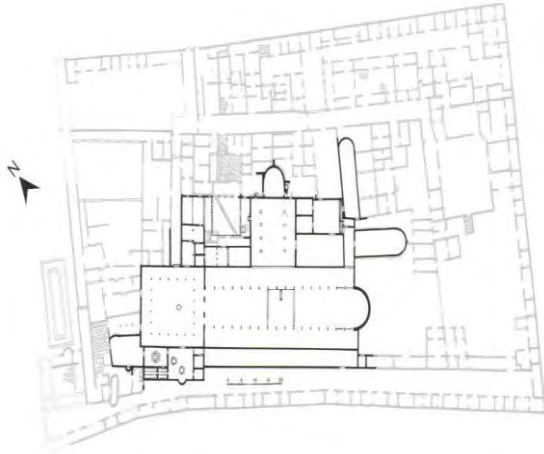
Çizim 72. Cezayir Hippo Regius Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

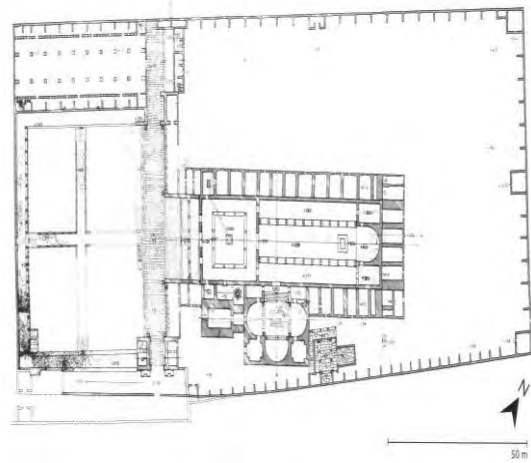
Çizim 73. Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

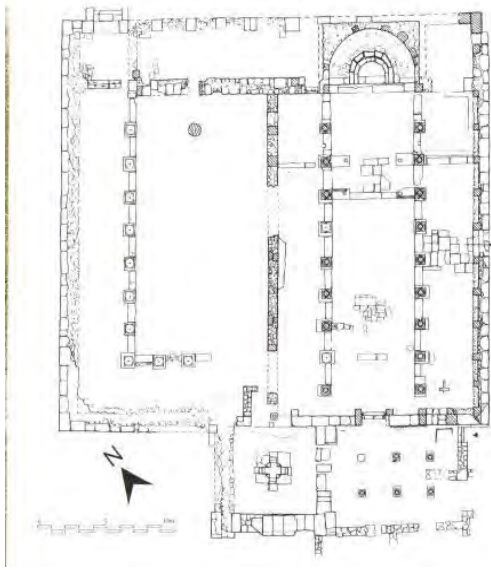
Çizim 74. Timgad Thamugadi Caecilianist Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

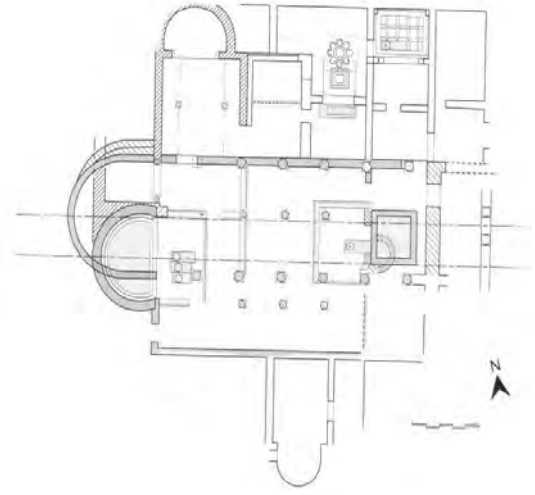
Çizim 75. Timgad Thamugadi Donastik Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

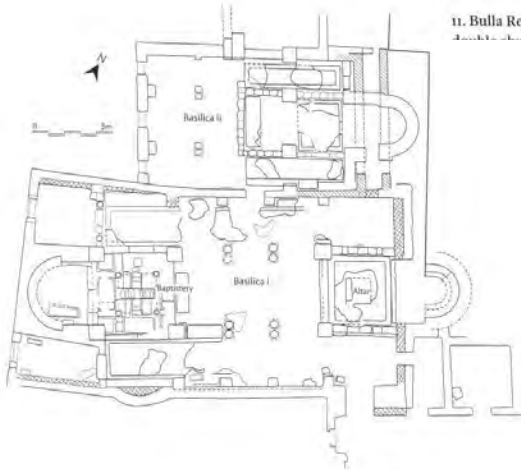
Çizim 76. Tebessa St. Crispina Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

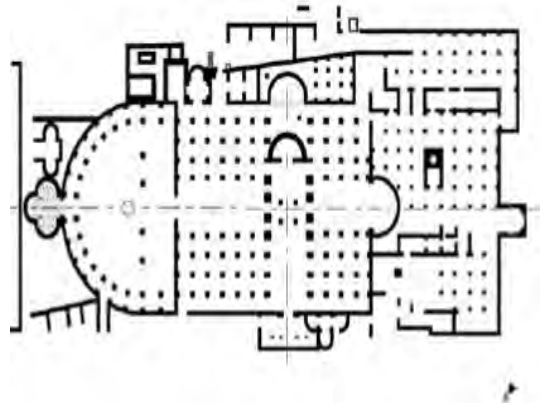
Çizim 77. Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

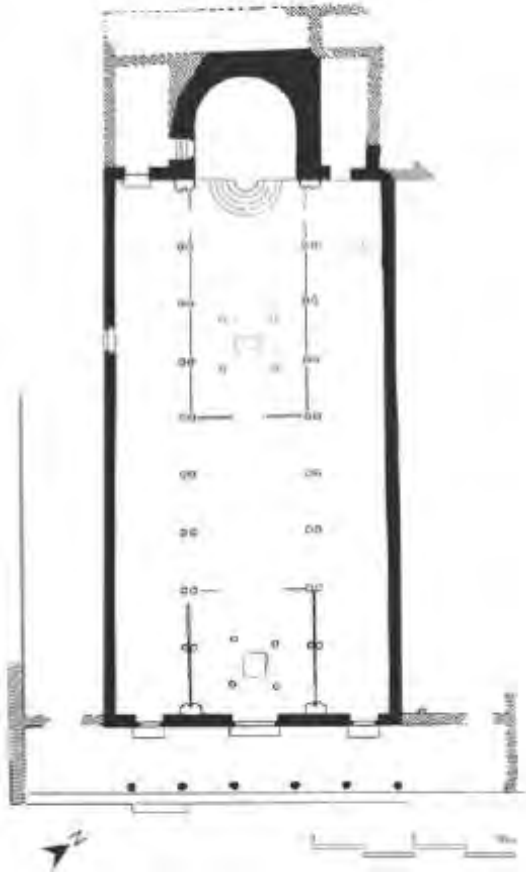
Çizim 78. Uppenna Henchir Chigarnia Kilisesi Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

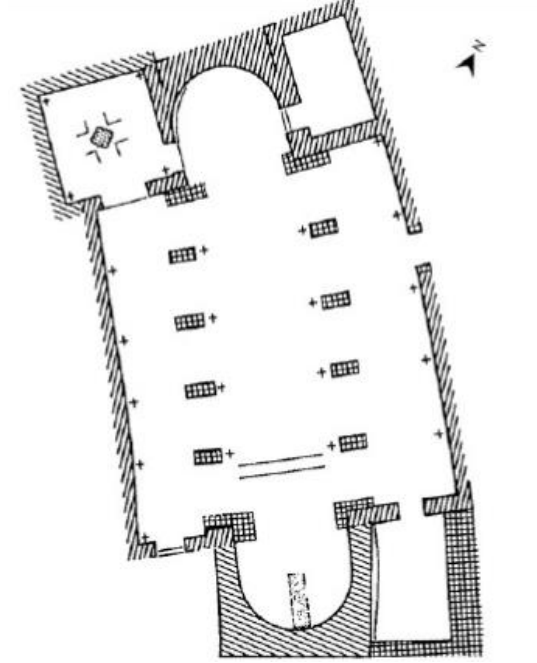
Çizim 79. Bulla Regia İkiz Kilise, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

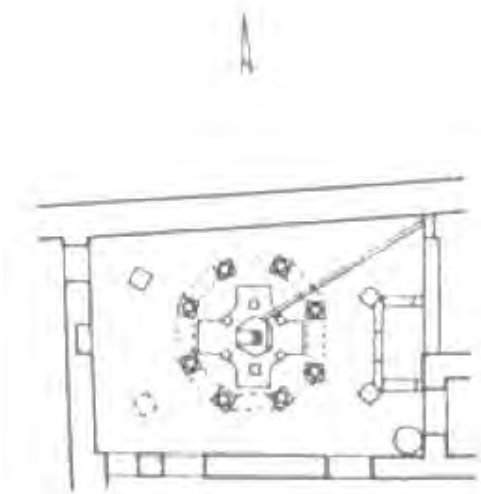
Çizim 80. Kartaca Damaus-el Carthage Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

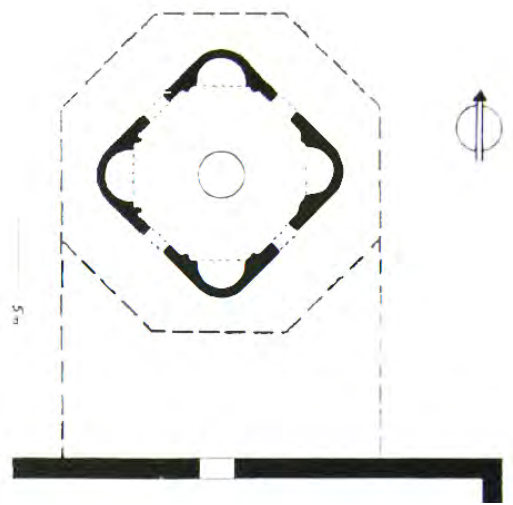
Çizim 80. Tunus Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

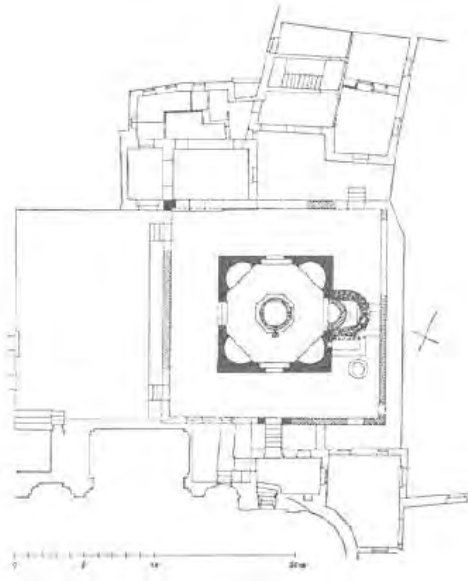
Çizim 81. Belais Maior Bazilikası I Nolu Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

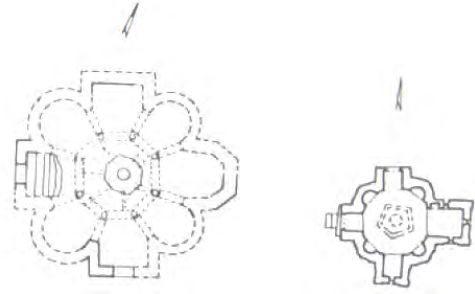
Çizim 82. Lucca Vaftizhanesi ve Vaftiz Havuzu (500)

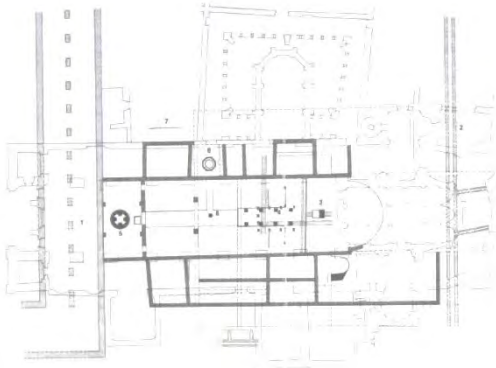
Çizim 83. Ravenna Vaftizhanesi (387), S.Ristow (1998)

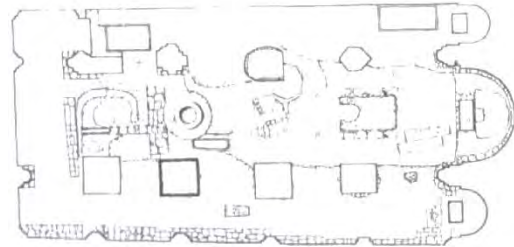
Çizim 84. Riva San Vitale Vaftizhanesi (750), S.Ristow (1998)

Çizim 85. San Ponso Vaftizhanesi (700), S.Ristow (1998)

Çizim 86. Aosta Vaftizhanesi Vaftiz(387), S.Ristow (1998)

Çizim 87. Finale Ligure Vaftizhanesi(500), S.Ristow (1998)

Resim 99. Marmaris-İçmeler Bazilikası, batıdan doğuya bakış

Resim 100. Marmaris-İçmeler Bazilikası vaftizhanesi ve vaftiz havuzu.

Resim 101. Alabanda, Apollon Istomitos Tapınağı genel görünüş

Resim 102. Alabanda Vaftizhanesi, Vaftiz Havuzu.

Resim 103. Akyaka Çatalçam Bazilikası batıdan doğuya bakış.

Resim 104. Akyaka Çatalçam Bazilikası vaftizhanesi

Resim 105. Gölhisar/Yusufça Kilisesi Kuzeybatıdan Bakış

Resim 106. Gölhisar/Yusufça Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 107. Gölhsar/Yusufça Kilisesi vaftizhanesi vaftiz havuzu.

Resim 108. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesinin Genel Görünüşü

Resim 109. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesinin Giriş Açıklığı ve Vaftiz Havuzu

Resim 110. Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi, Oğuz Alp'in arşivinden

Resim 111. Han- Başara Güney Kilisesi Vaftiz Havuzu, Oğuz Alp'in arşivinden

Resim 112. Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Genel Görünüş

Resim 113. Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi Genel Görünüş

Resim 114. Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu Genel Görünüş

Resim 115. Laodikeia Kilisesi Genel Görünüş

Resim 116. Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 117. Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 118. Hierapolis Katedral Kilisesi Genel Görünüş

Resim 119. Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi Genel Görünüş

Resim 120. Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 121. Efes Meryemana Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 122. Priene Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 123. Priene Kilisesi Vaftizhanesi

Resim 124. Milet Aziz Mikael Kilisesi doğudan batıya bakış.

Resim 125. Milet Aziz Mikael Kilisesi vaftizhanesi batıdan doğuya bakış.

Resim 126. Milet Aziz Mikael Kilisesi vaftizhanesi

Resim 127. Milet Aziz Mikael Kilisesi Vaftizhanesi ve Vaftiz Havuzu (Tülin Şener'in tezinden alınmıştır).

Resim 128. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Dış Görünüş

Resim 129. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Giriş

Resim 130. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi İç Görünüş

Resim 131. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi İ Kubbe Görünüş

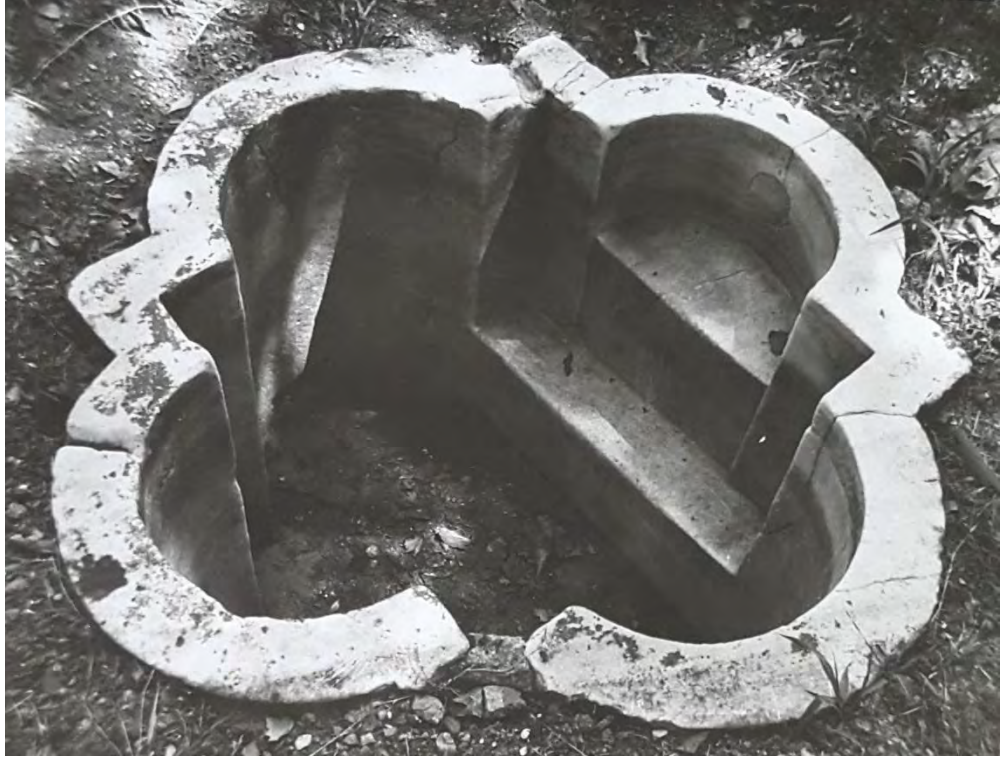
Resim 132. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 133. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 134. Ayasofya Kilisesi Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 135. Topkapı Sarayı Hazine Dairesi Vaftiz Teknesi, T. Şener, (1980)

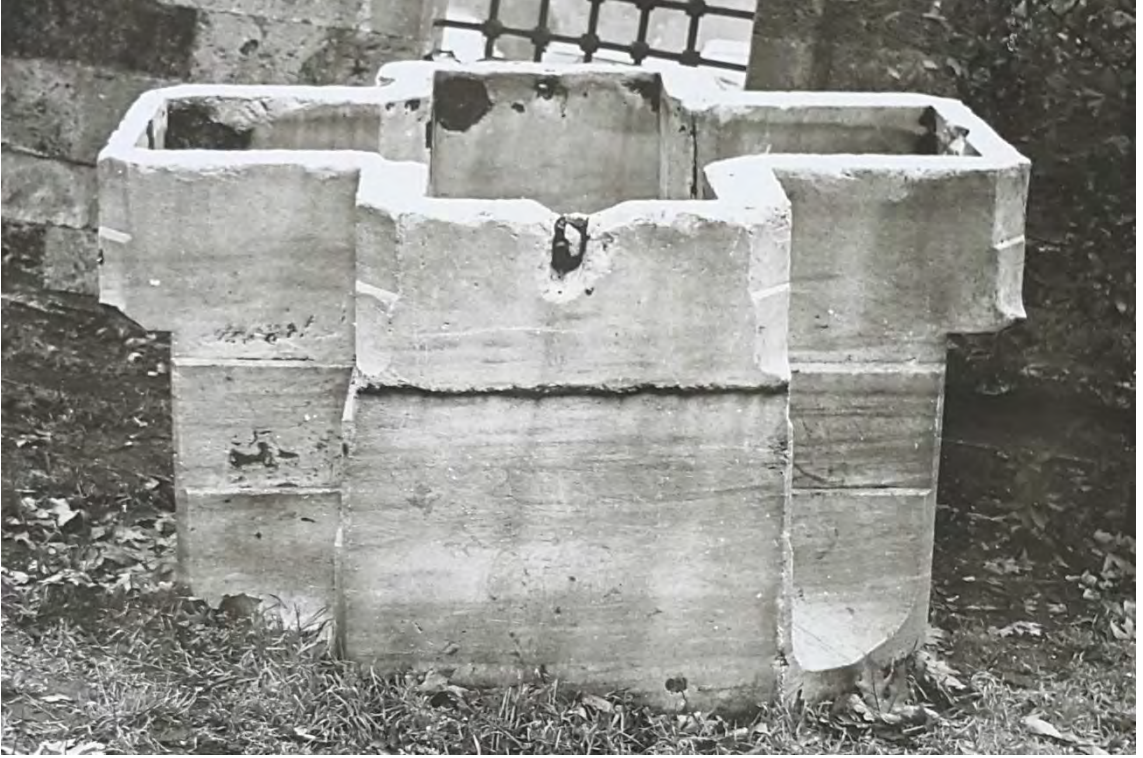
Resim 136. Theotokos Khalkoprateia Kilisesi Vaftiz Teknesi, T. Şener, (1980)

Resim 137. Ayvansaray Atik Mustafa Paşa Camii Vaftiz Teknesi, T. Şener, (1980)

Resim 138. Ayasofya Müzesi Dış Narteksindeki Vaftiz Teknesi, T. Şener, (1980)

Resim 139. Süleymaniye Camii Avlusundaki Vaftiz Teknesi, T. Şener, (1980)

Resim 140. Süleymaniye Camii Avlusundaki Vaftiz Teknesi, T. Şener, (1980)

Resim 141. Balıkesir-Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı Kilisesi

Resim 142. Balıkesir-Erdek Zeytinliada Meryemana Manastırı Kilisesi

Resim 143. Mudanya Kilisesi Vaftizhanesi, Haluk Çetinkaya'nın 2013 yılı yayınından alınmıştır.

Resim 144. Nusaybin Mor Yakup Kilisesi Vaftizhanesi, E. K. Kayaalp ve N. Erdoğan'nın 2013 yılı yayınından alınmıştır.

Resim 145. Selanik Hagia Sophia Bazilika A Vaftizhanesi

Resim 146. Selanik Hagia Sophia Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 147. Nea Anchialos C Bazilikası

Resim 148. Nea Anchialos C Bazilikası

Resim 149. Lechaion Vaftizhanesi

Resim 150. Aliko, Thasos- Kuzey Bazilikası

Resim 151. Thasos, Alikı-Kuzey Bazilika Vaftizhanesi

Resim 152. Thasos, Alikı-Güney Bazilika

Resim 153. Thasos, Alikı-Güney Bazilika Vaftizhanesi

Resim 154. Brauron Bazilikası

Resim 155. Brauron Bazilikası Vaftizhanesi

Resim 156. Sikyon Bazilikası

Resim 157. Sikyon Bazilikası Vaftizhanesi

Resim 158. Philippoi B Bazilikası

Resim 159. Philippoi B Bazilikası

Resim 160. Philippoi B Bazilikası Vaftizhanesi

Resim 161. Philippoi B Bazilikası Vaftiz Havuzu

Resim 162. Dion B Bazilikası

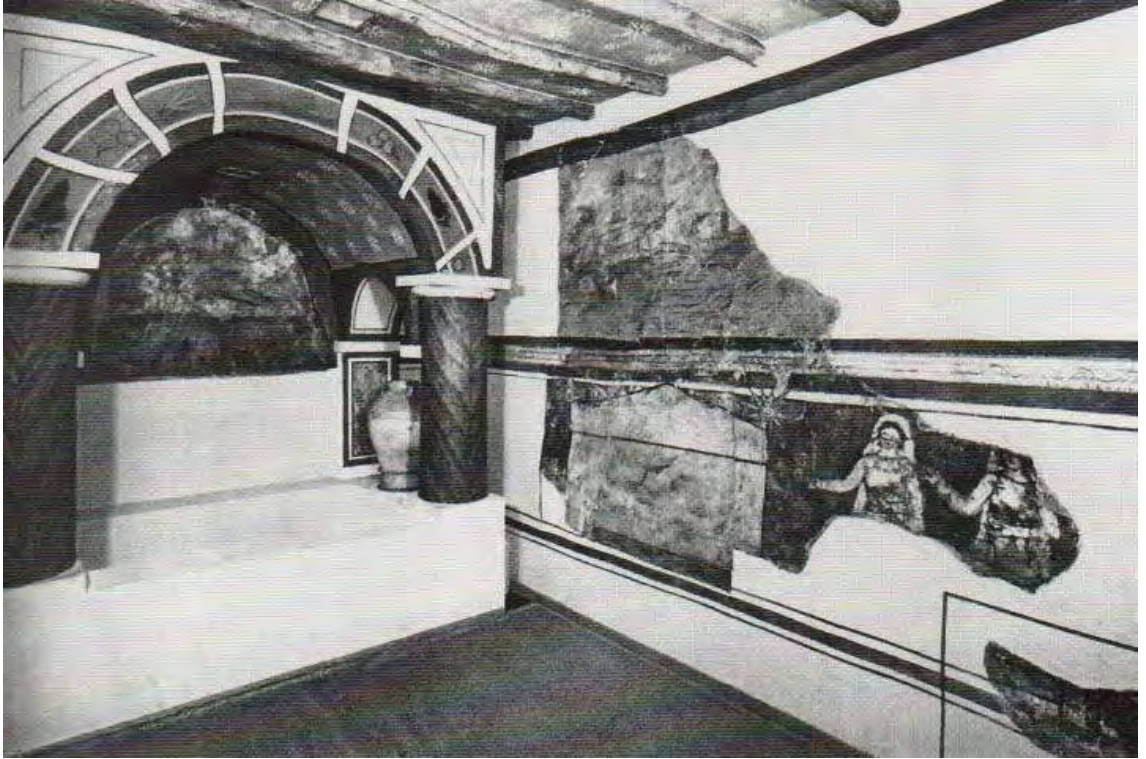
Resim 163. Dion B Bazilikası Vafiz Havuzu

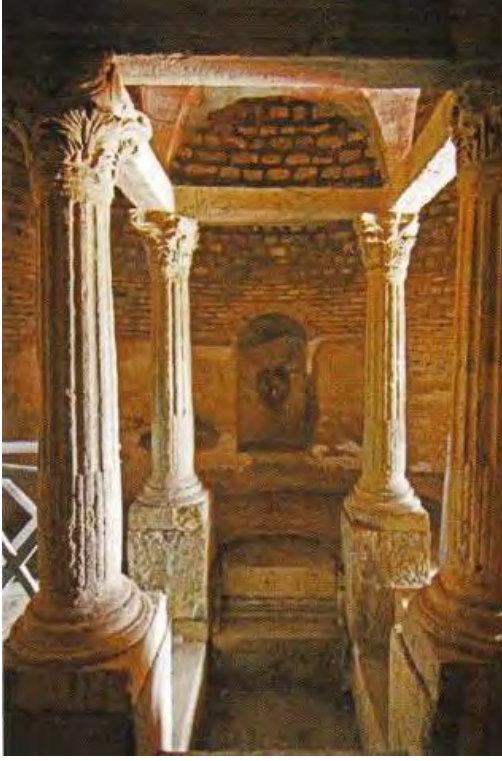
Resim 164. Nea Anchialos A Bazilikası

Resim 165. Nea Anchialos A Bazilikası Vaftizhanesi

Resim 166. Dura Europos (III. yüzyıl), Breat Brenk(2003)

Resim 167. Cuicul (Djemila) İkiz Kilise Piskoposluk Kilisesi Vaftizhanesi (V. yüzyıl), Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 168. Kartaca Carthagenna Bazilikası Vaftizhanesi Duvarı, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 169. Kartaca Dermech I Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 170. Tipasa Katedral Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 171. Cezayir Hippo Regius Kilisesi Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 172. Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 173. Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vafizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 174. Timgad Thamugadi Caecilianist Kilisesi Vafizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 175. Timgad Thamugadi Donastik Kilisesi Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 176. Tebessa St. Crispina Kilisesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 177. Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 178. Thuburbo Maius Bazilikası Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 179. Tipasa Katedrali Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 180. Uppenna Henchir Chigarnia Kilisesi Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 181. Bulla Regia İkiz Kilise Vaftiz Havuzu, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 182. Kartaca Damaus-el Carthage Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 183. Tunus Sufetula (Sbeitla) Servus Bazilikası Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 184. Belais Maior Bazilikası I Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 185. Maior Bazilikası II Vaftizhanesi, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 186. Sidi Jdidi (Asadi) Kilisesi Vaftiz Havuzu, Burns J. Patout - Jensen M. Robin. (2014).

Resim 187. Cuma Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 188. Revenna Vaftizhanesi

Resim 189. Riva San Vitale Vaftizhanesi Vaftiz Havuzu

Resim 190. Lateran Vaftizhanesi

Resim 191. Lateran Vaftizhanesi, İç Görünüş

Resim 192. Ortodokslar Vaftizhanesi, İç Görünüş

KAYNAKÇA

- Alexander R. (1886). The Teaching of the Twelve Apostles ANF, Buffalo: The Christian Literature Company, VII.
- Akalın, K. H. (2014). Hristiyanlığa aktarılmış ritüeller olarak isis kültüründeki vaftiz ve günah çıkartma ayinleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: 42 s.41-76.
- Akın, L. (1961). Ayasofya’da Bir Vaftiz Teknesi, *Ayasofya Müzesi Yıllığı*.
- Akkurnaz, S. (2017). Antik Dönem Sonrası Alabanda, Uluslararası XVIII. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Aydın.
- Alatlı, A. (2010). *Batı’ya yön veren metinler*. İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Alp, A. O. (2010). Eskişehir Başara Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Kiliseleri, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Sakarya.
- Alp, A. O. ve Çağlar, D. (2008). Eskişehir-Han İlçesi ve Başara Köyü Kazıları (2004-2007). *30. Kazı Araştırmaları Toplantısı*, Ankara.
- Alp, A. O. ve Işık, G. (2011). Başara “Kuzey Kilise” Mimari ve Liturjik Elemanları, *XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Eskişehir.
- Armstrong, P. (2005). The construction date of the baptistery of xanthos, travaux et mémoires 15. *Mélanges J.P. Sodini*, 547-553,
- Arıkan, S. Ç. (2001). *The church at choma (hacımusalar-elmali-antalya) and its materials*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Arif Mufid Bey. (1933). The excavation of the balaban agha mesdjidi in Istanbul, *The Art Bulletin*, Vol. 15, No. 3, s:210-229.
- Asano, K. (2001). The Survey And Excavation Gemiler Adası Kaya Area Near Fethiye (1999 season), K. Olşen (Ed.), *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt I*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Arslan B. Börflendorf-. (2017). (ed.Philipp Niewöher). The Archaeology of Byzantine Anatolia, Oxford University Press.
- Aydın, A. (2006). Kilikya ve İsaure Bölgesi Vaftiz Yapıları, *Sanat Tarihi Dergisi*, XV/1, 1-19.
- Aydın, A. (2004). Mersin-Silifke, Seyranlık Köyü Geç Antik-Bizans Dönemi Mimarisi, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. I*, s: 217-218
- Bağdatlı, F. (2001). *Alabanda apollan ısıtım tapınağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bakker, G. (1985). The Baptistery in: Alahan. An Early Christian Monastery in Southern Turkey. (Based on the work of M.Gough Hg. v. *M.Gough Studies and Texts 73 Toronto*).
- Basokcu, E. K. (2003). Tufan. K. Emirlioğlu-S. Aydın (Editörler). *Antropoloji Sözlüğü* içinde s.963. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bayburtoğlu, C. (1982). *Lykia*. Ankara: Dönmez Ofset.
- Bayburtoğlu, C. (2007). *Arykanda kazıları 2006*, ANMED.
- Bell, G. (1982). The Churches And Monasteries Of The Tur'Abdin. London: The Pinda Press.
- Boysal, Y. (1962). Uzuncaburç ve Ura kılavuzu, *Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları 1(15)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Milli Eğitim.
- Brandt, O. (2011). Understanding the structures of the early christian baptisteries. D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval and C. Hellholm (Editors), in *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*. (s. 1587-1609). Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Brigitte, P. (2015). *Işık, su ve acaibü'l mahlukat: doğaüstü şifa güçleri light, water and wondrous creatures: supernatural forces for healing, hayat kısa, sanat uzun bizans'ta şifa sanatı life is short, art long the art of healing in byzantium*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları
- Butler, H.C. (1929). *Early churches of syria: fourth to seventh centuries*. Published For The Department Of Art And Archaeology Of Princeton University, New Jersey: Princeton University
- Büyükkolancı, M. (1982). *Zwei neugefundene Bauten der Johannes-Kirche von Ephesos: Baptisterium und Skeuphyllakion*, İstanbuler Mitt; Volonakis.
- Carlille, E. S. (1954). *The Isis*, London.
- Colvin, H. (1991). *Architecture and the After-Life*, New Haven and London: Yale University Press.
- Courtis, J. D. (2001). Xanthos et le Letoon, Rapport Sur la Campagne de 2000, *Anatolia*, IX, s. 239-241.
- Courtis, J. D. (2003). *Xanthos ve Letoon rehberi*, Ege Yayınları.
- Cote, W.N. (1876). *The archeology of baptism. library of theological seminary*. Holborn.
- Cömert, B. (1999). *Mitoloji ve ikonografi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Crooke, W. (1951). Water, water-Gods (Indian). J. Hastings (Ed.), in *Encyclopedia of Religion and Ethics C: XII* (s.716-719). New York: Charles Scribner's Sons.
- Curic S. (2010). Architecture In The Balkans From Diocletian To Süleyman The Magnificent, *New Haven*, 89.

- Çetinkaya, H. (2013). Vaftizin kökeni ve Türkiye’den bilinmeyen bir örnek Mudanya vaftizhanesi, Ş. Dönmez (Ed.). *Güneş Karadeniz’den doğar Sümer Atasoy’a armağan yazılar* içinde (53-64). Ankara: Hel Yayıncılık.
- Çevik, N, Bulut, S. ve Akyürek, E. (2012). *Myra-Andriake Kazıları ve Araştırmaları 2011*, ANMED (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri).
- Çömezoğlu, Ö. (2013). Byzantine Small Finds From “Church B” At Andriake (Mrya/Antalya), *Fist Results On The Ceramics, SOMA 2013 (17th Symposium On Mediterranean Archeology)*, s:54-64, Moscow.
- D’andria, F. (2003). Hierapolis (Pamukkale), Arkeoloji Rehberi, İstanbul, Ege Yayınları.
- D’andria, F. ve Caggia, M. P. (2003). Hierapolis Di Frigia I, Le attività delle campagne di scavo e restauro 2000-2003, *MAIER*.
- Davies, G. J. (1962). *The architectural setting of baptism*. London: Barrie and Rockliff.
- Davies, G. J. (1980). *Baptisterium*. Theologischer Realenzyklopädie IV.
- Dawkins, R. M. (1912-1913). Curiform fonts in the aegean area, *The Annual Of The British School At Athens XIX*, s:125-127
- Deichmann, F. W. (1950). Baptisterium. *Reallexikon für Antike und Christentum, Band I*, 1157-1168.
- Delvoye, C. (1966). Baptisterium. *Reallexikon zur byzantinischen Kunst, Band I*, 459-496. Efeslilere Mektup, *Kitab-ı Mukaddes*.
- Diler, A. vd. (2010). *Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kissebükkü, Mylasa, Damlıboğaz, Pilavtepe ve Sedir Adası Yüzey Araştırmaları 2009*. 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı.
- Diler, A. - Özcan Ö.H. (2012). Byzantine Period In Kedreai (Sedir Island): Churches, *OLBA XX*, s:453-492.
- Dufay, B. (1989). À Propos Du Baptême: Lévêque, La Ville Et La Campagne Le Cas La Syrie. Actes Du XI Congrès International D’Archéologie Chrétienne, *Collection De L’école Française De Rome*, 1, s:644;
- Edhem, B. (1905). Fouilles D’Alabanda En Caire, Rapport Sommarie Sur La Première Campagne
- Ekinci, H.A. (2005a). Burdur Müzesi Çalışmaları 2004: Gölhisar, Yusufça Erken Bizans Dönemi Kurtarma Kazısı. *AKMED*.
- Ekinci, H. A. (2005b). 2004 Yılı Gölhisar/Yusufça Erken Bizans Dönemine Ait Kilise Kurtarma Kazısı. 14. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ürgüp/Nevşehir
- Eliade, M. (1992). *İmgeler ve simgeler*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2014). *Dinler tarihine giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Eliade, M. (2009). *Dinler tarihi*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Elton, H – Equini S.E. - Wannagat, D. (2007). “*Alahan*”. *temple to church the transformation of religious sites from paganism to christianity in cilicia. tapınaktan kiliseye Kilikya’da putperestlikten hristiyanlığa geçişte dini yerleşimlerin dönüşümü*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Emminghaus, J. H. (1957). Baptisterium. M. Buchberger (Ed.), in *Lexikon Für Theologie und Kirche*. (s. 1232).
- Equini Schneider, E. (1998). “L’Isola Degli Ulivi Elaiussa Sebaste, porto Romano in Cilicia”, *Turchia Antica*, s:192.
- Equini Schneider, E. (2000). *Excavations and research at eleiussa sebaste*, 22. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, İzmir.
- Equini Schneider, E. ve Oral, M. (2005). *Elaiussa sebaste kazıları mersin arkeolojik kazıları ve araştırmaları*, Mersin: Mersin Valiliği ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Erbaş, A. (2004). Muhtelif dinlerde su motifi. *Ekev Akademi Dergisi*, 8(20), s. 241-258.
- Ercan, A. (2012). *Dağlık kilikia’daki korykos antik kentinin helenistik ve roma dönemlerinde kentleşme süreci*, Yayınlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mercan.
- Eyice, S. (1958). Acem Ağa Mescidi Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi I*.
- Eyice, S. (1960). Atik Mustafa Paşa Camisi Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi III*.
- Eyice, S. (1978) Le Baptistère d’Saint Sophie d’İstanbul In: *ACA*, s:163-174.
- Eyice, S. (1983). Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa Ve İbrahim’in Türbesi Olan Yapı, *Atatürk Konferansları*, VIII, s:139-162.
- Eyice, S. (1984). *Ayasofya I*, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri.
- Eyice, S. (1988). Kalanderhane Camii Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:24.
- Ferguson, G. (1954). *Sings&symbols in christian art*. Oxford University Press. New York.
- Ferguson, E. (1999). *Baptism. Encyclopedia Of Early Christianity Cilt I*, Great Britain: Routledge.
- Fikret, Y. (2011). *Roma dünyasında yıkanma*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Freke, T. ve Gandy, P. (2005). *İsa’nın gizemleri “Gerçek İsa bir Pagan tanrısı mıydı?”*. (Çev: A. Bengisu). İstanbul: Ayna Yayınevi.
- Gavin, F. (1926). Some notes on early christian baptism, *Journal Of The American Oriental Society*, 46, 15-22.
- Gerçek, A. ve Yastı, M.N. (2016). Neronias-Eirenapolis Kurtarma Kazısı: İlk Bulgular. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s:14-31.

- Gough, M. (1963). Excavations at Alahan Monastery. *AnatolianStud*.
- M. Gough (1985). *Alahan: an Early Christian And Monastery In Southern Turkey*, Toronto: Pontifical Ins Of Mediaeval Studies.
- Graf, F. (2011). Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults. D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval and C. Hellholm (Editors), in *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*. (s. 101-110). Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Greenhalgh, J. (2002). *The church at letoon*, Bilkent University Department of Archaeology Newsletter I.
- Guntram, K. (2007). *Erken huristiyan sanatı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gündüz, Ş.(1999). *Sabiiler son gnostikler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Hamman, A. (1962). *Lettres chretiennes no:5, le baptime d'apres les peres de l'eglise*, Paris: Bernard Grasset Basısı.
- Harrison, R.M. (1963). Churches and chapels of central Lycia, *Anatolian Studies*, 13, s. 148-149.
- Harisson, M. (1998). Doğu Phrygia'da Amorium (Hisarköy) Yüzey Araştırması, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
- Harrison, R. M. (2001). *Mountain And Plain From Lycian Coast To The Phrygian Plateau In The Late Roman And Early Byzantine Period*, Michigan: Michigan University.
- Herzfeld, E. ve Guyer, S. (1930). Meriamlik und korykos publications of the american society for archaeological research in asia minor. *Monumenta Asia Minoris Antiqua*, 2, *MAMA II*, Manchester, England, s:90 -110.
- Hild, F., Hellemkenper, H. ve Hellenkemper Salies, G. (1990). Kommagene-Klikien-Isaurien, *RbK IV*. s.460-496.
- Hoddinott, R. F. (1963). *Early Byzantine Churches In Macedonia And Southern Serbia*, Macmillan&Co LTD.
- İnan, J. (1998). Toroslarda Bir Antik Kent Lyrbe? – Seleukeia?. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*.
- İşler, B. (2009). *Likya Bölgesi'nde Karabel Asarcık'taki erken Bizans dönemi yerleşimi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jensen, M. R. (1997). Womb, Tomb, and Garden. The Symbolism of the North African Baptismal Fonts. Andover Newton Theological School. *American Academy of Religion Annual Meeting*
- Jensen, M. R. (2011). *Living Water: Images, Symbols And Setting of Early Christian Baptism*, Brill Leiden Boston: Brill Publishers, Vigiliae Christianae Supplementary Series.

- Kazhdan, A. P. ve Talbot, A. (1991). The Oxford Dictionary of Byzantium, New York, and Oxfords: Oxford University Press.
- Keil, J. ve Wilhelm, A. (1931). Denkmäleraus dem Rauhen Kilikien MAMA III
- Keser, K. E. ve Erdoğan, N. (2013). The Cathedral Complex At Nisibis, *Anatolian Studies* 63: 137- 154.
- Khatchatryan, A. (1982). *Origine et typologies des baptisteres paleochretiens*, Centre de Culture Chretienne: Mulhouse.
- Kitab-ı Mukaddes. (2017). Yeni Yaşam Yayınları: İstanbul
- Kramer, S. N. (2001). *Sümer mitolojisi*, (Çev. H. Koyukan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Krautheimer, R. (1986). Early Christian And Byzantine Architecture, London: New Havenand.
- Lassus, J. (1947). *Sanctuaires Chrétiens De Syrie*, Paris: Ouvrage Publié.
- Lightfoot, C.-Mergen, Y. (1998). 1996 Yılı Amorium Kazısı, 19. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
- Lightfoot, C.-Koçyiğit, O.- Yaman, H. (2006). Amorium Kazısı, 2005, 28. *Kazı Araştırmaları Toplantısı*, Çanakkale.
- Mailis, A. (2011). *The annexes at the early christian basilicas of the grece (4th-6th c.) Architecture And Function*, BAR International Series 2312.
- Malkoç, İ. ve Tsuji, S. (2005). Preliminary Report On The Excavations In Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, The Ministry Of Culture, Turkey, During 1999-2004.
- Mansel, A.F. (1978). *Side. 1947-1966 Yılları Kazıları Ve Araştırmalarının Sonuçları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Seri V. Sayı 33.
- Masuda, T. (1995). Church I on Gemiler Ada. The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey), S. Tsuji (Ed.), *The Firsth Preliminary Report*, The Firsth Preliminary Report, Osaka: Osaka Universty.
- Mathews, T. F. (1990). *The early churches of constantinople: architecture and liturgy*. The Pennsylvania State University Press.
- Meslin, M. (1987). Baptism. M. Elidea (Ed.) in *The Encyclopedia of Religion C.: II* (s. 59-63), New York: Macmillan Publishing Company,
- Meslin, M. (2005). *Baptism encyclopedia of religion*, USA: Macmillan Referance.
- Mersich, N. (1938). Einige Festungen Im Pisidisch-Pamphylishen Grenzgebiet, *Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik* 36, s:192-200.
- Millingen, A. V. (1912). Byzantine Churches In Constantinople, *London*.
- Mitoloji (2009). Ankara: NTV Yayınları.

- Morisson, C. (2014). *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641 Cilt I*, İstanbul: Historia Ayrıntı Yayınları.
- Murdock, J. (1850). The Syriac Word For Baptism, *Bibliotheca Sacra*, 7.
- Ousterhout, R. G. (2015). Konstantinopolis'te Su ve Şifa. Mimari Kalıntıları Okumak. *Water In Healing In Constantinople. Reading The Architectural Remains. Supernatural Forces For Healing, Hayat Kısa, Sanat Uzun Bizans'ta Şifa Sanatı Life Is Short, Art Long The Art Of Healing In Byzantium*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Özcan, Ö. H. (2012). *Byzantine period in kedreai (Sedir Island): Churches*, OLBA XX.
- Özcan, Ö. H. (2013). *A New Basilical Church Uncovered at Akyaka in Caria, Orientalia Christiana Periodica*, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum Piazza S. Maria Maggiore, Roma,
- Özcan, Ö. H. (2016). *Marmaris'in içmeler mevkiinde yer alan bir bazilika ve vaftizhane üzerine incelemeler*, OLBA XXIV.
- Özgen, İ. ve Baughan, E. (2016). *Hacımusalar Höyük/Choma Erken Tunç Devrinden Bizans Dönemine Kuzey Likya'da Bölgesel bir Merkez*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özoral, T. (1980). Idyros kazısı (1976-1977), *Anciennement Bibliothèque de L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul XXVII: Actes du Colloque sur la Lycie Antique*. Paris: Adrian- Maisonneuve.
- Öztaşkın, G.K. (2013). *Olympos antik kenti Episkopeion yapı topluluğu*, Yayımlanmamış doktora tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Ö. (2016). *Dünya mitolojisi*, Ankara: Nika Yayınevi.
- Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2012). *Erdek Zeytinliada meryemana manastırı, bandırma*, Banman Matbaacılık ve Ambalaj San. Tic. A.Ş
- Özüdoğru, Ş. (2018). Geç antik Çağ'da Kıbyra, Cıbyra in late antiquity. CEDRUS VI, 13-64, s:52-53
- Palmer, A. (1990). Monk And Mason On The Tigris Frontier. The Early History Of Tur'Abdin. London: Cambridge University Press.
- Paul, A. (2003). *Bizans ve Türk döneminde Hierapolis*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Petersen, A. K. (2011). Rituals of purification, rituals of initiation: the prevalence of water as a ritual means in the ancient mediterranean world. D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval and C. Hellholm (Editors), in *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*. (s. 6-11). Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Patout, B. J. Ve Robin, J. M. (2014). *Christianity in roman africa, the development of its practices and beliefs*, Michigan/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids.

- Petros, B. (2013). *Les Prières Pour Le Baptême Dans L'euchologe Barberini Grec 336*. Yayınlanmamış doktora tezi. Strasbourg: Université Strasbourg, Analyse Théologique Et Rituelle.
- Pirson, F. ve Scholl, A. (2014). *Anadolu'da Hellenistik bir başkent. Pergamon*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Reisch, E. Knoll, F. and Keil, J. (1932). Die marienkirche in ephesos, *Forschungen in Ephesos*, IV-I, s:43-56.
- Richard, K. (1986). Early Christian and Byzantine Architecture, fourth edition revised
- Ristow, S. (1998). Frühchristliche baptisterien jahrbuch für antikite und chistentum ergänzungsband, *Aschendorff Verlag*, 27.
- Ruggieri, V. (2003). *II golfo di Keramos: dal terdo- antico al medioevo bizantino*, Rubbettino.
- Russel, J. (1989). Christianiti at Anemurium (Cilicia) Recent Discoveries. In: *ACA 11*, s.1622-1632;
- Rosada, G. ve Lachin, M.T. (2012). Excavations At Tyana/Kemerhisar, 2010 Archbishop Patrikios Church. 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
- Rosenberg, D. (1998). *Dünya mitolojisi*. (Çev. K. Akten). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sakioğlu, M. (2004). *İsa haçta öldü mü?*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Sarıçioğlu, E. (2002). *Din fenomenolojisi (dinlerin mahiyeti ve tezahür şekilleri)*, Fakülte Kitabevi: Isparta.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler tarihine giriş*, İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Selinda, S. (2008). *İstanbul Ortodoks ermeni kiliselerinde vaftiz mekanları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sina, A. (2004). Eleusis'te demeter kültü ve kadın ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 44/1. s.37-52.
- Smith, M. A. (1977). A lion handbook, T. Dawley, J. H. Y. Briggs, R. D. Linder, D. F. Wright (Edits), in *The History of Christianity* (s. 155-156). Oxford, England: Lion Publishing plc.
- Smith, W. and Cheetham, S. (2005). *Baptism*. Encyclopaedic Dictionary Of Christian Antiquities Logos Press. India.
- Sodini J. P. (1989). Les Groupes Épiscopaux De Turquie Actes Du XI Congrès, *International D'Archéologie Chrétienne, I*, Rome.
- Stephen, H. (1996). *The early byzantine churches of cilicia and isauria. birmingham byzantine and ottoman monographs 1*, Variorum, University Of Birmingham.

- Şener, T. (1980). *Bizans sanatında vaftiz tekneleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Şimşek, C. (2011). 2010 yılı Laodikeia Kazıları, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*.
- Şimşek, C. (2015). Laodikeia Kiliseleri. *Çağrı Serigrafi Etiket İnşaat Organizasyon Tekstil San. Tic. Ltd. Şti.* Denizli.
- Talbot, A. M. (2015). Konstantinopolis. *Mucizevi şifaların şehri. constantinople. city of miraculous healings. hayat kısa, sanat uzun bizans'ta şifa sanatı life is short, art long the art of healing in byzantium*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Taft, R.F. (1991). Baptism. A. Kazdhan vd. (Edits). In *Dictionary Byzantium* (251). New York-Oxford: Oxford University.
- Tchalenko, G. (1953). *Villages antiques de la syrie du nord*, Le Massif DuBélusAl'époque Romaine II. Paris: Geuthner
- TDK, (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara.
- Tekinalp, V. M. (2000). *Geç Antik Dönem Ve Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy) Andriake kenti*, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tekinalp, V. M. (2001). Andriake kiliseleri ve tarihlendirme sorunları. *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s:491-516.
- Tekinalp, M. (2006). Arykanda Kenti Bizans Dönemi Mimari Plastik ve Liturjik Taş Eserleri. *III. Uluslararası Likya Sempozyumu*, İstanbul: AKMED.
- Tertullian (1954). *On Baptism, XVIII*. CCSL I.
- Tezcan, H. (1989). *Topkapı sarayı ve çevresinin Bizans devri arkeolojisi*, İstanbul: Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu.
- Theodor, W. (1904). Priene und umgebung in christlicher zeit. *Königliche Museen zu Berlin*, s.480-482.
- Tiefenbach, H. (2012). *Anadolu'nun azizleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tsuji, (1995). General Description Of Archaeological Sites Recently Survey Near Ölüdeniz (Fethiye- Muğla), The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) *The First Preliminary Report*, Osaka: Osaka University.
- Türktüzün, M. ve Karaca, R. (2013). 2012 yılı tokul köyü kilise kurtarma kazısı ve temizlik çalışması, 22. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Adana.
- Türktüzün, M. vd. (2014). Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması, *Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı*, Sayı:1, s:47-83, Dönmez Ofset Kütahya.
- Tyler, D. (2012). *The lateran baptistery: memory, space, and baptism*. Master's Thesis, University of Tennessee. Knoxville

- Uçkan, B.Y. ve Öztaşkın, G. K. (2016). Ateş ve Suyla Kutsanan Kent: Olympos, Lukka'dan Likya'ya, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ulbert, Th. (1978). *Frühchristliche Basiliken mit doppelapsiden auf der iberischenhalbinsel. stud.* Berlin: Zur Architektur, Liturgiegesch. Arch. Forsch.
- Uthemann, K. (1991). *Trinity*. The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt 3, s:2116, New York: Oxford University Press
- Veronika, S. (2008). Ephesische kirchenmosaiken: eine sprache der bilder? *Mitteilungen Zur Christlichen Archäologie*, 14, Wien.
- Verzone, P. (1955). *Alahan manastırı mimarisi üzerine bir inceleme*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Volonakis, J. E. (1999). Die Baptisterien Von Ephesos Und Die Spendung Der Taufe In Frühchristlicher Zeit, 100 Jahre Österreichische Forschungen In Ephesos, Archäologische Forschungen Bant I, s: 350-351, Wien
- Weber, G. (1901). Basilika Und Baptisterium In Gül-Bagtsche (Bei Vurla), *Byzantinische Zeitschrift*, s: 568-573.
- West, C. (1957). Consignatorium, M. Buchberger (Ed.), Lexikon für Theologie und Kirche
- Wild, R. A. (1981). *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis*, Leiden: Brill.
- Wiener, M. (2001). *İstanbul'un tarihsel topografyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wharton, J. A. (1992). The Baptistery of the Holy Sepulcher in Jerusalem and the Politics of Sacred Landscape, *Dumbarton Oaks Papers, Homo Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, Vol. 46, 313-325.
- Whitaker, E. C. (1970). *Documents of the baptismal liturgy*, London: S.P.C.K.
- Wright, D. F. (1977). A lion handbook, T. Dawley, J. H. Y. Briggs, R. D. Linder, D. F. Wright (Edits), in *The History of Christianity* (s. 102-131). Oxford, England: Lion Publishing plc.
- Yakajima, M. (1995). The Baptistery And The Chronology Of The Construction Of The Karacaören Ada Basilica Complex, The Survey Of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey), S. Tsuji (Ed.), *The First Preliminary Report*, Osaka: Osaka University.
- Yalçın Bilban, A. (2006). Erken Hristiyanlık ve Bizans'ta Nuh'un gemisi: sembol ve ikonografi. *Uluslararası Ağrı Dağı Sempozyumu*, s. 169-184.
- Yıldırım, Ş. (2013). *Side antik kentinin Bizans dönemi dini mimarisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, N. (2015). Tertullian'ın vaftiz anlayışı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII(31) s.121-140.
- Yliyah, P. (2004). *The Message of the Kingdom: Is the Yahweh Seed*, Indiana.

İnternet Kaynakları

http-1

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5644995042c692.56134023(Erişim Tarihi: 07.11.2016)

http-2 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mikve> (Erişim Tarihi: 05.03.2016)

http-3 <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html> (Erişim Tarihi 01.12.2015)

http-4 <http://whc.unesco.org/en/list/1446/> (Erişim Tarihi: 16.04.2016)

http-5 http://www.doaks.org/library-archives/icfa/icfa_pdfs/doaks-icfa-researcharchive-inventory.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2016)